

Тривале © 2008

**РЕДАГУВАННЯ
НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
ТЕКСТУ**

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

О. В. Тріщук

**Редагування
науково-інформаційного
тексту**

Підручник

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
НТУУ «КПІ»
2013

УДК 655.254.22:001](075.8)

ББК 76.17я73

T69

Гриф надано Міністерством
освіти і науки України

(Лист № 1/11-7164 від 17.04.2013 р.)

Рецензенти:

М. В. Бутиріна, д-р наук із соц. ком., проф.,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

Ю. С. Ганжуров, д-р політ. наук, проф.,
Видавництво Верховної Ради України
«Парламентське видавництво»

Т. Г. Файчук, канд. філол. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України

Відповідальний
редактор

Н. М. Фіголь, канд. філол. наук, доц.,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

Тріщук О. В.

T69 Редагування науково-інформаційного тексту: підручник/
О. В. Тріщук. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 252 с. – 100 пр.

ISBN 978-966-622-591-0

Розкрито суть науково-інформаційної діяльності та її становлення в Україні, роль редактора в процесах опрацювання, зберігання й розповсюдження інформації. Охарактеризовано комунікаторів науково-інформаційної сфери, їх особистісні характеристики, цілі й комунікаційні потреби, висвітлено міжсуб'єктні зв'язки. Показано референційну природу текстових категорій, їх значущість у породженні науково-інформаційного тексту. Чільне місце відведено редакторському опрацюванню науково-інформаційних текстів, висвітлено їх структуру, типологію, функції.

Для студентів, аспірантів, що навчаються за спеціальністю «Видавнича справа та редагування», видавців-практиків. Може бути корисним для всіх, хто займається створенням коротких інформаційних текстів.

УДК 655.254.22:001](075.8)

ББК 76.17я73

ISBN 978-966-622-591-0

© О. В. Тріщук, 2013

© НТУУ «КПІ», (ВПІ), 2013

УДК 655.254.22:001](075.8)

ББК 76.17я73

Т69

Гриф надано Міністерством
освіти і науки України
(Лист № 1/11-7164 від 17.04.2013 р.)

Рецензенти: *М. В. Бутиріна*, д-р наук із соц. ком., проф.,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

Ю. С. Ганжуров, д-р політ. наук, проф.,
Видавництво Верховної Ради України
«Парламентське видавництво»

Т. Г. Файчук, канд. філол. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України

Відповідальний редактор *Н. М. Фіголь*, канд. філол. наук, доц.,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

Трішук О. В.

Т69 Редагування науково-інформаційного тексту: підручник /
О. В. Трішук. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 252 с. – 100 пр.

ISBN 978-966-622-591-0

Розкрито суть науково-інформаційної діяльності та її становлення в Україні, роль редактора в процесах опрацювання, зберігання й розповсюдження інформації. Охарактеризовано комунікаторів науково-інформаційної сфери, їх особистісні характеристики, цілі й комунікаційні потреби, висвітлено міжсуб'єктні зв'язки. Показано референційну природу текстових категорій, їх значущість у породженні науково-інформаційного тексту. Чільне місце відведено редакторському опрацюванню науково-інформаційних текстів, висвітлено їх структуру, типологію, функції.

Для студентів, аспірантів, що навчаються за спеціальністю «Видавничча справа та редагування», видавців-практиків. Може бути корисним для всіх, хто займається створенням коротких інформаційних текстів.

УДК 655.254.22:001](075.8)
ББК 76.17я73

ISBN 978-966-622-591-0

© О. В. Трішук, 2013
© НТУУ «КПІ» (ВПІ), 2013

ВСТУП	5
Розділ 1. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	7
1.1. Суть науково-інформаційної діяльності	7
1.2. Становлення науково-інформаційної діяльності в Україні	10
1.3. Науково-інформаційна діяльність як об'єкт аналізу в сучасній теорії соціальних комунікацій	18
Запитання та завдання	24
Список рекомендованої літератури	25
Розділ 2. КОМУНІКАТОРИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ..	27
2.1. Суб'єкти-комуніканти	28
2.1.1. Особистісні характеристики інформатора та їх вплив на його професійну діяльність	31
2.1.2. Вираження авторства в науково-інформаційному тексті	35
2.2. Комунікати науково-інформаційної сфери	43
2.3. Цілі й комунікаційні потреби суб'єктів науково-інформаційної сфери	50
2.4. Міжсуб'єктні зв'язки в науково-інформаційній сфері	59
Запитання та завдання	75
Список рекомендованої літератури	76
Розділ 3. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕКСТ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	78
3.1. Вторинність науково-інформаційного тексту	79
3.2. Типологія науково-інформаційних текстів	83
3.3. Функції науково-інформаційних текстів	92
3.4. Структура науково-інформаційного тексту	96
3.5. Заголовок науково-інформаційного тексту	111
3.6. Інформаторські конструкції як компонент науково-інформаційного тексту	117
Запитання та завдання	123
Список рекомендованої літератури	123

Розділ 4. ЗАЛЕЖНІСТЬ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕКСТУ ВІД ПЕРВИННОГО ДЖЕРЕЛА	126
4.1. Типологічні особливості першоджерела та їх вплив на науково-інформаційний текст	126
4.2. Адекватність науково-інформаційного тексту оригіналові	132
4.3. Вплив змістово-логічної композиції першоджерела	137
4.4. Первинний і вторинний тексти в аспекті функціонально- смыслових типів мовлення	138
4.4.1. Опис у першоджерелі та його відтворення в науково-інформаційному тексті	143
4.4.2. Відтворення в науково-інформаційному тексті оповідного типу викладу першоджерела	151
4.4.3. Роздум як тип викладу в науковому й науково-інформаційному текстах	158
Запитання та завдання	169
Список рекомендованої літератури	170

Розділ 5. КАТЕГОРІЇ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕКСТУ	172
5.1. Категорія інформативності	172
5.2. Категорія зв'язності	186
5.3. Категорія цілісності	200
5.4. Категорія точності	209
5.5. Категорія модальності	219
5.6. Образність науково-інформаційного тексту	228
Запитання та завдання	237
Список рекомендованої літератури	238
Короткий термінологічний словник	240

ВСТУП

В умовах становлення інформаційного суспільства й інформаційно-комунікаційної революції, яку нині переживає світова спільнота в глобальному масштабі, людина не може досягнути навіть маленької частки того потоку, який щодня проходить різними інформаційними каналами, адже незважаючи на постійне зростання обсягів інформації, швидкість її сприймання людиною істотно не змінилася й залишається майже такою самою, як і тисячоліття тому.

Щоб забезпечити ефективне використання нагромадженого суспільством інформаційного потенціалу, слід насамперед компетентно організувати науково-інформаційну діяльність, забезпечити зручний доступ до наукової інформації через бази даних, реферативні журнали, збірники тощо. Тому саме останніми роками спостерігаємо активне створення і відновлення науково-інформаційних видань, що вимагає від фахівців видавничої справи та редагування навичок аналітико-синтетичного оброблення інформації, вибору адекватних методик аналізу сучасних інформаційних матеріалів і вміння самостійно вирішувати інформаційні завдання професійної діяльності. З огляду на це майбутні редактори мають правильно та швидко орієнтуватися у світі технологічних і технічних інновацій, уміти добувати, аналізувати, синтезувати, опрацьовувати інформацію, що міститься в різних джерелах. Їм потрібно навчитися виділяти в первинному документі основний зміст, коротко його формулювати та подавати в логічній послідовності, створюючи науково-інформаційний текст. Це питання є нелегке для студентів. Очевидно, що для його вирішення потрібні деякі вміння і навички, яким необхідно навчатися.

Задля цього пропонується підручник «Редагування науково-інформаційного тексту», потреба в якому зумовлена самим характером редакторської діяльності, центральним місцем та активною роллю редактора в процесах опрацювання, зберігання й розповсюдження інформації.

Підручник написано з метою дати знання в галузі теорії й практики аналітико-синтетичного опрацювання первинних джерел

інформації і створення на їх основі науково-інформаційних текстів, для того щоб студенти могли їх використати в редакторській практиці. Освоєння викладеного в підручнику матеріалу забезпечить глибоке розуміння специфіки комунікативного процесу в науково-інформаційній сфері та резервів його поліпшення, знання умов формування повноцінного науково-інформаційного тексту та основних вимог, що висуваються до нього.

Студенти мають навчитися складати реферативні тексти, анотації та огляди; оцінювати повноту й точність інформації; професійно редагувати науково-інформаційні тексти.

Підручник призначено передусім для студентів, що навчаються за спеціальністю «Видавнича справа та редагування». Його можна з успіхом використовувати також у навчальній і практичній діяльності філологів, бібліографів, фахівців інших напрямів, адже в повсякденній практиці постійно виникає потреба коротко викласти зміст тих чи інших матеріалів, що містять цінну інформацію. Зокрема поширеною є практика публікування наукових і технічних статей у журналах і тематичних збірках з реферативним викладом їх основного змісту.

РОЗДІЛ 1

Науково-інформаційна діяльність у системі наукової комунікації

1.1. Суть науково-інформаційної діяльності

Для істотного підвищення ефективності редагування, як і для будь-якої творчої роботи, необхідно мати лаконічну й кваліфіковану інформацію про нові знання, досвід і прогнози у тих чи інших сферах людської діяльності. Забезпечити цією інформацією соціум – основна мета науково-інформаційної діяльності (НІД) як складової частини науково-дослідної роботи й однієї з функцій інформаційних та видавничих установ.

Науково-інформаційна діяльність – це різновид наукової праці, яка полягає в аналітико-синтетичному опрацюванні та зберіганні наукової інформації, а також у наданні цієї інформації вченим-дослідникам і фахівцям у відповідний час і в зручній для них формі.

Важлива складова частина НІД – аналітико-синтетична переробка інформації (АСП), основна мета і кінцевий результат якої – підготовка та донесення до читача згорненої інформації про першоджерела відповідно до його інформаційних потреб.

Аналітико-синтетична переробка інформації – це процеси перетворення інформації, що міститься в первинному документі, з метою вилучення необхідних відомостей, їх оцінювання, порівняння й узагальнення та створення на їх основі вторинних документів.

Основними видами АСП є бібліографічний опис, анотування, реферування і складання оглядів. У результаті цього процесу проводяться якісний відбір інформації та її оцінювання.

Аналітико-синтетична переробка інформації пов'язана зі здійсненням логічних операцій аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення.

|| **Аналіз** – уявне або реальне розчленування цілісного первинного твору на складові частини та виявлення його найбільш істотних відомостей.

Аналіз дає змогу ознайомитись зі змістом первинного твору, виявити його суть, уловити основні думки та ідеї, з'ясовує логіку їх обґрунтування, виявляє логічні зв'язки і логічні суперечності між ними, виявляє логіку організації матеріалу. Під час аналізу потрібно відповісти на такі запитання: Що являє собою первинний документ? Який у нього контекст? Яка мета створення документа? Яка його надійність? Яка достовірність зафіксованих у ньому даних? Який фактичний зміст документа? Які висновки можна зробити про факти, що є в ньому? Чи достатньо повні відомості, які містяться в документі?

Аналіз дає змогу виявити ключові елементи змісту, які потрібно включити в науково-інформаційний текст, а також тривіальні й надлишкові відомості, що не стосуються основного змісту першоджерела, та вилучити їх. У результаті цієї логічної операції інформатор має отримати чітке розуміння первинного твору, його основних властивостей, переваг і недоліків, використаних методів, цілей, основних результатів, висновків автора, ступеня реалізації досягнень і сфери їх застосування.

Проте, відіграючи велику роль в осяганні суті першоджерела, аналіз не дає знання конкретного, знання об'єкта як єдності різноманітного. Це завдання виконує синтез, що є органічним продовженням аналізу й може ґрунтуватися лише на аналізі.

|| **Синтез** – це поєднання інформації, виявленої в результаті аналізу змісту першоджерела, її логічне комплектування та подання в тій чи іншій формі.

Наприклад, прізвища авторів, назву видання, дані про перевидання, інформацію про місце видання, видавництво, дату видання, його обсяг тощо синтезують у бібліографічний опис.

В органічній єдності з аналізом та синтезом постає абстрагування, яке забезпечує більш глибоке вивчення окремих сторін предмета «в чистому вигляді», сприяє проникненню пізнання в їхню сутність.

|| **Абстрагування** – це виявлення цінних відомостей, відокремлених від другорядних даних першоджерела, й зосередження на них основної уваги.

Як результат, найціннішу й найновішу інформацію буде виділено зі змісту документа й подано в науково-інформаційному тексті.

Зберегти сувору послідовність та логічне комплектування окремих думок, викласти компактно основний зміст першоджерела допомагає узагальнення.

Узагальнення – це логічна операція, у результаті якої відбувається уявне об'єднання предметів і явищ за їх загальними й істотними ознаками, перехід від поняття з вузьким обсягом (видового) до ширшого поняття (родового) вилученням специфічних для вихідного поняття видових ознак.

Узагальнення передбачає перетворення великих за обсягом первинних документів у більш компактні вторинні.

У процесі аналітико-синтетичної переробки здійснюється згортання інформації, що міститься в документі. Інформаційне згортання спрямоване на те, щоб виявити й вилучити зі змісту першоджерела найбільш істотну інформацію та подати її в новій, короткій формі, відповідно до цільового призначення вторинного документа. У цьому разі текст скорочується так, щоб потім можна було його розгорнути на основі збережених змістових віх, опорних пунктів.

Наприклад, речення з першоджерела:

Застосування суперпозиційних і лужних перфокарт у науково-технічних і медичних бібліотеках України та Білорусі
після згортання інформації матиме такий вигляд:

Застосування ручних перфокарт у спеціальних бібліотеках України та Білорусі.

У згорненому варіанті залишаються опорні пункти: *перфокарти, бібліотеки; слово ручні передбачає суперпозиційні й лужні, спеціальними узагальнюються науково-технічні й медичні.*

Під час згортання інформації редактор має звернути увагу на те, чи немає в змісті науково-інформаційного тексту помилок, що виникли в результаті згортання, тобто, чи всі основні теми висвітлено, чи не втрачено необхідної інформації, чи немає фактичних і смислових помилок, чи дотримано співвідношення між різними частинами (головними й другорядними).

У послідовності мисленнєвих операцій, у результаті яких на основі первинного твору створюється науково-інформаційний текст, виділяємо такі етапи:

- аналітико-синтетичні операції осмислення композиційно-смиислової структури першоджерела;
- пошук найбільш істотної інформації в первинному тексті;
- зіставленість отриманих під час читання першоджерела даних зі знаннями інформатора;
- логічне переосмислення первинного документа й перерозподіл інформації за ступенем важливості;
- вибір форми вираження думки;
- фіксування матеріалу в науково-інформаційний текст.

1.2. Становлення науково-інформаційної діяльності в Україні

Аналітико-синтетичне опрацювання інформації практикувалося в античності й у середні віки. В еліністичний період розвитку грецької цивілізації в Александрійській бібліотеці вчені й писарі виписували уривки, реферували й анутовали сувої, які пізніше були передані римлянам.

У середні віки в монастирських бібліотеках по всій Європі поряд з документами зберігалися на пергаменті й короткі їх описи. Саме в цей період виник термін «abstractus».

Та головно з винаходом книгодрукування і появою невпинного потоку друкованих видань, які необхідно було якось упорядкувати, й постала нагальна потреба в науково-інформаційних текстах.

Реферативну інформацію вперше вміщено 1665 р. на сторінках паризького наукового журналу «Journal des savants» та лондонського «Philosophical Transactions of the Royal Society» у вигляді коротких повідомлень про нові наукові книжки, що являли собою уривки з цих книжок і містили оцінку їхнього змісту. Хоч такі повідомлення і можна віднести до своєрідних реферативних текстів, журнали, що їх вміщували, як і італійський «Giornali dei letterati» (1668) та німецький «Acta eruditorum» (1682), по суті реферативними ще не були. Першим справді реферативним журналом (РЖ) став німецький «Pharmaceutisches Zentralblatt», який вийшов 1830 р. Пізніше в Німеччині почали друкуватися РЖ «Fortschritte der Physik» (1848) і «Astronomische Jahresberichte» (1898), а 1898 р. у Великобританії – «Science Abstracts». Приблизно в цей період (а саме 1884 р.) у США вийшов друком РЖ з машинобудування – «Index Notes», який 1895 р. було перейменовано в «Engineering Index». «Engineering Index» і нині є одним з найбільших англійських РЖ у цій галузі, на сторінках якого щорічно публікується близько 100 тис. реферативних текстів.

На сторінках українських видань науково-інформаційні тексти почали з'являтися у 20-х роках минулого століття. Однак перші спроби аналітико-синтетичного опрацювання первинних творів в Україні датовано ще кінцем XVII ст., коли професор І. Фальковський уклав повновісний каталог наукових видань, що містилися у фонді бібліотек Києво-Могилянської академії. До каталогу було додано короткий опис кожної книжки з приміткою, для кого вона призначена й кому може стати в пригоді. Як перший крок до виникнення українського науково-інформаційного видання можна розглядати й появу 1861 р. журналу «Основи», в якому відомим українським діячем М. Костомаровим було подано список прізвищ і назви праць науковців, що досліджували й оглядали процеси українського національно-культурного становлення.

Пізніше його сподвижник П. Куліш уміщував в «Основи» огляд української літератури разом зі списком тих книжок, які, на його думку, допомогли утвердити справжню українську самобутність. Це засвідчує, наскільки він усвідомлював потребу в систематизованому збереженні інформації та забезпеченні її цілісності. Безумовно, твердити про те, що П. Куліш цілеспрямовано мав на меті започаткувати на українських теренах систематизоване бібліографування, анування чи реферування інформації, не доводиться. На першому місці для нього поставали передусім проблеми національного характеру й утвердження української незалежності.

Грунтовний внесок у становлення українських науково-інформаційних видань зробили бібліотеки. Зокрема, 1886 р. почав виходити каталог Харківської громадської бібліотеки з назвами та коротким описом видань, які містилися в її фондах. В оглядовому каталозі 1912 р. зазначалася також і наукова література, що вийшла українською мовою в Харкові за період з 1910–1912 рр. Від початку існування іншої бібліотеки – Кіровоградської національної імені Д. Чижевського (1889.) – її керівництво, добре усвідомлюючи, що впровадження актуального досвіду науково-інформаційної діяльності, вдумливий пошук нового підходу до інформування поліпшують умови роботи читачів, запровадило друковані каталоги, які розповсюджувалися серед читачів за передплатою та вроздріб.

Не можна оминати такий пласт історії в запровадженні української науково-інформаційної літератури, як випуск у 1861–1917 рр. журналу «Киевские университетские известия», до якого з 1912 р. видавався додаток у вигляді систематизованого покажчика. Зокрема, «...Известия» можна назвати першим РЖ марксистської психології.

До факту історичного розвитку українських науково-інформаційних видань має безпосередній стосунок один з перших РЖ, що з'явився 1918 р. під назвою «Успехи физических наук». Журнал публікував огляди сучасного натовді стану фізики, її головних проблем, а також подавав огляд розвитку суміжних галузей наукової діяльності. Одним з його засновників був член-кореспондент АН УРСР Б. Борзяк, який у першому номері опублікував огляд і свій прогноз тенденцій у сфері фізики, ґрунтовно проаналізував сучасний йому стан справ у фізиці на прикладах праць українських науково-дослідних інститутів.

У 1925–1948 рр. у Харкові виходив журнал Українського центру Інституту гігієни праці та професійних захворювань, що вважався реферативним, оскільки містив стислу, основну інформацію з питань розвитку, причин та основних факторів професійних захворювань.

Переломним у розвитку українського реферування став 1927 р., адже тоді почали випускати регулярні огляди наукової літератури, що вийшла у світ протягом року. Огляди докладно розкривали основний

зміст публікацій, визначали їх наукову цінність, підбивали підсумки розвитку й давали прогноз перспектив для окремих галузей науки. На перших порах їх координаторами були Ю. О. Корчак-Чепурківський та М. В. Птуха, які займалися систематизацією відомостей стосовно демографічної ситуації в тодішній Україні. Унікальність внеску цих видатних науковців полягає ще й у тому, що вони підготували й видали бібліографічні роботи з відображенням природнього руху населення дореволюційної та сучасної їм України, де мешканець уперше був представлений в усіх аспектах демографічного вивчення.

Істотно вагомим для розвитку українського реферування став журнал «Технічні новини», бо там систематично публікувалися реферати найцікавіших статей з іноземних журналів. На його взірцевій основі створювалися інші українські науково-інформаційні видання.

У Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці Харкова 1935 р. було створено бібліографічний відділ, що мав займатися підготовкою та виданням РЖ. Проте РЖ там так і не з'явився, вийшло друком лише декілька реферативних збірників та оглядів, зокрема «Передовий досвід у соціалістичному сільському господарстві», «Огляд іноземної літератури» тощо.

У цей період українські науковці активно досліджували теорію та методику створення науково-інформаційних текстів, вивчали їх функціональне призначення та типізацію. К. Симон обстоював думку, що вторинний текст, зокрема реферативний, має надати інформацію про нові ідеї, факти, але не повинен розкривати зміст первинного твору настільки докладно, щоб відпадала потреба знайомитися з першоджерелом. О. Подземський і Ф. Яшунська, навпаки, вважали, що реферат має здебільшого замінити первинний текст. У той період, коли в країні бракувало наукових та інженерних кадрів, здатних самостійно зорієнтуватися в світовій науковій літературі, та й зарубіжні видання були малодоступними, цей підхід виправдовував себе. О. Подземський узагалі ставив під сумнів потребу створювати самостійні реферативні журнали, вважаючи, що реферати й так мають публікуватися в кожному науковому журналі поряд зі статтями. Оскільки такої точки зору дотримувалися багато видавництв, то сплав оригінального й компілятивного текстів був на той час звичним явищем. Перші реферативні журнали містили як самі статті, так і переказ інших наукових творів, посилатися на які не було заведено. Нерідко статті не підписували чи автори підписувалися лише ініціалами, унаслідок чого встановити їх авторство тепер важко. Втім, зазначати вихідні дані первинного твору практикувалося в науково-інформаційному тексті з середини XIX ст. – періоду активного розвитку підприємництва, що спричинив необхідність у закріпленні пріоритету на первинну наукову інформацію.

5
ність
наук
Держ
охопл
свої
літер
підля
Точн
інфор
дослі
вичер
часів
потре
вклад
перви
напи
дозво
зали
І
орган
украї
з'яви
який
украї
витяг
ванн
(«Авт
«Радя
рефер
І
покал
тика,
публі
дань
реком
моць
кової
темал
нализ
С
діяльн
нанів

З кінця 30-х років ХХ ст. і до останніх літ існування СРСР діяльність стосовно створення РЖ (та й загалом усієї системи української науково-інформаційної діяльності) була покладена на органи Державної системи науково-технічної інформації (ДСНТІ) СРСР, яка охоплювала всі галузі знань та сфери народного господарства й мала свої осередки в усіх радянських республіках. Українська наукова література виступала складовою частиною наукових джерел, що підлягали аналітико-синтетичній переробці в системі органів ДСНТІ. Точних даних відносно загальної кількості прореферованих в інформаційних виданнях ДСНТІ наукових праць українських вчених та дослідників за цей період не існує. Але цілком зрозуміло, що про вичерпність аналітико-синтетичного опрацювання українських видань часів СРСР говорити не можна, оскільки на чільне місце тоді ставилася потреба розкриття змісту головно тих джерел інформації, які повністю вкладалися в ідеологічну концепцію радянської науки. Почасті такі первинні твори не витримують наукової критики, бо здебільшого написані з урахуванням панівної ідеології, яка допускала лише дозволені політичні контексти. Тому поза увагою науковців було залишено багато важливих аспектів діяльності реферативних періодиків.

Незважаючи на те, що створення РЖ вважалося прерогативою органів ДСНТІ, в Україні все-таки виходили РЖ, де були представлені українські та зарубіжні наукові здобутки. Зокрема, у 1949–1955 рр. з'явився академічний реферативний журнал «Розбудова держави», який відіграв важливу роль у розвитку інформаційного обслуговування української науки, попри те, що в ньому здебільшого публікувалися витяги зі статей і праць комуністично-пропагандистського спрямування. Крім цього, Академія наук УРСР видавала ще 23 фахових РЖ («Автоматичне зварювання», «Український історичний журнал», «Радянське право», «Порошкова металургія» та інші), в яких публікували реферативні тексти майже з усіх галузей науки й техніки.

Республіканська наукова бібліотека випускала бібліографічні покажчики літератури «Новые сельскохозяйственные книги» та «Генетика, селекция и семеноводство сельскохозяйственных культур», а республіканська наукова медична бібліотека – серію бібліографічних видань «Медицина. Інформація», до складу якої входило 28 щорічних рекомендаційних покажчиків української та світової літератури: «В помощь онкологу», «В помощь хирургу» тощо. Республіканський центр наукової медичної інформації видавав бібліографічні покажчики за темами «Отоларингология», «Гигиена и санитария», «Отраслевые рационализаторские предложения».

Сучасний період розвитку української науково-інформаційної діяльності розпочався після розпаду Радянського Союзу, з яким зійшла нанівець також і союзна система науково-технічної інформації (НТІ).

Молодій державі Україні потрібно було створювати власну національну систему НТІ, тому 25 червня 1993 р. був підписаний Закон України «Про науково-технічну інформацію», який визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування та реалізації в інтересах науково-технічного, економічного й соціального прогресу країни. Згідно з цим законом, одним з основних завдань національної системи науково-технічної інформації є аналітико-синтетична переробка документів, що вийшли друком на території України з питань прикладних галузей знання та економіки.

Деякі українські інформаційні установи почали активно опрацьовувати наукову інформацію з метою підготовки та випуску різних видів РЖ. Зокрема:

♦ Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи в 1993 р. розпочав видання Медичного реферативного журналу, що складався з п'яти розділів: «Внутрішні хвороби», «Соціальна медицина і організація охорони здоров'я», «Хірургія», «Педіатрія, акушерство та гінекологія», «Профілактична медицина». Журнал уміщував реферати зарубіжних медичних періодик.

♦ Черкаський НДІ техніко-економічної інформації в хімічній промисловості з 1994 р. випускає реферативний збірник «Химическая промышленность», в якому переважають зарубіжні публікації. Обсяг реферованих документів у збірнику доволі обмежений.

♦ Державна науково-технічна бібліотека України 1997 р. заснувала РЖ «Депоновані наукові роботи» з метою ознайомити вчених і фахівців з науковими дослідженнями вузькоспеціалізованого профілю, що містяться в неопублікованих працях. Головними перевагами видання є систематичне розміщення матеріалу, достатньо великий обсяг реферованих документів (зокрема й збірників наукових праць, матеріалів з'їзів, нарад, конференцій та симпозіумів).

♦ Книжкова палата України 1997 р. почала видавати РЖ під назвою «Політика. Політичні науки», а 1998 р. – РЖ «Економіка. Економічні науки». Перший мав задовольнити підвищений інтерес громадян до питань політики й політичних наук, заповнити ту інформаційну лакуну, що утворилася після розпаду СРСР, другий – оперативно й систематично інформувати читачів про нові розробки в галузі формування й здійснення науково-економічної політики в ринкових умовах. Задля впорядкування великої кількості відображуваних видань – журналів, бюлетенів, збірників, монографій, оглядів, авторефератів дисертацій, посібників, довідників, підручників економічної тематики – обидва РЖ запропонували класифікаційну схему та велику кількість рубрик. Зокрема, тільки в РЖ «Економіка. Економічні науки» їх було 21: 1) Загальні питання економічних наук. Політекономія; 2) Розвиток економіки. Динаміка народного госпо-

дарства; 3) Управління економікою. Планування і прогнозування в економіці; 4) Економічна політика. Приватизація; 5) Інвестиції; 6) Макроекономіка; 7) Регіональна економіка; 8) Мікроекономіка. Менеджмент; 9) Підприємництво; 10) Ринок. Маркетинг; 11) Ціноутворення; 12) Фінанси; 13) Податки; 14) Грошовий обіг. Банківська діяльність. Біржі; 15) Кредит; 16) Цінні папери; 17) Земля. Нерухомість; 18) Праця. Персонал; 19) Торівля. Міжнародні економічні відносини. Світове господарство; 20) Зовнішньоекономічна політика; 21) Історія економічної думки.

Великою перевагою реферативних видань Книжкової палати було те, що кожен бібліографічний запис супроводжувався доволі змістовним інформативним рефератом. Основний недолік – невелика кількість реферованих джерел, хоч автори мали намір реферувати щомісяця близько 200 статей загальним обсягом 1000 сторінок. Оскільки 1998 р. жоден номер журналу «Політика. Політичні науки» не містив більше 60 рефератів, а деякі важливі рубрики – зокрема, «Політичні партії», «Громадсько-політичні об'єднання» – не були відображені взагалі, говорити про вичерпне висвітлення питань політики й політичних наук немає жодних підстав. Те саме стосується й РЖ «Економіка. Економічні науки». Останніми роками Книжкова палата припинила випуск реферативних журналів.

♦ Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН з 1999 р. видає РЖ «Агропромисловий комплекс України» з метою надати якомога повнішу інформацію про основні напрями, тенденції та перспективи розвитку української агропромислової галузі. Значну увагу в РЖ приділено основним етапам розвитку аграрної науки, організації сільськогосподарської дослідної справи в Україні, результатам наукової роботи провідних науково-дослідних та освітніх установ мережі Української академії аграрних наук. Велика кількість рефератів присвячена питанням історії економіки й організації агропромислового комплексу України.

♦ Інститутом проблем реєстрації інформації та Національною бібліотекою НАН України 1998 р. відтворюється оновлений Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело». Перша версія журналу з'явилася 1996 р. і мала багато недопрацювань. Зокрема, реферувалося лише 70–80 періодичних видань з декількох сотень, що виходили в Україні на той час. Оскільки не було систематичності в розміщенні матеріалів, істотно ускладнювався пошук першоджерел. Крім цього, бібліографічний опис здійснювався не за державним стандартом, що дезорієнтувало науковців під час складання бібліографічних списків до власних праць. Оновлений загальнодержавний УРЖ «Джерело» нині охоплює більшість галузей знання і виходить у трьох серіях: I серія – Природничі науки. Медицина; II серія – Техніка. Промисловість.

Сільське господарство; III серія – Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво – і його сформовано так, що навіть за умов значної диференціації галузей науки та великого обсягу літератури, у рамках єдиного видання охоплено всю галузь науки від того, щоб звільнити науковців від неохідності звертатися до РЖ із суміжної спеціальності. Український реферативний журнал містить реферати на різні первинні документи (статті із серіальних періодичних та продовжуваних видань, матеріали наукових конференцій та збірників наукових праць, наукові монографії, посібники для вищих навчальних закладів, дисертації, препринти тощо) і має таку структуру:

- основна частина (упорядкована сукупність бібліографічних описів та відповідних їм рефератів);
- довідково-пошуковий апарат (зміст, передмова, покажчики – авторський та використаних періодичних і продовжуваних видань);
- додаткові відомості (рекламна інформація, правила подання матеріалів до УРЖ тощо);
- вихідні відомості журналу.

Український реферативний журнал є виданням, яке найповніше висвітлює публікації українських науковців. Основним його недоліком є те, що через брак достатніх ресурсів для аналітичного розпису всіх видань реферати та анотації подаються в ньому без змін до авторських текстів, а це істотно впливає на їхню якість.

♦ Всеукраїнською екологічною лігою та Центром екологічної освіти та інформації 2004 р. створено РЖ «Екологія» — періодичне щоквартальне інформаційне видання (обсяг 150–160 рефератів), призначене для систематичного ознайомлення вчених та фахівців з найбільш популярними джерелами інформації, що висвітлюють досягнення української і світової екологічної науки й практики. Реферати систематизовано в 14-ти рубриках: 1) Екологічна політика; 2) Біоекологія; 3) Техноекологія; 4) Соціоекологія; 5) Геоекологія; 6) Агроекологія; 7) Довкілля та здоров'я; 8) Збалансований (сталій) розвиток; 9) Економіка природокористування; 10) Екологічна освіта та виховання; 11) Екологічні ризики; 12) Правові аспекти екології; 13) Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття; 14) Екологічний туризм.

♦ Українським інститутом науково-технічної й економічної інформації 2006 р. засновано Збірник рефератів фахових видань МОН України. У збірнику, що складається з трьох рубрик (Економіка. Економічні науки; Внутрішня торгівля. Туристсько-екскурсійне обслуговування; Зовнішня торгівля), подається систематизована інформація щодо змісту статей збірників та журналів українських вищих навчальних закладів за рік. Джерелом інформації для його підготовки є примірники видань, що надійшли до УкрІНТЕІ на цей період.

Останні досягнення науки в галузі комп'ютеризації редакційно-видавничих процесів відкрили нові перспективи розвитку РЖ. Більшість з них уже має власні сайти в мережі інтернет та електронні версії традиційних друкованих РЖ – найбільш розповсюджену на сьогодні форму, що не вимагає значних додаткових трудозатрат і є доступною з робочого місця читача. Читач при цьому має можливість копіювати необхідну інформацію на власний комп'ютер. Проте більш ефективними вважаються ті РЖ, що створюються виключно в електронному вигляді, оскільки вони, порівняно з друкованими, оперативніші, мають більший обсяг та уможливають зручний ефективний пошук. Такі електронні РЖ дешевші для видавців, адже якщо журнал знаходиться на веб-сайті, то вже не потрібно витрачати кошти на папір, обкладинку, зберігання та поштову розсилку.

Період зародження й становлення української науково-інформаційної діяльності – кінець XVII – XIX ст., та аж ніяк не початок XX ст., як вважали досі. На початковому етапі розвитку для науково-інформаційних видань були характерні досить вузька спеціалізація й невеликий обсяг інформації. Вони не могли належно розвиватися через брак коштів, кваліфікованих кадрів і тогочасну політичну ситуацію. Вузька спеціалізованість, висвітлення лише окремих (подекуди дуже вузьких) питань науки й техніки були характерними також і для українських науково-інформаційних видань повоєнного періоду. Якщо в період зародження реферативної справи головним критерієм відбору матеріалів для реферування була їх користь для промисловості, то тепер науковці почали керуватися не лише практичним, а й науковим значенням цих матеріалів. Причому більша увага приділялася оригінальності, актуальності та новизні матеріалу.

Процес становлення українських науково-інформаційних журналів тривав й досі. Фахівці з різних галузей знань і спеціалісти у сфері реферування докладають чималих зусиль до створення нових і вдосконалення наявних реферативних журналів – адже, незважаючи на величезну кількість інших джерел інформації, наукова спільнота так само продовжує використовувати реферативні видання. Нові інформаційні технології заохотили творців РЖ випускати їх не лише у звичній друкованій формі, а й у сучасній електронній, яка скорочує шлях науково-інформаційних, а через них і первинних текстів до читача. Хоч Україна впевнено просувається до створення національної системи науково-технічної інформації, невід'ємною частиною якої є сукупність РЖ, у нас ще й досі немає цілісної системи аналітико-синтетичного опрацювання інформації. Це призводить до втрати великих масивів даних, унаслідок чого український потік наукової літератури не може зайняти належне місце в системі світового інформаційного забезпечення наукових досліджень.

Аналіз сучасних українських науково-інформаційних видань свідчить про кількісну обмеженість відображення в них першоджерел за видами й тематикою. Значну частину роботи з інформаційного забезпечення наукових досліджень в Україні ще не завершено.

1.3. Науково-інформаційна діяльність як об'єкт аналізу в сучасній теорії соціальних комунікацій

Дослідження науково-інформаційної діяльності не нова тема в науці. Вони мають і завжди мали міждисциплінарний характер. Коло предметних галузей, в яких під тим чи іншим кутом зору досліджуються процеси творення науково-інформаційних текстів, дуже широке: лінгвістика, видавнича справа та редагування, педагогічна діяльність тощо. При цьому найбільшу увагу приділяють реферативним текстам – головному засобові систематизованого подання даних про опубліковані й неопубліковані джерела інформації, нові науково-технічні досягнення – та реферуванню як основному виду аналітико-синтетичної переробки інформації в науково-інформаційній діяльності.

Стосовно розуміння суті реферування в науці існують два підходи:

- а) реферат як стислий виклад основного змісту первинного документа має бути джерелом інформації про наукові факти;
- б) у рефераті має вказуватися тільки що та як саме розглянуто в первинному творі.

Прихильники першої точки зору вважають, що в рефераті слід подавати необхідну фактографічну інформацію з належними систематизацією та узагальненням, відображати основні положення й висновки первинного твору настільки глибоко, як це дозволяє розмір реферату, щоб, принаймні, у більшості випадків унепотрібнити звернення користувача до першотексту. Послідовники другого підходу розглядають реферативний текст лише як сигнал для читача про наявність публікації на ту чи іншу тему з коротким переліком основних її положень, що має звільнити читача від перегляду джерел, зацікавленість в яких лише уявна. Оскільки в рефераті не має бути, на їхню думку, детальної фактографічної інформації, практичних і теоретичних результатів та висновків, то читачеві, щоб їх отримати, у будь-якому разі потрібно звертатися до оригіналу.

Основним недоліком кожного з цих підходів є ігнорування суб'єктивного фактора – індивідуальної потреби в інформації конкретного читача, адже один і той самий реферат якимось читачам може правити самостійним об'єктом наукового аналізу й тому повністю замінити оригінал, а для інших буде лише його пошуковим описом. Тобто інформативність (індикативність) не є іманентною ознакою

реферату, а виникає як відношення між індивідуальністю користувача й рефератом, що залежить передусім від цілей, які переслідує читач, звертаючись до реферативних творів (скористатися самою інформацією чи отримати дані про її джерело). Значною мірою це відношення залежить також і від кваліфікаційного статусу читача, адже читач з низьким рівнем фонових знань потребуватиме більше інформації, ніж її можна викласти в індикативному рефераті.

Неоднакове розуміння суті реферування зумовлює використання різних його стратегій, різних ступенів стиснення інформації. Але незалежно від цього має здійснюватися пошук таких способів її вираження, які б забезпечували адекватне відтворення основного змісту первинного твору.

Завичай науковці подають власні визначення реферату, вважаючи, що визначення, надані іншими дослідниками, або недостатньо повні й точні, або надто перевантажені. Звернімося до найбільш характерних визначень реферату та висловлювань про нього, поданих у табл. 1.1.

Наведене в таблиці не є вичерпною множиною варіантів визначення аналізованого поняття. Це – лише найбільш типові визначення, що становлять достатню інформаційну базу для отримання реальних висновків. Під час вивчення цих визначень їх було умовно розділено на: наукові стандартизовані (складені науковцями або наведені в стандарті з використанням наукової лексики) та популярні (зредуковані для розуміння читача з фоновими знаннями середнього рівня). Наукові визначення становлять більшість з-поміж досліджених варіантів. До них відносимо, зокрема, визначення, подані Л. О. Кочубей, Н. М. Кушнарєнко, В. Т. Леоновим та в ДСТУ 2394-94 і ДСТУ 3017-95. Кожен з науковців при цьому намагається виділити і властивості реферату, що безпосередньо стосується теми його власного дослідження. Як приклад можна навести визначення, дане М. М. Сікорським, що орієнтується винятково на лінгвістичні якості реферату. Оскільки воно не охоплює основних характеристик реферату, то може стати лише джерелом додаткової інформації про нього. До основних ознак, необхідних і достатніх для розкриття поняття «реферат», автори відносять передусім його обсяг, структуру, функціональну спрямованість і семантичну відповідність первинному документу.

Групу популярних визначень тут ілюструють приклади, що їх надає мережа інтернет. Вони є стислими та доволі чіткими. Проте, подаючи лише поверхневе значення реферату, розкриваючи це поняття суто з боку розуміння його як способу викладу матеріалу, вони не надають повної інформації для увиразнення основного змісту реферативного твору.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «реферат»

№ п/п	Джерело	Визначення
1	ДСТУ 2394–94. Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення. П. 4.3.1.4. – К. : Держстандарт України, 1994. – 89 с.	Стисле подання документа без його інтерпретації чи критики
2	ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. П. 5.3. – К. : Держстандарт України, 1995. – 24 с.	Короткий виклад змісту документа чи його частини, що включає основні відомості та висновки, необхідні для початкового ознайомлення з документом
3	Кочубей Л. О. Науково-методичний посібник для референтів та редакторів РЖ Книжкової палати України / Л. О. Кочубей. – К. : Кн. палата України, 1998. – 36 с., с. 2–3	– надає інформацію про зміст документа, можливість визначити його релевантність для прийняття рішення: чи слід звертатися до повного тексту документа; – надає інформацію про документ і відхиляє необхідність читання повного тексту документа у випадку, якщо документ має для читача другорядне значення
4	Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів : підруч. / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с., с. 238	Стислий виклад змісту первинного наукового документа з основними фактичними відомостями та висновками без інтерпретації чи критики
5	Леонов В. Т. Реферирование и аннотирование научно-технической литературы / В. П. Леонов / Отв. ред. Б. С. Елепов. – Новосибирск : Наука : Сиб. отд., 1986. – 172, [4] с. граф., с. 124	Короткий виклад змісту документа з вказівкою на характер документа, методику дослідження та його результати, а також час і місце проведення дослідження
6	Редактирование отдельных видов литературы : учеб. пособие / [Под ред. Н. М. Сикорского]. – М. : Книга, 1987. – 396, [1] с., с. 234	Твір певного жанру, в якому зміст реалізується достатньо обмеженими лінгвостилістичними засобами, а в разі потреби – формалізованими засобами запису інформації
7	Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений : учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика» ; 2-е изд., испр. и доп. / М. П. Сенкевич. – М. : Высшая школа, 1984. – 319 с., с. 174.	Семантично адекватний, обмежений за обсягом і водночас найповніший виклад основного змісту первинного документа, що вирізняється постійністю структури й призначається для виконання різноманітних інформаційних функцій при використанні його читачами різноманітних категорій
8	Енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/ Реферат.	(Лат. <i>refere</i> – доношу, повідомляю, переказую) – короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення
9	Довідник [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу : http://journlib.univ.kiev.ua	Короткий текст (у середньому до 1000 знаків), що передає основний зміст документа

Оптимальним можна вважати збірне визначення, до якого входять найбільш вдалі частини з досліджених варіантів:

Реферат – це короткий адекватний виклад змісту наукової праці без її інтерпретації чи критики, який включає основні фактичні дані та висновки, необхідні для первинного ознайомлення з документом і виявлення доцільності звертатися до нього.

Це визначення розкриває основні характеристики аналізованого поняття й не містить відомостей, що стосуються вузького кола питань.

Однією з центральних проблем у науковій літературі є висвітлення основних особливостей науково-інформаційних текстів, серед яких Д. І. Блюменау, А. А. Вейзе, О. А. Гречихін, І. Г. Здоров, В. П. Леонов, В. І. Соловійов виділяють актуальність і достовірність наведених у них даних, вичерпну повноту охоплення джерел інформації та компактність викладу.

Особливу увагу приділено типології науково-інформаційних видань. Г. Борко, Ч. Бернієр, Р. Колізон та В. Кремінс, досліджуючи типи науково-інформаційних текстів, підкреслювали, що їх зміст і характер залежать від різноманіття цілей і завдань, які поставили перед користувачами інформації. Оскільки різні дослідники спиралися на різні підходи до вибору й обґрунтування типоутворювальних ознак, що, безумовно, сприяло більш глибокому пізнанню суті науково-інформаційного тексту, виокремилася велика кількість типів науково-інформаційних текстів, зокрема й таких, що існують лише в теорії.

З типізацією науково-інформаційних текстів тісно пов'язане питання оцінювання вторинної інформації. Праці таких дослідників, як Л. С. Конєв, В. П. Леонов, В. І. Соловійов, присвячені розробленню методів підвищення якості науково-інформаційних текстів, мали істотний вплив на розвиток теорії науково-інформаційної діяльності. Значний внесок у розвиток теорії, досягнення якої спиралися на важливі теоретичні та методичні праці К. Р. Сімона, Г. Г. Кричевського, А. В. Кременецької, Є. В. Васильєвої та роботи Д. Ю. Теплової, Г. С. Жданової, О. І. Михайлової, А. І. Чорного, Р. С. Гіляревського, В. А. Полушкіна, А. Н. Кулика, належить В. І. Соловійову, який детально розробив практичні й теоретичні питання згортання інформації та виклав їх у книжці «Составление и редактирование рефератов: Вопросы теории и практики».

Теоретичні проблеми аналітико-синтетичної переробки інформації висвітлено в працях відомих інформатиків, бібліографознавців, бібліотекознавців і книгознавців: М. А. Брискмана, В. П. Леонова, В. А. Виноградова, Г. С. Жданової та інших. Серед питань, досліджених у цих роботах, – вимоги до науково-інформаційних текстів, критерії добору матеріалу для реферування, принципи аналізу цих текстів, розроблення спеціальних методик аналітико-синтетичного опрацювання окремих типів і видів літератури.

Доволі ґрунтовно висвітлюється в науковій літературі пошук оптимальних способів виділення основних аспектів змісту в первинному творі для відображення їх у науково-інформаційному тексті. Уся історія розвитку науково-інформаційної діяльності свідчить про те, що науковці завжди намагалися створити оптимальні методики згортання інформації, які б дали змогу найбільш повно розкрити в науково-інформаційному тексті зміст первинного твору, причому – коротко й без зниження ясності й точності викладу. Для цього створено велику кількість різних інструкцій, методичних матеріалів та інших документів, зорієнтованих на те, щоб привернути увагу читача до основного змісту первинного твору. Зокрема, в 70-х роках минулого століття було запропоновано низку методик реферування, найвідоміші з яких:

- поаспектне реферування, розроблене В. І. Соловійовим, яке ґрунтується на тому, що для всебічного аналізу й опису первинного твору мають бути виділені його найважливіші смислові аспекти, які й відображаються в реферативному тексті. Список таких аспектів сприяє тому, щоб не втратити суттєвого зі змісту першоджерела, допомагає формалізувати процес складання детального інформативного реферату і деякою мірою його стандартизувати;
- фасетне реферування, автором якого є А. І. Жолкова. У його основу покладено аналіз змісту первинного твору з виділенням детальної сітки фасетів, що відповідають кількості категорій, які розкривають специфіку наукової галузі (теми, проблеми) у різних її аспектах. Алгоритм фасетного реферування передбачає: а) оцінку елементів змісту за їх значущість і характеристику обсягу цих елементів; б) відмежування предметного плану від модально-оцінного; в) впорядкування елементів змісту предметного плану за попередньо розробленою детальною сіткою фасетів. У результаті створюється табличний реферат, у якому для кожного фасета відведено вертикальну колонку. Елементарні логічні повідомлення розміщуються поряд по горизонталі, утворюючи пошуковий образ документа з упорядкованого набору ключових слів, що вибірково поєднуються між собою й частково повторюються в різних повідомленнях. Табличний реферат як один із способів алгоритмізованого введення інформації в інформаційно-пошукові системи не призначався для заміни традиційного реферату, опублікованого в РЖ;
- реферування на основі логіко-семантичного аналізу, яке передбачає змістове групування матеріалу з виділенням смислових опорних пунктів як основи короткого варіанту тексту. Згідно з цією методикою, реферування проходить у

три етапи, на першому з яких виділяються ключові фрагменти тексту – слова, словосполучення й цілі речення, що входять у тематичні ланцюжки слів. Відшукування ключових фрагментів, які предствляють основний зміст тексту, дає змогу простежити розвиток головних тем. Другий етап – це організація й перегруповання фрагментів відповідно до їх тематичної спрямованості, що дозволяє намітити основні підтеми (субтексти), які розвивають головну тему тексту. На третьому етапі складається логічний план тексту й на основі ключових фрагментів формується реферат – самостійний текст з власною логікою викладу.

У 90-х роках ХХ ст. В. І. Соловйовим та О. Є. Конюшко розроблено універсальну методику реферування – інформаційно-класифікаційну, яка спирається на змістовий та логічний аналіз тексту першоджерела й передбачає підхід до первинного тексту (незалежно від його виду й тематики) як до системи, що складається з комплексу основних та допоміжних елементів. При цьому враховуються й такі фактори, як суб'єктивність підходу автора/референта до першоджерела, апріорність оцінки даних тощо.

Окрім основних способів розкриття змісту первинного твору в науково-інформаційному тексті, об'єктом постійних дискусій є теоретичні аспекти реферування та анотування, зокрема функціональне призначення рефератів й анотацій, дослідження ефективності їх використання для пошуку науково-технічної інформації.

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню реферування та анотування, засвідчує зацікавленість їх авторів проблемами автоматизації цих процесів. Увагу дослідників від самого початку було зосереджено на виявленні закономірностей, що організують смислову єдність тексту. На першому етапі цих робіт найбільш популярними були підходи, засновані на розкритті тих чи інших закономірностей розподілу термінів у тексті. На наступних етапах дослідження в галузі автоматизованого реферування й анотування змістилися в бік використання внутрішніх структур тексту, виявлення тієї інформаційної основи, яка організує весь текст.

Серед багатьох підходів до вирішення проблеми автоматизованого згортання інформації, як зазначають російські науковці Д. І. Блюменау й Л. А. Афанасова, виокремлюються два: 1) квазіреферування, засноване на екстрагуванні з первинних документів за допомогою певних формальних ознак їх найбільш інформативних фраз (фрагментів), 2) власне реферування, яке передбачає виділення з первинних текстів за допомогою спеціальних інформаційних мов найістотнішої інформації для створення нових текстів (рефератів), що вони більшою чи меншою мірою ізоморфні первинним документам.

У квазіреферуванні зазвичай виділяють три основних напрями:

- статистичні методи, засновані на використанні статистичних параметрів для оцінювання інформативності різних елементів тексту (слів, речень тощо) передусім за частотою вживання в тексті. У документі, що підлягає реферуванню, визначаються речення, що містять слова з найвищим рангом вживання, і на їх основі формується реферативний текст;
- позиційні методи, які спираються на передбачення того, що інформативність речення залежить від його позиції в тексті первинного твору. Оскільки найбільш інформативними є речення, що займають першу й останню позиції в розділі, перше місце в абзаці, такі речення розглядають як кандидати для включення у реферат. Проте зазначені методи зазвичай застосовують для реферування строго структурованих текстів, зокрема стандартів, патентних описів тощо. У решті випадків вони поєднуються з іншими методами, тому що в чистому вигляді не наділені необхідною репрезентативністю результатів;
- індикаторні методи, засновані на функціональній ідентифікації речень первинного твору за допомогою спеціальних слів – індикаторів значущості речень. Речення з такими словами потрапляють у вторинний текст.

Питання автоматизованого складання науково-інформаційних текстів розглянуто й на сторінках українських фахових видань. Серед них заслуговують на увагу дослідження вчених Харківської школи: І. В. Замаруєвої, присвячені вирішенню завдань автоматизованої обробки текстової інформації; Н. В. Шаронової та Н. Ф. Хайрової, які висвітлюють питання створення сучасних систем автоматизованого реферування, основні напрями їх удосконалення.

Предметом численних наукових досліджень є теоретичні й практичні аспекти науково-інформаційної діяльності в контексті досягнення інформативної й навчальної цілей, проблема навчання реферуванню та анотуванню іноземними мовами, зокрема такий її аспект, як навчальний потенціал аналітико-синтетичної переробки інформації й педагогічні основи формування мовної особистості за допомогою іншомовного читання в цілому й реферування зокрема, що ґрунтовно досліджений Т. І. Ковальчук.

Запитання та завдання

1. Розкрийте сутність понять «науково-інформаційна діяльність», «аналітико-синтетична переробка інформації».
2. Охарактеризуйте логічні операції, що здійснюються під час аналітико-синтетичної переробки первинного тексту.
3. Назвіть етапи породження науково-інформаційного тексту.

4. Зробіть аналіз сучасних українських науково-інформаційних видань.
5. Розкрийте суть процесу реферування.

Список рекомендованої літератури

1. Аналітико-синтетична обробка документів : підручник / Е. Т. Карачинська, Є. А. Медведєва, В. К. Удалова, Л. Г. Хромченко. – Харків : ХДІК, 1996. – 258 с.

2. Бірбраер В. До концепції вітчизняної системи реферування та видання реферативної інформації / В. Бірбраер, Л. Котенко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 3. – С. 25–26.

3. Блюменау Д. Информационный анализ/синтез для формирования вторичных документов : практич. пособие / Д. И. Блюменау. – СПб. : «Профессия», 2002. – 256 с.

4. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста / А. А. Вейзе. – М. : Высш. шк., 1985. – 127 с.

5. Власова Г. В. Аналітико-синтетична обробка інформації : навч. посіб. / Г. В. Власова, В. І. Лутовина, Л. Г. Титова. – К. : ДАККіМ, 2006. – 291 с.

6. Горбаченко Т. Г. Аналітико-синтетична переробка документної інформації : навч. посіб. для дистанц. навчання / Т. Г. Горбаченко. – К. : Університет «Україна», 2008. – 312 с.

7. Зупарова Л. Аналитико-синтетическая переработка информации / Л. Б. Зупарова, Т. А. Зайцева; под ред. Ю. Н. Столярова. – М. : ФАИР, 2007. – 400 с.

8. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення : ДСТУ 2392-94. – К. : Держстандарт України, 1994. – 53 с.

9. Карпенко О. О. Аналітико-синтетична переробка документної інформації: бібліографічний опис : навч. посіб. / О. О. Карпенко. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2010. – 138 с.

10. Карташов Р. Про створення реферативних журналів України / Р. Карташов // Вісник Книжкової палати України. – 1996. – № 1–2. – С. 27–30.

11. Коляда Т. Ф. Аналітико-синтетична обробка документів : конспект лекцій для студ. спец. 7.020105. – Документознавство та інформаційна діяльність / Т. Ф. Коляда. – Одеса : ОНПУ, 2007. – 133 с.

12. Коляденко Г. С. Лингвистические основы подготовки научно-информационных документов : метод. пособие / Г. С. Коляденко, Э. К. Кузнецова ; Гос. ком. СССР по науке и технике, Ин-т повышения квалификации информ. работников. – М. : ИПКИР, 1984. – 36 с.

13. Коновець О. Ф. Методологічні проблеми популяризації історії

науки і техніки / О. Ф. Коновець // Популяризація науки в Україні: історія і сучасність // За ред. А. З. Москаленка, О. Ф. Коновця. – К. : Хрещатик, 1992. – 250 с.

14. Корнієнко В. Проблеми створення українського реферативного журналу «Депоновані наукові роботи» / В. Корнієнко // Вісник Книжкової палати України. – 1998. – № 5. – С. 18–20.

15. Кочубей Л. О. Науково-методичний посібник для референтів та редакторів РЖ Книжкової палати України / Л. О. Кочубей. – К. : Кн. палата України, 1998. – 36 с.

16. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.

17. Лутовинова В. І. Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації : практ. посіб. / В. І. Лутовинова / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського АПН України. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 72 с.

18. Про інформацію: Закон України // Відомості Верх. Ради України. – 1995. – №13. – с. 281–291.

19. Про Національну програму інформатизації : Закон України // Голос України. – 1998. – 7 квіт. – с. 5–6.

20. Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури : монографія / М. Б. Сорока. – К. : Вид-во НБУВ, 2002. – 210 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2002/02smbunl/11.htm>.

21. Суминова Т. Н. Аннотирование, реферирование и обзорно-аналитическая деятельность : метод. пособие / Т. Н. Суминова. – М. : Моск. гос. ун-т культуры и искусств, 2001. – 91 с.

22. Тріщук О. В. Редагування реферативного тексту : метод. рек. для студ. спец. 7030203 «Видавнична справа та редагування» / О. В. Тріщук. – К., 2004. – 42 с.

23. Шиманов А. Е. Аннотирование и реферирование в издательском деле : консп. лекций для студ., обучающихся по специальности 021500 «Изд. дело и редактирование» / А. Е. Шиманов. – М. : Моск. гос. ун-т печати, 2004. – 86 с.

Комунікатори науково-інформаційної сфери

Складність редагування науково-інформаційного тексту полягає не лише в необхідності досягнути сам процес аналітико-синтетичної переробки інформації, а й у чіткому усвідомленні комунікаційних орієнтацій осіб, що ініціюють цей процес і втілюють там свої знання, наміри й прагматичні настанови. Тому від редактора вимагається глибоке розуміння ситуації спілкування, стосунків між комунікаторами та тих ролей, які вони виконують у науково-інформаційному дискурсі.

Комунікатор – особа, задіяна в процесі комунікації, той хто перебуває в стадії породження або сприймання та розуміння інформації.

Комунікаторами у сфері науково-інформаційної діяльності виступають комуніканти, тобто ті, хто організують процес передачі або переробки інформації, і комунікати – ті, хто отримують повідомлення.

КОМУНІКАТОРИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ		
Комуніканти	Комунікати	
<ul style="list-style-type: none">• автор першоджерела;• інформатор;• редактор	Індивідуальні: <ul style="list-style-type: none">• фахівці у вузькій галузі знання;• фахівці широкого профілю;• пересічні громадяни	Колективні: <ul style="list-style-type: none">• наукові бібліотеки;• галузеві й міжгалузеві центри науково-технічної інформації

2.1. Суб'єкти-комуніканти

Комуніканти генерує, збирає, опрацьовує наукову інформацію й поширює її серед широкого кола фахівців. Від постатей комунікантив залежить процес комунікації та якість створених науково-інформаційних текстів.

|| **Комуніканти** – адресанти, автори повідомлення, відправники інформації, той, хто бере участь у створенні первинного та вторинного текстів.

Автор первинного твору як комуніканти науково-інформаційної сфери постає в ролі вченого-дослідника, котрий здобуває нові знання про предмет, явище, їх властивості, подає їх у вербальній формі й прагне, щоб його власні здобутки стали надбанням наукового соціуму. **Інформатор** виконує ролі вченого-експерта, який оцінює, осмислює подану автором первинну наукову роботу, та вченого-популяризатора, що інформує спільноту про її основний зміст і при цьому реалізує власні професійні інтереси, зумовлені науково-інформаційною діяльністю. **Редактор** несе головну відповідальність за якість, структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень науково-інформаційного тексту й того видання, де він публікується.

Оскільки наукова спільнота встановлює для своїх членів норми, правила й закони, що регулюють поведінку і ставлять у певні рамки стосовно того, як діяти в конкретній комунікативній ситуації, комуніканти науково-інформаційної сфери, які хочуть виступати комунікаційними партнерами, часто поводяться напрочуд однаково, фокусують у собі ознаки колективних мовних особистостей, тобто постають як комунікаційні особистості. Поняття «комунікаційна особистість» означає особистість у ролі суб'єкта якогось соціального інституту, яка через усвідомлення принципів та правил його організації і функціонування, свого статусу й ролі, власної відповідальності привласнює необхідні компетенції та здатності продукувати тексти в такий спосіб, щоб вони реалізували весь потенціал для досягнення інституціональної мети в процесі соціальної взаємодії.

Комунікаційна особистість убирає в себе ознаки мовної особистості, а саме її готовність здійснювати мовленнєві вчинки й здатність реалізувати в комунікаційній ситуації ті чи інші стратегії і тактики спілкування, вибирати мовні засоби, що відповідають цій ситуації. Вона наділена компетентністю (сумою знань та вмій, які дозволяють виконувати ті чи інші дії), що складається з лінгвістичного, соціокомунікативного та прагматичного компонентів. Прагматична компетентність пов'язана з реалізацією мовних засобів залежно від інтенції автора. Мовна компетенція тісно пов'язана з комунікативно-пізнавальною діяльністю індивіда, формами та засобами вираження

його світогляду, власного «я» з його зануренням у культуру того або іншого етносу.

Інформатор як дискурсивна особистість, що має постійно ставити себе то на місце читача й при цьому нести в собі його відтворений образ, то на місце автора первинного твору, щоб зрозуміти мотивованість його рішень та правильно їх оцінити, повинен володіти:

- системою мови, її граматичними та лексичними нормами;
- системою мови на текстовому та стилістичному рівні;
- сприйманням, аналізом первинних наукових текстів;
- побудовою вторинних текстів;
- соціальними й психологічними ролями партнерства в спілкуванні;
- етичними та етикетними нормами тощо.

Якщо інформатор не має цих знань і навиків та недостатньо володіє технікою згортання інформації, він може опустити важливі деталі змісту першоджерела чи, навпаки, постаратися вмістити у вторинний документ неістотну, надлишкову інформацію. Саме тому він повинен мати спеціальну професійну інформаційно-аналітичну підготовку, добре орієнтуватися в нормативно-методичних матеріалах і бути обізнаним стосовно досягнень тієї конкретної предметної галузі науки, техніки, культури, до якої належить первинний документ, знати інформаційні потреби контингенту потенційних читачів та вимоги, яким має відповідати вторинний текст. Що повніші ці знання, то багатша його практика інформаційної діяльності, тим кращим буде вторинний текст щодо повноти й більш точного подання змісту наукової інформації, виявленої в першоджерелі.

Мовна поведінка інформатора як типового комуніканта в науково-інформаційній сфері характеризується комунікативними стратегіями інформаційної повноти, лаконічності, адекватності та еквівалентності, стандартизованості, точності, ясності, які актуалізуються на всіх рівнях вторинного тексту.

Діяльність інформатора спрямовується передусім на вторинний текст як на соціальний предмет, під яким слід розуміти комплекс відношень, в які вбудовується створюваний продукт і сама діяльність. Спрямовується вона також і на нього самого, адже щоб прийняти правильне рішення стосовно науково-інформаційного тексту, він перебуває в постійному діалозі із собою для формування внутрішньої переконаності в об'єктивності займаної позиції, у правильності власних рішень і підходів, упевненості у власних професійних можливостях. Проте ця переконаність іноді може не відповідати об'єктивним даним, що зазвичай призводить до спотворення змісту первинного твору.

Оскільки інформаторові, професіоналізм якого значною мірою зумовлений середовищем – людьми, зайнятими інформаційною

діяльністю з їх професійними свідомістю й етикою, наступництвом досвіду, цінностей, норм і традицій, властива висока оцінка власних рішень на рівні підсвідомості, то він має чітко відчувати той момент, коли виникає невідповідність між внутрішнім переконанням та об'єктивними даними.

Втім, інформатор передусім є людиною із суб'єктивною, іноді навіть пристрасною точкою зору на ту чи іншу проблему, що розглядається в первинному творі. Але науково-інформаційна сфера обмежує його діяльність певними рамками, за які той не має права виходити.

Поряд з інформатором повноправним відправником науково-інформаційного тексту-повідомлення виступає **редактор**, що є прискіпливим кваліфікованим читачем авторського матеріалу. Хоч діяльність цього суб'єкта науково-інформаційної діяльності й спрямована на готовий вторинний текст з погляду його взаємодії з читачем і його фактичного значення для читача, його не може не цікавити творчий текстотвірний процес, в якому він займає активну й творчу позицію.

Важливим завданням, від якого залежить успіх діяльності редактора, є пошук оптимальних рішень стосовно вторинного тексту, що мають ґрунтуватися також і на результатах дослідження екстралінгвістичних даних. При цьому вторинний текст заіається об'єктом редакторського аналізу як складова частина (елемент) загального інформаційного об'єкта. За такого підходу до об'єкта, з яким взаємодіє редактор, стає зрозумілим, що і загальний інформаційний об'єкт редакторського аналізу (як методу діяльності), і комплексний об'єкт редагування (як самої діяльності) є сукупностями, комплексами елементів, і що вони не зводяться до якихось закритих моделей чи систем. Від їх повноти та адекватної інтерпретації залежить об'єктивне й адекватне сприймання тексту читачем, яке зумовлене передусім ефективними перетворювальними діями редактора, спрямованими на вторинний текст.

Редактор поєднує в собі відповідні навики й уміння літературного працівника, керівника редакційного колективу, менеджера, організатора малої видавничої структури певного профілю. Як комунікативна особистість, що досконало знає специфіку підготовки й випуску науково-інформаційних видань, він постійно спілкується з читачами, вивчає їх запити, несе головну відповідальність за якість цих видань. Будучи провідною постаттю у видавничому процесі, він проводить організаційну роботу з інформаторами, добирає їх кадри, орієнтується на висококваліфікованих фахівців у конкретній галузі знання, роз'яснює цілі та особливості підготовки науково-інформаційних видань, забезпечує необхідними методичними матеріалами.

Редактор вирішує фінансові питання, є одним з активних учасників маркетингу науково-інформаційного видання тощо. У його обов'язки почастіше входить наукове редагування вторинних текстів і безумовно – робота над їх мовою та стилем. Успіх діяльності, пошук оптимальних рішень стосовно вторинного тексту безпосередньо залежить від того, наскільки редактор володіє інформацією про екстралінгвістичні текстотвірні фактори.

Функції, що їх виконує сучасний редактор у процесі підготовки й випуску науково-інформаційного видання, підтверджують те, що редагування – це комплексне поняття, яке відображає в сукупності різні аспекти видавничої діяльності: організаційний, науковий, літературний, економічний, поліграфічний, маркетинговий. З цього випливає, що **редактор має бути всебічно підготовленим фахівцем, компетентним не тільки в усіх видавничих процесах, а й у специфіці тієї галузі, інформаційним забезпеченням якої він опікується.** В іншому разі якість редагованих ним науково-інформаційних видань не буде відповідати сучасним вимогам і вони не зможуть виконувати ту важливу роль, що відведена їм у процесі інформатизації суспільства.

2.1.1. Особистісні характеристики інформатора та їх вплив на його професійну діяльність

На роботу інформатора, як і на діяльність працівника будь-якої професії, впливають зовнішні та внутрішні особистісні риси, які залежать від його психологічного стану. Згідно із соціологічними даними, успішність та якість професійної діяльності на 60 % залежать від освіти та стажу роботи, а на 40 % вони зумовлені унікальними психологічно-інтелектуальними якостями людини. Особистісні характеристики істотно впливають на ефективність та кінцеву якість роботи інформатора.

Для визначення психологічного портрета інформатора за основу можна взяти концепцію акцентуації особистості, запропоновану К. Леонгардом у праці «Акцентуированные личности», де виділено 10 характерологічних типів особистості, зокрема: гіпертимна, тривожна, дистимічна, педантична, збуджувана, емотивна, застрягаюча, демонстративна, циклотимічна та екзальтована. Як зазначає К. Леонгард, індивідуальні особливості характеру та акцентуація певного характерологічного типу – це різні речі. Особистість нормальна, тобто неакцентуїтована, може набувати певних яскраво виражених рис, що зазвичай зумовлено об'єктивними обставинами (вчитель, наприклад, є самовпевненою людиною внаслідок того, що він має підтримувати власний авторитет), а не внутрішніми вродженими якостями, на

відміну від акцентуєваних особистостей – людей оригінальних, непересічних, в яких від самого початку закладено перевагу певних характерологічних типів. На основі концепції К. Леонгарда польський психолог Г. Шмішек розробив тест-опитування, за результатами якого встановлюється шкала акцентуацій, де за кожним характерологічним типом нараховується певна кількість балів – від 0 до 24. Кількість балів у межах 14–19 означає сильне вираження характерологічного типу, проте ще не саму акцентуацію, оскільки на неї чітко вказують 20 і більше балів.

Тест-опитування Г. Шмішека нами був запропонований двадцятьом інформаторам УРЖ («Джерело», «Агропромисловий комплекс України», «Екологія», «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки», «Депоновані наукові роботи») з метою визначення сукупностей яскравих рис, що преважують над усіма іншими рисами їх характерів. На підставі отриманих даних проведено аналіз прояву акцентуації особистості в аспекті професійної науково-інформаційної діяльності, який показав, що серед інформаторів досить часто зустрічаються акцентуєвані люди. Зокрема, 15 інформаторів з 20 мають акцентуації певних типів, причому 13 з них мають по одній акцентуації, а двоє акцентуєвані аж за трьома шкалами водночас. Це можна пояснити багатогранністю та складністю науково-інформаційного процесу, який вимагає від його суб'єкта неабияких психологічних якостей і здібностей.

Інформаторам найчастіше притаманні такі акцентуації характеру, як емотивність (7 осіб), педантичність (3) та застрягаючий тип (3).

Преважування серед інформаторів людей емотивного типу цілком закономірне, адже їх вирізняє схильність до студіювання літератури, філологічні здібності, що є необхідними для цієї професії. Емотивність сприяє виникненню інтелектуально-асоціативних емоцій у процесі розумової діяльності, які є основною мотиваційною системою організму і як фундаментальні особистісні процеси надають сенсу людському існуванню.

Традиційно емоції поділяють на стеничні, які підвищують розумову й фізичну працездатність, та астеничні, що її понижують. Стеничні емоції, властиві людям з високим рівнем креативності, відповідають за виникнення та розвиток таких якостей, як зацікавленість, прагнення до впорядкованості, і сприяють доволі легкому та стрункому плинові думок, які начебто самі складаються в послідовний потік. Цей потік завжди супроводжується позитивними емоціями, радістю захоплення творчою діяльністю, що істотно полегшує інформаційно-інтелектуальний процес аналітико-синтетичного опрацювання інформації. Водночас можуть виникати муки сумніву, складності у виборі необхідних слів для точного вираження власних думок. Подекуди для

цього потрібні правки й зміни, тривала боротьба, пошук більш влучних висловлювань, відмова від них та висловлювання нових, які більше відповідають потоковій думок зацікавленої особистості.

Оскільки сфера емоційного належить до індивідуальних психологічних рис людини, то існує пряма залежність інтелектуальної діяльності від типу особистості.

Друге місце серед інформаторів посідають особистості педантичного типу, основні риси яких – наполеглива сконцентрованість, схильність до бюрократизації, формалізму, акуратності й скрупульозності поряд зі схильністю до повчань – є найбільш корисними для уважної роботи з висвітлення основного змісту первинного твору. Ці риси стають у пригоді особливо на перших двох етапах складання науково-інформаційного тексту: 1) сприймання інформації первинного документа та її осмислення; 2) аналізу інформації.

На етапі сприймання змісту первинного документа інформатор виступає як читач, що ставить собі за мету визначити актуальність і рівень розкриття теми. Під час осмислення інформації, вміщеної в першоджерелі, він порівнює її з власними знаннями щодо висвітленого питання. У цьому разі можуть виникнути дві ситуації взаємодії інформатора з текстом:

♦ інформація, що міститься в тексті, є для нього новою й відповідає його інформаційним потребам, у цьому разі інформатор виступає як суб'єкт навчального процесу, що засвоює нові знання, задовольняючи власну інформаційну потребу;

♦ першоджерело не містить нових для інформатора даних, проте має щось важливе для потенційних читачів, тоді він опиняється в ролі педагога, тобто передавача вже відомих йому знань іншим людям.

Тобто, уже на першому етапі аналітико-синтетичної переробки інформації функції й обов'язки інформатора неоднозначні, оскільки він визначає цінність та важливість інформації первинного твору, виходячи з декількох позицій: новизна інформації власне для нього самого; організація матеріалу автором; необхідні відомості для потенційного читача. Далі він переходить до етапу аналізу, на якому потрібно правильно оцінити саму інформацію, обрати ті смислові аспекти, що мають відобразити в науково-інформаційному творі, стежачи за тим, щоб не втратити важливих відомостей. Для цього він має бути наділений такими психологічними рисами, як здатність до аналізу копіткої роботи, зосередженість та уважність. Останні дві риси допомагають відмежовуватися від усього несуттєвого під час науково-інформаційної діяльності, пов'язаної з необхідністю сприймання і переробки великої кількості інформації за короткий проміжок часу, роблять чіткими та ясними її зміст і сам процес тривання, дозволяючи виконувати потрібні інтелектуальні операції відповідно до поставлених завдань.

На третьому етапі науково-інформаційної діяльності, пов'язаному з написанням вторинного тексту, потрібен творчий підхід, який вимагає від інформатора здібностей генерувати творчі ідеї. Оскільки люди педантичного типу не відзначаються оригінальністю в підходах до виконуваної справи, на цьому етапі їм потрібно буде докладати чималих зусиль для успішного виконання своїх обов'язків. Унаслідок того, що робота над складанням науково-інформаційного тексту вимагає високої відповідальності за його якість як перед читачем, так і перед автором первинного твору, в інформатора може виникати стан внутрішнього роздвоєння і, як результат, з'являтися особистісна тривожність, яка заважатиме професійним завданням, викликаючи незадоволення роботою. Причинами виникнення тривожності можуть бути не тільки висока відповідальність за якість твору, а й стислі терміни його підготовки. Хоч підвищена тривожність – неприродний стан, деякий її рівень позитивно впливає на продуктивність праці й тому є необхідним для виконання тієї важливої роботи, яку здійснює інформатор.

До професійно значущих особистісних якостей, необхідних інформатору, належать виваженість, «правильність», відповідальність за кожне слово, без якої він втратить довіру читачів і його діяльність не матиме сенсу. Вони характеризують застрягаючих особистостей. Акцентуація застрягаючого типу дає змогу інформатору як працівникові бути вимогливим до себе, намагатися досягти високих показників у своїй справі. Проте властиві цьому характерологічному типу висока самовпевненість, жорсткість настанов і поглядів, сильно розвинене честолюбство, яке проявляється в наполегливості при утвердженні власних думок та інтересів, можуть ставати на заваді об'єктивному викладу інформації. Це може відбуватися як на першому етапі текстотворення, коли потрібно об'єктивно визначити цінність та важливість інформації первинного документа, так і на стадії включення в науково-інформаційний текст тих даних, які справді на це заслуговують. Тому хороший інформатор, добре усвідомлюючи особливості свого характерологічного типу, відразу налаштовується на те, що він лише передавач авторських ідей. Тобто психологічно він має бути готовим до неможливості зреалізувати власні ідеї, до того, що його особистість відходить на задній план.

У діяльності інформатора всупереч стереотипові, що склався, потрібна велика особистісна активність. Інтелектуальна діяльність інформатора як результат мисленнєвої активності не передбачає спокійного, безініціативного працівника. Звідси й високий рівень мотивації до успіху, який, як показують дані опрацювання тестів, становить 63,8 %.

Отже, успішність діяльності інформатора великою мірою залежить від того, чи подобається йому робота, та від зацікавленості в самому процесі науково-інформаційної роботи.

Кожен характерологічний тип по-різному виявляє себе в процесі фахової діяльності. Розуміння цих особливостей є важливим для визначення взаємозв'язку акцентуації та процесу творення науково-інформаційного тексту.

Професія інформатора має низку важливих психологічних особливостей, зумовлених специфікою самого науково-інформаційного процесу, який вимагає від суб'єкта певних якостей залежно від того, на якому етапі аналітико-синтетичного опрацювання інформації він перебуває: на етапі сприймання первинного тексту, аналітичного оцінювання інформації чи написання науково-інформаційного тексту.

Оскільки професія вимагає від інформатора аналітичних та літературних здібностей, обізнаності в науковій сфері та науково-інформаційній діяльності, серед інформаторів є багато акцентуєваних особистостей, що вирізняються серед інших людей оригінальністю та різноманітними талантами.

Портрет реального українського інформатора такий: це людина, акцентуєвана чи наближена до акцентуації за емотивним типом та з низьким рівнем вираження демонстративного та екзальтованого типів, який свідчить про те, що особистостям з останніми двома акцентуаціями не варто займатися аналітико-синтетичним опрацюванням інформації, щоб не почуватися «не на своєму місці». Правильний вибір професії дуже важливий для успішної праці, бо сприяє тому, що людина, отримуючи задоволення від своєї роботи, зможе професійно реалізуватися й принесе користь собі й суспільству.

З другого боку, професія впливає на психологічний стан особистості, активізуючи чи пригнічуючи ті чи інші характерологічні риси. Тому хороші фахівці в якійсь конкретній професії, маючи багато спільних рис, демонструють подібність характерологічних типів.

2.1.2. Вираження авторства в науково-інформаційному тексті

Значущою компонентою комунікації, що впливає на процес спілкування і дає змогу зробити певні висновки про особистість автора, є його самопрезентація – процес управління, здійснюваний індивідом з метою контролювати поведінку інших людей і особливо їхні реакції. Незалежно від конкретної мети, наявної у свідомості індивіда, автор завжди прагне справити враження на читачів та вплинути на їх поведінку, подавши себе в такий спосіб, щоб читачі діяли добровільно, але згідно з його інтересами. У цьому разі зусилля зі створення того чи іншого враження про себе можуть бути цілеспрямованими й умисними, а можуть і не усвідомлюватися.

Для того, щоб якимось вплинути на потенційного читача, у первинному тексті використовуються різні стратегії авторського самопредставлення, чільне місце серед яких посідають:

- а) «обманна скромність» – самопредставлення, що викликає

позитивну реакцію співчуття і спонукає читача визнати його як хорошого, проте надто скромного автора;

б) «перепони, які ми самі собі створюємо» – самопрезентація шляхом виправдання власних невдач об'єктивними причинами;

в) «самоподача причин власної поведінки» використанням конструкцій «так склались обставини...», «це змусило мене...» тощо;

г) демонстрація незначних зусиль для виконання роботи задля того, щоб захистити себе у разі неуспіху;

д) схвалення результатів роботи потенційних суперників, яке зроби́ть перемогу більш вагомю у разі досягнення позитивного результату, і не такою болісною, якщо результат буде негативним.

Основними цілями самопрезентації як міжособистісного захисту є прагнення сподобатися і викликати співчуття читача.

Для актуалізації особистої участі автора (колективу авторів) у первинних текстах інколи використовується займенник першої особи множини в поєднанні з таким дієсловом, яке не передбачає залучення інших осіб, наприклад:

Нами запропоновано принципово новий підхід для збільшення робочої ємності проявника.

У цій статті ми пропонуємо деякі варіанти контролю читання і розуміння тексту.

Аналогічну функцію виконує присвійний займенник *наш* у конструкціях *на нашу думку*, *на наш погляд* тощо.

Відображаючи тільки власну участь у проведеному науковому дослідженні, власне міркування, автор намагається в такий спосіб вплинути на читача силою свого авторитету як діяч, як учасник експерименту, тобто використовує віру читача, а не його згоду з аргументами.

Інформатор, на відміну від автора першоджерела, у формальному поданні повністю відсторонений від свого тексту. Проте, в науково-інформаційних текстах можна інколи зустріти випадки використання займенників *ми* і *наш*, які маркують суб'єкт висловлювання, наприклад:

Цим виданням **ми** продовжуємо серію «На допомогу студентів», до якої входять кращі конспекти лекцій з дисциплін, що вивчаються в гуманітарних вишах.

Методика визначення рівня залежності виробництва від імпорту товарів, яка, на нашу думку, дає змогу не тільки ставити, але і розв'язувати завдання щодо «критичного імпорту» або «мінімального рівня імпорту».

Займенники на позначення особи, як правило, є ознакою того, що інформатор водночас виступає й автором первинного документа. У цьому разі їх замінюють якимось іншим мовним засобом вираження авторського «я» першоджерела, наприклад, словом автор (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Редагування речень науково-інформаційного тексту

№ п/п	Засоби вираження авторства в первинному тексті	Операції, які використовуються при редагуванні	Засоби вираження авторства в науково-інформаційному тексті
1.	Займенники першої особи в називному відмінку + дієслово	а) опущення займенника + заміна форми дієслова; б) заміна займенника + заміна дієслова	а) дієслова на <i>-но, -то, -сь, -ся</i> ; б) автор + дієслово третьої особи теперішнього часу
2.	Займенники першої особи в орудному відмінку + дієслово	а) заміна займенника	а) автор + дієслово третьої особи теперішнього часу
3.	Вставна конструкція із займенником <i>наш</i>	а) опущення вставної конструкції; б) заміна займенника	- б) вставна конструкція зі словом автор
4.	Дієслова першої особи множини (<i>розглянемо, будемо</i>)	заміна форми дієслова	дієслова на <i>-но, -то, -сь, -ся</i>
5.	Дієслова на <i>-но, -то, -сь, -ся</i>	-	дієслова на <i>-но, -то, -сь, -ся</i>

Для вираження авторства в первинному науковому творі досить часто використовується форма першої особи множини теперішнього або майбутнього часу дієслова:

Розглянемо на якісному рівні можливі підходи до розв'язання цієї задачі.

На основі наведених припущень за схемою фарбової системи... будемо сигнальний граф.

За допомогою цього мовного засобу автор конкретизує власну участь у науковому дослідженні й водночас дає читачеві можливість вважати себе його безпосереднім учасником. У такий спосіб автор підкреслює, що розраховує на взаємодію, на зближення читацького сприймання зі своїм власним.

У науково-інформаційному тексті читач – це тривіальний адресат, який виконує роль отримувача інформації й не мислиться як учасник наукового дослідження. Читач не може мислитися й у ролі спостерігача описуваного дослідження, тому найуживанішим у вторинному творі є дієслово у формі минулого часу доконаного виду, яке свідчить про завершеність дослідження. Оскільки доконаний вид узагалі не передає перебігу дії, вона мислиться як уже завершений факт.

Час дієслова в науково-інформаційних текстах може бути й теперішнім, і його вживання можна пояснити тим, що, передаючи зміст першоджерела, інформатор формально ототожнює момент його

створення й відправлення з моментом отримання вторинного тексту. Незважаючи на це, описане дослідження також вважається вже здійсненим фактом.

Більшість уживаних у науково-інформаційному тексті дієслів не має адресата серед своїх поверхнево-синтаксичних актантів. А ті, що мають цю синтаксичну позицію, не вимагають її заповнення. Наприклад, у реченні:

У статті проаналізовано інструментарій державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні; виявлено причини, що гальмують цей процес; запропоновано напрями вдосконалення механізму державного стимулювання розширення сектору малого бізнесу з використанням зарубіжного досвіду

вживають дієслова *проаналізовано* та *виявлено*, у комунікативному фокусі яких немає й не може бути адресата повідомлення. У разі використання дієслова *запропоновано* (кому?) вираження адресата не обов'язкове.

Якщо речення з дієсловом першої особи потрапляє в науково-інформаційний текст, його переробляють, ставлячи дієслова у форму пасиву, зокрема, минулого часу на *-но*, *-то* або III особи теперішнього часу, які однозначно вказують на автора першоджерела:

Проаналізовано лексичний склад розмовно-побутового стилю сучасної української мови.

Розглядається використання параметричних методів для локації прихованих об'єктів та для не руйнівного контролю.

Читач при цьому не відчуває себе учасником описуваного дослідження, оскільки вважає його закінченим. Широке використання в первинних наукових текстах пасивних конструкцій можна пояснити прагненням відійти від авторського «я» і створити тон об'єктивності й неупередженості. Цей прийом особливо характерний для науково-інформаційних текстів, проте пасивні конструкції тут вказують на суб'єкт дії, тобто на автора першоджерела, і тому речення, що їх уміщують, не до кінця вільні від суб'єктивізму.

Про те, що описувані процеси та явища існують незалежно від волі автора першоджерела й створеного на його основі науково-інформаційного тексту, а тому об'єктивні, свідчить використання дієслів із закінченням на *-уть*, *-ють*, *-ать*, *-ять* за умови невираженого агенса. Наприклад:

Під вимогами до якості розуміють професійне визначення вимог до характеристик продукції, які беззаперечно відображають визначені та невизначені споживачами потреби (бажання).

У первинному документі авторство узагальнюється, розуміється як соціум, до складу якого може бути включена будь-яка людина, зокрема й сам читач. У такий спосіб демонструється наявність деякого погляду

на певні явища, які використовуються і визнаються всіма членами соціуму, тобто мають статус соціальної норми, що дає переконливий ефект.

У науково-інформаційному тексті, на відміну від оригіналу, зазначені дієслова (за відсутності мовних одиниць для вираження підмета) вказують на автора дослідження, підкреслюють його особистий вплив на читача. Тобто в науково-інформаційному тексті автор не узагальнюється.

Актуалізація авторства тут нерідко відбувається і за рахунок використання слова *автор*:

На думку автора, розширення функціональних можливостей державних цінних паперів як доказ державного боргу сприяє розвитку державного кредиту і, відповідно, зміцнює фінансові позиції держави.

Автор доводить, що створення окремих підрозділів з питань охорони праці в місцевих органах влади дало б можливість підняти їх статус, укомплектувати досвідченими кадрами (оскільки в цьому випадку зріс би посадовий склад цих спеціалістів), які б взяли на себе відповідальність за організацію здорових і безпечних умов праці на підприємствах.

Проте в цьому разі може бути і певне «епістемічне застереження», засноване на тому, що інформатор обмежується переказом опрацьованого ним першоджерела, передачею авторської думки. Оскільки він не є прямим свідком проведеного дослідження, наукового експерименту, то використовує мовні засоби, що вказують на відсутність упевненості в достовірності висловленого, і на те, що він не несе відповідальності за висловлену думку. Серед цих мовних засобів у науково-інформаційних текстах найуживанішими є: *автор вважає, на думку автора, як зазначає автор*. Ці синтаксичні конструкції можуть свідчити також про те, що думка інформатора щодо того чи іншого питання може не збігатися з авторською.

У науково-інформаційному тексті нерідко трапляються згадування інших авторів і посилання на них, що вказує на багатовимірність авторства. Зокрема, авторську компоненту тут можна розглядати не тільки в особі інформатора і творця первинного документа, а й з урахуванням авторських думок, підходів до їх реалізацій, запозичених з інших наукових джерел.

Посилання в науково-інформаційному тексті визначається як вид інтертекстуального зв'язку, за якого вказується на певну формальну ознаку використаного в першоджерелі запозиченого тексту. Найчастіше використовується інтертекстуальний показник, який встановлює зв'язок між первинним документом і запозиченим текстом вказуванням на автора цитованого твору.

У розпорядженні автора кожного конкретного висловлювання є система засобів вираження свого та чужого авторства, яке слід розуміти як смисловий компонент модусу, що містить вказівку на особу

як автора або джерело інформації чи спосіб її отримання, який лежить в основі повідомлення.

Використання думок інших авторів у науково-інформаційному тексті має власну прагматику, оскільки дозволяє не лише вести заочний діалог, а й залучати думки й погляди, схвалені науковим співтовариством. Як правило, у вторинному творі вказується на якусь формальну ознаку використаного в першоджерелі запозиченого тексту. Найчастіше використовується інтертекстуальний показник, який встановлює зв'язок між первинним документом і запозиченим текстом вказування на автора цитованого твору.

Формою актуалізації думки цитованих авторів є використання спеціальних метатекстових сигналів, зокрема, спеціальних посилальних конструкцій, у ролі яких найчастіше виступають антропоніми в поєднанні з:

а) дієсловами зі значенням думки, мовлення, сприймання (вказувати, звертати увагу, писати, відзначати, зазначати, говорити, вважати, визначати, заявляти, зауважувати, характеризувати, пояснювати, доводити, прогнозувати тощо);

б) вставними конструкціями (на думку..., за визначенням..., за словами..., зі слів..., за свідченнями..., як вважає..., як вказує... тощо);

в) похідними відіменними прийменниками згідно з..., відповідно до..., наприклад:

Зазначено, що проблему символічності буквеного знака розглядали такі вчені, як Р. Арнхейм, В. В. Мантатов, Д. Хебб, С. С. Аверинцев.

На думку В. К. Липинського, концептуальною причиною соціальної революції є криза правлячої верхівки суспільства, що є визначальним і для оптимізації сучасних владно-управлінських відносин в Україні.

Коли даються посилання на відомих учених, фахівців, авторитетних експертів, для підкреслення їхньої компетентності згадують їх основні досягнення в досліджуваній галузі, досить часто використовуючи при цьому означення відомий:

Відомий політолог Р. Кларк прогнозує, що найбільшу загрозу для США в найближчі часи становитиме так званий «технологічний тероризм», який ґрунтується на застосуванні сучасних засобів масового знищення людей.

Якщо ім'я вченого ототожнюється з його цілісною науковою концепцією, і ця концепція вже стала відомою всім науковцям галузі, у науково-інформаційному тексті, як і в першоджерелі, можуть актуалізуватися лише імена наукового об'єкта та його автора, який входить до «золотого фонду» науки і є знаком самого наукового знання, наприклад:

Доведено, що найефективнішим з існуючих підходів є розгляд сучасної міжнародної політичної системи на основі розроблення теорій Т. Парсонса та Д. Істона.

Оскільки суть наукової теорії в цьому разі відома автору, інформаторові й потенційному читачеві, то її опис у науково-інформаційному тексті був би комунікативно надлишковим. Причому інформатор орієнтується на такого читача, який здатен оцінити вибір посилання й адекватно зрозуміти ту інтенцію автора, яка за ним стоїть. Апелюючи за допомогою посилання до ерудиції читача, інформатор дає йому можливість систематизувати наукове знання й орієнтуватися в його фонді, і на цьому шляху може здійснюватися посилення, а точніше розширення людського інтелекту, розширення меж фонових знань, необхідних для сприймання тексту.

Посилання на менш відомих фахівців супроводжуються зазвичай короткою характеристикою їхньої діяльності й основних досягнень:

Зокрема німецьким психологом Куртом Левіним виділено три базові стилі управління.

***Експерт з питань тероризму, фашизму й стратегії міжнародних відносин Волтер Лакер** звертає увагу на реальну загрозу можливого використання терористичними групами зброї масового знищення на тлі неготовності світової спільноти до самозахисту.*

У науково-інформаційному тексті використовуються також посилання на авторитет громадської наукової думки, тобто думки якоїсь частини науковців. У цьому разі авторство може маркуватися посилальними конструкціями, в яких замість антропонімів використовуються словосполучення деякі вчені (науковці, політики, дослідники, фахівці тощо), більшість учених.

***На думку деяких вчених**, в Україні немає ГС, а існує модель «негромадянського суспільства», що характеризується такими ознаками...*

***На думку більшості науковців**, сьогодні в Україні ГС ще не розвинене, багато його інститутів і елементів або зовсім слабкі, або ж мають асоціальний характер.*

***Більшість вчених** відзначає переваги, що отримують від глобалізації розвинені країни, проте не звертає достатньої уваги на те, що глобалізація негативно впливає на вирішення соціальних проблем і в країнах, що належать до центру.*

У перших двох прикладах – просте згадування певної думки, яка може збігатися або не збігатися з авторською. Зрозуміти це можна тільки завдяки контексту або навіть після звертання до першоджерела. У такий спосіб інформатор прагне показати, що автор первинного документа для проведення свого дослідження і формулювання власних висновків «пропустив» через себе величезну кількість наукових праць, знає думки різних учених, які прямо чи опосередковано займаються аналізованою науковою проблемою, тож йому можна довіряти. В останньому прикладі автор критикує інших учених, що вказує на наявність власної точки зору, яку він здатен доводити й вільно

обстоювати. Водночас це може свідчити також про його сміливість і компетентність.

За наявності різних поглядів щодо аналізованих проблем у науково-інформаційному тексті зазначається, на роботи яких саме авторів спирався автор першоджерела, які роботи стали базою проведеного дослідження, думки яких авторів він підтверджує, обстоює у своїй роботі, наприклад:

Проте автор відстоює позицію М. Кастельса й американського політолога С. Краснера, які пояснюють причини, що призвели до глобалізації, і вказують на культурні фактори, що відіграють значну роль у політичних процесах.

Отже, уведення «чужих» авторів у науково-інформаційний текст зумовлене комунікативною настановою підтримати або спростувати їхню думку й у такий спосіб переконати читача в істинності позиції та суджень автора першоджерела. Крім цього, наявність обґрунтувань і посилань на різні точки зору є важливим засобом підвищення авторитетності первинної роботи і її автора, свідченням компетентності й обізнаності останнього в досліджуваній проблемі, ознакою того, що автор спирається на традиції та досягнення попередників. Посилання на традицію збільшує цінність інформації, отримуваної читачем: він не просто зупиняється, вражений блискучою ідеєю, а заодно дізнається, що думали з цього приводу інші.

З метою вплинути на читача в науково-інформаційних текстах використовують посилання на думку особи, яка добре зарекомендувала себе в певній галузі науки власними судженнями та результатами роботи. Але покладатися на твердження лише тому, що воно висловлене відомим науковцем, читач не буде. Судження має бути правильним й об'єктивним. Визнання когось авторитетом завжди пов'язане з припущеннями, що його судження підлягають розумінню та критичному аналізу. Тому аргумент до авторитету зазвичай супроводжується іншими, явними чи прихованими, доводами.

Таким чином, у науково-інформаційному тексті не використовують мовних засобів для найменування особи його продуцента. Сліди присутності автора первинного твору і його точки зору можна виявити в тексті завдяки спеціальним лексико-граматичним показникам, які ми, на відміну від багатьох дослідників, не вважаємо тут надлишковими, оскільки їх використанням інформатор має можливість відмежуватися від думки автора першоджерела, якої він не поділяє.

Уведенням багатовимірною авторства інформатор прагне показати, що первинна наукова праця, на основі якої складено науково-інформаційний текст, має такі сутнісні характеристики, як соціальність, спадкоємність, діалогічність та інтертекстуальність.

2.2. Комунікати науково-інформаційної сфери

Оскільки науково-інформаційні тексти, як і будь-яке мовлення, мають адресний характер, то під час їх створення потрібно враховувати характер особистості комуніката, який використовує, інтерпретує інформацію, подану в цих текстах.

Комунікат – той, на кого спрямоване повідомлення, широка публіка, яка звертається до науково-інформаційних видань з метою зорієнтуватися в науковому текстовому просторі й отримати інформацію про наявність наукових досліджень з тієї чи іншої тематики.

Сучасна наука оперує широким спектром термінів для позначення поняття *комунікат*: *читач*, *адресат*, *реципієнт*, *партнер по комунікації*, *інтерактант* тощо. У тлумачному словнику В. І. Даля це поняття позначає людину, що читає книги для себе. Відповідно до тлумачення, поданого у словнику С. І. Ожегова, це той, хто зайнятий читанням яких-небудь творів, до кого звернено твори писемності. Ще 1926 р. В. Іванушкін запропонував визначення поняття *«читач»*: соціологічна особистість, яка вступає в певний контакт зі змістом та формою книги. При цьому він зазначив, що психіка читача – це не пасивний реципієнт думок, а апарат, що коригує авторську думку. Вона критична, навіть за незначного інтелектуального розвитку. У 70-х рр. ХХ ст. поглибилося уявлення про взаємодію автора й читача, про читачьке сприймання тексту, яке почало розглядатися як багаторівневий процес, що, з одного боку, закладається автором і знаходиться в площині аутентичності, а з другого – наповнюється співтворчістю читача, знаходиться в площині інтерпретації.

Визначення поняття *читач* постійно уточнюється, доповнюється. Найчастіше читача розглядають як індивід, що сприймає друкований текст і має для цього необхідні мовні та культурні навички. На необхідність вивчення процесів, пов'язаних з оцінкою інтелектуальних і робочих можливостей адресата в межах конкретного контексту мовлення, вказував У. Чейф. Учений зазначив, що, спираючись на результати цієї оцінки, автор немовби «огортає» зміст і робить це в такий спосіб, щоб адресат легко міг його засвоїти.

Під цим терміном будемо розуміти особу (особи), якій (яким) автор надсилає своє повідомлення, заздалегідь орієнтуючись на її (їх) уявні загальні характерні риси, навіть якщо це абсолютно невідомий і невидимий автору читач, якого можна осягнути лише розумом. Читач може бути диференційованим колективом фахівців якоїсь спеціальної галузі, може бути більш або менш диференційованою публікою, народом, сучасниками, однодумцями, супротивниками й опонентами, підлеглим, начальником, нижчим, вищим, близьким, чужим тощо, він

може бути й абсолютно іншим. Проте не всі наведені якості мають істотне значення для науково-інформаційної сфери, оскільки потенційними її комунікатами є не конкретні індивідууми, а невизначене коло осіб, які працюють у галузі науки, техніки, економіки, виробництва, і які, незалежно від того, близькі вони чи чужі, можуть будь-якої миті відкрити РЖ чи увімкнути комп'ютер та увійти в реферативну базу даних.

Для створення науково-інформаційного тексту, зрозумілого для читача, інформатору потрібно передусім правильно визначити рівень компетентності автора першоджерела, його тезаурус, від обсягу якого залежить ширина описання наукового дослідження і відповідно ширина читацької аудиторії. Він має також оцінити здатність автора побудувати модель гіпотетичного адресата, передбачити можливі його реакції, контраргументи й орієнтуватися в тому, що саме і як треба конкретизувати в тексті, а що можна опустити, не порушуючи інформаційного наповнення його частин, послідовності й повноти викладу. Досвідчений інформатор робить висновок про те, чи зумів автор так організувати багатовимірну модель, щоб читач, сприйнявши її в лінійному вигляді, створив у своїй свідомості модель, подібну до авторської, зрозумів пізнавальну стратегію автора первинного тексту. Якщо автор виконав цю операцію добре, то надсилає інформацію тому, хто здатний її сприйняти й не проігнорувати, адже «помилка адресатом» може бути подібна звертанню не в ту інстанцію.

Від того, наскільки інформатор володіє тією інформацією про передбачуваного читача та його очікування, яка зумовлює його властивості як рецептора науково-інформаційного тексту, значною мірою залежить якість його підготовки. Тому інформатор повинен мати комунікативний портрет читача, що вміщує низку складників, кожен з яких може стати предметом спеціальних теоретичних та експериментальних досліджень.

Зазвичай комунікатів науково-інформаційної діяльності поділяють на дві великі групи: індивідуальні та колективні.

Індивідуальні комунікати – це читачі, що є фахівцями як у вузькій галузі знання, так і фахівцями широкого профілю. Серед них слід виділити науковців, які проводять науково-дослідну роботу. Користуючись науково-інформаційними текстами, сконцентрованими в реферативних журналах і базах даних, вони мають можливість вести ефективні й точні спостереження за новими досягненнями як у своїй, так і в суміжних галузях науки, техніки і виробництва й використовувати їх у власному науковому дослідженні. Окрему читацьку аудиторію становлять фахівці, що послуговуються науковими результатами під час вирішення прикладних завдань у різних сферах суспільно-практичної діяльності – техніки, виробництва, культури, політики,

економіки тощо. Хоч тут слід зазначити, що вони значно менше схильні користуватися науково-інформаційними виданнями, ніж науковці, що можна пояснити конкретністю інформаційних потреб перших та розмитістю потреб других.

Особливі індивідуальні споживачі науково-інформаційної літератури – керівники наукових закладів, науково-дослідних проєктів, яким необхідна інформація для виявлення загального рівня й тенденцій розвитку галузі чи питання та для прийняття зважених рішень у сфері управління науковими дослідженнями. Аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку науки і техніки та окремих їх галузей може бути застосований для вирішення головного завдання органів наукової політики – вибору перспективних, пріоритетних наукових напрямів і розподілу ресурсів між ними.

Інтерес до наукових видань спричиняє збільшення кількості читачьких груп науково-інформаційних текстів і сприяє їх урізноманітненню. Зокрема, серед читачів науково-інформаційних видань з'являються люди, які належать до інших сфер діяльності, тобто не пов'язані з наукою безпосередньо. Наприклад, читачем науково-інформаційної літератури із суспільних наук або з історії літератури, культури тощо поряд з фахівцями в цій галузі може бути будь-яка зацікавлена пересічна людина.

Інформатор має пам'ятати, що серед індивідуальних споживачів вторинної інформації існують ще й статусні розходження, що може впливати на сприймання тексту. Так, можна виділити великих учених, які мають широку популярність й авторитет у науковій спільноті, і науковців, які щойно вступили в науку й роблять у ній свої перші кроки. Зокрема, аспіранти, магістранти і студенти звертаються до науково-інформаційних видань з метою визначитися з науковою літературою і проблематикою під час виконання кандидатських, магістерських і дипломних робіт, а також засвоєння навчальних дисциплін. Хоч усі вони професійно займаються наукою, читачькі інтереси в них будуть різними.

Інформатору важливо визначитися також з тим, належить автор до теоретиків чи до експериментаторів, і зуміти відобразити це у вторинному тексті в такий спосіб, щоб читач зрозумів, чого більше в першоджерелі: теоретичного, тобто того, що не можна споглядати й тому важче збагнути, чи емпіричного, наочного.

До **колективних комунікатів** належать наукові бібліотеки, галузеві й міжгалузеві центри науково-технічної інформації, використання вторинних текстів якими зводиться до інформаційного обслуговування індивідуальних читачів. Їхня мета стосовно використання цих текстів зумовлена загальними виробничими та науковими завданнями й потребами відповідних галузей.

Наукові бібліотеки використовують науково-інформаційні тексти для комплектування довідково-інформаційних картотек, каталогів фондів, баз даних, які допомагають читачам швидко знаходити необхідні наукові праці для їхньої діяльності. У 1998 році започатковано Національну систему реферування української наукової літератури як спільний проєкт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, основні компоненти якої – загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова» обсягом 130 тис. записів короткого змісту наукових джерел та Український реферативний журнал «Джерело», представлений щорічно 24-ма номерами. «Україніка наукова» виконує такі функції:

- кумуляцію реферативної інформації з усіх галузей знань та доведення її до користувачів у вигляді галузевих серій Українського реферативного журналу і його електронних копій на компакт-дисках;
- забезпечення віддаленого доступу й багатоаспектного пошуку в базах даних та зв'язку з глобальними комп'ютерними мережами;
- організацію архівного збереження ретрофонду реферативних ресурсів.

Інформаційні центри використовують науково-інформаційні тексти в різних виданнях вторинної літератури й автоматизованих інформаційно-пошукових системах. Вони займаються випуском реферативних оглядів, інформаційних видань про наявні наукові джерела, які хоч і не завжди вмщують аргументовану оцінку матеріалу й обґрунтовані висновки, проте є цінним видом інформації, який дозволяє зосередити увагу читача на найважливіших наукових документах.

Науково-інформаційний текст, тема й зміст якого зумовлені первинним твором, адресовано тому колу читачів, що й першоджерело. Зокрема, якщо його створено на основі вузькоспеціальної монографії або близької до неї теоретичної чи експериментальної наукової статті, прикметною ознакою яких є виняткова конкретність теми, то адресується вченим, дослідникам, конструкторам, що спеціалізуються на певній, доволі вузькій сфері науки або техніки. Передбачуваним читачем тексту, складеного на наукову монографію, в якій для дослідження використано різні підходи, нерідко сформульовані не тільки в цій галузі знань, а й у суміжних або навіть віддалених, є фахівець з широкою базою наукових знань. Вторинний текст популярної наукової монографії, яка інформує вчених про взаємозв'язки суміжних галузей знань, про досягнення наукових шкіл, розрахований так само, як і сама монографія, на фахівців цих галузей.

Тематика науково-інформаційних текстів охоплює всі напрями природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук. Учені-природничники й гуманітарії інколи надають перевагу заголовкам первинних робіт, які орієнтують їх у тому, що зроблено до них. У технічних науках, досить часто побудованих на вдосконаленні раніше знайденого рішення, актуальними для користувача можуть бути різні моменти, що не дістали відображення в заголовку. Тому для користувача важлива інформація, вміщена не тільки в заголовку, а й у власне текстовій частині науково-інформаційного тексту.

Оскільки ознайомлення з науково-інформаційним текстом завжди передує читанню первинного документа, після його прочитання не завжди виникає або підтверджується необхідність звертання до останнього. Тобто читацька адреса вторинного тексту ширша, ніж читацька адреса першоджерела. Незважаючи на це, інформатор повинен орієнтуватися на ту саму модель сприймання, на той самий рівень знань читача, що й автор первинного твору. По-перше, він має апелювати до читача, здатного розуміти необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень, визначати специфічні значення слів, граматичних категорій і синтаксичних конструкцій, володіти системою устаалених у науковому середовищі мовних звичок і правил їх застосування. По-друге, науково-інформаційний текст призначається для читачів, що мають відповідні знання в темі повідомлення, представленій термінами-поняттями, які досить часто в ньому не визначаються. Незнання цих термінів може ускладнити або й унеможливити розуміння тексту внаслідок того, що читач не зможе встановити контекстуальні й екстралінгвістичні зв'язки лексичних одиниць. Оскільки в науково-інформаційних текстах широко використовуються точні назви підходів, методів і методик отримання нового наукового знання з певної тематики, то читач повинен знати, у чому полягає їх суть, що стоїть за тією чи іншою назвою. Наприклад, текст *«Застосування дифузійної стабілізації виробів дозволяє підвищити їх термо- та світлостійкість»* з лексико-синтаксичного погляду є цілком зрозумілим для будь-якого фахівця в окремій галузі. Проте читач з недостатнім рівнем професійних знань може не знати, що таке *дифузійна стабілізація виробів*, чим вона відрізняється від інших, яка *стабілізація* вважається найкращою, і як результат – текст для нього стає недоступним.

Отже, розуміння науково-інформаційного тексту залежить не тільки від мовної компетентності читача, а передбачає значно більше: зокрема, потрібні попередні знання читача з досліджуваної проблематики, які дозволять сприймати наукову інформацію на рівні з автором та інформатором, не потребуючи адаптації та особливих методів пояснення. Необхідне також володіння концептуальною системою, яка

включає вміння, уявлення, цінності тощо для того, щоб правильно оцінити якість, глибину, достовірність знання, отриманого як самим автором першоджерела, так і його попередниками, побачити за кожною думкою цілу низку закономірних зв'язків, глибинних підтекстових смислів.

Науково-інформаційний текст адресується читачеві, котрий володіє відповідною базою знань, частина з яких індивідуальні, особистісні, унаслідок того, що люди набувають різного досвіду і знань та формують свій власний погляд на ту чи іншу проблему. Проте, без наявності деякої спільної для комунікаторів інформації, яка називається фоновими знаннями, розуміння тексту було б неможливим. Фонові знання, від глибини яких залежить осмислення сприйнятого тексту, неоднорідні. За ступенем їх розповсюдженості можна виділити: а) загальнонаукові фонові знання, властиві типовим освіченим представникам усієї наукової спільноти; б) галузеві, які досягнула основна маса фахівців певної наукової галузі; в) групові, якими володіють комунікатори, що входять в одну або споріднені наукові школи. Останні характеризуються єдністю наукових традицій, подібними класифікаційними точками зору на наукову проблему, що розглядається.

Фонові знання, як основні комірочки в ментальному світі людини, що існують у вигляді понять, знань, асоціацій, переживань у людській свідомості, зберігаються в її пам'яті окремими блоками – фреймами. Для того, щоб читач правильно сприйняв науково-інформаційний текст, останній має актуалізувати в його свідомості апеаліцію до певних фреймів. Слід зазначити, що фреймова модель подання знань ґрунтується на теорії фреймів М. Мінського і є психологічною (когнітивною) моделлю пам'яті людини. Поряд з терміном фрейм вживаються також терміни *сценарій*, *схема*, *скрипт* тощо. *Сценарний фрейм* являє собою типову структуру деякої події (ситуації), яка об'єднує характерні ознаки цієї події (ситуації), або структуру даних відносно деякої теми. Тоді читач включається у процес створення асоціацій між відповідними фреймами й отриманими з тексту групами знаків. Якщо він не володіє достатнім рівнем фонових знань, йому в плані змісту немає чим наповнити ці знаки, й тому багато з того, що мав на увазі автор, не буде відновлено, унаслідок чого можуть виникнути проблеми з розумінням тексту. Оскільки засвоєння будь-якої інформації про світ здійснюється кожним індивідом на основі тієї, яка є в його розпорядженні, то читачем сприймаються лише ті дані, що кореспондуються з його попередніми знаннями й уявленнями, решта інформації наразі ігнорується. Але ті моменти, які спочатку здавалися незрозумілими, неістотними, після того, як він поповнить обсяг своїх фонових знань, можуть сприйматися ним, розглядатися під новим кутом зору й отримати новий статус.

Для успішного сприймання й розуміння науково-інформаційного тексту тезаурус читача має співвідноситись як з інформаторським, так і з авторським. Але запас їхніх знань і досвіду, своєрідність мислення, специфіка формування світогляду тощо не можуть і не повинні бути абсолютно однаковими, інакше зникне потреба в передачі інформації. Проте істотна різниця в наповненні концептуальних систем комунікаторів у свою чергу призводить до спотворень змісту наукового твору. Авторська психологічна структура твору ніколи не може бути тотожною перцептивній психологічній структурі, але вона має наближуватися до неї. Високий ступінь подібності в поглядах, фонових знаннях значно підвищує ефективність комунікації, оскільки читачеві пропонують повідомлення, яке узгоджується з його розумінням, а інформатор отримує можливість бути максимально економним у вираженні змісту першоджерела.

Керуючись економією змісту й мовних засобів, під час складання науково-інформаційного тексту інформатор не просто скорочує первинний текст, а згортає його – причому в такий спосіб і настільки, щоб читач зміг його розгорнути на основі тих смислових аспектів, що збереглися з оригіналу. Досвідчений інформатор обов'язково орієнтується на читача, який має потенційні можливості, достатні для подальшого розгортання науково-інформаційного тексту з метою зрозуміти суть першоджерела й визначитися з необхідністю подальшого звертання до нього.

Моделюючи комуніката науково-інформаційної сфери, не можна не переоцінювати його здатності зрозуміти повідомлення, тому варто орієнтуватися на середній рівень його знань. При цьому неприпустиме як надмірне ускладнення викладу змісту першоджерела, так і його спрощення, популяризація. Спрощення може дезорієнтувати недостатньо підготовленого читача, який, бажаючи ознайомитися з фактично недоступним для його розуміння матеріалом, лише витратить час на його пошук і прочитання. Оскільки розуміння – не пасивний, а надзвичайно активний процес, адресат зі свого боку повинен докласти зусиль для того, щоб реконструювати задум автора та інформатора й побудувати власну модель змісту першоджерела. Він має підвестися до загального рівня знань комунікативної групи, уміти використати знання для адекватної інтерпретації тексту. При цьому усвідомлення змісту науково-інформаційного тексту не повинне вимагати від адресата якихось спеціальних, додаткових навиків.

Інформатор як кваліфікований комунікатор має дотримуватися принципів інформативності, релевантності, стислості й послідовності викладу та орієнтуватися при цьому на обсяг фонових знань комуніката й на його рівень сприймання інформації. Від комуніката, у свою чергу, вимагається правильно розуміти текст, максимально

ефективно заповнювати смислові лакуни, які виникають унаслідок невідповідності характеру текстової інформації його знанням, умінням та індивідуальному досвіду. Наявність лакун та необхідність їх усунення вимагають від нього певних зусиль, а це стимулює процес когнітивної обробки тексту.

2.3. Цілі й комунікаційні потреби суб'єктів науково-інформаційної сфери

Важливою умовою успішної комунікації в науково-інформаційній сфері є узгодженість параметрів усіх суб'єктів, зокрема – збіг або близькість ментальних, когнітивних систем автора, інформатора й читача, наявність спільних знань загальноприйнятих дефініцій, усіх понять, суті законів, теорій, ідей, на які спирається автор першоджерела, обґрунтовуючи нові знання і вибудовуючи концепцію, здатну стати стрижневою основою тексту.

У будь-якій діяльності, у будь-якому акті мовного спілкування надзвичайно важливими є немовленнєві цілі, як-от прагнення бути ефективним, пристосуватися до ситуації, оскільки вони в результаті регулюють поведінку партнера по комунікації. Будучи характерними також і для науково-інформаційної діяльності й відображаючи суттєві мотиви поведінки інформатора, вони стимулюють інші більш конкретні цілі, зокрема – прагнення досягти максимальної інформативності, лаконічності, точності викладу. Що сильніше в інформатора бажання діяти ефективно, тим більше він витрачає зусиль на досягнення цих конкретних цілей.

Інформатор як продуцент науково-інформаційного тексту ставить собі за мету коротко й об'єктивно розкрити зміст першоджерела й зробити це в такий спосіб, щоб звернути увагу читача лише на нове: на нові методи, вироби, спостереження, теоретичні висновки, а також – на нові дані про вже відому інформацію. При цьому він не може критично ставитися до викладеного матеріалу, погоджуватися чи не погоджуватися з наведеними положеннями, висловлювати власну думку. Перед інформатором не ставиться завдання щось довести читачеві або переконати його в чомусь. Основна його функція – інформувати читача про основний зміст первинного тексту.

Наміром автора первинного тексту, який повинен вести спостереження, проводити аналіз даних, розробляти нову методику, апаратуру або матеріали й уміти описати своє дослідження, є встановлення контакту з читачем, вплив на нього, повідомлення нової інформації, створення тексту з метою зміни комунікативної ситуації. Саме автор вирішує, яку, власне, ідею, яке повідомлення зробити предметом комунікативного обміну. Його інтенція є основним текстопо-

роджувальним фактором, який визначає добір, спосіб описання тієї чи іншої предметної ситуації і характер інформації про відношення між текстом та іншими компонентами комунікативного акту.

У наміри комуніката, що моделюється як носій комунікативної традиції читання і розуміння наукових текстів з відповідної галузі знань, входить сприймання інформації з метою зорієнтуватися в комунікативній ситуації, яка змінилася з появою первинного документа. Грунтуючись на власних спеціальних фонових знаннях і володіючи логіко-поняттєвим апаратом певної галузі знання для того, щоб зрозуміти, про що пише автор, читач визначає для себе, чи текст відповідає його комунікативним намірам. Він вибирає тільки значущий для нього текст, який він здатен осмислити, зрозуміти і який може викликати й часто викликає в нього бажання самому провести й описати дослідження, породити новий текст. Натомість комунікат втрачає інтерес до прочитання, якщо недостатнім є рівень його компетенції для розуміння викладеного матеріалу або якщо він досяг комунікативної мети орієнтування в ситуації.

Компетентність – це складна сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють людині адекватно продукувати й розуміти усні та письмові твори відповідно до змінюваних ситуацій спілкування.

Комунікативна компетенція в науково-інформаційній сфері охоплює низку конкретних складників, зокрема інформаційно-бібліографічну, предметну, формально-логічну й лінгвістичну компетенції. Остання є особливою мовною діяльністю, після досягнення певного рівня якої може йтися про інші аспекти комунікативної діяльності людини. Жодна найпростіша мовна діяльність, не кажучи про складання тих чи інших текстів різної складності, неможлива без оволодіння певним запасом лексико-граматичних засобів тієї чи іншої мови.

Предметна або наукова професійна компетенція формується внаслідок набуття професійних умінь, навичок, вивчення понять і термінів тієї галузі, до якої належать первинні документи. Тож інформатор повинен дотримуватися певного рівня загальних фонових знань і навичок потенційних комунікатів та не знижувати його під час викладення матеріалу. Іntenційно заданими комунікатами в науково-інформаційній сфері є однорідна група читачів – фахівці тієї чи іншої галузі знань, комунікаційна компетенція яких дорівнює комунікаційній компетенції автора й інформатора. Високий ступінь подібності в поглядах, фонових знаннях усіх суб'єктів значно підвищує ефективність комунікативного діалогу, оскільки комунікатори пропонують повідомлення, що узгоджується з його розумінням. І навпаки, значна відмінність комунікаторів за рівнем знань призводить до спотворення змісту науково-інформаційного й первинного наукового текстів.

Оскільки будь-яка соціальна дія як елемент інтеракції починається

з виникнення в індивіда якоїсь потреби, то важливим у науково-інформаційному спілкуванні є також знання **потреб**, що зумовляють наукову комунікацію, надають їй спрямованості й допомагають глибоко й усебічно зрозуміти діяльність її учасників.

Термін «комунікаційна потреба», уведений А. В. Соколовим [Соколов А. В. Коммуникационные потребности : учеб. пособие ; [науч. ред. И. И. Горлова] / А. В. Соколов. – Краснодар : Гос. академия культуры, 1996. – 161 с. : ил., табл.], позначає функціональну здатність суб'єктів активно реагувати на незлагодю між наявним та нормальним станом їх свідомості, який утворюють знання, вміння, емоції, стимули. Розкрити суть та особливості комунікаційної потреби можна лише, осмисливши її через діяльність, якою вона зумовлена. Більше того, науково-інформаційна, як і загалом духовна діяльність, стимулює формування нових потреб, тому що сама потребує засобів для її здійснення. Це положення якнайкраще ілюструється здатністю науково-інформаційної діяльності, з одного боку, керувати (значною мірою) цілою низкою важливих суспільних запитів, а з другого боку, стимулювати і свій власний, внутрішній поступальний рух. Тобто, сама діяльність як така стає предметом потреби, а потреба виступає джерелом і стимулювальним фактором комунікаційної діяльності індивіда для приведення змісту його свідомості до бажаного стану.

Інформаторові, як і решті суб'єктів науково-інформаційної діяльності, властиві передусім загальнолюдські потреби:

- у заробітку для забезпечення базових потреб особистості та її родини, для підтримки звичного способу життя й стабільності;
- в активній діяльності;
- у спілкуванні, що знаходить свій вияв в усвідомленні професійної діяльності як можливості встановлення контактів з іншими людьми;
- у соціальній солідарності, що виявляється в сумлінності й добродійності перед колегами й партнерами, формуванні «ми»-почуття;
- у підтвердженні власної професійної спромоги та підвищенні особистого статусу;
- у самовираженні та самовизнанні завдяки отриманню високих результатів, розширенню світогляду задля виявлення індивідуальності;
- у самоповазі та самоствердженні, що реалізуються в досягненні авторитетності, задоволенні ставленням колег;
- у самореалізації та самоактуалізації за рахунок виявлення креативності та прагнення вдосконалити не лише себе, а й професійну діяльність.

Л. Н. Коган поділяє загальнолюдські потреби на декілька осяжніших груп:

а) потреби в праці як насолоді, як головній арені розвитку творчих та інтелектуальних сил людини, її духовних потенцій;

б) потреби у формуванні наукового світогляду, політичної свідомості, що дозволяє особистості брати активну участь у суспільному житті;

в) потреби в пізнанні, долученні до знань самостійним їх осяганням та реалізацією;

г) потреби в спілкуванні з товаришами, колективом, яке регулюється відповідними моральними нормами;

д) потреби в естетичному розвитку, у сприйманні й створенні цінностей мистецтва, прагненні внести красу у свою працю та побут.

Серед зазначених потреб, кожна з яких стосується діяльності, спрямованої на самого суб'єкта (самопізнання і складний процес прийняття рішень у діалозі з самим собою), найважливішими, як свідчать референти українських РЖ, здебільшого є потреба в праці, самовдосконаленні в професійній сфері, самоосвіті та формуванні власного наукового світогляду. Самоосвіта, особлива цінність якої полягає в засвоєнні вільно обраної галузі знання, сприяє самовдосконаленню безперервним поповненням і поновленням власного інформаційного багажу, подоланню професійної замкнутості й самовдосконаленню як професіонала. Адже кожні п'ять-сім років свідомість фахової людини, способи її мислення мають удосконалюватися, оновлюватися, щоб урівноважувати «професійний кретинізм» і відомчий егоцентризм з широким рухом загальнокультурної, гуманістичної думки, з об'єктивним рухом суспільства. Без самоосвіти як важливого складника науково-інформаційної діяльності, одного з механізмів перетворення репродуктивної діяльності в продуктивну інформатор діє як «зашкарублий» учень, оснащений професіоналізмом, перетворюючись на раба вузької професії, гвинтик у процесі створення інформаційної продукції. Проте, якщо немає саморозвитку, то немає й самоосвіти.

Не менш важливими є потреби, що стосуються діяльності, спрямованої на інших комунікаторів. Передусім – це потреба допомогти авторові представити власний твір науковій спільноті, а читачеві – відшукати потрібну інформацію, яка занурена у всепоглинаючий інформаційний потік, розбавлений непотрібними йому наразі даними. Якщо через семантичний шум значна частина необхідної інформації губиться й залишається розосереджено недоступною для читача-дослідника, то в нього не виникає ідей, які вона могла б стимулювати.

Для досягнення позитивного результату науково-інформаційної діяльності інформатор, який є носієм тих комунікаційних потреб, що лежать в її основі, повинен добре знати потреби решти комунікантив.

Зокрема, він має усвідомлювати, що основною комунікаційною потребою редактора є оптимізація науково-інформаційного тексту, автора ж першоджерела – коротко передати в соціальний простір за допомогою науково-інформаційних видань власні смисли, ідеї, думки, щоб якомога більше читачів дізналися про вихід у світ його наукової праці. Інформаторові передусім необхідні знання про комунікаційні потреби читачів як про потреби об'єктивні, які можна планувати апіорі, виходячи з виробничих, професійних завдань. Серед них виділяють інформаційні потреби – усвідомлення користувачем необхідності системно вивчати дані, що доповнюють його початкові знання. Ключове в науково-інформаційному дискурсі поняття «інформаційна потреба» відображає дефіцит інформації, необхідної для використання в науковій або науково обґрунтованій діяльності як вихідному пункті реалізації потреб пізнання, а значить, і вихідному пункті потреби в інформації. Тобто в основі виникнення інформаційних потреб лежить діяльність суб'єктів науково-інформаційної діяльності. Діяльність є основою формування інформаційних потреб, визначає їх природу та зміст. Інформаційну потребу слід розуміти як властивість людини чи якоїсь системи, яка відображає потребу у регулярному отриманні й використанні інформації, що забезпечує ефективне функціонування цієї системи.

Потреба в інформації виступає джерелом перцептивної діяльності індивіда – суб'єкта сприймання, який наділений здатністю ініціювати перцептивний процес, співвідносити його продукти, розпоряджатися власними ресурсами (досвідом, способами і засобами сприймання), створювати чи видозмінювати умови сприймання й завдяки цьому формувати не тільки образ дійсності, а й самого себе. Що більш значуща інформація для читача, тим вищий рівень потреби в ній. Потреба зумовлює необхідність вирішення питання, що саме, де (зона пошуку) та як має бути сприйняте. На її основі формується мета перцептивної активності, програма досягнення та критерії очікуваного результату. Читач підноситься до стану готовності й здатності отримати інформацію. І текст надає йому таку можливість. За феноменом сприймання стоїть позиція людини і її ставлення до дійсності. Тому отримана інформація вибіркова й структурована відповідно до потреб, намірів та очікувань читача.

Інформаційні потреби мають такі характеристики, як галузь інформування – профіль інтересів читача; вид інформації, необхідної користувачеві для виконання професійних обов'язків – наукова, виробничо-технічна, економічна тощо; режим інформування – систематичне вибіркоче поширення інформації, періодичне чи разове інформування; форма надання інформаційних матеріалів – бібліографічний опис, реферат, анотація, першоджерело; повнота, обсяг та глибина (ретроспективність) необхідної інформації; час, що його мо-

жуть витратити користувачі для ознайомлення з інформацією. З огляду на зазначені характеристики науковці звертаються до науково-інформаційного видання з метою отримати інформацію про ті першоджерела, за допомогою яких можна реалізувати потреби:

- у концептуальній інформації, пов'язаній з теоретичними дослідженнями в різних галузях знання під час вирішення завдань управління господарчими комплексами й розробленні короткострокових та довгострокових прогнозів;
- у релевантній інформації про рівень і тенденції розвитку конкретної галузі науки і техніки, напрями опрацювання окремих проблем;
- зорієнтуватися у виборі теми власного дослідження;
- дібрати первинні опубліковані та неопубліковані документи з якоїсь конкретної теми.

Потреби в науковій і технічній інформації можна класифікувати за декількома рівнями. Первинний рівень передбачає поділ на три основні групи: а) індивідуальні – це потреби в науковій та науково-технічній інформації науковців, аспірантів, студентів, які займаються самостійним опрацюванням тем – або через службу (навчальну) потребу, або з метою реалізації власних творчих планів; б) колективні інформаційні потреби груп фахівців – менеджерів усіх рівнів, що керують окремими колективами; науковців, які виконують свою діяльність в якомусь одному напрямі й ведуть постійний діалог з колегами; інженерів, що розробляють нову техніку; в) загальні потреби для керівництва суспільством у цілому. Кожен вид потреб має власні закономірності формування та розвитку. Незважаючи на це, усі вони діалектично взаємопов'язані. Загальні потреби проявляються через групові в індивідуальних потребах, але при цьому не зводяться до простої їх суми. Індивідуальні розчиняються в колективних потребах цільових соціальних груп.

На другому рівні виділяються потреби, які по-різному впливають на кількісні, а головне – на якісні параметри потреб в інформації. Зокрема, це:

- галузевий різновид інформаційних потреб, зумовлених специфічними галузевими аспектами науки і виробництва;
- потреби регіонального характеру – об'єктивні потреби в загальній та регіональній інформації, зумовлені економічними, соціальними, територіальними факторами тощо;
- загальні та міжгалузеві потреби, властиві будь-якій галузі науки та будь-якому регіону. Цей рівень, у свою чергу, класифікується за тими самими параметрами, які властиві цьому явищеві в цілому, а саме:
 - рівень загальних потреб галузі, регіону, держави в цілому;
 - рівень специфічних групових, або колективних, потреб у

науковій та науково-технічній інформації фахівців галузі, жителів регіону;

- рівень особистих, або індивідуальних, потреб.

Одна зі специфічних проблем пізнання окреслених інформаційних потреб полягає в тому, що вони являють собою єдність об'єктивних та суб'єктивних факторів. Зокрема, до об'єктивних факторів, що впливають на формування потреб регіонального рівня, науковці зазвичай відносять географічне середовище, економічні та соціальні умови, виробництво, наукову спеціалізацію. Крім цього, різні групи потреб цього рівня впливають одна на одну. Наприклад, регіональний аспект у дослідницькій та практичній діяльності значною мірою залежить від галузевої специфіки тієї чи іншої сфери діяльності. У конкретних галузях науки, залежно від характеру самої галузі, переважає або галузевий, або територіальний аспект. Багато наук, як-от: географія, геологія, геохімія, ботаніка, зоологія, економіка, історія, археологія, етнографія тощо, об'єктивно вимагають обмежуватися територіально. Загального врахування регіональних та галузевих особливостей вимагають різні виробничі процеси, пов'язані з розв'язанням загальних проблем економічного та соціального розвитку, проектуванням нових виробництв, обладнання й апаратури.

Інформаційний вид потреб цього рівня правомірно групувати також:

- за змістом – потреби в технічній, юридичній, економічній, філологічній інформації тощо;
- за сферою діяльності, що визначила потребу в інформації, – наукові, навчальні, виробничі, управлінські тощо;
- за ступенем новизни – потреби в поточній новій інформації для поповнення власної бази знань та підтримання компетенції фахівця на сучасному рівні і в ретроспективній інформації.

Потреба постійно бути в курсі фактичних досягнень своєї галузі знання на рівні «що робиться», підтримувати власну професійну кваліфікацію в частині практичних знань і вмінь «як робити» є абсолютною, довготерміною і незмінною. Реалізуючи її, читач отримує абсолютно нову інформацію. Оскільки сфера інтересів науковця доволі стабільна, реалізація цієї інформаційної потреби стимулює вивчення ефективного виробничого досвіду колег і дозволяє бути готовим до прийняття рішень на основі концептографічної інформації. Потреба в ретроспективній інформації виникає зазвичай тоді, коли дошукуються готового рішення або коли необхідно виробити обґрунтоване судження з якогось питання. При цьому читач не ставить собі за мету знайти в текстах реферативних періодичних видань уже готове рішення. З їх допомогою він хоче тільки оцінити можливість його отримати та

впевнитися у власній обізнаності стосовно того, що відбувається в тій сфері науки, яка його цікавить.

Істотно різнитимуться інформаційні потреби стосовно тієї вузької галузі досліджень, на якій спеціалізується читач, та інформаційні потреби стосовно суміжних галузей, з якими він ознайомлений менше. Будучи включеним у систему комунікацій своєї галузі, читач задовольняє інформаційні потреби через поточне (систематичне) ознайомлення з новими науковими джерелами. При цьому значну частину інформації він має можливість отримувати в обхід організованого масиву наукової інформації, тобто – неформальними каналами в процесі спілкування (від інших індивідумів – знайомих, колег). А чим більше в пошуках необхідної інформації він віддаляється від власної галузі, тим більшою є потреба в інформаційному виданні – потужній фільтрувальній системі, що відбирає з усієї множини матеріалу те, що являє суттєвий інтерес, і подає його в систематизованому концентрованому вигляді.

Керуючись власними потребами, читач продумує канали задоволення інформаційної потреби й тому звертається до реферативної періодики, після перегляду текстів якої в нього можуть з'явитися інші інформаційні потреби, нові знання, що здатні мотивувати повторну комунікацію. Основною формою усвідомлення потреби в читанні науково-інформаційних текстів є мотиви читання – прояви читацької спрямованості суб'єкта, сукупність внутрішніх стимулювальних факторів – потреб, бажань, схильностей, запитів людини, які у своєму взаємозв'язку позначають її інтереси в певній галузі й зумовляють активізацію деяких аспектів її діяльності. Сюди можна віднести пізнавальні, утилітарно-практичні, когнітивні тощо мотиви, які, постаючи у різних взаємозв'язках, утворюють особливу парадигму мотивації.

Читацькі інтереси в ролі мотивів формуються під впливом соціальних факторів і читацького досвіду особистості. Тут варто акцентувати увагу на двох основних ознаках читацького інтересу – зокрема, на значенні науково-інформаційної літератури для читача та позитивно емоційному ставленні до її читання. Не викликає сумніву те, що читач звертається до науково-інформаційних текстів ніяк не з метою насолодитися від їх читання, а зазвичай через брак потрібної інформації, для отримання знань про первинні твори, що стосуються тієї наукової проблеми, яка його наразі цікавить. Утім, якщо, окрім користі від отриманої інформації, він дістане ще й задоволення від читання, то оцінна характеристика таких текстів буде неабияк високою. Проте абсолютизація однієї з наведених ознак, як і вимога їх обов'язкового поєднання, може негативно вплинути на процес сприймання тексту.

На формування інформаційних потреб читача істотно впливає його статус та зумовлені цим статусом особливості діяльності, адже

спільне в соціальному статусі визначає і те спільне, що проявляється в інформаційних інтересах і потребах нашого сучасника. Зокрема, для керівників наукових колективів, діяльність яких пов'язана з постійним цейтнотом унаслідок одночасного виконання різноманітних обов'язків, багатoproфільності завдань і проблем, великою є потреба у вторинних джерелах наукової інформації, які допоможуть оперативно зорієнтуватися в широкому діапазоні необхідної наукової інформації, розпорошеної в численних джерелах.

Інформаційні потреби, зі свого боку, самі істотно впливають на споживачів інформації, оскільки орієнтують їх на виробництво, поширення і використання тієї інформації, яка здатна задовольнити наявні потреби й відповідає вже сформованому інформаційному потенціалові суб'єктів. Задовольняючи їх, суб'єкт досягає мети й водночас створює нову інформацію, яка стає об'єктом потреб інших членів суспільства.

Отже, у науково-інформаційній сфері мета інформатора завжди конкретна. Вона полягає у створенні на основі першоджерела такого вторинного тексту, який адекватно відтворює його основний зміст і відповідає читацьким потребам та запитам.

Комунікаційні потреби стимулюють діяльність суб'єктів. Комунікаційна потреба притаманна лише суб'єктам, здатним здійснювати комунікаційну діяльність.

Між потребою як джерелом і стимулювальним фактором діяльності суб'єктів науково-інформаційної діяльності та самою цією діяльністю існує тісний взаємозв'язок. Діяльність є тим «входом» через який здійснюється реалізація потреб суб'єкта в інформації. Інформаційна потреба, як функціональна властивість суб'єктів активно реагувати на розлагодження між наявним та нормальним станом їхньої свідомості, відображає брак інформації для здійснення діяльності суб'єкта й стимулює його до комунікаційної діяльності з метою привести зміст його свідомості (знання, уміння, стимули тощо) до бажаного результату.

2.4. Міжсуб'єктні зв'язки в науково-інформаційній сфері

Відношення між суб'єктами науково-інформаційної діяльності можна подати у вигляді схеми (рис. 1.1), що дає змогу показати ланцюг векторів, через які вони взаємодіють.

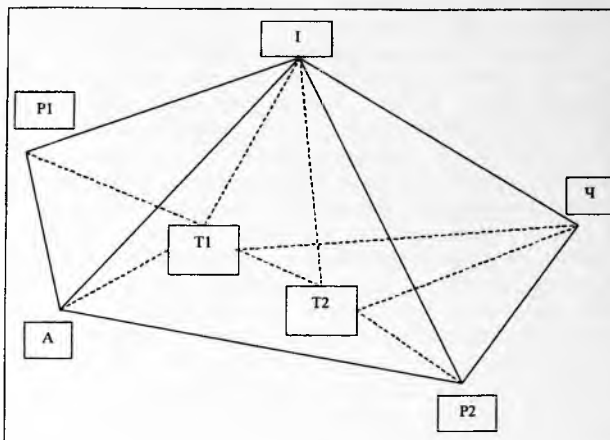


Рис. 1.1. Зв'язки відношень між суб'єктами науково-інформаційної діяльності:
I – інформатор, Ч – читач; P1 – редактор періоджерела; P2 – редактор науково-інформаційного тексту; A – автор періоджерела; T1 – первинний текст; T2 – науково-інформаційний текст

Система комунікації, що реалізується в НІД, складається з таких очевидних ланок, як «автор – інформатор», «інформатор – читач», «інформатор – редактор» і «редактор – читач».

Серед невід'ємних ланок представлений сегмент «автор – інформатор». Якщо розглядати систему науково-інформаційної комунікації як лінійний процес, а не як систему з численними перехресними взаємозв'язками, то, на перший погляд, може здатися, що зв'язок між суб'єктами цього сегмента обов'язково опосередковується об'єктом у вигляді періоджерела, й тому він (сегмент) «у чистому вигляді» існувати не може, оскільки сформований поєднанням ланок «автор – періоджерело» та «періоджерело – інформатор». Власне, з огляду саме на це він може здатися неочевидним. Але дослідження цього сегмента наукової комунікації підтверджує нелінійність комунікативної системи й дає підставу констатувати, що така ланка існує, причому її

2.4. Міжсуб'єктні зв'язки в науково-інформаційній сфері

Відношення між суб'єктами науково-інформаційної діяльності можна подати у вигляді схеми (рис. 1.1), що дає змогу показати ланцюг векторів, через які вони взаємодіють.

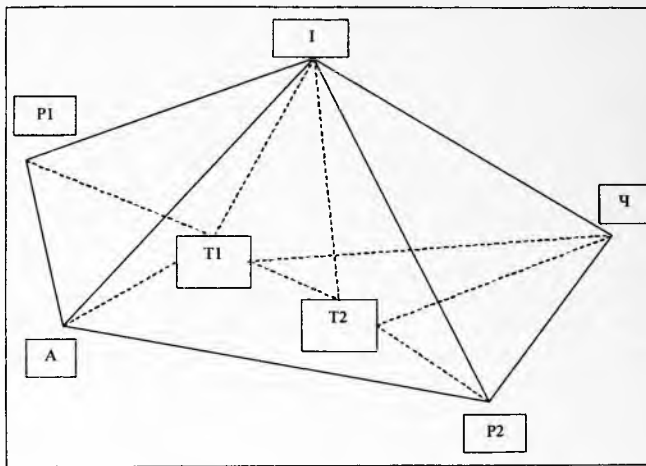


Рис. 1.1. Зв'язки відношень між суб'єктами науково-інформаційної діяльності: I – інформатор, Ч – читач; P1 – редактор першоджерела; P2 – редактор науково-інформаційного тексту; А – автор першоджерела; T1 – первинний текст; T2 – науково-інформаційний текст

Система комунікації, що реалізується в НІД, складається з таких очевидних ланок, як «автор – інформатор», «інформатор – читач», «інформатор – редактор» і «редактор – читач».

Серед невід'ємних ланок представлений сегмент «автор – інформатор». Якщо розглядати систему науково-інформаційної комунікації як лінійний процес, а не як систему з численними перехресними взаємозв'язками, то, на перший погляд, може здатися, що зв'язок між суб'єктами цього сегмента обов'язково опосередковується об'єктом у вигляді першоджерела, й тому він (сегмент) «у чистому вигляді» існувати не може, оскільки сформований поєднанням ланок «автор – першоджерело» та «першоджерело – інформатор». Власне, з огляду саме на це він може здатися неочевидним. Але дослідження цього сегмента наукової комунікації підтверджує нелінійність комунікативної системи й дає підставу констатувати, що така ланка існує, причому її

функція істотно відрізняється від тієї, що могла би бути сформована внаслідок симбіозу двох наведених ланок.

Взаємодія інформатора з автором, зацікавленим у появі в науково-інформаційних виданнях інформації про його твір, може мати декілька форматів:

1. Автор визначає основні тези, положення первинного тексту, які інформатор належним чином опрацює й трансформує в науково-інформаційний текст. Цей формат взаємодії може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним є те, що автор, рівень знань якого у вузькоспеціальних питаннях зазвичай набагато вищий, ніж в інформатора, здатен краще висвітлити суть основних аспектів змісту власного наукового тексту. Проте у такому разі якість вторинного тексту потрапляє в пряму залежність від автора, який, не завжди чітко усвідомлюючи сутність та завдання цього тексту, може замість тез подавати власні думки з приводу першоджерела, виокремлювати одні його основні положення, забуваючи про інші, не менш важливі питання, або, навпаки, з метою показати з якомога вигіднішого боку власну працю зосереджувати увагу на другорядному й оминати при цьому основні змістові аспекти. Керуючись іноді меркантильними інтересами, він може представити власний твір як універсальний, навіть якщо той присвячений якомусь вузькому питанню. Наприклад, автори праці «Настольная книга издателя», на 70 % присвяченої вивченню комп'ютерної програми «Corel Ventura», вдалися до маркетингової підміни предмета, давши їй назву, що не відповідає реальному наповненню, та не вказавши в анотації справжнього призначення видання. Помітити невідповідність між авторською анотацією та первинним твором можна лише після детального ознайомлення з основним змістом оригіналу.

Цей формат співпраці може застосовуватися лише в тих окремих випадках, коли виникають істотні труднощі з опрацюванням першоджерела, зокрема – якщо тема дуже вузька й інформатор не здатен досягнути її самотужки.

2. Автор надсилає до редакції науково-інформаційного видання, зокрема РЖ, власну працю зі спеціальними помітками для інформатора – підкресленнями, написами на полях тощо, які вказують на ключові моменти рукопису, що варто подати у науково-інформаційному тексті. Інформатор на підставі особистих вражень від прочитаного первинного твору та з урахуванням авторських рекомендаційних поміток складає вторинний текст і несе повну відповідальність за його якість. Цей формат співпраці спрямований на покращення ефективності роботи інформатора і не звільняє його від обов'язку працювати над першоджерелом.

3. Автор та інформатор – науковці, що беруть активну участь у

процесах неформальної комунікації (особисті знайомства на підставі суміжності наукових інтересів, участь в одних і тих самих конференціях, семінарах тощо), тому цілком природньо, що між ними виникає особливий безпосередній зв'язок поза ланцюгом «автор – інформатор». У такому разі інформатор сприймає автора не тільки як генератора чи носія наукової думки, а також і як знайому людину, тобто в процес сприймання включається не лише раціональний, а й емоційний компонент. Причому це може давати як позитивні, так і негативні наслідки, оскільки існує вірогідність упередженого ставлення до наукової праці автора. З одного боку, це може відбитися на якості вторинного тексту шляхом відображенням у ньому винятково позитивних аспектів першоджерела та маскування негативних навіть тоді, коли вони там насправді наявні. Або ж під впливом спілкування з автором первинного твору інформатор може бути цілком щиро, але помилково зосередженим на тому, що йому рекомендував автор під час особистого контакту, а не на об'єктивному оцінюванні наукової праці. З другого боку, ця упередженість може виражатися в дзеркально протилежному підході, коли інформатор починає зловживати елементами негативної оцінки, акцентувати увагу читача на очевидно неістотних характеристиках першоджерела і не включати у вторинний текст насправді важливих аспектів, у такий спосіб спотворюючи формування правильного висновку про справжню наукову цінність первинного твору, применшуючи та деформуючи її. Звісно, обидва випадки неприпустимі, оскільки вони є порушеннями основних принципів НІД – відображення лише новизни першоджерела, його справжньої наукової місткості й цінності та максимальна об'єктивність викладу.

Оскільки значна частина науковців – активні творчі особистості, котрі постійно продукують наукові твори, а інформатор у зв'язку зі своїми посадовими обов'язками та досвідом професійної діяльності постійно з ними стикається, то він має змогу оцінювати чергову роботу автора в контексті інших його праць і того загального наукового дискурсу, в якому цей автор працює тривалий час. У такому разі інформатор має можливість, по-перше, виокремити з нового авторського матеріалу тільки справді новаторські моменти, не приділяючи уваги тому, що вже висвітлено у вторинних текстах попередніх наукових праць. По-друге, він знає специфіку авторського стилю, що, знову ж таки, істотно допомагає йому швидко зорієнтуватися в новому тексті.

Зважаючи на можливі часові й територіальні бар'єри між автором та інформатором, єдиним полем наукової комунікації між ними виступає текст первинного документа. Аналізуючи його для подальшого згортання інформації, інформатор знаходить і відзначає для себе залишені автором для читача формальні та змістові маркери, які

сприяють кращому розумінню авторської позиції стосовно окремих питань, допомагають йому адекватно вибудовувати науково-інформаційний текст та запобігати можливим втратам. Формальні маркери – заголовки, підзаголовки, шрифтові та графічні виділення тощо виконують функцію розмітки тексту відповідно до авторського розподілу частин першоджерела за значущістю та виділення тих думок, які автор вважає істотними в контексті проведеного дослідження. Іноді достатньо ознайомитися зі змістом першоджерела та нашвидкуруч переглянути текст, щоб зрозуміти авторську концепцію розкриття ходу досліджень. Знаходження й аналіз інформатором зазначених маркерів – найпростіший спосіб його опосередкованого спілкування з автором першоджерела.

На відміну від формальних, змістові маркери – лексичні та синтаксичні – не завжди лежать на поверхні первинного тексту й можуть бути виявлені лише під час його глибинного аналізу. З їх допомогою автор наголошує на важливості, актуальності питання і в такий спосіб допомагає інформаторові зорієнтуватися в змісті першоджерела. Зокрема, використанням лексичних маркерів *не можна погодитися, на відміну від, суперечить* тощо він сприяє правильному розумінню пріоритетів і виділенню тих аспектів, що відрізняють це дослідження від подібних наукових праць, допомагаючи правильно позиціонувати першоджерело в системі наукової комунікації, – особливо тоді, коли йдеться про дискусійні питання, концептуальні розбіжності або про відхід від загальноприйнятих теорій.

Синтаксичні маркери допомагають інформатору виділити проміжні й остаточні висновки та результати дослідження, під час висвітлення яких автори зазвичай удаються до простих, неускладнених синтаксичних конструкцій, оскільки вже немає потреби подавати складні пояснення та вибудовувати довгі логічні ланцюжки.

Незважаючи на те, що змістові маркери істотно полегшують роботу інформатора, оскільки виділяють у текстовому масиві найістотнішу інформацію, він почасти під час згортання первинного тексту навіть не зауважує для себе атрактивну дію подібних «зачіпок». Так само як і сам автор може вживати їх напівсвідомо, вступаючи в мимовільну комунікацію як з інформатором, так і з будь-яким іншим читачем його твору.

Інформатор може погоджуватися з тими акцентами, які за допомогою маркерів розставив автор, або всупереч їм наводити інші дані першоджерела як найбільш важливі – і в такий спосіб висловлювати своє ставлення до окремих авторських ідей. До того ж, існує значна кількість інформаторських конструкцій, які, не порушуючи об'єктивного викладу, дають можливість передавати не лише фактичну, а й оцінну інформацію. Тобто процес комунікації здійс-

нюються у зворотному напрямку, коли інформатор залишає інформацію, яка дозволить авторові першоджерела об'єктивно поглянути на власне дослідження і, можливо, визнати певні помилки. У вторинному тексті автор першоджерела може знайти відповіді на запитання: «Як сприймає моє дослідження читач?», «Які аспекти дослідження важливі для споживача інформації?», «Чи правильно розуміє текст читач?», які допоможуть йому позбутися самовпевненості й консерватизму, самовдосконалитися як науковцеві, що в кінцевому результаті сприятиме якісному науковому процесу.

Якщо така важлива ланка комунікації, як «автор – інформатор», стає надієюю внаслідок одночасного виконання одною особою функцій автора первинного твору та інформатора, комунікація у звичному розумінні може не відбутися. На перший погляд може здатися, що такий варіант оптимальний, оскільки автор значно краще, ніж будь-яка інша людина, знає свою працю й тому може створити на її основі більш якісний вторинний твір. Проте суміщення функцій інформатора з авторством у первинному творі нерідко стає фактором зниження якості науково-інформаційного тексту, впливає на об'єктивність викладу інформації й призводить до того, що автор, будучи зосередженим на тих питаннях, які цікавлять його як дослідника, вміщує у вторинний текст дані, що не мають достатньої ваги в загальнонауковому контексті. Проте, якщо автор задля написання науково-інформаційного тексту вдається до повторного перерахування та аналізу власного дослідження і під час повторного перегляду першоджерела підсвідомо відзначає для себе розставлені при написанні ним же самим маркери та вже на їх основі буде вторинний текст – то всі способи комунікації в напрямку «автор – інформатор» спрацьовують і для нього.

Проблема низької якості вторинного твору може бути спричинена недостатнім рівнем володіння науково-інформаційним інструментарієм. Автор наукової монографії чи статті може не розуміти місця та значення вторинного твору в системі наукової комунікації і тому не зможе створити якісного вторинного документу. Окрім того, він, на відміну від висококваліфікованого інформатора, який володіє прийомом і методами згортання інформації, оскільки воно є основною формою його наукової діяльності, може не відчувати відповідальності за свій внесок у загальну систему вторинної наукової комунікації.

У контексті взаємодії автора первинного твору й інформатора існує також і зворотний зв'язок. Автора, який цікавиться долею власної книжки й тому знайомиться з науково-інформаційним твором ще до його опублікування, може не задовольняти написаний інформатором текст, оскільки, на його погляд, там неправильно розставлено акценти

нюється у зворотному напрямку, коли інформатор залишає інформацію, яка дозволить авторові першоджерела об'єктивно поглянути на власне дослідження і, можливо, визнати певні помилки. У вторинному тексті автор першоджерела може знайти відповіді на запитання: «Як сприймає моє дослідження читач?», «Які аспекти дослідження важливі для споживача інформації?», «Чи правильно розуміє текст читач?», які допоможуть йому позбутися самовпевненості й консерватизму, самовдосконалитися як науковцеві, що в кінцевому результаті сприятиме якісному науковому процесу.

Якщо така важлива ланка комунікації, як «автор – інформатор», стає недієвою внаслідок одночасного виконання одною особою функцій автора первинного твору та інформатора, комунікація у звичному розумінні може не відбутися. На перший погляд може здатися, що такий варіант оптимальний, оскільки автор значно краще, ніж будь-яка інша людина, знає свою працю й тому може створити на її основі більш якісний вторинний твір. Проте суміщення функцій інформатора з авторством у первинному творі нерідко стає фактором зниження якості науково-інформаційного тексту, впливає на об'єктивність викладу інформації й призводить до того, що автор, будучи зосередженим на тих питаннях, які цікавлять його як дослідника, вміщує у вторинний текст дані, що не мають достатньої ваги в загальнонауковому контексті. Проте, якщо автор задля написання науково-інформаційного тексту вдається до повторного перечитування та аналізу власного дослідження і під час повторного перегляду першоджерела підсвідомо відзначає для себе розставлені при написанні ним же самим маркери та вже на їх основі буде вторинний текст – то всі способи комунікації в напрямку **«автор – інформатор»** спрацьовують і для нього.

Проблема низької якості вторинного твору може бути спричинена недостатнім рівнем володіння науково-інформаційним інструментарієм. Автор наукової монографії чи статті може не розуміти місця та значення вторинного твору в системі наукової комунікації і тому не зможе створити якісного вторинного документу. Окрім того, він, на відміну від висококваліфікованого інформатора, який володіє прийомami й методами згортання інформації, оскільки воно є основною формою його наукової діяльності, може не відчувати відповідальності за свій внесок у загальну систему вторинної наукової комунікації.

У контексті взаємодії автора первинного твору й інформатора існує також і зворотний зв'язок. Автора, який цікавиться долею власної книжки й тому знайомиться з науково-інформаційним твором ще до його опублікування, може не задовольняти написаний інформатором текст, оскільки, на його погляд, там неправильно розставлено акценти

чи не розкрито суті та новаторського значення першоджерела. Написати невігідний автору текст інформатор може як через власний непрофесіоналізм, недбалість і недостатнє ознайомлення з текстом першоджерела, так і через неприязнь до теми, творчості автора чи до його особистості.

Початком комунікації в ланці «інформатор – читач» є процес добору матеріалу для аналітико-синтетичного опрацювання і створення на його основі вторинного тексту. Вже на цьому етапі інформатор визначає, який саме первинний текст та які його смислові аспекти заслуговують на увагу читача. Описуючи основний зміст первинного твору, він, як і будь-який інший сумлінний продуцент повідомлення, щохвилини ставить себе на місце читача, намагається передбачити результати сприймання інформації, подумки змодельовати читацькі сумніви й заперечення. У такий спосіб він здійснює вплив на читача, роботу його думки й на розуміння наукових завдань. При цьому інформатор з повагою ставиться до нього, обережно переконує, не тисне. Це, з одного боку, не може не приваблювати читача, адже він відчуває, що той його поважає, а з другого – дає змогу робити висновки про особистість інформатора. Водночас інформатор так чи інакше відчуває вплив відсутнього під час написання тексту читача, спілкування з яким активізує його думку, оскільки обробка мовлення завжди відбувається під тиском адресата.

Намагаючись передбачити нерозуміння читачем окремих моментів викладу, інформатор робить усе для того, щоб викласти зміст своїх думок доступно, зрозуміло, з максимальною точністю й однозначністю. Зокрема, він використовує низку словосполучень для розставлення пріоритетів, виділення тих текстових фрагментів, які, на його думку, заслуговують особливої уваги читача й поліпшують ефективність комунікації.

Під час передачі й осягання суті первинного тексту інформатор і читач зливаються в єдине ціле й стають залежними як один від одного, так і від змісту й структури комунікативного процесу загалом. Інформатор хоче переконатися, що зроблені читачем висновки відповідають тим, яких він очікував. Аналогічно читач як отримувач інформації хоче бути впевненим, що зроблений ним висновок відповідає тому, який мав на увазі інформатор, адже саме в тому разі, коли контекст відправника виявляється не таким, яким його передбачає отримувач, виникає нерозуміння суті прочитаного. Читач є чимось більшим, ніж пасивний реципієнт інформації. Тому особливого значення набуває загальне для партнерів по спілкуванню знання, певна спільність сфер їхньої свідомості.

Оскільки комунікація є діалогічною зустріччю двох процесів: а) вираження, за якого Я-адресант звертається до Ти-адресата; б) інтерпретації,

за якого Ти-інтерпретатор будує образ Я-мовця, у процесі взаємодії для спільного вирішення комунікативних завдань на основі науково-інформаційного тексту інформатор та читач мають чітко дотримуватися певних принципів обміну інформацією і певних правил. Це призведе до взаєморозуміння, у результаті якого читач отримає інформацію про першоджерело з найменшим рівнем дезорганізованості.

Для того, щоб були зрозумілими експліцитний та імпліцитний зміст науково-інформаційного тексту, автор повинен не лише уважно ставитися до матеріалізації власних думок, а й передбачати для адресата певний рівень володіння системою усталених у науковому середовищі мовних правил і звичок.

Інформатор має добре знати об'єктивні та суб'єктивні характеристики потенційного читача, до яких належать сфера діяльності, інформаційні потреби, інтереси, мотиви вибору конкретного науково-інформаційного видання, читацькі очікування тощо. Чим більше він розуміє потреби наявних та потенційних читачів, тим легше йому працювати над первинним документом з метою створення на його основі повноцінного науково-інформаційного тексту. Задля максимального врахування їх тематичних інформаційних інтересів і думки про види інформації, що потребують висвітлення в науково-інформаційних виданнях, варто звертатися до інформаційних служб з метою вивчення запитів, що надходять до них від читачів. Такі дані отримують в результаті анкетування, інтерв'ювання, використання карт зворотного зв'язку, аналізу інформаційних запитів читачів, які відображають інтереси наукового соціуму загалом та окремих його членів, вивчення планово-директивних документів, аналізу кількісного співвідношення первинних і вторинних документів з метою встановлення зон розсіювання, виділення профільних та непрофільних, рідкісних та випадкових джерел інформації з обраної теми тощо.

Під час анкетування та інтерв'ювання потенційних читачів можна отримати такі відомості:

- сфера інформування (галузі знань, спектр інтересів, профіль потреб);
- зміст потрібної інформації (про що, хронологічні межі, певні нюанси, масив первинних джерел);
- для яких цілей потрібна інформація (дослідження, самоосвіта, вдосконалення процесу роботи тощо);
- ким вона буде використовуватися (окремим споживачем, групою, установою тощо);
- найбільш бажані форми надання інформації (індикативні, інформативні реферати, анотації);
- інформація обов'язкова чи бажана (рівень її актуальності, важливості).

Робота з анкетування та інтерв'ювання закінчується аналізом, який має узагальнити дані про динаміку попиту, його тематичний розподіл, визначити зони підвищеного попиту, питому професійну приналежність споживачів інформації, розглянути тимчасовий аспект попиту. На підставі результатів аналізу можна зробити висновок про необхідність першочергового концентрованого висвітлення тих актуальних наукових проблем, що являють собою ядро інтересів сучасних споживачів, а не лежать на периферії їх потреб. Це дозволить більш цілеспрямовано добирати першоджерела для їх аналітико-синтетичного опрацювання та представлення в науково-інформаційних виданнях.

Безпосередня комунікація між **інформатором** та **редактором** відбувається тоді, коли вони в одній редакції пліч-о-пліч працюють над створенням науково-інформаційного тексту. Вона зорієнтована на об'єднання індивідуальних зусиль кожного для досягнення найкращого результату. При цьому комуніканти підсвідомо виконують три основні ролі: Дітей, Батьків і Дорослих.

Комунікантом-Дитиною є тривожно-боязка особистість, зазвичай неконфліктна, схильна до компромісів, спровокувати яку на конфлікт можуть хіба обставини. Через брак власних переконань та принципів вона надміру залежить від інших комунікаторів, погоджується з їх думками, навіть якщо впевнена у власній правоті.

Інформатор-Дитина, комунікативна позиція якого проявляється у звичці емоційно реагувати на кожне зауваження й не сприймати конструктивну критику, будь-яке серйозне виправлення в науково-інформаційному тексті вважає за особисту образу й зневагу. Проте, будучи зазвичай не дуже впевненим у власній правоті, він сильно піддається впливу редактора й тому не намагається обстоювати своєї точки зору. Ця поступлива стратегія поведінки зумовлює приставання на всі запропоновані правки, у результаті чого такий інформатор уникає конфлікту з редактором, але при цьому залишається незадоволений редакторськими виправленнями. Редактор-Дитина під впливом емоцій буде вносити виправлення в текст, спираючись на власне ставлення до інформатора, і не аргументуватиме суті своїх зауважень.

Комунікативна позиція комуніканта-Батька пов'язана з наявністю у його свідомості відчуття переваги над іншими, надмірної впевненості, нав'язування думки. Інформатори цього типу почасти бувають безпідставно прискіпливими до первинного тексту, надто уважними до дрібниць. Їх надмірна самовпевненість може вилитися в неточне або навіть неправильне висвітлення авторських думок, у написання науково-інформаційного тексту без чіткого дотримання вимог. Водночас вони важко погоджуються з будь-якими зауваженнями редактора, ставлять себе вище за нього, що нерідко призводить до конфліктних ситуацій.

Якщо спілкування в колективі реалізовуватиметься з позиції Дорослого, зорієнтованої на норми здорового глузду й урахування реальної ситуації, то науково-інформаційні тексти будуть створені з максимальними професіоналізмом та об'єктивністю, а оптимальна модель комунікації між редактором та інформатором як працівниками однієї редакції реалізовуватиметься в площині партнерства й взаємодопомоги. Однак доброзичливе ставлення до колеги не заперечує вимогливості до нього. За цієї позиції працівник, незалежно від того, редактор він чи інформатор, завжди уважно слухає, оцінює, аналізує. Він може і сприймати критику, і тактовно вносити правки, аргументуючи власну думку.

Оскільки всі зусилля інформатора спрямовані на досягнення досконалості власного тексту й редактор також переслідує мету максимально оптимізувати науково-інформаційний текст, то вони стають союзниками й творчими партнерами. За спільного прагнення досягти хороших результатів окремі думки цих двох учасників редакційного процесу іноді можуть не збігатися, і тому між ними часом виникають розходження й тертя – робочі моменти, неминучі атрибути творчої співпраці, які можуть навіть перерости в конфлікт.

Детермінація міжособистісного конфлікту визначається взаємодією об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні фактори створюють потенційну можливість для виникнення конфлікту, яка переходить у реальність тільки в поєднанні із суб'єктивними факторами, що визначають особливості його врегулювання. Істотно впливають на схильність людини до конфліктних ситуацій деякі риси її характеру, наприклад байдужість. Той інформатор, який є байдужою людиною, приписуватиме вигідність кінцевого результату насамперед авторові первинного тексту, а не йому особисто, й тому не надто перейматиметься створенням якісного науково-інформаційного твору й тими правками, які вніс у його текст редактор.

Успішному співробітництву суб'єктів цієї комунікативної ланки сприяють:

- концентрація уваги на вирішенні спільної проблеми, а не на захисті особистої думки, прагненні самореалізуватися та довести іншому комунікантові його некомпетентність;
- сприйнятливість і неупередженість;
- взаємозалежність у досягненні кінцевого результату, схильність до спільної роботи в майбутньому, спрямованість на добрі стосунки. Проте ця спрямованість не має бути важливішою, ніж досягнення позитивного кінцевого результату.

Завдання редактора, який працює над кожним вторинним текстом і бере безпосередню участь у формуванні інформаційного

видання як цілого, – підвести інформатора до такого високого ступеня професіоналізму, коли той зможе подивитися на власний матеріал очима редактора: саме в цьому разі їх точки зору збігатимуться. Тобто йдеться не про підміну редактором інформатора, а про посилення його ролі в науково-інформаційному процесі з урахуванням усіх завдань, що об'єктивно стоять перед ним.

Оскільки під час читання рукопису редактор перевіряє, чи збігається читацьке сприйняття з тим, що заклав у текст автор, він свідомо впливає на комунікацію в напрямку від інформатора до читача, виступаючи при цьому представником інтересів читача перед інформатором і захищаючи водночас інтереси інформатора.

Редактор повинен уміти правильно визначити, де й у чому інформатор відійшов від строгих принципів, порушив правила. Після цього він вносить правки в науково-інформаційний текст, чітко аргументуючи їх, щоб інформатор був повністю переконаний в їх доцільності.

Працюючи з науково-інформаційним текстом, редактор не обмежується лише його рамками. Чітке розуміння редактором особливостей групи реципієнтів, без урахування читацьких інтересів та особливостей сприймання інформації, якими він не може вносити зміни в текст, є запорукою існування комунікативної ланки **редактор – читач**. Функціонування цієї ланки, якою завершується процес створення науково-інформаційного тексту, дозволяє ефективно його опрацьовувати, усувати елементи, що ускладнюють сприймання для конкретної групи реципієнтів і не відповідають їх очікуванням.

Комунікаційна ланка **автор першоджерела – редактор науково-інформаційного тексту** дієва лише за умови одночасного редагування первинного та науково-інформаційного текстів. Тоді вона має найбільше спільних ознак із традиційним процесом редагування в будь-якому видавництві, де є власний штат авторів. За цих обставин автор та редактор несуть повну відповідальність і за викладене в першоджерелі, і за його відтворення у вторинному тексті.

Якщо продуценти первинного й науково-інформаційного текстів є різними особами, то безпосереднього спілкування між автором першоджерела та редактором науково-інформаційного тексту переважно не відбувається. Автор-науковець може навіть і не знати, що на його працю написано вторинний текст. Прямий зв'язок між цими комунікантами можливий лише в тих рідкісних випадках, коли вони безпосередньо знайомі. Їхні тривалі розмови про певну наукову теорію або про значні переваги однієї з наукових шкіл можуть мати наслідком зміну поглядів редактора, спричиняти однозначність його думки в суперечливому питанні. Оскільки однією з ознак комунікативного акту між знайомими людьми є деяка упередженість, що може позначатися на змісті науково-інформаційного тексту й призводити до порушення

об'єктивності викладу, редактор має виходити винятково з інтересів читача, навіть якщо вони йдуть урозріз із потребами автора, й пропускати через свій фаховий фільтр не ту інформацію, що вигідна автору, а тільки й лише ту, яка адекватно відтворює основний зміст першоджерела, навіть якщо автор наполягатиме на включенні в науково-інформаційний текст потрібної йому інформації.

Оскільки весь комплекс відношень та взаємовпливів інформатора, автора, редактора й читача опосередковується первинним та науково-інформаційним текстами, то закономірно виділяються ланки «**інформатор – першоджерело**», «**інформатор – редактор**», «**редактор – науково-інформаційний текст**», «**читач – науково-інформаційний текст**».

«Інформатор – першоджерело». Уже на етапі відбору документа для аналітико-синтетичного опрацювання з метою забезпечити повноцінну поінформованість читача від інформатора вимагається максимальної об'єктивності, беззастережного дотримання принципів цінності й новизни матеріалу. Щоб не допустити втрати необхідної для читача інформації, він не повинен відкидати наукові твори, які не стосуються його власних інтересів, і не піддавати аналітико-синтетичній переробці ті першоджерела, які не становлять цінності для читача, але надміру цікавлять його самого – або через власне захоплення тією науковою проблемою, що в них розглядається, або через інші фактори, зокрема, прагнення прорекламувати книгу, з автором якої він добре знайомий, організацію, товари чи послуги. Поглинутість обраною темою іноді блокує в людини змогу тверезо думати, судити, оцінювати. Якщо первинний документ все-таки обрано для опублікування в науково-інформаційному виданні, причому у вигляді реферату, то його вже поставлено вище тих документів, на які складають зазвичай лише бібліографічний опис. Основне завдання – виявити найбільш цінну інформацію, відділивши її від неістотної, другорядної. Отже, інформатор знайомиться з текстом первинного твору для того, щоб правильно оцінити новизну, актуальність, корисність висвітленої в ньому інформації, зрозуміти світоглядні настанови його автора, штиб оцінювання ним наукових досягнень прибічників та опонентів, побачити рух авторської думки на шляху об'єктивізації нового знання й спосіб подання його власної наукової концепції.

Необхідною умовою створення науково-інформаційного тексту є не поетапне осмислення окремих фрагментів первинного твору, характерне, приміром, для перекладу, а розуміння його змісту в цілому. Саме за цієї умови інформатор зможе виокремити істотну, корисну інформацію та опустити все те, що не стосується суті первинного твору.

Осмислення первинного твору може мати форму комунікаційного пізнання, коли інформатор отримує нове для нього знання,

усвідомивши поверхневий та глибинний змісти повідомлення, або комунікаційного сприймання, яке означає, що він прочитав текст, але не осягнув його глибинного змісту. Розуміння у формі комунікаційного пізнання може супроводжуватися «дописуванням смислу» з боку інформатора, який, проаналізувавши первинний твір, автор якого доволі детально описав хід експерименту, може помітити те, про що автор навіть не здогадувався. Цю ситуацію, але стосовно поетичного тексту, О. О. Потебня описав так: «Слухач може краще, ніж той, хто говорить, розуміти те, що сховано за словом, і читач краще за самого поета може осягнути ідею його твору..., суть, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача» [Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – С. 330].

Якщо інформатор не осягнув ані поверхневого, ані глибинного змісту повідомлення, то це псевдокомунікація, оскільки в такому разі немає руху смислів, а є лише рух матеріальної оболонки знаків.

Під час викладу суті первинного тексту досвідчений інформатор намагається збагнути мисленнєвий світ, в якому його автор вибудовував дискурс та описував характеристики об'єктів, обставин, подій тощо. Відтворюючи цей світ для читача, інформатор, незалежно від того, початківець він чи має неповторний практичний та науковий досвід, не має права домислювати ніяких деталей чи давати оцінки.

Критерієм осмислення первинного тексту для інформатора є створення іншої форми вираження його змісту, яка відповідає вимогам науково-інформаційного викладу. Причому предметом сприймання є не власне текст як такий, а те в ньому, що може бути суттєвим для використання в подальшій науковій діяльності. Інформатор сприймає не знакову структуру, а ідею, що стоїть за нею. Тому формування уявлення про зміст документа значною мірою лежить у психологічній площині. Суттєвими при цьому є особистісні настанови та уявлення, здатність до інтерпретації й побудови смислового образу тексту, які зумовлюють розбіжності в інтерпретації одного й того самого тексту різними інформаторами. Різничитання документа можуть бути спричинені, з одного боку, його недосконалістю, зокрема – вадами термінологічної системи, структури, логічними, фактологічними та мовно-стилістичними помилками, неякісним довідково-пошуковим апаратом тощо, а з другого – некомпетентністю інформатора в певному питанні, незнанням загальновідомих фактів, що вимагає від нього постійного підвищення власної ерудиції, ознайомлення з новітніми науковими досягненнями в певній галузі знання. При цьому важливо знайти межу, що відділяє індивідуальне, суб'єктивне в прочитанні та осяганні тексту, і той реальний смисл, який в ньому закладено, оскільки під час розуміння тексту поєднуються сам текст і його смисл, суб'єктивне

сприймання читача, його особисте ставлення до тексту та об'єктивна дійсність. Тому кожен рукопис, що удостоївся опублікування і заслуговує на те, щоб бути представленим у науково-інформаційному виданні, має супроводжуватись авторським резюме, яке буде використано під час написання вторинного тексту.

Оскільки поява первинного твору зазвичай результат виконання наукового дослідження, у ході якого отримано нові знання, що можуть стосуватися доволі вузької наукової проблеми, то вивчити й оцінити зміст такого твору неможливо без попереднього знання й узагальнення фактичного стану справ в окремій сфері суспільної діяльності, тенденцій і перспектив її розвитку. Щоб виділити ті найбільш істотні, оригінальні його аспекти, що потребують обов'язкового висвітлення в науково-інформаційному тексті, необхідно залучати до написання вторинного тексту фахівців відповідної сфери суспільної діяльності, адже лише незначна кількість спеціалістів здатна вникнути в зміст вузькоспеціального твору. Тим більше важко досягнути основний зміст такого наукового твору працівникам інформаційних служб, яким доводиться працювати з великою кількістю першоджерел, тематичний спектр яких постійно змінюється.

На рівень виконання робіт, пов'язаних з науково-інформаційною діяльністю, істотно впливають цілі й мотиви, якими керується інформатор. У разі ігнорування поставленої мети ця діяльність стає хаотичною. Крім цього, цілі особистості можуть не стосуватися самої діяльності, знаходячись поза її межами, або – людина може працювати лише *ad honores* чи тільки для того, щоб не втратити престижу. Тоді творення науково-інформаційних текстів не виконуватиметься з любов'ю та захопленням, що можуть істотно впливати на їх якість. У такому разі хоч і можливим є хороше виконання роботи, але її результат не буде перевищувати середньонормативного. Проте, якщо орієнтуватися лише на результат, діяльність втрачає свій цілеспрямований характер, а її суб'єкт перетворюється на виконавця. І лише збіг мотиву та цілей, що передбачає захоплення цим видом діяльності, поглинання нею, сприяє постійному її вдосконаленню та розвитку з ініціативи самого суб'єкта як самодостатньої й самочинної особистості. Якщо самоцінним є сам процес науково-інформаційної діяльності, то інформатор продовжує аналізувати його склад та структуру, оцінювати кожен знайдений закономірність як новий спосіб, який дозволить вирішити поставлені завдання й побачити в цій діяльності те, чого не вбачають інші.

Ланка **«редактор – науково-інформаційний текст»** означає роботу редактора над текстом як із «системою смислів», спрямовану передусім на визначення ступеня його завершеності й реалізованості, оцінювання повноти відображення основного змісту першоджерела,

встановлення смислової тотожності первинного й науково-інформаційного текстів. Редактор ставить собі за мету виявити синтаксичні, семантичні, логічні зв'язки між його елементами й усунути ті елементи, що не відповідають нормам жанру. Проте встановлення відхилень від припустимих меж не має ставати самоціллю. Мотивація суб'єкта-редактора при цьому має пов'язуватися з настановою на оптимізацію тексту і його вмонтування в науково-інформаційне видання. Обмежитися тільки рівнем тексту практично неможливо й не варто, адже основною метою редактора є досягнення соціально заданого комунікаційного ефекту як кінцевої ланки передачі повідомлення. А це можливо лише за умови, якщо процес вираження відбувається з урахуванням особливостей групи реципієнтів і сприймається нею. Тому редактор має зробити об'єктом свого вивчення не сам текст, а його взаємодію з читачем, якому цей текст потрібен, якщо він зуміє передбачити ідеальну, тобто суспільно необхідну, мету взаємодії читача й тексту.

Вивчення **тексту в його відношенні до читача** ґрунтується на принципі діалогу – книжка не монолог, а діалог з «абстрактним співрозмовником», лише в результаті роботи читацького мислення текст отримує істинне звучання.

Читач і науково-інформаційний текст як суб'єкт та об'єкт сприймання тісно взаємодіють, передбачають один одного. Характер цієї взаємодії залежить як від самого тексту, так і від психологічних рис читача, який отримує ймовірнісне уявлення про міру відповідності змісту першоджерела його потребам. Залежно від повноти розуміння науково-інформаційного тексту його читачів можна диференціювати на тих, хто звертає увагу на кожну деталь викладу, і на тих, хто задовольняється частковим розумінням. З другого боку, спираючись на читацькі настанови, розрізняють читачів, процесом розуміння яких керує а) очікування; б) інтерес; в) очікування й інтерес водночас.

На основі науково-інформаційного тексту, зорієнтованого на реципієнта, здатного виявити високий рівень мисленнєвої самостійності, читач має зробити правдиві припущення про зміст першоджерела і, як наслідок, зрозуміти особливості мислення, наміри, настанови, бажання й ціннісні орієнтації його автора. Сприймаючи цей текст, він повинен проникнути в концептуальний простір автора, досягнути особливості його уявлень про взаємозв'язок концептів, що становлять суть викладеної в тексті концепції.

Для того, щоб сприйняти інформацію, читач повинен мати досвід її комунікативного декодування та осмислення. Оперуючи текстом згідно з нормами комунікації, привласнюючи та втілюючи цей досвід у свою свідомість, читач досягає розуміння тексту. Розуміння завжди означає процес комунікації, виражає відношення суб'єкта до тексту.

Специфікою науково-інформаційних текстів є те, що здійснювана ними комунікація відбувається за відсутності безпосереднього контакту з носієм первинної інформації.

Процес взаємодії суб'єкта й об'єкта, стимульований потребою суб'єкта в інформації й здійснюється як обмін його станом та станом об'єкта, які постійно змінюються та модифікуються зі зміною інформаційної ситуації, передбачає перехід суб'єкта в об'єкт, і навпаки. Ця взаємодія відбувається в двох напрямках. Вектор «читач – науково-інформаційний текст» фіксує відношення суб'єкта сприймання до об'єкта, в якому виражається його потреба чи інтенція, а вектор «науково-інформаційний текст – читач» характеризує відображення об'єкта суб'єктом у формах чуттєвого образу й стану сприймача. Кожен напрям реалізує лише півцикла кругообігу причин та наслідків, тому його самого недостатньо для породження процесу сприймання в цілому.

Інформація, що передається науково-інформаційним текстом, стикаючись з особистісними знаннями читача, стимулює його активну мисленеву діяльність і в такий спосіб дає змогу виявити відсутність якихось компонентів у їх структурі, призводить до перетворення сформованих когнітивних схем, до трансформації системи цих знань.

Зазвичай читач не задовольняється лише цим одним текстом науково-інформаційного видання і тому переходить до іншого, перетворюючи його на предмет сприймання. Триває це доти, доки не настає фаза задоволення вихідної потреби й формування вимоги до нової інформації. Цика розвитку перцептивної потреби повторюється.

Пошук необхідної інформації при цьому може здійснюватися у формі невпорядкованого або впорядкованого сканування. У першому випадку суб'єкт начебто «блукає» по інформаційному полю, переглядаючи текст за текстом до тих пір, поки не виявить того, що шукав, або не виробить більш систематизованого плану пошуку. У другому – пошук здійснюється за певними правилами або принципами, наприклад, за ключовими словами чи рубриками – спочатку за одними, далі за іншими. Оскільки не існує жорсткої послідовності дій, суб'єкт користується найбільш зручними для нього тактичними прийомами, що створюють індивідуальний стиль сприймання. При цьому він спирається зазвичай не стільки на логічні правила пошуку, скільки на текстовий матеріал, який сам дає підказки, що спрямовують пошук та сприймання інформації в потрібне річище. У разі багаторазового повтору перцептивні навички устальнюються, предмет сприймання сам «впадає у вічі», спрямовуючи дії суб'єкта.

Будучи головною ланкою в процесі сприймання та розуміння науково-інформаційного тексту, читач виступає водночас і невід'ємною частиною його породження, адже будь-який текст вимагає тієї чи іншої форми читацької участі. Текст завжди має еліптичні місця –

припустими ділянки невизначеності, які дозволяють читачеві активно входити в його «життя», як інтерпретатору. Проте еліптичність науково-інформаційного тексту, схильного до глобальної однозначності, має бути керованою, обмеженою і не програмувати множинності його інтерпретацій, щоб не виходити з діалектики взаємовідношень «прав тексту» і «прав читача».

Науково-інформаційний текст, що співвідноситься з іконічним відображенням суті первинного твору й імітує максимальну свободу від інформаторського «Я», диктує високі вимоги до свого читача, який для того, щоб зрозуміти відображуване за умови самовідсторонення від тексту та обмеженого обсягу, нерідко повинен докласти значних когнітивних зусиль. Цей текст вводить читача у висвітлюванні питання, обмежуючи його певними рамками, які не надають безмежних прав на творчу самостійність. Читач не може доміслювати того, чого немає в науково-інформаційному тексті й у тому джерелі, на основі якого його створено.

Отже, комунікантами-суб'єктами науково-інформаційної сфери, що ініціюють комунікаційний процес і втілюють у ньому свої знання, наміри й прагматичні настанови, постають: а) автор первинного тексту, який здобуває нові знання про досліджуваний об'єкт, описує їх для того, щоб вони стали надбанням наукового соціуму; б) інформатор, який оцінює, осмислює представлену автором первинну працю й інформує науковців про її основний зміст; в) редактор, що досконало знає специфіку підготовки й випуску науково-інформаційних видань і несе головну відповідальність за їх якість. Саме комуніканти моделюють гіпотетичного комуніката (кінцеву ланку процесу формування та сприймання інформації), враховуючи його комунікативну компетенцію, тезаурус, індивідуально-особистісний рівень, який визначається типом мислення. Тому вже в задумі тексту є уявлення про комуніката, орієнтація на якого зумовлює прагматичну настанову тексту, його інформативність та оцінний аспект.

Передбачуваними комунікатами науково-інформаційного тексту є включені до того чи іншого наукового соціуму активні суб'єкти, в яких з'явилася необхідність отримати інформацію про першоджерело задля поповнення професійних знань, розширення власного світогляду, підтвердження або спростування власної думки тощо. Це доволі однорідна аудиторія – фахівці зі спеціалізованими знаннями, об'єднані в певну спільноту професійно параметризованих комунікатів.

Діяльність комунікаторів, з одного боку, стимулюється цілим комплексом комунікаційних потреб. З другого боку, сама вона виступає засобом реалізації потреб в інформації. Від того, якого характеру набуває діяльність суб'єкта, залежить характер розвитку інформаційних потреб. Саме інформаційні потреби, які постійно зростають, на тому чи іншому етапі розвитку суспільства послужили підставою для створення науково-інформаційних текстів.

Комунікатори перебувають у тісній взаємодії, яка регулюється кодексом соціальної поведінки й комунікативної співпраці. Усі вони, як і сам процес їх взаємодії, перебувають у контекстуальній залежності до того часу, поки ситуація не завершиться.

Стосунки між комунікаторами науково-інформаційної сфери як представниками соціальної групи, поза якою їх поведінка не може бути цілком зрозумілою, опосередковуються цілями, задачами й цінностями спільної діяльності й роблять її організованою. Тобто, вони є не лише відношеннями у зв'язку з науково-інформаційною діяльністю, а ще й формують цю діяльність.

Сутність соціальних взаємин полягає не в стосунках окремих особистостей, а у взаємодії конкретних соціальних ролей. Поряд із цим соціальна роль як така не визначає й не може визначати абсолютно всіх аспектів поведінки кожного конкретного її носія, якому завжди надається можливість наповнити її власним стилем, проявити свої особистісні характеристики.

Науково-інформаційний дискурс утворюється взаємозв'язками всіх його безпосередніх компонентів – комунікантів, комунікатів і первинного та науково-інформаційного текстів. Інформатор співпрацює з редактором, доносить до читача основний зміст первинного твору й виступає посередником між читачем науково-інформаційного тексту та автором першоджерела.

Весь комплекс взаємовідношень комунікаторів має розглядатися як відкрита система взаємодії окремих елементів, спрямованої на отримання запрограмованого результату – невід'ємного й вирішального фактора, що має центральний організуючий вплив на всі складники дискурсу. Все те, що відбувається між комунікаторами, завжди вписується в контекст, зміна одного з елементів впливає на стосунки з іншими.

Зопитання та завдання

1. Схарактеризуйте комунікаторів науково-інформаційної сфери.
2. Якими знаннями й навиками має володіти інформатор?
3. Охарактеризуйте редактора науково-інформаційного тексту як комунікативну особистість. Що входить у його обов'язки?
4. Опишіть особистісні характеристики інформатора та їх вплив на його професійну діяльність.
5. Охарактеризуйте індивідуальних і колективних комунікативних науково-інформаційної сфери.
6. Які цілі й комунікаційні потреби суб'єктів науково-інформаційної сфери?
7. Проаналізуйте такі комунікаційні ланки науково-інформаційної сфери: «автор – інформатор», «інформатор – читач», «інформатор – редактор» і «редактор – читач».

Список рекомендованої літератури

1. Блюменау А. И. К изучению исходных понятий теории информационных потребностей [Электронный ресурс] / А. И. Блюменау. – Режим доступа: <http://abfarida.narod.ru/blumenau.htm>.
2. Гендина Н. И. Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины / Гендина Н. И., Колкова Н. И., Стародубова Г. А., Уленко Ю. В. – М. : Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2006. – 512 с.
3. Голованов А. В. Выявление и удовлетворение потребностей в региональной информации / А. В. Голованов, А. Е. Викторов // Науч.-техн. информ. Сер. 1. – 1972. – № 3. – С. 21–23.
4. Горькова В. И. Инструкция для референтов и редакторов реферативного журнала ВИНТИ / В. И. Горькова. – М., 1998. – 33 с.
5. Коготков Д. Я. Информационные потребности и основные группы потребителей библиографической продукции : лекция / Д. Я. Коготков. – М. : Изд-во МГУКИ, 2000. – 46 с.
6. Леончиков В. Е. Информационные потребности : региональный аспект / В. Е. Леончиков // Проблемы информационной культуры : сб. ст. / Междунар. акад. информатизации, Отд-ние информ. культуры и др. – Вып. 8. – Региональные факторы развития культуры : Информационный аспект. – Краснодар : МГУК : Краснодар. гос. акад. культуры, 1999. – С. 100–111.
7. Маркусова В. А. Научные коммуникации и проблема информационной потребности / В. А. Маркусова, А. И. Черный // НТИ. – Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 1993. – № 9. – С. 1–7.
8. Мурановский Т. В. Теория и практика научно-технической информации. Информационные потребности : учеб. пособие / Т. В. Мурановский. – М. : МГИАИ, 1985. – 118 с.
9. Соколов А. В. Информационные потребности и информационный подход к потребителям / А. В. Соколов // Теория и практика формирования и использования информационных ресурсов : материалы семинара. – М, 1989. – С. 80–88.
10. Соколов А. В. Коммуникационные потребности : учеб. пособие; [науч. ред. И. И. Горлова] / А. В. Соколов. – Краснодар : Гос. академия культуры, 1996. – 161 с.
11. Тришук О. В. Міжсуб'єктні зв'язки в науково-інформаційному дискурсі / О. В. Тришук // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 350–357.
12. Тришук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія / О. В. Тришук. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 391 с.

13. Трищук О. В. Психологія референта : акцентуація особистості в аспекті професійної реферативної діяльності / О. В. Трищук // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 101. – С. 212–216.

14. Трищук О. В. Типологія комунікаційних потреб учасників науково-інформаційного дискурсу / О. В. Трищук // Філологічні студії : зб. наук. пр. / Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – № 12 (39–40). – С. 519–527.

15. Трищук О. В. Читацька адреса реферативного тексту / О. В. Трищук // Друкарство. – 2006. – № 1 (66). – С. 19–21.

Науково-інформаційний текст у системі соціальних комунікацій

Для того щоб кваліфіковано працювати з науково-інформаційними текстами, редакторів важливо знати їх специфіку, типологію, структуру та функції, які вони виконують у системі наукової комунікації.

Науково-інформаційними називаються тексти, що містять систематизований виклад суті опублікованих та неопублікованих першоджерел у формі, зручній для швидкого сприймання, і публікуються органами наукової й технічної інформації, а також організаціями, які здійснюють інформаційну діяльність.

Науково-інформаційні тексти разом з науково-критичними належать до класу вторинних, оскільки, на відміну від первинних, де досліджуються й описуються безпосередні факти, об'єктивна дійсність, у значенні об'єкта мають первинний текст, який її відображає, і вже досліджені, осмислені й утілені в ньому іншим суб'єктом явища та процеси.

Науково-критичні тексти, основною ідентифікувальною та текстотвірною ознакою яких є оцінність, представлені рецензією, науковим відгуком та критичним оглядом. Автор науково-критичного тексту, з одного боку, обговорює наукові проблеми, породжені першоджерелом, інтерпретуючи й роблячи критичний розбір первинного твору, а з другого – сам ставить нові питання й очікує на них реакції. Утілюючи в новому тексті власні знання й думки, власне бачення предмета, він заявляє про себе як самостійний суб'єкт пізнання.

У науково-інформаційних текстах суб'єкт переважно позбавлений можливості проявляти себе як носій індивідуального тезаурусу, індивідуальної системи цінностей, поглядів, думок. Основне його завдання – донести до читача дані про найновіші науково-технічні й виробничі досягнення українських та зарубіжних науковців.

3.1. Вторинність науково-інформаційного тексту

Для чіткого розуміння вторинності науково-інформаційних текстів і встановлення межі, що проходить між ними та першоджерелами, необхідно передусім розмежувати поняття первинності й вторинності та з'ясувати природу їх взаємовідношень. Згідно з дефініціями, *первинний* означає перший, звичайно найпростіший етап чого-небудь; *вихідний*; *основний*, *головний*, а *вторинний* – другий етап у розвитку чого-небудь або другий ступінь за складом, складністю; такий, що здійснюється вдруге; не головний, другорядний, побічний. Цілоком очевидне те, що природі первинного тексту найбільш відповідає така характеристика, як *вихідний*, оскільки він є відправною точкою для цього конкретного акту вторинної текстової діяльності. Решта значень, зокрема «перший етап у розвитку чого-небудь; основний, головний», хоч і відповідають уявленню про текст, на основі якого створюється інший текст, проте не принципові, оскільки істотно не впливають на процес створення вторинного тексту.

Що стосується розуміння онтології й механізмів створення вторинного тексту, то характеристики «другорядний, побічний» для нього неприйнятні, адже в умовах стрімкого зростання обсягів інформації вторинні документи як один з найбільш поширених видів писемного повідомлення стали невід'ємною частиною наукової комунікації. Вони використовуються як обов'язковий супровід публікованої роботи, застосовуються в пошуково-інформаційних системах, де становлять складову частину пошукових масивів тощо. Натомість характеристики «такий, що здійснюється вдруге» і «другий етап розвитку чого-небудь» сприяють розкриттю суті вторинних текстів та особливостей процесу їх створення. Оскільки вторинний текст з'являється в результаті осмислення й розуміння первинного тексту, то для того, щоб зрозуміти зміст вихідного авторського концепту й логіку побудови першоджерела, його укладач (інформатор) повинен в основному повторити той процес пізнання, що його пройшов автор первинного твору, співвіднести вихідну авторську модель знання з результатом власного розуміння тексту й відтворити її у вторинному тексті. В основу породження текстів вторинного дискурсу покладено процедури згортання й розгортання, що корелюють з двома взаємозалежними процесами – осмисленням іншого (чужого) тексту та його відтворенням у новій

текстовій формі, зручній для пошуку й зберігання. Причому сприймання початково зорієнтоване на подальше відтворення осмисленого відповідно до «закона жанру».

Процеси породження первинного та вторинного текстів істотно різняться, оскільки неоднаковими є механізми, що лежать в їх основі. Зокрема, для первинного тексту таким механізмом є задум – сформоване в інтелекті внутрішнє ментальне, а тому ідеальне, утворення, в якому відображається конкретний аспект розгляду потенційного предмета опису. У разі створення вторинного тексту аналогом такого механізму є ментальне утворення, яке не задається ззовні, а виникає в результаті осмислення мовних засобів, представлених у конкретному первинному тексті, і постає при цьому як максимально згорнутий його зміст.

Вторинний текст може створюватися двома способами. Якщо під час його створення інформатори орієнтуються на денотативний рівень першоджерела, який відображає об'єктивну предметну реальність, то сприймачі отримують текст, еквівалентний первинному на предметному, змістовому рівні. Основна функція текстів, створених у такий спосіб, – описання соціальної інформації, вміщеної в первинному дискурсі. Проте, якщо мета полягає в отриманні науково-інформаційного тексту, семантично адекватного оригіналові, то останній підлягає науковому аналізу для виявлення найістотнішої інформації, її систематизації та узагальнення. У такому тексті відображається вже не весь зміст першоджерела, а лише ядерна, науково значуща, нова й цінна інформація. На її основі в процесі синтезу створюється новий документ, забезпечується нова взаємодія та логічне об'єднання цінної інформації, яка відповідає цільовому призначенню вторинного тексту. У цьому разі змінюється сам процес створення тексту. Домінантною ментальною структурою, що виникає у свідомості під час сприймання первинного тексту, стає вже не денотативна, а семантична, яка порівняно з попередньою більш суб'єктивна, що й зумовлює відсутність абсолютного об'єктивного критерію для порівняння вторинного та первинного текстів з метою встановлення їх еквівалентності. Вторинний текст у такому разі стає більш «авторським» і значно більше, ніж попередній, відповідає значенню вторинного як «другого етапу розвитку чого-небудь».

По-перше, він відтворює концептуальну структуру й поняттєвий простір оригіналу. Процес ідентифікації основних концептів, описаних у тексті оригіналу, передбачає врахування принципів їх формування: а) залежність від інших концептів, б) характер породження концепту – від нерозчленованого абстрактного поняття до деталізованого опису. Цей складний процес вимагає від інформатора навичок абстрактивізації. Невміння рухатися від нижчого ступеня узагальнення до вищого спричиняє неправильне розуміння термінів і домислювання того, чого не

мав на увазі автор, коли їх уживав. А це, в свою чергу, створює ілюзію новизни знання за повної відсутності розуміння суті цієї новизни, провокує конфлікт старого й нового знань і, як результат, призводить до нерозуміння суті висловленого та несприймання авторських ідей читачем.

По-друге, у вторинному тексті для забезпечення адекватного сприймання оригіналу читачем зберігаються також і деякі функціональні та стилістичні характеристики вихідного тексту. Проте самі вони не можуть бути передані окремішньо, без викладу основного змісту, тому що накладаються на нього, виводяться з нього, трансформуються в образні асоціації.

Оскільки вторинний текст створюється на основі первинного вихідного тексту, його породження завжди містить дериваційний аспект. Основними операціями дериваційного механізму при цьому є згортання, пов'язане зі зміною інформативності повідомлення, та розгортання, які корелюють з двома мовномисленневими процесами – сприйманням і відтворенням. Під час сприймання текст за допомогою узагальнення понять і цілих смислових блоків, опущення деталей та перетворення знакової форми повідомлення згортається в такий собі «смисловий згусток», який у разі репродукції розгортається в нову текстову форму.

Вторинні тексти характеризуються тим чи іншим ступенем дериваційності за формою, змістом та функцією. Деривація на рівні змісту буває різною, адже два вторинних тексти того самого першоджерела можуть уміщувати різну кількість змістових компонентів залежно від їх виду й відповідно до цільового спрямування. Але вона завжди вичерпно відтворює основний зміст вихідного тексту, характеризується відсутністю нових змістових компонентів і спрощенням факультативної інформації.

Деривація по лінії форми полягає в зменшенні обсягу тексту, який визначається передовсім змістом документа, кількістю даних та їх значущістю. Якщо першоджерело за своїм змістом актуальне, вирізняється науковою новизною, то обсяг вторинного тексту максимальний. На першоджерела, в яких подається інформація, добре відома читачам, немає потреби складати великі за обсягом вторинні тексти. У такому разі можна обмежитися лише декількома ключовими реченнями. Середній обсяг науково-інформаційного тексту лімітується й у друкованих знаках становить: для реферату 500 (для заміток і стислих повідомлень), 1000 (для переважної більшості статей) і 2500 (для документів великого обсягу), анотації – приблизно 500 знаків, або 50 слів.

Зазначена деривація означає також збереження мовномисленневої специфіки оригіналу, донесення до читача способів вираження основного змісту й відображення того, як саме «сконструйований» оригінальний текст і які стилістичні засоби для цього використано – звичайно, наскільки дозволяє жанр. Це стосується передовсім

рефератів та анотацій тих первинних творів, автори яких з різних причин вибрали оригінальний, незвичний спосіб вираження змісту.

У повноцінному науково-інформаційному тексті має бути передане специфічне для першоджерела співвідношення змісту та форми за допомогою відтворення особливостей останньої. Читач завжди відчує в такому тексті «силу» оригіналу. Але при цьому зміст і форма можуть вступати в конфлікт – особливо тоді, коли через намагання інформатора будь-що зберегти ознаки формальної схожості між вторинним текстом та оригіналом можуть бути втрачені істотні елементи змісту першоджерела. Щоб цього не сталося, можна йти на компроміс, припускаючи деякі втрати змістових аспектів, проте – не основних. Водночас потрібно чітко визначитися з тим, які саме елементи тексту першоджерела належить відтворити майже буквально, а якими можна пожертвувати. Деякі з них варто замінити такими мовними засобами, які хоча формально й не збігаються з елементами оригіналу, проте виконують аналогічну відображальну функцію.

Незалежно від того, збережені чи ні в науково-інформаційному тексті мовностилістичні особливості та структура викладу первинного твору, інформатор повинен правильно передавати основну комунікаційну настанову оригіналу.

У процесі творення вторинного тексту оригінал як готовий мовленнєвий продукт уже має жанрові, стилістичні комунікаційні характеристики, але водночас виступає і як «сировина», що підлягає осмисленню й переробці. Первинний текст виступає як предмет, а вторинний – як результат мовної діяльності. При цьому первинний текст виступає не просто матеріальним об'єктом. Він є фіксованим результатом попередньої взаємодії іншого суб'єкта з іншим об'єктом, що зумовлює наявність двох творців повідомлення, двох джерел комунікації і двох споживачів. Подвосення основних компонентів комунікації – одна з основних ознак науково-інформаційного дискурсу. Інша його ознака – те, що людина, яка написала вторинний текст, не постає в ньому як особистість, як творець нового знання, вона суто фіксує факти, спостереження, які є продуктом інтелектуальної роботи іншого творця тексту й уже дістали наукове висвіталення в іншому творі. Щоб підкреслити цей момент, науковці дібрали терміни для позначення авторства в реферативному та анотативному вторинних текстах, відповідно *референт* та *анотатор*, а для вираження поняття «продуцент науково-інформаційного тексту» використовують термін *інформатор*.

Відтворюючи вихідний авторський процес концептуалізації, інформатор знаходиться в підпорядкуванні автора первинного тексту. Тому він може відтворювати авторське мовлення – чуже слово в широкому його розумінні. Про це писав відомий мислитель М. М. Бахтін: «Під чужим словом (висловлюванням, мовним

твором) я розумію будь-яке слово будь-якої іншої людини, висловлене чи написане своєю (тобто моєю рідною) або будь-якою іншою мовою, тобто всяке не моє слово. У цьому значенні всі слова (висловлювання, мовні й літературні твори), окрім моїх власних слів, є чужим словом» [Бахтин М. М. Естетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 347]. Науково-інформаційний твір при цьому не вважається «паразитично завершеною єдністю» [Там само, с. 111].

Оскільки читач на основі вторинного тексту має можливість визначити власну потребу в первинному тексті, важливого значення набуває проблема семантичної еквівалентності вторинних текстів первинним. Досягти її можна добором семантично стрижневої – ядерної інформації та стислим її викладом.

3.2. Типологія науково-інформаційних текстів

До ознак, що можуть правити основою для типізації науково-інформаційних текстів, належать: ступінь аналітико-синтетичного згортання першоджерела, їх цільове призначення, сфера використання, оформлення тощо. Ступінь аналітико-синтетичної переробки наукових документів – головна ознака наявної класифікації науково-інформаційних текстів, кожен з яких виконує свої специфічні завдання і завдяки цьому є представником одного з їх видів – **бібліографічні** (бібліографічні описи), **огляди** та **власне інформаційні** (реферат та анотація).

Бібліографічний опис – це записана за певним правилами сукупність бібліографічних даних, що ідентифікують документ і дають змогу знаходити його серед багатьох інших.

Бібліографічні дані є конкретними відомостями про назву твору, його автора, час, місце, мову видання, обсяг тощо. Їх беруть безпосередньо з видання та наводять у тому вигляді, в якому їх подано в документі, або формулюють на основі його аналізу.

Для уніфікації складання бібліографічного опису розроблено національний стандарт ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», який набув чинності 1 липня 2007 року. Він базовий для системи стандартів, правил, методичних посібників зі складання бібліографічного опису.

Розрізняють **монографічний**, **аналітичний** і **зведений** бібліографічні описи. **Монографічний** складають на окремо видане першоджерело, **аналітичний** – на частину документа (статтю, главу, розділ), а **зведений** – на багатотомне серіальне або продовжуване видання.

Під час складання бібліографічного опису потрібно дотримуватися вимог:

- точності – всі бібліографічні відомості мають відповідати даним

твором) я розумію будь-яке слово будь-якої іншої людини, висловлене чи написане своєю (тобто моєю рідною) або будь-якою іншою мовою, тобто всяке не моє слово. У цьому значенні всі слова (висловлювання, мовні й літературні твори), окрім моїх власних слів, є чужим словом» [Бахтин М. М. Естетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 347]. Науково-інформаційний твір при цьому не вважається «паразитично завершеною єдністю» [Там само, с. 111].

Оскільки читач на основі вторинного тексту має можливість визначити власну потребу в первинному тексті, важливого значення набуває проблема семантичної еквівалентності вторинних текстів первинним. Досягти її можна добром семантично стрижневої – ядерної інформації та стислим її викладом.

3.2. Типологія науково-інформаційних текстів

До ознак, що можуть правити основою для типізації науково-інформаційних текстів, належать: ступінь аналітико-синтетичного згортання першоджерела, їх цільове призначення, сфера використання, оформлення тощо. Ступінь аналітико-синтетичної переробки наукових документів – головна ознака наявної класифікації науково-інформаційних текстів, кожен з яких виконує свої специфічні завдання і завдяки цьому є представником одного з їх видів – **бібліографічні** (бібліографічні описи), **огляди та власне інформаційні** (реферат та анотація).

Бібліографічний опис – це записана за певним правилами сукупність бібліографічних даних, що ідентифікують документ і дають змогу знаходити його серед багатьох інших.

Бібліографічні дані є конкретними відомостями про назву твору, його автора, час, місце, мову видання, обсяг тощо. Їх беруть безпосередньо з видання та наводять у тому вигляді, в якому їх подано в документі, або формулюють на основі його аналізу.

Для уніфікації складання бібліографічного опису розроблено національний стандарт ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», який набув чинності 1 липня 2007 року. Він базовий для системи стандартів, правил, методичних посібників зі складання бібліографічного опису.

Розрізняють **монографічний**, **аналітичний** і **зведений** бібліографічні описи. **Монографічний** складають на окремо видане першоджерело, **аналітичний** – на частину документа (статтю, главу, розділ), а **зведений** – на багатотомне серіальне або продовжуване видання.

Під час складання бібліографічного опису потрібно дотримуватися вимог:

➤ точності – всі бібліографічні відомості мають відповідати даним

- первинного документа;
- повноти – повний набір даних, що допомагають встановити відмінність документа від решти подібних;
- стабільності – склад відомостей, форма і послідовність мають бути однаковими;
- стислості, оскільки дані вміщують на невеликій площі.

Бібліографічні описи можуть бути опубліковані самостійно в спеціальних науково-інформаційних виданнях – поточних, рекомендаційних і ретроспективних бібліографічних покажчиках та поряд з коротким викладом суті первинного документа можуть входити в структуру реферативних видань. Поточні бібліографічні покажчики оперативно інформують учених про нові наукові й технічні документи. Рекомендаційні – вказують на конкретні першоджерела, які можуть зацікавити ту чи іншу категорію читачів. Основним призначенням ретроспективних бібліографічних покажчиків є розповсюдження даних про джерела інформації за якийсь проміжок часу.

Бібліографічні описи, систематизовані в спеціальні науково-інформаційні видання, виконують передусім функцію реєстрації всіх опублікованих у світі наукових документів з метою створити читачеві сприятливі умови для їх пошуку.

Огляд – результат аналітико-синтетичного опрацювання наукових документів, науково-інформаційний текст, що містить синтезовану інформацію з якогось одного чи декількох питань, вилучену з деякої множини спеціально підібраних задля цього первинних документів, виданих за певний час.

Огляд створюється з метою отримати необхідне знання відносно стану, розвитку і можливих (оптимальних) способів вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми. Його завдання також – критичне оцінювання першоджерел, їх актуальності й перспективності. Порівняно з іншими науково-інформаційними творами огляди найповніше відтворюють зміст первинних документів і характеризуються найбільшою глибиною їх опрацювання. Узагальнюючи результати наукових досліджень, вони полегшують роботу вчених, дають матеріал для подальших розвідок.

За ознакою глибини аналізу розрізняють огляди:

- **бібліографічний** (характеризує первинні документи як джерела інформації, що з'явилися за той чи інший час або поєднані за якоюсь загальною ознакою);
- **реферативний** (містить зведену характеристику питань, що розглядаються в первинних документах, без їх критичної оцінки);
- **аналітичний** (подає всебічний аналіз інформації, що міститься в першоджерелах, їх критичну аргументовану оцінку та обґрунтовані рекомендації щодо використання цієї інформації);

- **прогностичний** (містить оцінку тенденцій розвитку науки, виробництва, суспільства, на основі якої можна прийняти правильне рішення стосовно розвитку тієї або іншої галузі, території, наукових досліджень тощо, цей вид оглядів особливо актуальний для установ та організацій, що займаються регулюванням напрямів наукової діяльності та їх фінансуванням).

Підготовка оглядових науково-інформаційних видань ґрунтується на основних процесах обробки документальних джерел, головні з яких:

- витяг з документів і систематизація відомостей та кількісних даних, що характеризують різні аспекти стану розглянутого об'єкта;
- оцінка новизни, достовірності та взаємозалежності відібраних даних, їх доповнення та уточнення змісту;
- логічна переробка отриманих даних з метою одержання нової інформації щодо стану певної галузі суспільної діяльності, тобто визначення досягнутого рівня, тенденцій і перспектив розвитку.

Одним з найпоширеніших видів, з якими ідентифікуються науково-інформаційні тексти загалом, є **власне інформаційні**.

Власне інформаційними називаються тексти, у яких подано бібліографічні дані та виклад основного змісту первинного документа в максимально стислій формі.

Власне інформаційний вид вторинних текстів представлений **рефератами та анотаціями**.

Реферат – це короткий адекватний виклад змісту наукової праці без її інтерпретації чи критики, який включає основні фактичні дані та висновки, необхідні для первинного ознайомлення з документом і виявлення доцільності звертатися до нього.

Класифікація рефератів здійснюється за багатьма ознаками. Залежно від цільової й адресної спрямованості реферати бувають **інформативними та індикативними**.

Інформативний реферат – це науково-інформаційний текст, в якому викладається основний зміст первинного документа, зазвичай вказуються предмет дослідження, мета роботи, наводяться основні результати, дані, що стосуються характеру, методів, умов дослідження, відображаються відзначені автором можливості використання результатів. Він містить фактографічну інформацію, унаслідок чого може виконувати весь комплекс функцій, іноді навіть замінювати першоджерело. На відміну від нього **індикативний реферат**, що характеризується порівняно неглибоким семантичним аналізом першоджерела, відсутністю викладу практичних і теоретичних результатів та висновків, лише вказує на основні аспекти змісту первинного

документа й тому може бути використаний винятково для того, щоб вирішити питання про потребу звертатися до оригіналу.

Концепція поділу рефератів на інформативні та індикативні була прийнята ще 1949 р. в Парижі на Міжнародній конференції з наукового реферування. Використання інформативного чи індикативного реферату може диктуватися:

а) жанром первинного документа. Зокрема, зміст установчих документів, основною функцією яких є звернути увагу на ту чи іншу актуальну проблему й охарактеризувати її стан, завдання, вимоги і пропозиції, викладається в основному індикативно. Аналогічного викладу потребують першоджерела, що висвітлюють конкретний досвід роботи, та методичні документи як керівництво для здійснення процесів практичної діяльності й наукових досліджень. Адже основний зміст теоретичних первинних творів, що містять цінну наукову інформацію, має бути відтворений з максимальною глибиною;

б) специфікою тієї науки, до сфери якої належить реферована робота. Зокрема, у природничих та технічних науках інформація з інформативного реферату буває не менш якісною, ніж отримувана безпосередньо після вивчення матеріалу первинного твору;

в) тим, де саме опубліковане першоджерело – у легкодоступному виданні чи в малотиражних джерелах або наукових працях, написаних тими іноземними мовами, якими не володіє читач, і тим, чи опубліковане воно взагалі. Наприклад, у науково-дослідних інститутах, проектно-конструкторських організаціях створюється велика кількість надзвичайно цінної оперативної інформації, яка поетапно висвітлює результати проведення експериментів, розроблення оригінальних конструкцій приладів тощо, проте не виходить за межі цих установ. Зазвичай лише кінцеві результати відображають у публікаціях, що з'являються після завершення дослідження. Тому читачеві, котрий працює над аналогічними чи подібними проблемами і прагне отримати вичерпні дані про ситуацію у сфері його діяльності, було б корисно отримати інформативний реферат, який би відтворював суть поетапних звітів про науково-дослідну роботу і подавав фактуальну інформацію. Зацікавленим в інформативному рефераті є також і читач, що прагне ознайомитися з основним предметним змістом депонованих рукописів. Оскільки копії їх оригіналу поширюються тільки серед вузького кола фахівців на їх індивідуальні замовлення, то реферат є основною формою оповіщення наукового соціуму про зафіксовані в такому оригіналі знання.

Залежно від ступеня охоплення реферуванням джерел інформації виділяють такі різновиди рефератів:

- монографічний (складається на основі аналітико-синтетичної переробки інформації, вміщеної в одному первинному документі);
- оглядовий (створений на основі декількох опублікованих та неопублікованих документів з однієї тематики);

- аспектний (складений у результаті переробки інформації, яка стосується не всього документа, а одного або декількох його смислових аспектів);
- фрагментний (складається на основі одного чи декількох структурних елементів першоджерела, наприклад, частини, розділу).

Критеріями типізації рефератів можуть бути також:

а) обсяг та глибина згортання – короткі (до 850 друкованих знаків) та розширені реферати (їх обсяг залежно від оригінальності, наукової цінності, доступності широкому колу читачів, цільового призначення первинного документа може становити 10-15 % від його обсягу);

б) орієнтованість на споживача інформації – цільовий реферат, спрямований на якийсь конкретний інформаційний запит, і загальний, призначений для задоволення інформаційних потреб у певній галузі науки;

в) укладач – реферати авторські, складені автором первинного твору, і референтські, складені професіоналом, фахівцем у тій галузі, до якої належить першоджерело, або працівником інформаційної служби;

г) ступінь формалізації реферування – інтелектуальні реферати, підготовлені людиною на підставі її уявлень про значущість уміщеної в першоджерелі інформації, і реферати-екстракти, складені на основі формалізованих методик;

д) форма викладу (текстові, табличні, ілюстративні або змішані реферати).

Окрім рефератів до власне інформаційних видань належать також анотації.

Анотація – це вторинний документ, що містить коротку узагальнену характеристику первинного документа з погляду його призначення, змісту, виду, форми тощо.

Анотація дає оцінку первинному документу, вказує на його значення, місце серед інших. Вона зазвичай містить відомості про автора, тематику твору, територіальні й хронологічні межі, структуру, форму та призначення, мову, стиль, поліграфічне оформлення, наявність таблиць, графіків тощо. Вона відповідає на запитання *про що? з яких частин? як? для кого?* Це її основні стандартні смислові елементи. Кожен з них має свої мовні засоби вираження, наприклад:

Про що?	<i>Про що? Розглянуто ..., висвітлено ..., подано ..., увагу приділено ..., дається огляд ...</i>
З яких частин?	<i>Книга складається з двох частин, трьох розділів ...</i>
Як?	<i>Детально розглядаються ..., системно викладено ...</i>
Для кого?	<i>Для ..., книга розрахована на ..., монографія адресована ..., може бути корисною для ..., призначено для ..., книжка буде цікавою ..., цільовою аудиторією є ...</i>

Приклади анотацій:

1. **Серажим К. С.** Текстознавство : підручник / К. С. Серажим. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 527 с.

Розглянуто основні питання сучасного стану науки про текст: загальні відомості про текст і текстознавство як галузь дослідження, природу й сутність тексту, його походження, закономірності розвитку й функціонування на різних історичних етапах.

Велику увагу приділено ознакам журналістського тексту, особливостям його породження та рецепції, сугестивному потенціалу, відповідальності журналіста як професійного мовця.

У кожній темі наведено й проаналізовано приклади текстів різної природи та якості, що робить виклад теоретичних положень наочним і доступним.

Для студентів, що навчаються за спеціальностями «Журналістика» і «Видавнича справа та редагування», філологів, видавців, редакторів, фахівців, які досліджують текстознавчу проблематику.

2. **Різун В. В.** Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 «Журналістика та інформація» / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

Це перший в Україні підручник з теорії масової комунікації, в якому системно викладено теоретичні засади розуміння масового спілкування, технологію масового впливу та представлено основні наукові течії, принципи й підходи до вивчення масової комунікації.

Розраховано на студентів освітньої галузі 0303 «Журналістика та інформація», а також викладачів і вчених у цій галузі.

Класифікація анотацій здійснюється за багатьма ознаками.

За функціональним призначенням анотації поділяють на довідкові та рекомендаційні.

Довідкова анотація уточнює нечіткий заголовок і повідомляє інформацію про автора, зміст, жанр документа, яких немає в бібліографічному описі.

Основне призначення **рекомендаційної анотації** – зацікавити, привернути увагу читача, переконати його в необхідності прочитати первинний документ. Вона, на відміну від довідкової, містить оцінку першоджерела.

За способом характеристики первинного документа анотації поділяються на загальні й спеціалізовані. **Загальна анотація** характеризує документ загалом. **Спеціалізована анотація** розкриває тільки частину змісту документа. Її складають у тому випадку, коли тематика первинного документа ширша від тематики вторинного.

За кількістю аналізованих першоджерел розрізняють монографічні та зведені (групові) анотації. **Монографічна анотація** складається на один документ. **Зведена анотація** об'єднує декілька близьких за змістом (чи за якою-небудь іншою ознакою) документів, і показує в них загальне та особливе.

За обсягом і глибиною згортання розрізняють описові, аналітичні й рекомендаційні. **Описова анотація** характеризує основний зміст першоджерела, відтворюючи всі його типологічні властивості. На відміну від неї, аналітична анотація має специфічний елемент – критичну, оцінну частину. Аналітична анотація є результатом наукового вивчення, оцінювання інформаційної значущості першоджерела з погляду наявності в ньому нової і цінної інформації стосовно вже наявної в системі соціального спілкування. **Рекомендаційна анотація** характеризує першоджерело з точки зору оптимального використання наявної в ньому інформації не взагалі, а у сфері суспільної діяльності, заданої категорією користувача. Особливість рекомендаційної анотації полягає в тому, що під час її складання з метою отримати узагальнене уявлення про новизну й наукову цінність джерела проводять попередню систематизацію, аналіз, оцінку й синтез усієї документальної інформації.

У науковій літературі можна помітити наявність деяких суперечностей і нечіткість теоретичних позицій стосовно понять *анотація* та *реферат*, які можна проілюструвати, зокрема, цитатою: «Якщо анотація повинна представляти тему документа в цілому, то реферат, крім цього – теми окремих його розділів» [Якушин Б. В. Алгоритмическое индексирование в информационных системах / Б. В. Якушин. – М. : Наука, 1978. – С. 77]. У цій цитаті не простежується бачення принципової різниці між цими двома видами вторинних текстів, оскільки автор намагається дати визначення явищу без урахування його призначення й того основного, суттєвого, що є в його змісті, структурі. Тому, щоб чітко усвідомити різницю між рефератом та анотацією й забезпечити викінченість роботи над їх текстами, представимо основні характеристики цих документів у вигляді таблиці:

Таблиця 3.1

Основні характеристики реферату та анотації

№ п\п	Основа для порівняння	Реферат	Анотація
1	Характеристика	Містить узагальнений виклад усіх основних проблем першоджерела (з основними фактичними відомостями та висновками) без їх аргументації та критики. Порівняно з анотацією, він повніше розкриває основний зміст першоджерела	Містить узагальнену характеристику первинного документа, розкриває тематику твору, його читацьку адресу, інші ознаки, які можуть цікавити користувачів, дає оцінку первинному документу, вказує на його значення, місце серед інших
2	Робота над текстом	Під час реферування здійснюється мікрозгортання інформації за відносно сліпкими ustalеними моделями	Складання анотацій порівняно з рефератом більш творчий і суб'єктивний та менш формалізований процес

Закінчення табл. 3.1

№ п\п	Основа для порівняння	Реферат	Анотація
3	Змістове наповнення	Інформація про нові ідеї, гіпотези, експериментальні дані, нові методики, оригінальні конструкції механізмів, нові явища й процеси тощо. Другорядними можуть бути фактичні дані, що не є принципово новими, відомості про застосування традиційних методів, технологій тощо (цифрові дані, формули, фактичні показники)	Відомості про автора, тематику твору, логічні, територіальні й хронологічні межі, структуру, форму і призначення, мову, стиль, поліграфічне оформлення, наявність таблиць, графіків, додатків тощо
4	Призначення	Засіб повідомлення про найбільш істотні положення та висновки реферованого першоджерела	Засіб повідомлення користувачів про існування документів певного змісту й характеру, сприяння орієнтації в документних потоках
5	Застосування	Для поширення інформації про нові досягнення науки й техніки, для забезпечення ефективного пошуку фактографічної інформації. Необхідний у разі формування бібліографічних і фактографічних пошукових масивів – традиційних і комп'ютеризованих	Переважно для характеристики документів у бібліографічних покажчиках, бібліотечних каталогах та інших сферах бібліотечної діяльності, а також у видавничій справі, книжковій торгівлі з метою інформування та реклами творів друку
6	Функції	Інформативна, сигнальна, пошукова науково-комунікаційна, прогностична	Сигнальна, пошукова, оцінна
7	Основні ознаки	Інформативність, змістовність, описовість, об'єктивність, стислість	Індикативність, змістовність, об'єктивність, стислість

Як бачимо, і реферат, і анотація здійснюють компресію первинного тексту, але принципово різними способами. Реферат, що отримав свій статус у науковій комунікації як одна з найбільш значущих форм взаємодії фахівців різних галузей знання, як особливий вид тексту, характеризує таку комунікаційну ситуацію, за якої референт адресує своєму читачеві коротку відповідь на потенційні запитання: «Про що йдеться в первинному тексті? У чому полягає його суть?». Тобто він не тільки перераховує питання, висвітлені в первинному творі, а й інфор-

мує про головний зміст кожного з них і подає при цьому фактографічну інформацію. Анотація, як максимально стиснена характеристика матеріалу, повідомляє, про що йдеться в першоджерелі, але не інформує про головний зміст висвітаюваних питань.

Реферат відображає суть первинного твору й містить конкретні фактичні відомості, натомість анотація передає його оболонку, поверхневу інформацію. Читання анотації, яка лише допомагає здійснити первинний добір наукових джерел з відповідної тематики, не може замінити читання первинного тексту, тоді як реферат у багатьох випадках цілком здатний замінити першоджерело, оскільки висвітлює весь істотний зміст оригінального твору, висновки, а іноді навіть аргументацію його автора. Ці два види власне інформаційних текстів виконують неоднакові функції в інформаційному процесі: реферати орієнтують читачів в інформаційних потоках, виконують пізнавальні функції, тоді як анотації лише сигналізують про наявність необхідної інформації й у такий спосіб орієнтують читача в документальних потоках.

Приклади рефератів:

УДК 631.436:631.544.72

2007.2.69. ТЕПЛОВИЙ РЕЖИМ ҐРУНТУ ЗА РІЗНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБРОБІТКУ В СТЕПУ / Булігін С. Ю., Байдюк М. І. // Вісн. аграр. науки. – 2007. – № 4. – С. 11–14. – Бібліогр. : 16 назв.

Режим ґрунту тепловий, способи обробітку ґрунту, пряма сівба, ефект мульчування, властивості ґрунту теплофізичні.

Описано вплив традиційного й нульового обробітків на теплофізичні властивості чорнозему типового в початковій фазі росту та розвитку кукурудзи (Донецький ІАПВ, 1996-2000 рр.). На прикладі весни 1999 р. показано, що за прямої сівби ґрунт на глибині 5 см прогрівається до 15 °С через 11 днів, а у випадку мульчування (стебла беззмінної кукурудзи) – на 25 днів пізніше. При сівбі тепловий потік у шарі 0–10 см на фоні оранки потужніший на 15 %, ніж за 0-технології і на 72 % – з мульчею. На період сходів ці показники становлять відповідно 13 % і 48 %. Попри це, теплофізичні властивості чорнозему (об'ємна теплоємність, тепло- і температуропровідність) змінюються менше, що кореспондується з більшим альбедо ґрунтової поверхні залежно від кількості й проективного її покриття рослинними рештками. Зазначено, що найістотніше пониження температури 0-10 см шару спостерігається вдень, пропорційно акумуляції та переносу тепла в ґрунті. Наявність рослинної мульчі доцільно враховувати під час якісного, зокрема грошового, оцінювання ґрунтів.

Коломієць М. В.

Розуміння медіакультури: комунікація, постмодерн, ідентичність, ідеології, медіаконтроль: монографія / Н. І. Зражевська. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 408 с. – Бібліогр. : с. 364–407. – ISBN 978-966-493-497-5. – укр.

Обґрунтовано важливість соціокультурного підходу для вивчення місця медіакультури у структурі соціальних комунікацій як культури інформаційного суспільства, що охоплює всі сфери соціального життя. Класифіковано й описано основні методологічні підходи до інтерпретації феномена медіакультури, що артикулюють її в контексті соціальних комунікацій. Уперше описано можливості культурального підходу до аналізу явища медіакультури як метакультури інформаційного суспільства, а також головні інструменти та техніки цього аналізу. Досліджено медіакультуру як соціокомунікаційний феномен, що передає інформацію через створені образи та перформанси, за допомогою яких формує інструменти творення ідентичностей, ідеологізує та ритуалізує повсякденне життя, створює міфи та симулякри. Розглянуто парадигми опору в структурі медіакультури як альтернативні комунікаційні стратегії, спираючись на рухи контркультури та на технології сучасних культурних війн. Проаналізовано сучасну медіакультуру як культуру постмодерністську, що пропонує сучасні комунікаційні практики фрагментації, кліповості, гіпертекстовості, інтертекстуальності, мозаїчності, перформантивності. Виокремлено головні постмодерністські ознаки дискурсу медіакультури в структурі сучасного соціокультурного середовища.

Індекс рубрикатора НБУВ: 462 в + 4620.1

Шифр зберігання книги/журналу в НБУВ: ВА748797

Публікуються вони передусім у реферативних журналах і реферативних збірниках, звертаючись до яких, читач дістає змогу спостерігати за новими досягненнями як у своїй, так і в суміжних галузях знань, адже в них зібрано й систематизовано інформацію, розпорошену в розрізних первинних документах.

Ці вторинні тексти прискорюють добір документів, призначених для використання; забезпечують підвищення ступеня точності, повноти інформації; дають можливість оперативно інформувати споживачів; полегшують процес індексації та класифікації документів; є засобом поточного інформування стосовно нових досягнень науки і техніки; дають змогу здійснювати ретроспективний пошук.

3.3. Функції науково-інформаційних текстів

Науково-інформаційні тексти постають багатофункціональною системою, що відображає потік первинних документів з різних галузей науки, техніки й виробництва і дозволяє читачеві підтримувати динамічний зв'язок зі світом науки. При цьому кожен їх вид має свою функціональну спеціалізацію в цій системі.

Бібліографічний опис виконує такі функції:

- сигнальну;
- пошукову;
- обліково-реєстраційну;
- оцінну.

Найважливішою функцією бібліографічних описів є сигнальна, адже вони мають регулярно в стислі терміни інформувати читачів про появу первинних документів на ту чи іншу тему. Завдяки бібліографічному опису можна розшукати потрібний документ за характерними для нього ознаками та вибрати із запропонованих той, що найбільше відповідає потребам користувача. У цьому полягає **пошукова** функція бібліографічного опису. **Обліково-реєстраційна** функція бібліографічного опису дає можливість здійснювати облік і реєстрацію первинних документів, що вийшли з друку. Оцінна функція цього виду науково-інформаційних текстів виявляється в позитивній оцінці первинного документа, рекомендації його певній категорії читачів.

Для реалізації зазначених функцій бібліографічний опис має відповідати вимогам:

- точності – усі відомості повинні бути такими самими як у першоджерелі;
- повноти – має містити повний набір необхідних даних про першоджерело;
- єдності – перелік, форма та послідовність наведення відомостей у ньому мають бути стабільними;
- ясності – усі його елементи мають бути зрозумілими для читача.

Функції **оглядів** також різноманітні. Здатність оглядових текстів акумулювати інформацію з багатьох первинних джерел, висока інформативність дають змогу їм виконувати **інформативно-кумулятивну** функцію. Оскільки акумуляція – наслідок аналізу й синтезу інформації, для цього виду науково-інформаційних текстів характерна також **оцінна** функція. Оцінка змісту первинного документа в цих текстах може мати чітко виражений критичний характер, адже в них викладається декілька поглядів на ті самі явища, зокрема й позиція інформатора.

Синтезована в оглядах інформація допомагає фахівцям зорієнтуватися в найсучасніших наукових проблемах, передових методах і технологіях, сприяє генеруванню нових ідей. Оскільки всі огляди завершуються конкретними висновками, рекомендаціями й прогностичними концепціями, то вони можуть виконувати прогностичну функцію.

Власне інформаційні тексти використовують в інформаційних системах для пошуку документів та інформації. Вони дають можливість визначити основний зміст першоджерела й вирішити, чи потрібно звертатися до нього; усувають потребу в читанні повного тексту, якщо він другорядний для читача.

Різнорізнотні функції, які виконує **реферат** як представник власне інформаційних текстів у системі наукової комунікації, можна об'єднати в такі основні групи:

- інформативна;
- пошукова;

- сигнальна;
- науково-комунікаційна;
- прогностична.

Основною є **інформативна** функція, адже головне завдання реферативних текстів полягає в тому, щоб оперативно передати найважливішу фактографічну інформацію в максимально стисненому вигляді. Завдяки цим текстам читач має змогу використовувати її у своїй професійній діяльності та спостерігати за новітніми досягненнями науки, техніки та виробництва в тих галузях, що його цікавлять.

Реферативні тексти, вміщені в науково-інформаційних виданнях, правлять інструментом для ретроспективного пошуку наукових документів у відповідних галузях. Нерідко вони використовуються як засіб передачі інформації замість оригіналу. Згідно з проведеними дослідженнями, приблизно 45 % користувачів інформації після прочитання реферативних текстів не відчують необхідності звертатися безпосередньо до першоджерел. Це стосується передусім рефератів статей, в яких описано результати експериментів, технологічних процесів, виробів. Читачі обмежуються реферативними текстами також тоді, коли первинний твір має для них другорядний інтерес або якщо потрібна їм інформація не стосується основної теми їхньої роботи, а належить до суміжних галузей знань. У цих випадках на основі реферативного тексту читач здійснює безпосередній пошук фактографічної інформації. У цьому проявляється **пошукова** функція реферативного тексту, яка пов'язана також з установами місцезнаходження первинного документа.

Сигнальна функція реферату проявляється у разі оперативного інформування про плани випуску першоджерела, а також про існування депонованих праць.

Ознайомлення з рефератами тієї чи іншої галузі знань може допомогти отримати відомості про результати наукових досліджень, винаходи, проблеми, над якими працюють учені, і це становить суть **науково-комунікаційної функції**, не властивої анотаціям. Здійснивши аналіз основного потоку документів з певної тематики за допомогою рефератів, можна легко прогнозувати подальший розвиток досліджуваних тем, виникнення нових проблем, напрямів дослідження тощо. У цьому полягає **прогностична функція**.

У реферативних текстах референт не має права оцінювати першоджерело, відтворювати його текст на власний розсуд. Оцінна функція тут набуває принагідного характеру, проявляючись переважно під час добору документів для реферування, адже реферуванню підлягають не всі первинні твори, а лише ті, що містять суспільно корисну інформацію. Проте **оцінна функція** реферативних текстів не обме-

жується лише цим. Аналітико-синтетична переробка первинних документів з метою реферування неминуче супроводжується оцінкою їх змісту, структури, важливості, ролі в науковій комунікації.

На відміну від реферативних текстів в **анотації** більш чітко виражена оцінна функція. Вона проявляється в наявності позитивної чи негативної оцінки документа, рекомендації його тій чи іншій категорії користувачів. Натомість для анотацій недоступна прогностична функція, проте основними функціями анотацій є сигнальна й пошукова. Перша дозволяє ознайомитись зі змістом першоджерела й надає можливість вирішити, чи варто звертатися до нього. Друга допомагає визначити місцезнаходження документа, деякі ознаки якого відомі читачеві.

Отже, науково-інформаційні тексти виконують комунікативну функцію, що реалізується доведенням до читача даних про зміст невідомих йому документів, релевантних його потребам. У результаті встановлюється зв'язок між сенсом первинного твору й змістом читацького запиту, між автором первинного тексту й читачем, а науково-інформаційний текст як один з опосередкованих каналів професійної комунікації виступає посередником у спілкуванні людей.

Крім цього, завдяки точному бібліографічному описові первинного документа науково-інформаційні тексти здатні виконувати адресну функцію, а також функцію довідкову, адже кожен з них має довідковий апарат, що дає читачеві змогу отримати інформацію про кількість ілюстрацій у першоджерелі, наявність таблиць тощо.

Усі функції науково-інформаційних текстів тісно взаємопов'язані. Зокрема, без інформативної функції неможливою стає комунікативна, адже інформація – джерело комунікації, а без довідкової – пошукова, оскільки інформаційний пошук здійснюється за певними довідковими характеристиками. Виконуючи ці функції, аналізовані тексти в усій своїй сукупності пов'язують науку в єдине ціле, забезпечують її життєздатність, оберігають від небезпеки бути загубленою в масі фрагментарних даних, що заново, а отже, даремно здобуваються. При цьому кожен їх вид має свою функціональну спеціалізацію, адже одні функції в них переважають, інші набувають ознак факультативності. Зокрема, для реферативних текстів, які передають основний зміст первинного твору, найважливіша інформативна функція, яка в бібліографічних описах стає менш актуальною. Водночас сигнальну й реєстраційну функції, що характеризують бібліографічні описи, не можна назвати провідними для реферативних та оглядових текстів. Зазвичай спостерігається деяке функціональне дублювання інформаційних видань, завдяки чому підвищується надійність науково-інформаційної системи.

3.4. Структура науково-інформаційного тексту

Науково-інформаційні тексти будуються згідно з чіткими нормами: текстовими, що регулюють закономірності будови й розгортання їх змістової схеми, і мовними, які регламентують добір мовного матеріалу для наповнення цієї схеми. Аналіз першого з цих двох типів норм, зокрема – виявлення природи стереотипізації в структурі власне інформаційних текстів, установлення текстових одиниць, які закріпилися в них і стали загальноновідомими, загальноприйнятими й обов'язковими, дає можливість увиразнити типи мисленнєвої роботи над науково-інформаційним текстом, комунікаційну зумовленість вибору тієї чи іншої стандартизованої одиниці й виявити основні фактори, які сприяють простоті й легкості (автоматизму) комунікації.

Стереотипізація як неминучий процес унаслідок зростання обсягів інформації та неможливості адекватного сортування інформаційних масивів психікою конкретної людини – одна з характерних ознак науково-інформаційного стилю. Активним механізмом стереотипізації, зумовленої цілим комплексом екстралінгвістичних факторів, є вироблені роками традиції аналітико-синтетичної переробки інформації. Спочатку цей стиль формувався стихійно, під впливом вимог самого життя, а вже потім закріплювався традицією, якщо вона себе виправдовувала. Традиція ця підтримувалася й досі підтримується редакціями видавництва. Оскільки впродовж великого проміжку часу вироблялись певні засоби й способи організації матеріалу, і саме відповідно до специфіки науково-інформаційного викладу добиралися найкращі варіанти для опису найважливіших аспектів змісту першоджерела, то історично склалися текстові стереотипи. Стереотипи – частина минулого досвіду, сформованого професійною діяльністю, яка закріпилася в мисленні й постійно використовується в процесі розв'язання завдань, що виникають у звичних ситуаціях. Довільність стереотипних ситуацій відображає сформований автоматизм створення деяких фрагментів науково-інформаційних текстів, коли читачеві не потрібно вирішувати інтелектуальне завдання, оскільки завдяки минулому досвіду розв'язання аналогічних завдань у нього відбувається спонтанно, поза участю свідомості.

Стереотипність легко зіставляється з основними комунікаційними завданнями науково-інформаційного тексту:

- повідомленням основної інформації про першоджерело;
- інформуванням про підхід автора першоджерела до об'єкта дослідження та його стратегію пошуку нового знання.

Прагнення до стандартизованості викладу, породжене в процесі еволюції науково-інформаційного стилю, проявляється на всіх рівнях текстотворення. Проте найбільш стандартизованою є структура

Розділ 3
науково-інф
уваги на фе
зможу оптим
Огляд
1) вступ
2) основ
3) висн
4) спис
Вступ
дискусійніс
теризує мет
розглядати
подальшого
першоджер
В основ
теристика і
ватися най
У **висн**
лену в його
ефективном
Список
містять най
вою для по
ваних у ньо
Структ
устаєною у
Згідно з цієї
1) загол
2) зміст
3) реко
Функці
першоджер
У **зміс**
первинного
кат знайде
давничого
ілюстрації т
У **реко**
призначенн
мулюється
кваліфікаці
Вона конк
сований це

ЕКСТУ

науково-інформаційного тексту, яка дозволяє читачеві не звертати уваги на форму (як уже відому), а відразу заглибитися в зміст, що дає змогу оптимізувати сприймання тексту читачем.

Огляд зазвичай складається з таких частин:

- 1) вступ;
- 2) основна частина;
- 3) висновки;
- 4) список літератури.

Вступ деталізує стан опрацьованості теми, її актуальність, дискусійність, проблематичність і соціальну значущість. Він характеризує методика розгляду теми й окреслює коло проблем, що будуть розглядатися в основній частині огляду, готуючи комуніката до подальшого аналізу. У вступі має обґрунтовуватися вибір використаних першоджерел.

В **основній частині** огляду мають бути аналіз і змістовна характеристика важливих досягнень з тієї чи іншої теми. Тут можуть подаватися найцінніші фактографічні дані.

У **висновках** оглядового твору узагальнюють інформацію, висвітлену в його основній частині, подають прогноз і рекомендації щодо ефективного вирішення аналізованої проблеми.

Список літератури в огляді відображає першоджерела, які містять найціннішу інформацію з теми, що розглядається. Він є основою для подальшого вивчення і використання інформації з аналізованих у ньому першоджерел.

Структура **власне інформаційних текстів** визначається усталеною у світовій практиці впродовж багатьох років традицією. Згідно з цією традицією анотація складається з трьох основних частин:

- 1) заголовної;
- 2) змістової;
- 3) рекомендаційної.

Функцію заголовної частини виконує бібліографічний опис першоджерела.

У **змістовій частині** анотації наводяться дані про зміст первинного твору, відомості про його стильові особливості. Тут комунікат знайде характеристику художньо-поліграфічного й редакційно-видавничого оформлення першоджерела, інформацію про оформлення, ілюстрації тощо.

У **рекомендаційній частині** уточнюється цільове й читачке призначення первинного документа. Читачка адресність тут формується в доволі широкій формі (для самоосвіти, підвищення кваліфікації, на допомогу науковцям, для популяризації знань тощо). Вона конкретизується завдяки вказівці на групи читачів, **яким** адресований цей документ («для широкого кола читачів» «рекомендовано

студентам, що навчаються за спеціальностями ...», «розраховано на викладачів вищої школи, які досліджують проблеми соціальних комунікацій...» тощо).

Структура **реферативних текстів** представлена трьома основними компонентами: заголовною частиною, довідковим апаратом і текстом. Наприклад:

4. Ч.1694. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с. – Бібліогр. : С. 257-258. – укр.

Розкрито засади журналістської майстерності, наведено науково-теоретичний аналіз природи літературної творчості журналіста в засобах масової інформації. Описано інформаційний, аналітичний, художньо-публіцистичний методи відображення дійсності в мас-медіа. Розглянуто замітку як найпопулярніший жанр журналістики, а також інтерв'ю як жанр у сучасних мас-медіа.

Шифр НБУВ: ВА655699.

Заголовна частина обов'язково відображає заголовок реферату та бібліографічний опис первинного документа, зокрема – прізвище його автора, назву та місце видання, сторінки, тобто дані, необхідні для ідентифікації і пошуку первинного документа, які встановлює ДСТУ. Першу позицію в ній традиційно займає заголовок, який у науково-інформаційному тексті, створеному на основі вітчизняного першоджерела, звичайно збігається із заголовком останнього. Якщо реферативний текст складають на іноземну публікацію, то обов'язково подають також і переклад заголовка українською мовою. У цьому разі переклад розміщують на початку заголовної частини, за ним подають бібліографічний опис первинного документа мовою оригіналу.

Під час оформлення заголовної частини враховують, що ефективність сприймання тексту залежить від зручності його прочитання, яка служить проміжною ланкою в операціях мозку між загальним сприйняттям тексту і формуванням попередньої оцінки змісту, а також впливає на вибір читача – ознайомитися з текстом повністю чи ні. Зокрема, процес розуміння науково-інформаційного, як і будь-якого іншого тексту, починається з пошуку його загального сенсу. Під час побіжного перегляду одного за одним текстів реферативного журналу для успішної орієнтації в ньому читач використовує різноманітні опори з потребою відразу побачити найбільш значущі місця, навіть не заглиблюючись у зміст викладеного. Вирішуючи питання щодо того, якому структурному елементові надати перевагу в першу чергу, абсолютна більшість читачів відразу звертається до заголовка, оскільки саме він найбільш стисло й адекватно передає зміст першоджерела. В одну мить охопивши його поглядом, читач не затримує уваги на інших компонентах тексту, які на цей момент є другорядними для нього. Тому

перед інформатором постає завдання допомогти читачеві відразу помітити заголовок, для чого обов'язково використовують прийом шрифтового (напівжирного) виділення, яке підкреслює особливу значущість змісту заголовка. За допомогою контрастного шрифту в текст вноситься додаткова інформація, що має емоційно-смісловий характер, оскільки виділяє заголовки у потоці висловлювань, розширюючи межі його локального змісту й акцентуючи на ньому увагу читача.

Довідковий апарат містить індекс Універсальної десяткової класифікації, шифр або номер науково-інформаційного документа, шифр за рубрикаторм, дані про кількість ілюстрацій і таблиць у першоджерелі та наявну в ньому притекстову бібліографію, що свідчать про ґрунтовність і повноту викладеного в ньому матеріалу, прізвище інформатора, вказівку на місце зберігання першоджерела та ключові слова. Склад і послідовність розташування структурних елементів довідкового апарату встановлюються правилами, визначеними редакціями реферативних видань. Як показує наведений текст з реферативного журналу «Джерело», довідковий апарат представлено такими елементами: індекс Рубрикатора НБУВ – **4. Ч.1694**; номери сторінок, на яких подаються бібліографічні посилання – Бібліогр.: С. 257–258; мова первинного документа – укр.; шифр зберігання в НБУВ – Шифр НБУВ: ВА655699.

Згідно з правилами, встановленими редакцією Медичного реферативного журналу, до довідкового апарату належать номер реферату, прізвище інформатора, вказівка на мову першоджерела й на місце його зберігання, а також дані про місце проведення наукового дослідження, наприклад:

40. Зв'язок між трансфузією крові та клінічними результатами у хворих з гострим коронарним синдромом. Rao S. V., Jollis J. G., Harrington R. A., Granger C. B., Newby L. K., Armstrong P. W., Moliterno D. J., Lindblad L., Pieper K., Topol E. J., Stamler J., Califf R. M. Relationship of blood transfusion and clinical outcomes in patients with acute coronary syndromes // JAMA. – 2004. – Vol. 292. – № 13. – P. 1555–1562. – англ.

Невідомо, чи сприяє трансфузія крові (ТК) кращому виживанню анемічних хворих з гострим коронарним симптомом. Досліджували зв'язок між ТК та смертністю (С) хворих, які мали кровотечу, анемію в період перебування в лікарні. Проаналізовано дані 24112 хворих у 3 великих інтернаціональних дослідженнях. Пацієнти були поділені на групи відповідно до того, чи отримували вони ТК. У першу групу увійшли 2400 (10 %) хворих, які отримали ≥ 1 ТК упродовж госпіталізації, у другу групу – решта хворих. Хворі першої групи порівняно з другою групою були старшими за віком, мали більше супутніх захворювань, а також значно більшу загальну частоту С за 30 діб (8,00 % vs 3,08 %; $p < 0,001$), інфарктів міокарда (25,16 % vs 8,16 %; $p < 0,001$) та С від інфаркту міокарда (29,24 % vs 10,02 %; $p < 0,001$). Знайдено зв'язок між ТК та підвищеною небезпечкою

С з 30 діб (коригований відносний ризик 3,94 %; 95 % ДІ: 3,26-4,75) та С за 30 діб від інфаркту міокарда (коригований відносний ризик 2,92 %; 95 % ДІ: 2,55-3,35). Прогностична можливість С за 30 діб була вищою, якщо ТК провадилася за найнижчого значення гемокриту > 25 %. Автори підкреслюють необхідність обережного ставлення до застосування процедури ТК у хворих з ішемічною хворобою серця. США, Duke Clin. Res. Inst., NC. Бібл. 24

(Першоджер. у фонді ДНМБ МОЗ України).

Елементи довідкового апарату розміщуються на початку й у кінці документа. Цю закономірність можна спостерігати також і в рефератах, опублікованих у РЖ Книжкової палати України, наприклад:

УДК 323'20'

06.08.32.19. Виклики XXI віку : Політичні хроніки пером публіциста / Карпенко В. – К. : Просвіта, 2006. – 712 с. – укр.

Проаналізовано внутрішню і зовнішню політику за часів Президента Л. Кучми. Розглянуто проросійську політику української влади за президенства Л. Кучми. Простежено складний шлях від авторитаризму до перемоги Помаранчевої революції. Охарактеризовано діяльність політичної опозиції проти його режиму. Розкрито перші кроки політичної діяльності нової влади. Висвітлено проблему цензури ЗМІ.

Визначено труднощі та перешкоди в державній діяльності нової політичної команди В. Ющенка:

- неузгодженість позицій і дій самої влади;
- проросійськи налаштована частина населення, зокрема в східно-південних областях і Криму, громадські промосковські організації, які становлять так звану п'яту колону;
- неузгодженість концепцій і дій між представниками окремих політичних сил, що входили до коаліції «Сили народу».

Ключові слова: політика внутрішня, зовнішня, влада, революція Помаранчева.

Серед структурних елементів довідкового апарату, що використовуються в попередніх прикладах, тут виявлено шифр науково-інформаційного документа та вказівку на його мову. Але тільки в РЖ Книжкової палати України можна зустріти індекс УДК і ключові слова. Останні потрібні тоді, коли заголовок надто загальний і недостатньо інформативний, оскільки не відображає основної теми документа. Даючи читачеві ключ до розуміння суті первинного твору, вони разом з індексом УДК допомагають також і під час автоматизованого пошуку інформації.

Як видно з наведених прикладів, елементи довідкового апарату розміщуються на початку й у кінці документа, обрамлюючи його структуру. Водночас такий елемент довідкової частини, як мова видання, відділяє заголовну частину від власне текстової. Оскільки власне текстова частина несе основне семантичне навантаження в науково-

інформаційному документі, більшість читачів звертається до неї відразу після прочитання заголовка. Тому, щоб підкреслити значущість інформації, вміщеної в цій частині, вона виділяється абзацним відступом. І лише впевнившись у необхідності звернутися до першоджерела, читач знайомиться з рештою елементів заголовної частини та довідковим апаратом, які на початковому етапі його знайомства з науково-інформаційним текстом зазвичай опускає і навіть сприймає як перешкоду, що перериває єдиний процес сприймання інформації. Тобто під час ознайомлення з науково-інформаційним текстом переважає оглядовий процес його сприймання. Саме тому іноді пропонують розмитувати спочатку заголовок, відразу після нього – власне текстову частину, а вже за ними подавати прізвище автора й вихідні дані, як це прийнято робити в деяких зарубіжних РЖ, зокрема в «Metals Abstracts» (США). За такого оформлення науково-інформаційного документа, коли спочатку зазначається заголовок і лише потім – відомості про авторів та про першоджерело, читач не фіксує своєї уваги на прізвищі автора, на описі першоджерела, а відразу оцінює тему, на яку написаний науково-інформаційний текст, вирішуючи, чи потрібно знайомитися з текстом.

Строго регламентованими мають бути не лише композиція й оформлення науково-інформаційного документа, а й добір та включення певних змістових елементів до структури його **текстової частини**. Уміщена в цій частині інформація значною мірою має ґрунтуватися на даних психологічних і психолінгвістичних праць, що стосуються ефективності перекладу повідомлення в науково-інформаційний текст з погляду адекватності подальшого сприймання ідей повідомлення і відображення суті первинного твору. Останній не може залежати від власних уподобань конкретного інформатора, від того, яку саме інформацію той вважає найважливішою, а значить – такою, що повинна бути включена в науково-інформаційний документ. Приміром, інформатора найбільше може зацікавити дискусія з якоїсь наукової проблеми, яка майже в кожному первинному науковому творі дістає розгорнуте, широке відображення з обґрунтуванням різних поглядів. Проте для науково-інформаційного викладу вона надлишкова і тому потребує видалення з тексту. Для того щоб знизити вплив суб'єктивного фактора під час добору найістотніших елементів змісту, у методичній і науковій літературі подається традиційна схема, в якій регламентується їх склад. Зокрема, різні дослідники одностайні в тому, що в реферативному тексті мають бути відображені такі обов'язкові компоненти змісту першоджерела:

- тема, предмет, мета роботи, які вказуються лише тоді, коли вони не зрозумілі із заголовка;
- методи роботи (якщо методи нові й оригінальні, подається їх опис, відомі тільки називаються);

- конкретні вміщені в першоджерелі результати;
- сфера застосування результатів роботи;
- висновки, які часто супроводжують описаними в першоджерелі рекомендаціями, оцінками, пропозиціями й гіпотезами.

Якщо в первинному документі якогось із наведених пунктів немає, у рефераті його опускають. І навпаки, до реферативного тексту не потрапляють відображені в першоджерелі загальні положення, історія досліджуваної проблеми, опис та аналіз раніше опублікованих наукових праць. Поряд із цим тут може зберігатися послідовність викладу, прийнята в першоджерелі. Проте зазвичай плани написання реферативного тексту та першоджерела не збігаються, оскільки краще не наслідувати автора оригіналу, а розміщувати інформацію в порядку, більш зручному для читача вторинного тексту. Зокрема оптимальної структури можна досягти розташуванням аспектів змісту або в порядку зростання їх важливості, або в порядку позиційного виділення, що внаслідок своєї традиційності сприяє адекватному сприйманню матеріалу читачем.

На початку власне текстової частини реферату мають бути представлені найбільш важливі дані, що доповнюють і розвивають заголовки та водночас передають основну ідею першоджерела. Такий початок одразу введе читача в атмосферу найістотнішого. Далі подається короткий виклад нових даних, фактів першоджерела й нова інтерпретація відомих положень, відображених у ньому. У заключній частині деталізуються результати дослідження. Цінність реферату зростає, якщо в цій частині сформульовано практичні пропозиції з використання отриманих результатів.

Текстова частина реферату може бути оформлена у вигляді одного або декількох окремих абзаців. Зокрема, редакції УРЖ «Джерело» та МРЖ вважають, що короткий науково-інформаційний текст не варто ділити на абзаци, оскільки він – єдиний логічний компактний згусток основного змісту першоджерела. Проте в решті РЖ, зокрема «Економіка. Економічні науки», «Політика. Політичні науки», «Депоновані наукові роботи», абзацування вважають істотною композиційною характеристикою реферативного тексту, структуру якого тут зазвичай представлено двома-шістьма абзацами. Розмір абзацу в рефераті складно гармонізуваний та істотно впливає на швидкість читання – з його зменшенням швидкість читання збільшується. Водночас він є одним з ефективних способів керування сприйманням тексту. Тому, членуючи реферат на абзаци, інформатор прагне полегшити роботу читачеві. Він може виділяти кожний змістовий аспект або якийсь із них, що його вважає найістотнішим. Зазвичай окремим абзацом виділяються висновкові дані з метою привертати до них увагу читача, оскільки вони містять квінтесенцію інформації, наведеної в реферативному тексті.

Таким чином, у сфері культури науково-інформаційного мовлення діють норми, що регулюють закономірності побудови вторинних документів та при цьому різняться за ступенем гнучкості. Найбільш жорстка загальна структура, що характеризується як строгою фіксованістю основних її компонентів, так і встановленням їх чіткої послідовності та просторового розташування. Менш жорсткими є норми встановлення семантико-інформаційної структури текстової частини. Проте, й тут доволі строго визначено набір основних елементів змісту. Стосовно послідовності й просторового розташування останніх – спостерігається значно вищий рівень гнучкості встановленої норми.

Норми, вироблені в межах науково-інформаційного стилю, різняться ступенем їх дотримання. Одні з них інформатор може застосовувати на власний розсуд – дотримуватись або ігнорувати, інші обов'язкові. Серед перших слід виділити широко вживані у вітчизняних РЖ інформаторські конструкції – регулярно використовувані стереотипні мовні утворення *зазначено, що; зауважено; уточнено, що; підкреслено, що; показано, що* тощо. Хоч такі словосполучення і не виконують панівної функції повідомлення, вони зорієнтовані на супутні функції – відображення намірів автора першоджерела і його впливу на читача. Їхнім застосуванням досвідчений інформатор нерідко відмежовується від тих положень першоджерела, з якими не погоджується.

Постійність структури науково-інформаційного документа пов'язана з психологічними особливостями людини, яка їх створює чи використовує. В її свідомості виникає певний зразок, еталон, який покриває як загальну схему документа, так і структуру й розташування окремих його частин, що допомагає зменшити витрати часу й зусилля на його складання та підвищує ефективність сприймання. Уніфіковані науково-інформаційні документи зручні також і для автоматизованої обробки.

Отже, універсальною типотворювальною закономірністю науково-інформаційного тексту є стереотипність (формальність), яка об'єднує одиниці різного змісту й обсягу (від елементів змісту, побудованих за певною схемою, до стереотипного композиційного прийому). Схрещення традиційної форми з традиційними елементами змісту створює слову узагальнену одиницю (домінанту) науково-інформаційного тексту, яка має формальний характер.

Максимально жорстко стандартизована форма науково-інформаційного документа, що відображає його семантико-інформаційну структуру, надає в розпорядження інформатора певний набір реквізитів і певну їх композицію – послідовність і порядок розташування.

Стереотипізація науково-інформаційного тексту – механізм упорядкування компонентів функціональної системи при його

породженні, поєднана зі стабілізацією (можливою економією) у процесі підготовки тексту енергетичних ресурсів як інформатора, так і читача.

Уніфіковані науково-інформаційні документи зменшують витрати, необхідні для висвітлення основної інформації про першоджерело. Водночас вони зручні для безпосереднього сприймання, пришвидшують його і не вимагають від користувачів якихось спеціальних навиків. Підвищенню ефективності швидкого ознайомлення з науково-інформаційними документами, вільного, часом непослідовного, вибіркового їх читання підпорядковується також і графічне оформлення, зокрема активний текстовий набір – курсив, чергування жирного і світлого шрифтів, абзацний відступ власне текстової частини тощо, і це допомагає акцентувати, виділити ті елементи структури, які цікавлять читача передусім. У цьому разі графічна форма не повинна відволікати читача від змісту, а має сприяти тому, щоб текст сприймався швидше й легше.

Хоч науково-інформаційні тексти й продукують на основі первинних за відносно стійкими усталеними моделями, там завжди є прояви творчої індивідуальності інформатора, адже написаний людиною твір обов'язково має відображати її особистісні риси та досвід. Творчість інформатора полягає передусім у майстерності скорочення первинного тексту, доборі його найінформативніших фрагментів та в навиках їх коротко викладати. Той самий аспект змісту, залежно від особистих смаків, таланту й активного словникового запасу інформатора, може бути переданий різноманітними семантично еквівалентними мовними засобами, може втілюватися в одному або декількох реченнях. При цьому інформатор у змозі використовувати різні мовні засоби поєднання речень, оскільки має право імпровізувати, допускати певне варіювання мовних форм, не виходячи за межі норм їх функціонування в даному жанрі. Втім, варіювання обов'язково відбувається під контролем традиції.

Але творчість інформатора не повинна ускладнювати читачам розуміння науково-інформаційного тексту. Вона є виправданою лише за однієї умови – коли забезпечується швидке, точне та доступне доведення змісту першоджерела до читача. І тому – чим більше мовних формул для відображення основного змісту першоджерела знатиме інформатор, тим легше йому буде працювати над створенням досконалого науково-інформаційного тексту, який буде зрозумілим і корисним для читача. Недостатнє знання інформатором мовних формул або невміння їх застосовувати може призвести до вад в оформленні науково-інформаційних текстів і до смислової неоднозначності, що утруднить їх сприймання читачем.

Стандартизація і творчість в науково-інформаційному дискурсі не лише не виключають, а навпаки, доповнюють одна одну. Стандар-

тизація, сприяючи вдосконаленню роботи інформатора над створенням повноцінного тексту, зрозумілого читачеві, зумовлює відмирання тих мовних варіантів, які найменше сприяють поставленій меті. Водночас, деякі слова й конструкції, не характерні для науково-інформаційного викладу, але які інформатор використовує як, із його погляду, найбільш оптимальні, приживаються, а з часом, змінюючи свій статус, перетворюються тут в узаконене нормативне мовне явище.

Кожний змістовий аспект може бути представлений у первинному творі одним або кількома абзацами чи окремим розділом. Як правило, він має типізовану мовну реалізацію, будується за певними моделями, виявлення яких може служити основою для його включення чи невключення до науково-інформаційного тексту. Для того щоб слова, що передають якусь одну думку, не губилися серед інших і читач міг відразу її побачити, навіть не заглиблюючись у зміст, блоки мають у своїй структурі ідентифікатор, тобто неключову позаметатичну лексему, за допомогою якої спочатку привертається увага читача до цього мікротексту, вказується на наявність певного змістового аспекту, а потім дається виклад пов'язаної з ним мікротеми. Критерієм виділення аспектного ідентифікатора, який у літературі ще іменують аспектним дескриптором чи опорним словом, служить регулярність його появи в певних мовленнєвих ситуаціях незалежно від приналежності документа до тієї чи іншої галузі науки. Звична для користувача лексика, яка однозначно ідентифікує аспектний зміст, створює опорні точки концентрації уваги, що значно поліпшує якість сприймання тексту, скорочує час для знаходження в ньому необхідної інформації, оскільки дає можливість замінити послідовне перечитування всього документа цілеспрямованим пошуком необхідного текстового блоку.

Наприклад, для маркування висновкової частини інформатор може використати й використовує будь-яке слово або словосполучення з широко вживаних у межах науково-інформаційного стилю мовних засобів: *підсумовано, сформульовано висновок, підбито підсумок, зроблено висновок, наведено висновки, визнано правильними висновки, результати дозволяють зробити висновки, отримані результати свідчать, таким чином, отже*. Оскільки більшість указаних стереотипних одиниць функціонують як засіб зручного позначення тих чи інших відтінків дійсності, як засіб актуалізації інформативних фрагментів, їх не можна вважати небажаним явищем у науково-інформаційних текстах. Навпаки, таке варіювання свідчить про вміння мовної особистості користуватися засобами мови, і якщо воно не виходить за межі жанру, то сприяє збагаченню мови вторинного твору. Усталення парадигм стереотипних компонентів та виявлення особливостей індивідуального їх використання інформаторами-професіо-

налами може допомогти початківцям у створенні досконалих науково-інформаційних текстів, частково компенсуючи брак у цьому особистого досвіду.

Аспект «мета дослідження» досить точно характеризується словами *мета*, з *метою*, *для*. У первинних текстах до зони цільової семантики залучається також лексема завдання, за допомогою якої поєднані з ними дієслова й віддієслівні іменники, що самі по собі не мають цільового значення, такої здатності набувають.

Дослідження цільового смислового блоку показує, що нерідко тут використовуються об'єктні конструкції, головний член яких виражається дієсловом у формі інфінітива або віддієслівного іменника на позначення стратегії пошуку, способів отримання нового знання. Наприклад, для відображення такої операції отримання знання, як аналіз об'єкта дослідження, в ролі стрижневого слова використовуються лексеми *аналіз*, *дослідження*, *розгляд*, *опис*, *викласти*, *вивчити*, що позначають відображувальні способи передачі знання, без конкретизації змісту завдання. Віддієслівні іменники можуть поєднуватися з препозитивними прикметниками *експериментальний* і *теоретичний*, а дієслова – з відповідними прислівниками способу дії, наприклад:

Мета роботи – теоретичний аналіз процесів утворення регулярних мікрорельєфів на металевих поверхнях деталей поліграфічних машин.

Мета роботи – експериментально дослідити градаційні характеристики в системі «чорно-білий тоновий оригінал – СМУК-репродукція».

В об'єктних конструкціях із зазначенням стрижневим компонентом використовують препозитивне означення *порівняльний*:

Метою роботи виступають порівняльні дослідження відтворення стохастичних растрів у промислових умовах офсетного друку, яке вказує на те, що тут з'являються й упорядковуються об'єкти дослідження, встановлюються спільні риси й відмінності для вибору найраціональніших з-поміж них.

Під час викладення мети дослідження автори широко використовують також об'єктні конструкції з опорними словами, що позначають, конкретизують способи отримання й передачі нового знання. Це можуть бути лексеми та їхні сполучення, призначені для: а) систематизації пізнавальної і відображувальної ситуації (*систематизація*, *виявлення тенденцій*, *обтунтування*, *встановлення*, *визначення*); б) передачі значення «створення нового об'єкта» (*розроблення*, *створення*); в) доведення вірогідності, істинності знання (*перевірка*, *доведення*, *підтвердження*, *обтунтування*).

Оскільки мета – це деяка підсумкова ситуація, для її вираження часто вживають конструкції з головним компонентом, який позначає

очікуваний позитивний ефект від використання описуваного пристрою, технологічного процесу, матеріалу чи методики і виражається словами й словосполученнями *удосконалення, підвищення якості* тощо, наприклад:

Мета роботи – розширення технологічних можливостей та підвищення якості обробки на одно- і багатопшпindelних токарних автоматах за рахунок створення конструкцій широкодіапазонних цангових патронів з багаторядною мультимплікацією та підвищеною осьовою точністю затиску.

Причому такі конструкції дуже часто в реченні поєднуються з наведеними словосполученнями для позначення аналізу об'єкта з метою отримати нове знання, наприклад:

Мета роботи – дослідження мікроструктури поверхневих шарів матеріалу «Монотан» фарбових валиків для встановлення впливу на фарбоперенесення.

У науково-інформаційних текстах, складених за матеріалами науково-дослідного характеру, важливе значення має конкретна науково-технічна галузь, до якої належать предмет дослідження і сфера його застосування.

Науково-інформаційний текст має закінчуватися конкретними висновками, тобто вказівкою на те, що саме встановлено, які отримано аналітичні чи експериментальні результати, де вони апробовані або де їх можна застосовувати. У висновковому текстовому блоці висвітлюють також практичну цінність та ефективність наукових результатів. Проте не завжди є змога вирахувати той ефект, що його може дати сьогодні практична реалізація новоотриманих теоретичних знань, нових закономірностей. Легше це можна зробити для прикладних робіт, адже їхня ефективність визначається ще на стадії планування дослідження.

Серед формальних засобів виділення цього текстового блоку в первинних текстах обов'язково використовують стандартне прикінцеве його розміщення – переважно, це один або декілька останніх абзаців. Для виділення правлять також і підзаголовки у вигляді однослівного імені *Висновок, Висновки* та аспекти ідентифікатори *отже й таким чином*.

Іноді трапляються випадки, коли автори, заявляючи за допомогою якогось одного чи декількох формальних засобів цей аспект змісту, насправді підносять актуальність дослідження, наприклад:

Висновки

Існує чимало розроблень, що певною мірою вирішують ці проблеми, однак, на жаль, сумісність програмних продуктів не завжди дотримується. Так, у більшості передмови констатується факт відсутності стандарту на кириличні шрифти. Тому актуальним є завдання створення власного шрифтового програмного продукту для підготовки до друку складних

очікуваний позитивний ефект від використання описуваного пристрою, технологічного процесу, матеріалу чи методики і виражається словами й словосполученнями *удосконалення, підвищення якості* тощо, наприклад:

Мета роботи – розширення технологічних можливостей та підвищення якості обробки на одно- і багатопшпindelних токарних автоматах за рахунок створення конструкцій широкодіапазонних цангових патронів з багаторядною мультиплікацією та підвищеною осьовою точністю затиску.

Причому такі конструкції дуже часто в реченні поєднуються з наведеними словосполученнями для позначення аналізу об'єкта з метою отримати нове знання, наприклад:

Мета роботи – дослідження мікроструктури поверхневих шарів матеріалу «Монотан» фарбових валиків для встановлення впливу на фарбоперенесення.

У науково-інформаційних текстах, складених за матеріалами науково-дослідного характеру, важливе значення має конкретна науково-технічна галузь, до якої належать предмет дослідження і сфера його застосування.

Науково-інформаційний текст має закінчуватися конкретними висновками, тобто вказівкою на те, що саме встановлено, які отримано аналітичні чи експериментальні результати, де вони апробовані або де їх можна застосовувати. У висновковому текстовому блоці висвітлюють також практичну цінність та ефективність наукових результатів. Проте не завжди є змога вирахувати той ефект, що його може дати сьогодні практична реалізація новоотриманих теоретичних знань, нових закономірностей. Легше це можна зробити для прикладних робіт, адже їхня ефективність визначається ще на стадії планування дослідження.

Серед формальних засобів виділення цього текстового блоку в первинних текстах обов'язково використовують стандартне прикінцеве його розміщення – переважно, це один або декілька останніх абзаців. Для виділення правлять також і підзаголовки у вигляді однослівного імені *Висновок, Висновки* та аспектні ідентифікатори *отже* й таким чином.

Іноді трапляються випадки, коли автори, заявляючи за допомогою якогось одного чи декількох формальних засобів цей аспект змісту, насправді подають актуальність дослідження, наприклад:

Висновки

...Існує чимало розроблень, що певною мірою вирішують ці проблеми, однак, на жаль, сумісність програмних продуктів не завжди дотримується. Так, у зазначеній передмові констатується факт відсутності стандарту на кириличні шрифти. Тому актуальним є завдання створення власного вітчизняного програмного продукту для підготовки до друку складних

документів з великою кількістю естетично прийнятних формул, графіків, діаграм тощо.

Або описують короткий зміст роботи, а саме:

Висновки

Проведено дослідження характеру насичення поверхні ОГТП фарбою, її сприйняття і перенесення та вперше встановлено величину адсорбційного шару як для нових, так і для спрацьованих офсетних полотнищ. Встановлено його зменшення за однакових умов контакту з 0,5 до 0,35 мкм залежно від спрацьованості. Визначено залежність величини адсорбційного шару від складу і фізико-хімічних властивостей поверхневих шарів ОГТП та фізико-хімічних реологічних властивостей фарби.

Поданий у першому прикладі текстовий блок, який висвітлює актуальність роботи, підлягає вилученню з науково-інформаційного тексту. Речення з другого прикладу зазвичай починаються дієслівними формами доконаного виду на -но, -то, які передають метаінформацію, тобто інформацію про структуру тексту, а не про явища, об'єкти, що висвітлюються в ньому. Ці дієслова служать для побудови темоназивного речення, характерного саме для науково-інформаційного тексту. Тому речення, до складу яких вони входять, можна використовувати тут без будь-яких модифікацій.

Для виділення висновкової частини використовують також низку типізованих конструкцій, найуживанішими серед яких є: дослідження показали, аналіз засвідчив, на основі аналізу встановлено, за результатами дослідження встановлено, як впливає з дослідження, з результатів дослідження впливає тощо. Деякі конструкції, що вміщують дієслова давати можливість, давати згоду, дозволяти, забезпечувати, унеможливити, засвідчують наявність у цьому змістовому блоці чіткої вказівки на теоретичну та практичну цінність отриманих наукових результатів, наприклад:

Таким чином, класифікація захисних фарб, детальне вивчення їх властивостей, можливість обґрунтованого вибору потрібного виду, а також виготовлення з використанням впровадженої на комбінаті «Україна» системи змішування фарб IROCART дають змогу **забезпечити** надійний захист друкованої продукції та домогтися її високої якості.

Інші, залежно від лексичного вираження дієслова, можуть маркувати наявність інформації про сферу застосування отриманих результатів дослідження (Запропонований підхід до побудови нейронної мережі може бути використаний при розробленні методу та пристрою для оцінки ступеня заповнення зон друкарськими елементами) або підтверджувати правильність раніше розроблених теорій, отриманих практичних результатів (У результаті досліджень підтверджено, що ступінь вологості картону змінюється в машинному і поперечному напрямках, що істотно впливає на зміну модуля пружності).

Виділення ключових аспектичних блоків є першим етапом аналітико-синтетичної переробки первинного документа для створення на його основі науково-інформаційного тексту. На наступному етапі відібрані блоки групуються, поєднуються за змістом на підставі встановлення логічних співвідношень між ними й задля уникання непослідовності в науково-інформаційному викладі. При цьому не слід ігнорувати суто мовних засобів (лексичних, синтаксичних), які сприяють посиленню змістових зв'язків, роблять текст цілісним, зрозумілим і легким для сприймання.

Деякі текстові блоки потребують переробки для усунення надлишковостей, спрощення викладу та приведення його до встановлених норм. Інші запозичуються без будь-яких змін, інколи навіть зі збереженням тих самих засобів міжреченнєвого зв'язку, які використовувалися в оригіналі. Зазвичай це спостерігається у науково-інформаційних текстах, складених інформаторами-фахівцями, що засвідчує застосування різних механізмів створення науково-інформаційного тексту професійними інформаторами та авторами. Останні осмислюють сенс своєї праці на вищому рівні узагальнення й перефразування, що інколи може призводити до заявлення у вторинному тексті інформації, якої немає в первинному творі, до переоцінювання їх власного внеску в розроблення висвітлюваної наукової проблеми.

Втім, якщо перелік смислових аспектів первинного твору, що заслуговують на висвітлення в науково-інформаційному тексті, регламентовано Міждержавним стандартом ГОСТ 7.9-95 і методичними матеріалами, то використання мовних засобів (окрім аспектичних маркерів) для їхнього оформлення строго не окреслено. Висуваються лише основні вимоги, якими повинен керуватися інформатор під час їх добору. Зокрема, це точність (оптимальний варіант вираження, коли вибирається слово чи конструкція, що найбільш адекватно й однозначно відображає сенс і найкраще підходить у даному конкретному випадку), стислість (таке мовне вираження думки, в якому немає жодного зайвого складника), ясність (однозначна зрозумілість мовного втілення думки) викладу, узгодженість з лінгвістичними нормами. З огляду на це інформатор має право виявити індивідуальні вподобання у доборі мовних одиниць, щоб використати ту з них, яка, на його думку, найоптимальніша в певній мовленнєвій ситуації.

Незважаючи на жорстко регламентовані правила викладу, науково-інформаційний текст є наслідком мовотворчого процесу, тож йому притаманні не лише ознаки стереотипності, а й прояви авторської індивідуальності.

Творчий підхід до текстотворення в науково-інформаційному дискурсі залежить від багатьох чинників, передусім від способів

реконструкції первинного тексту з метою його згортання в короткий вторинний текст. Серед останніх слід виділити:

- цитування – дослівне відтворення найбільш важливих з погляду інформатора фрагментів первинного тексту. За допомогою такого, на перший погляд, полегшеного способу складання науково-інформаційного тексту насправді доволі важко відобразити зміст першоджерела без істотних утрат важливої інформації, оскільки фрази, вилучені з первинного тексту, іноді за смыслом можуть істотно відрізнятись від ідентифікованих ними текстових фрагментів. Саме у відчутті актуальності тієї чи іншої ознаки первинного тексту, в умінні виявити ті його фрагменти, які відображають основну, цінну для читача інформацію, проявляється майстерність інформатора. Дослівна передача фрагментів першоджерела більше характерна для гуманітарних наук, де часом важко буває адекватно передати думку автора без буквального відтворення його слів. Для складання науково-інформаційного тексту з точних наук зазвичай немає нагальної потреби у репродуктивному використанні мовних конструкцій першоджерела;

- перефразування, що передбачає перебудову композиційної і синтаксичної структури первинного документа. Інформатор може змінювати послідовність викладу, самостійно добирати місткіші засоби й форми подання інформації, що сприяє більшій індивідуалізованості його мови;

- фактографічну інтерпретацію, спрямовану на визначення й усунення тих ключових фрагментів первинного тексту, які є надлишковими, другорядними й неактуальними, з метою наочно виявити цінну й необхідну інформацію і на її основі синтезувати абсолютно новий твір. Інформатор має змогу довести результативність інтелектуальних зусиль і словесну вправність у відтворенні основного змісту й комунікативних ознак первинного твору, проявити вміння максимально стисло, лаконічно викласти основну інформацію на принципово новому, відмінному від оригіналу рівні з дотриманням ясності щодо суті викладеного, униканням незрозумілих термінів, а в разі потреби – їх розшифруванням. Причому досвідчений інформатор не просто описує зміст першоджерела, а передає інформацію в такий спосіб, щоб читач зміг адекватно відтворити її у своїй яві.

Використанням у науково-інформаційних текстах стандартизованих компонентів, уже відомих, апробованих практикою засобів аніскільки не нівелюється творча індивідуальність інформатора, адже в нього є змога не тільки вибрати один із запропонованих варіантів, а й відмовитися від кожного з них.

3.5. Заголовок науково-інформаційного тексту

Безпосереднім реалізатором змісту науково-інформаційного тексту, як і будь-якого первинного наукового, є такий позиційно закріплений елемент його композиційної схеми, як заголовок. У заголовку автори, як правило, виносять назву предмета, тему дослідження або проблему, вирішення якої дається в основному тексті. У ньому можуть відтворюватися й інші аспекти змісту – зокрема ті, що належать до сфери застосування об'єкта дослідження, способів отримання результатів роботи. Наприклад, у заголовку *Дослідження технологічного процесу травлення металевих друкарських форм для тамподруку* можна виділити три основних аспекти змісту: предмет, об'єкт дослідження і його призначення. Заголовок *Синтез механізму притискового валика пристрою для висікання розгортки картонних паковань безвистійним способом* вказує на предмет, об'єкт і метод дослідження. Саме прагненням відобразити якомога більшу кількість змістових аспектів можна пояснити широке вживання заголовків-багатослів, довжина яких іноді становить 13-14 слів.

Заголовок у науково-інформаційному тексті, на відміну від заголовка оригіналу, не є привілейованою сферою тієї людини, що створила цей документ. Це мова, що належить суто авторові першоджерела, а не його посереднику у вторинному тексті – інформаторові. Тому заголовок передовсім є відображенням компетентності автора, його здатності дотримуватися певних правил номінації твору, що склалися в сучасному текстотворенні, а також мовних традицій, носієм яких має виступати і він сам. Наявність заголовка вже свідчить про те, що автор дотримується законів текстотворення, адже в його тексті, напевно, є смисловий стрижень, довкола якого розвивається основна тема, виражена в заголовку. Грамотно складений заголовок є першим свідченням надійності поданої автором інформації. З його допомогою автор ієрархізує первинний текст, виділяючи в ньому найбільш істотні аспекти змісту.

Через заголовок, зміст якого є результатом активної мисленнєвої діяльності як автора, що його створив, так і читача, який сприймає концентровану інформацію, активізуються комунікативні стосунки читача з автором першоджерела. Текст без вдалого заголовка не можна вважати завершеним твором, здатним задовольнити очікування читача й викликати в нього довіру до автора. Виступаючи як гранично стисла та влучно виражена головна тема твору, ядро повідомлення про першоджерело, як дуже сильно спресована абрєвіатура тексту, заголовок псвинен бути максимально інформативним. Оцінкою інформативності передусім є те, наскільки адекватно його інтерпретує читач. Заголовок не можна вважати вдалим, якщо для його розуміння

необхідно перечитувати текст. Він має бути змістовним, цікавим, виразним, стислим і легко запам'ятовуватися.

Через заголовок автор первинного твору впливає також і на формування структури науково-інформаційного тексту, до складання якого він сам не долучається. Заголовком, що виступає як утілення волі автора щодо того, які саме аспекти змісту первинного твору є основними й тому обов'язково мають відобразитися в науково-інформаційному тексті, задається логіка цього вторинного тексту, що й визначає стратегію інформатора. Інформація, яку містить заголовок, мусить реалізуватися в тексті засобом відтворення його інформативного поля.

У жодному першоджерелі заголовок не відіграє такої важливої ролі й не має таких специфічних властивостей, як у науково-інформаційному тексті, де він є органічним елементом тексту й водночас здатен самостійно виконувати його функції. З урахуванням того, що читачьке сприймання тексту – багатозначне і ступінчасте – здійснює рух від зовнішнього плану вираження до внутрішнього, від заголовка в його «глибину», і що увага особливо активно проявляється на перших його стадіях, заголовок у науково-інформаційному тексті розміщується навіть перед прізвиськом автора, до того ж виділяється напівжирним шрифтом. Знаходячись у сильній позиції – у найпомітнішому місці, заголовок першим зустрічає читача «на порозі тексту» і завдяки цьому виступає одним з найосновніших факторів настанови на увагу читача. Він визначає сприймання тексту читачем, допомагає визначитися зі смисловими пріоритетами. Заголовок може спонукати читача до очікування, пробудити активність на отримання нової, додаткової інформації спочатку в межах науково-інформаційного тексту для того, щоб дати читачеві визначитися, потрібно йому звертатися до первинного твору чи ні. Якщо заголовок читача не зацікавить, то науково-інформаційний текст, як і саме першоджерело, ймовірно залишиться поза його увагою. Тому перші уявлення читача про текст мають бути адекватними, щоб не стати останніми через некоректне оформлення його основної назви.

Оскільки функції заголовка й науково-інформаційного тексту істотно відрізняються, неоднаковими є також і стратегії отримання з них смислової інформації. Виникає складне переплетення різних завдань читання, різних способів і рівнів оперування з текстом заголовка й науково-інформаційного тексту. Тут закономірно постає питання, як узагалі належить працювати з вторинним текстом, з чого саме починати його перегляд.

На початкових стадіях своєї дослідницької роботи читач обмежується нагромадженням наукових джерел з тієї чи іншої тематики. Його цікавить насамперед комплекс тем, що стосуються тієї сфери, в межах

якої проводиться дослідження, і тих галузей знання, що тісно пов'язані з нею. Отже, на цьому етапі він може обмежитися лише самим знайомством із заголовком. Проте вже в процесі наукової роботи зазвичай виникає додаткова необхідність у докладнішому розгляді деяких аспектів, зв'язок яких з об'єктом дослідження на початковій його стадії не простежувався. В такому разі з метою розкриття суті досліджуваного явища читач нерідко звертається до науково-інформаційного тексту, де перед ним можуть виникнути нові цінні асоціації, розкритися неочікувані зв'язки між явищами, які вважалися раніше незалежними. В історії науки і техніки зафіксовано чимало фактів, коли внаслідок випадкової асоціації спрацював якийсь механізм, ставався осяяння й виникала чітка постановка питання, що забезпечувало або наближало вирішення не одного важливого завдання.

Більшість заголовків називає основні аспекти, про які йдеться в тексті, тобто в заголовку на перше місце виступає номінативна інформація. Передача релятивної інформації – завдання тексту науково-інформаційного документа. При цьому заголовок і текст знаходяться в складних структурно-семантичних взаємозв'язках. Заголовок виступає ключем до змісту, своєрідною тезою самого корпусу тексту. Заголовок дається твору не випадково, він позначає ту доміную, яка визначає всю його побудову. Він сприяє розгортанню теми науково-інформаційного тексту, яке відбувається через номінаційні (тематичні) ланцюжки – лексичні повтори його ключових компонентів. Оскільки ключові слова, вміщені в заголовку, розосереджуються по всьому текстовому простору й, ніби павутинка, охоплюють усі його речення, заголовок є одним з основних засобів зв'язку в науково-інформаційному тексті. Він виступає його темою, називаючи основну проблему, розгортання якої у текстовій частині, ремі, представляє рух від уже відомого до невідомого. При цьому в науково-інформаційному тексті немає узагальнення теми – висновків його укладача, і це додатково підсилює позицію заголовка, підкреслює необхідність читачеві під час сприймання тексту орієнтуватися саме на нього.

Поza сумнівом, елемент науково-інформаційного тексту, який називається заголовком, не завжди виконує своє головне призначення – лаконічно передати суть теми, проблеми, ідеї, про які йдеться в тексті. У цьому разі спостерігаємо руйнування ланцюжка «заголовок – текст», яке, з одного боку, може бути зумовлене помилкою автора першоджерела, недостатнім розумінням ним взаємодії цих двох компонентів або прагненням привернути увагу до свого твору. З другого боку, це можуть бути помилки інформатора, який не зумів передати суть первинного твору. Зокрема, помилковість смислової взаємодії в модулі «заголовок – текст» наявна тоді, коли заголовок двозначний, незрозу-

мілий навіть після ознайомлення з текстом науково-інформаційного документа. Іноді можна помітити відсутність у заголовку деяких значеннєвих аспектів змісту, які заслуговують на відображення в ньому як найбільш значущі. Це призводить до неадекватності заголовка змістові документа, що, у свою чергу, унеможливає сприймання повідомлення згідно із замислом інформатора, позбавляє читача можливості максимально швидко й повно відшукати необхідну інформацію. У цьому разі відбувається неправомірне розширення або звуження обсягу інформації, поданої в першоджерелі. Наприклад, заголовок *Актуальні проблеми політики* охоплює лише частину змісту науково-інформаційного тексту й, відповідно, першоджерела – зокрема, лише політичні питання, тоді як у роботі йдеться також і про економіку країни та про розвиток ринку друкованих ЗМІ під впливом економічних та політичних зрушень.

Щоб підвищити ефективність заголовка, деякі дослідники пропонують доповнювати його новими важливими змістовими аспектами, які, на їх погляд, слід подавати у квадратних дужках. Утім, уже самим внесенням поправки в невдалий заголовок інформатор відверто демонструє свою негативну оцінку мовної стратегії автора першоджерела (що неприпустимо у науково-інформаційному викладі). Він підкреслює відсторонену позицію автора як стосовно вербального оформлення заголовка, так і до твору взагалі, піддає сумніву його творчі здібності, уміння конденсовано представити суть первинного твору, чим принижує його авторитет перед читачем. Тому, дбаючи про останнього, – а інформатор завжди повинен мати психологічну установку на певне коло читачів – він не має права забувати про іншого рівноправного члена комунікативного процесу – автора першоджерела, який, зі свого боку, зобов'язаний зробити все від нього залежне для того, щоб і текст, і заголовок його твору були оцінені читачем як повноцінні, зрозумілі та цікаві.

Якщо заголовок все-таки не повністю відображає суть первинного тексту, оскільки стосується змісту лише якоїсь його частини, лаконічно й максимально інформативно передати основні аспекти змісту першоджерела так, щоб відразу привернути до них увагу читача, можуть ключові слова – строго організована система текстових одиниць, наділених найвищою для цього тексту значущістю. Основне їх призначення в науково-інформаційному тексті – уточнення, розкриття ідеї і розширення смислу заголовка. При цьому ключові слова й заголовок мають взаємодіяти.

Відбір і включення до науково-інформаційного тексту списку ключових слів дуже важливе, оскільки зумовлює передовсім точність пошуку необхідного першоджерела. Тому для їх виділення в тексті науковці розробили спеціальні методики, що ґрунтуються на резуль-

татах комплексного дослідження структури тексту й психології його сприймання. Ключові слова мають добиратися в такий спосіб, щоб кожне з них стосувалося якоїсь галузі знань, адекватно й влучно виражало зміст поняття, а всі разом вони відображали суть матеріалу. І, щоб не перекручувати його й не дезорієнтувати читача, вони повинні мати однозначний характер і бути зрозумілими. Тому варто уникати нових словотворень і термінів, а також слів вузькопрофесійного й місцевого значення. Кількість ключових слів при цьому має бути мінімально необхідною для визначення цього поняття; неправомірне збільшення їх кількості може внести надлишкову інформацію, яка не відповідає змісту документа.

Ключові слова особливо необхідні тоді, коли смисловий зв'язок заголовка з текстом непрозорий, і для того, щоб його виявити й установити істинне значення заголовка, читачеві потрібно докласти певних зусиль. Зокрема, недостатньо інформативними й тому незрозумілими є інтригувальні заголовки (*Диалог соціолога та юриста про латентну злочинність, і не лише про те...*) та заголовки-ребуси, які не відтворюють змісту науково-інформаційного тексту, а лише створюють загадку стосовно того, про що йдеться в ньому. Як приклад заголовка-ребуса можна навести неінформативний заголовок *Третій сектор*. Уведене до його складу поняття багатозначне, тож споживач інформації не зможе зорієнтуватися й визначити, про що йдеться в публікації. Інформаторові потрібно конкретизувати це поняття, для чого варто послуговуватися словосполученням *неурядові організації*, які й називаються *третьім сектором* і внести його до списку ключових слів.

Ключові слова використовують також тоді, коли виникає потреба уточнити термін, що використовується в заголовку, іншим стандартним терміном, прийнятим у рамках окремого видання. Наприклад, у заголовку *Структуропроецесуальні та потенціаловизначальні компоненти структури суспільства* термін *потенціаловизначальні* досить загальний, тому його потрібно доповнити в списку ключових слів двома більш конкретними – *структурофіксуювальні* та *структуроф'ючерсні*. Інакше читач не зорієнтується і може зробити неправильний висновок щодо необхідності ознайомитися з науково-інформаційним текстом.

Пояснити семантично неконкретний, незрозумілий заголовок, представити читачеві головну тему й проблему науково-інформаційного тексту можна також і за допомогою його першого речення, яке дає узагальнену характеристику змісту первинного документа або вказівку на те, у чому полягає суть цього змісту. Наприклад:

5.E.718. Актуальні питання морфології: Наук. пр. нац. конгр. анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів України, Київ, 21-23 жовт. 2002 р. / Т-во анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів

України, Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця / Ред. : Ю. Б. Чайковський. – Т. : Укрмедкнига, 2002. – 374 с. – укр.

Висвітлено особливості морфометрії кісток склепіння черепа людини для комп'ютерного моделювання з метою краніопластики. ...

4.4.1710. Широкі можливості для спілкування / І. Шестопап // Бібл. планета. – 2004. – № 3. – С. 12-14. – укр.

Висвітлено діяльність Відділу літератури іноземних мов Луганської ОУНБ ім. О. М. Горького. ...

Оскільки заголовки в наведених прикладах багатозначні, неінформативні, їхню суть можна досягнути тільки після прочитання речення – зачину текстової частини, чітке виділення якого абзацним відступом дозволяє читачеві не витратити зайвих зусиль на його пошук.

Своєрідність першого речення в науково-інформаційному тексті полягає в тому, що, виступаючи істотним доповненням до заголовка, воно водночас є також і зачином власне текстової частини. Це – елемент зв'язку між двома структурними елементами вторинного тексту, який має встановлювати межу, звідки починається нова інформація. Перше речення в науково-інформаційному тексті – явище такого самого порядку, що й перший рядок віршованого твору, яким нерідко називають цей твір, незважаючи на наявність чи відсутність у ньому заголовка. Саме тому проблема початку текстової частини – одна з найскладніших і найважливіших у теорії та практиці науково-інформаційної діяльності.

Отже, заголовок – це репрезентант тексту, що нейтральними мовними засобами коротко передає релевантний зміст, відтворюючи основні його смислові віхи. Водночас він є слідом «присутності» автора першоджерела в науково-інформаційному тексті – тим єдиним уривком тексту, що без будь-яких змін переноситься з першоджерела, знаком суб'єктивності, авторської основи, вираженням волі та влади автора. Як невід'ємний компонент науково-інформаційного тексту заголовок надає йому завершеності.

Заголовки первинних документів необхідно уважно опрацьовувати ще на стадії складання останніх, досягаючи при цьому високої точності й інформативності. Водночас, щоб не ввести читача в оману щодо відповідності першоджерела його інформаційним потребам, відсутність повної відповідності заголовка науково-інформаційному текстові можна компенсувати використанням списку ключових слів, які допоможуть розкрити основний зміст. Ключові слова повинні бути частиною тексту, а не сторонніми привнесеннями, які заважають його сприйманню. Цього можна досягти, якщо ключові слова передають суть першоджерела.

У заголовку міститься інформація про авторський задум, яка так чи інакше відображається і в науково-інформаційному тексті. Далі цю інформацію репродукує інформатор й інтерпретує читач, тобто відбувається інтерактивний взаємозв'язок, який дає підстави стверджувати, що заголовок – це фрагмент комунікативного дискурсу.

3.6. Інформаторські конструкції як компонент науково-інформаційного тексту

У структурі науково-інформаційних текстів широко використовують стандартизовані дієслівні інформаторські конструкції – достатньо відпрацьовані мовні засоби, які акцентують увагу на змісті первинного документа. Найуживанішими серед них є двоконпонентні, в яких не передбачено окремого слова для позначення виконавця – суб'єкта дії. Переважно це:

- пасивна конструкція, в якій домінує результативність (*розроблено моделі, створено алгоритми*), у ній наявні дієслово-присудок на *-но, -то* та іменник у знахідному відмінку для вираження об'єкта дії;
- пасивна конструкція, утворена дієсловом-присудком недоконаного виду пасивного стану на *-ся* та іменником у називному відмінку, що визначає об'єкт дії (*досліджуються процеси, розглядаються проблеми*).

Використовується також трикомпонентна активна конструкція, яка містить підмет, що визначає активний суб'єкт дії, виражений іменником *автор* у називному відмінку однини або множини, присудок, оформлений дієсловом у формі третьої особи теперішнього або минулого часу, і додаток, який вказує на об'єкт дії (***автори заперечують факт*** участі мешканців села...). Додаток нерідко виражається тут, як і в двоконпонентних конструкціях, підрядним реченням, наприклад: ***Автори відмічають***, що дослідження є підґрунтям для врахування регіональних аспектів під час організації податкового менеджменту.

Інформаторські конструкції органічно входять у науково-інформаційний виклад, сприяючи його плавності, стрункості, логічності:

Обґрунтовано принцип різновекторної модельованості навчального матеріалу як чинника (необхідної ознаки) особистісно орієнтованого навчання. **Описано найтипівші вектори** урізноманітнення моделей: мова опису; система взаємозв'язків. Зазначено, що принцип різновекторної модельованості реалізується на різних етапах навчання та в різних компонентах дидактико-методичних комплексів. **Виділено принципи**, які його зумовлюють. Наголошено на складових мето-

дологічної культури вчителя, зокрема на системному мисленні. **Розкрито досвід роботи** в цьому напрямі кафедри теорії та історії освітньо-виховних систем НПУ ім. М. П. Драгоманова. На прикладі фрагмента вступної проблемної лекції курсу «Освітньо-виховні системи» з широким використанням варіантного моделювання **простежується процес** розкриття творчих здібностей студентів. Наведено двадцять варіантів тестових контрольних завдань з курсу «Сучасні педагогічні технології у вищій школі» – різновидів інформаційних моделей, в яких відображено склад певних знань, навиків і вмінь, що мають важливе значення у здійсненні особистісного підходу до навчання.

Особливість цих конструкцій полягає в тому, що вони не тільки і не стільки надають дані про проведене дослідження, скільки демонструють бачення інформатором комунікаційного наміру автора першоджерела, тобто передають комунікативну інформацію. Сигналами цієї інформації є дієслова та їх синтаксичні деривати, які позначають ментальні дії автора першоджерела стосовно предмета дослідження. Зазначені дієслова інформатор використовує для перерахування основних питань, висвітлених у першоджерелі (*аналізувати, розглядати, висвітлювати, описувати, викладати, показувати, присвячувати тощо*), вказуючи при цьому, які питання розглядаються там принагідно (*торкатися, зачіпати, згадувати*), а які автор виділяє особливо (*виділяти, підкреслювати, спеціально зупинятися, неодноразово повертатися, звертати увагу, приділяти увагу, загострювати увагу, акцентувати увагу, зосереджувати увагу, концентрувати увагу*). У такий спосіб інформатор активізує увагу читача на найважливіших, на його погляд, моментах викладу.

Уживані інформатором дієслова можуть позначати різні фази ментальних дій автора стосовно предмета дослідження, зокрема виражати ідею:

- отримання знань (*виявляти, вивчати, досліджувати, знаходити, заважувати, встановлювати*);
- фіксації, тематизації знань (*класифікувати, систематизувати, давати визначення, конкретизувати, позначати, перераховувати, підкреслювати, розмежовувати, виокремлювати*);
- перевірки даних і результатів (*перевіряти, з'ясувати, переглядати, уточнювати, підтверджувати*).

Причому деякі з наведених фаз можуть не знайти вираження в науково-інформаційному тексті, чого не можна сказати про висновки – концентрований виклад нового знання, пропускати які тут, як і в первинному науковому тексті, де існує їх «культ», не рекомендується. Висновки можуть оформлюватися за допомогою таких дієслів та їхніх сполучень, як: *робити висновки, підсумовувати, доходити висновку, підбивати підсумки, формувати висновок*.

Зроблено висновок про досить високий рівень правової культури тогочасного населення північного узбережжя Понту Евксинського.

Відзначаючи аргументацію автора, інформатор указує на насиченість першоджерела різноманітними даними, цифрами, цитатами, ілюстраціями, наприклад:

Опубліковано і прокоментовано 52 правових акти (рішення виборчих комісій, судів, результати голосування) – практично всі офіційні документи.

Уміщено низку кольорових **ілюстрацій**: садових форм пікаранти, нандіни домашньої, кизильника Даммера, падуба звичайного, сніжнокіягінника білого, дзелькви Шнейдера, карії ілінойської та інших декоративних деревних рослин.

Розроблено **схеми** інтеграції сонячних систем з традиційними системами теплозабезпечення.

Для цього він найчастіше використовує дієслова: *наводити (цифри, таблиці, показники, схеми, ілюстрації), посилатися, аргументувати, цитувати, підтверджувати, ілюструвати, розробляти* тощо. Наочний матеріал досить переконливий, дозволяє краще проілюструвати результати проведеної роботи й тому підвищує довіру читача до викладеного матеріалу.

Прагненням передати комунікаційну інтенцію першоджерела можна пояснити використання в науково-інформаційному тексті інформаторських конструкцій з дієсловами, які виражають ставлення автора першоджерела до різних поглядів на висвітлювані ним питання (*автор погоджується, спростовує, полемізує, критикує, заперечує*). Це допомагає читачеві зрозуміти концепцію автора, його наукові погляди й переконання.

У науково-інформаційних текстах застосовують також конструкції з оцінними за своїм основним змістом дієсловами *вдосконалюється, оптимізується* тощо, які вказують на позитивний результат, зокрема:

Удосконалено метод зменшення рівня зашумленості за контантентивного синтезу мінімізацією амплітудних перепадів у синтезованому сигналі на підставі максимізації крос-кореляційної функції між елементарними сегментами мовного сигналу.

Удосконалено технологію екстрагування сахарози із застосуванням зазначених реагентів.

Як бачимо, оцінні характеристики закладені вже в самому дієслові. Ці мовні засоби сприяють посиленню переконливості, викладеної через призму власного інформаторського сприймання.

Суб'єктивна оцінність широко актуалізується за допомогою препозитивних прислівників, прикметників та дієприкметників, які поєднуються з інформаторськими дієсловами й додатково вказують на:

- а) глибину проведеного дослідження (*детально проаналізовано,*

комплексно досліджено, дається **стилий** виклад, **коротко** описано, **всебічно** досліджено тощо);

б) його якість (проведено **якісний** аналіз);

в) новизну (**уперше** розглядається, є **першим** дослідженням);

г) спосіб вирішення досліджуваної проблеми (**експериментально** доведено, **теоретично** обґрунтовано).

Ці мовні засоби хоч і не забезпечують повноти й конкретності інформації, проте не порушують семантичної адекватності й привертають увагу читача, який у разі потреби може звернутися безпосередньо до першоджерела. Деякою мірою вони компенсують неминучі втрати важливої інформації в процесі згортання.

Дієслова, що вживаються в інформаторських конструкціях, відіграють важливу роль у структурно-семантичному впорядкуванні інформації й найчастіше поєднуються в науково-інформаційних текстах з постпозитивними іменниками, утворюючи з ними стандартизовані дієслівно-іменні словосполучення. Найбільш продуктивними з-поміж них виявилася модель, що вміщує дієслово й іменник у знахідному відмінку зі значенням прямого об'єкта (*розглянуто процедуру, подано характеристику, запропоновано методика*) та сполучення дієслова й іменника в називному відмінку (*пропонується методика, визначається роль, обґрунтовується твердження*).

Оскільки науково-інформаційний текст має розкривати основну концепцію первинного тексту, в інформаторських конструкціях широко використовують абстрактні іменники, так звані загальнонаукові змінні. Кожен такий іменник може поєднуватися з оцінними прикметниками, що надає науково-інформаційному викладові експресивності, наприклад:

*Здійснено **детальний аналіз** діяльності системи медичної допомоги за двома найважливішими параметрами, а саме: виконання лікарями медичних закладів міста лікарської функції та ефективністю роботи лікарняних ліжок.*

*Висвітлено **істотний внесок** Є. Х. Чикаленка в розвиток суспільно-політичного життя в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.*

*На підставі архівних джерел і літератури проаналізовано **тривалий і складний процес** організації Київського політехнічного інституту.*

Інформаторська оцінка посилюється, якщо оцінні конструкції містять водночас власне оцінку та функціональний аспект «інтенсивність», тобто кількісну міру оцінки якості. Серед уживаних у науково-інформаційному мовленні засобів оцінної інтенсифікації інформатори віддають перевагу найвищому ступеню порівняння:

*Висвітлено **найактуальніші питання** сучасної теорії філософсько-правового розуміння: право як предмет пізнання, світо-*

глядну сутність правосвідомості, предметну специфіку та соціокультурну значущість філософії права, проблему її статусу тощо та прислівником:

Запропонована **принципово** нова методика визначення буферної здатності торфових ґрунтів відносно важких металів.

У статті **детально** описано теоретичні основи розширення повнозв'язного обчислювального середовища на нейроноподібних елементах.

За допомогою інформаторських конструкцій у науково-інформаційному тексті здійснюється перехід від однієї думки до іншої. Передувати їм у реченні можуть іменники, що вказують на першоджерело або його автора, використанням яких інформатор прагне підвищити престиж автора в очах читача, підкреслити, що саме він виконав таку роботу, досягнув таких результатів, які дозволять йому завоювати або закріпити свій авторитет у науковому співтоваристві, наприклад:

Дисертація присвячена засадам та механізмам інтеграційних процесів, що відбуваються в контексті міжсуспільної комунікації.

Монографію присвячено складовим елементам становлення нової, заснованої на передовому досвіді, системи державного управління в умовах переходу України до сталого економічного розвитку.

Автор на підставі генезису категорії «капітал» розкриває зміст людського капіталу за допомогою знань, умінь, інформації як ключового ресурсу й головної продуктивної сили постіндустріального суспільства, тобто суспільства знань.

Перед інформаторськими синтаксичними конструкціями можуть з'являтися також посилання на дослідницький досвід автора, наприклад: **На основі аналізу дев'ятирічного досвіду робіт з гідрогеологічних досліджень у зоні відчурнення ЧАЕС** розглянуто існуючі науково-методичні проблеми радіогідрогеологічного моніторингу, а також мовні засоби, основна мета яких – викликати довіру читача до автора першоджерела та викладеної в ньому інформації за допомогою вказівки на використання в дослідженні конкретних прикладів, різноманітних даних та розрахунків:

На підставі вивчення широкого фактичного матеріалу досліджено особливості розвитку загальноосвітніх навчальних закладів, формування системи професійно-технічної освіти та робітфаків у Кримській АРСР.

На основі обстеження 1500 школярів у двох районах Караганди порівнюються показники зараження їх карієсом зубів і структура зараження за відповідними елементами індексів КПУ.

На основі емпіричних даних проводиться аналіз структури еміграційного потоку й соціальних характеристик емігрантів.

Наочність, як відомо, допомагає читачеві легше орієнтуватися в матеріалі, тому вказівка на це побіжно служить позитивною оцінкою.

Отже, відсутність «я» інформатора вплинуло на формування специфічних стереотипних регулярно відтворюваних конструкцій, характерних для науково-інформаційних текстів. Ці стереотипні конструкції забезпечують, з одного боку, плавність мовлення, його логічну зв'язність, а з другого – компенсують відсутність вираження погляду інформатора й виконують при цьому дві функції: текстозв'язну й експресивну. Як частина наукового мовного етикету вони маркують передусім авторство адресанта. Використання стереотипних висловів у науково-інформаційних текстах дуже специфічне: вони поєднують функцію зв'язування речень і функцію вираження оцінки викладеної інформації з боку інформатора.

Таким чином, науково-інформаційні тексти – це форма відтворення першоджерела, в якій об'єктивно викладено їхній зміст без критичних оцінок, суджень та коментарів. Оскільки вони створені на основі інших текстів, то їх продуцент не може відчувати себе автором нових смислів, нових знань. Проте, незважаючи на свою вторинність, науково-інформаційний текст вважається новим твором. Під новизною в цьому разі розуміють новий виклад, інакшу систематизацію матеріалу на основі класифікації, узагальнення, аналізу та синтезу іншого твору.

Вторинність, яка проявляється в несамостійності вторинного тексту через те, що його зміст полягає не в ньому самому, а в оригіналі, зумовлює його приналежність до іншого жанру, – науково-інформаційного. Якщо вважати, що жанр – це спосіб існування твору, який має власну внутрішню «генетичну» структуру, з одного боку, і зовнішню структуру, зумовлену соціальним контекстом та ситуацією функціонування жанру, – з другого, то стає очевидним, що спосіб існування похідних жанрів істотно відрізняється від основних. Ці відмінності можна пояснити тим, що вторинний текст має інший, ніж первинний, задум створення.

Ще одним критерієм формування парадигми текстів є ознака їх адекватності першоджерелу, за якою вони поділяються на найбільш близькі, менш близькі та максимально віддалені від первинного тексту. Ступінь адекватності визначається типологічними характеристиками, розміром першоджерела, функціональним призначенням і видом науково-інформаційного тексту, а також суб'єктивними факторами, зокрема компетентністю інформатора, його здатністю проникати в суть оригіналу.

Науково-інформаційні тексти не призначені для представлення складних мисленневих операцій, вони зазвичай фіксують лише кінцевий результат, який став незаперечним науковим досягненням,

тому в них відпадає потреба в ускладнених логічно обґрунтованих доказах й аргументаціях. Вимога підвищеної максимальної концентрації змісту й обмежений обсяг науково-інформаційного тексту визначають особливості стилістики констатації як основного способу викладу.

Спільна ознака всіх науково-інформаційних текстів – їх значущість для наукового соціуму, здатність стисло подавати основні відомості про актуальні досягнення науки, техніки, виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності й уже детально описані в первинних наукових текстах.

Запитання та завдання

1. Розкрийте сутність науково-інформаційного тексту.
2. Поясніть зміст поняття «вторинний текст».
3. Які класифікації науково-інформаційних текстів вам відомі?

Визначте підстави їх диференціації.

4. Поясніть різницю між рефератом та анотацією? Наведіть приклади.

5. Складіть індикативний та інформативний реферат на наукову статтю.

6. Складіть індикативний реферат та анотацію.

7. Назвіть та охарактеризуйте функції науково-інформаційних текстів у системі наукової комунікації.

8. Яка структура науково-інформаційного тексту?

9. Визначте особливості редагування заголовної частини науково-інформаційного тексту.

10. Поясніть зміст поняття «інформаторська конструкція». Визначте роль цих конструкцій у науково-інформаційному тексті.

Список рекомендованої літератури

1. Вейзе А. А. Реферирование текста / А. А. Вейзе. – Минск : Изд-во Белорусского ун-та, 1978. – 128 с.

2. Власова Г. В. Аналітико-синтетична обробка інформації : навч. посіб. / Г. В. Власова, В. І. Лутовина, Л. Г. Титова. – К. : ДАККІМ, 2006. – 291 с.

3. Горькова В. И. Подготовка заглавий вторичных научных документов / В. И. Горькова, К. И. Наумычева // НТИ. – 1967. – Сер. 2. Информационные процессы и системы. – № 1. – С. 3–8.

4. Горькова В. И. Пособие по реферированию и редактированию научно-технической литературы / В. И. Горькова, Т. В. Мурановский. – М. : ВИНТИ, 1964. – 268 с.

5. Гречихин А. А. Жанры информационной литературы: Обзор.

Реферат / А. А. Гречихин, И. Г. Здоров, В. И. Соловьев. – М. : Книга, 1983. – 319 с.

6. Гречихин А. А. Информационные издания. Типология и основные особенности подготовки / А. А. Гречихин, И. Г. Здоров. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Книга, 1988. – 271, [1] с.

7. Гриднева Л. М. Закономерности структурной организации научно-реферативного текста : монография / Л. М. Гриднева, Т. А. Грязнухина, Н. П. Дарчук и др. ; [отв. ред. В. И. Перебийнос]. – К. : Наукова думка, 1982. – 322 с.

8. Карачинська Е. Т. Аналітико-синтетична обробка документів : підруч. для студ. інститутів культури / Е. Т. Карачинська, Є. А. Медведєва, Удалова В. К. та ін. – Х. : Харк. держ. ін-т культури, 1996. – 257 с.

9. Кочубей Л. О. Науково-методичний посібник для референтів та редакторів РЖ Книжкової палати України / Л. О. Кочубей. – К. : Книжкова палата України, 1998. – 36 с.

10. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.

11. Леонов В. П. Реферирование и аннотирование научно-технической литературы / В. П. Леонов ; [отв. ред. Б. С. Елепов]. – Новосибирск : Наука : Сиб. отд., 1986. – 172, [4] с.

12. Лутовинова В. І. Реферування як процес мікроаналітичного згорання інформації : практ. посіб. / В. І. Лутовинова / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України імені В. О. Сухомлинського АПН України. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 72 с.

13. Синицина Р. В. Основы реферирования научно-технической литературы / Р. В. Синицина, А. В. Скрипаль. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 2007. – 228 с. : ил. 6, табл. 14.

14. Соколова И. С. Особенности информационных изданий по естественным наукам / И. С. Соколова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://libconfs.narod.ru/2005/s7/s7_p.17.htm.

15. Соловьев В. И. Заглавие реферата, его роль и функциональные свойства / В. И. Соловьев // НТИ. – 1971. – Сер. 2. Информационные процессы и системы. – № 7. – С. 20–23.

16. Соловьев В. И. Подготовка и редактирование информационных изданий : учеб. пособие / В. И. Соловьев. – М. : Изд-во МПИ, 1986. – 72 с.

17. Соловьев В. И. Составление и редактирование рефератов : Вопросы теории и практики / В. И. Соловьев // Жанры информационной литературы. Обзор. Реферат / А. А. Гречихин, И. Г. Здоров, В. И. Соловьев. – М. : Книга, 1983. – С. 199–320.

18. Составление издательской аннотации : практ. рекомендации / сост.: А. А. Джиго, В. П. Смирнова. – М. : Рос. кн. палата, 2007. – 99 с.

19. Титаренко І. А. Основи реферування й анутовання науково-

технічної літератури / І. А. Титаренко. – К. : НАУ, 2006. – 20 с.

20. Фролова Н. А. Реферирование и аннотирование текстов по специальности (на материале немецкого языка) : учеб. пособие / Н. А. Фролова. – Волгоград : ВолгГТУ, 2006. – 83 с.

21. Трішук О. В. Заголовок реферативного тексту / О. В. Трішук // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т. VII (95). Мова і засоби масової комунікації. – С. 225–232.

22. Трішук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія / О. В. Трішук. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 391 с.

23. Трішук О. В. Реферат як вторинний документ / О. В. Трішук // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 67–71.

24. Трішук О. В. Референтські конструкції як засіб впливу на читача / О. В. Трішук // Друкарство. – 2006. – № 3 (68). – С. 22–25.

25. Трішук О. В. Стереотипність структури реферативного тексту / О. В. Трішук // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – 2006. – Вип. 6. – С. 158–167.

Залежність науково-інформаційного тексту від первинного джерела

Під час редагування науково-інформаційного тексту, який передає найбільш важливу з теоретичного й практичного боку інформацію з першоджерела, потрібно враховувати те, що його якість істотно залежить від цього документа. І тому якою б кваліфікованою та оперативною не була обробка інформації, досконалою поліграфічна база, за наявності малоінформативних первинних документів коефіцієнт корисної дії інформаційного обслуговування буде вкрай низьким.

4.1. Типологічні особливості першоджерела та їх вплив на науково-інформаційний текст

Оскільки первинний текст впливає на науково-інформаційний текст, важливо встановити типологічні особливості, адже чітке уявлення про тип текстів, до якого належить оригінал, є незаперечною передумовою об'єктивної оцінки вторинного тексту, однією з основних ознак, що задають програму його створення.

Традиційна класифікація за ступенем поширеності виокремлює опубліковані, неопубліковані й ті первинні документи, що не публікуються взагалі. Опубліковані документи – книжки, брошури, монографії, збірники, тези доповідей, препринти, патенти й авторські свідчення, стандарти, нормативно-технічна документація тощо –

мають обов'язкову вказівку на тираж і вихідні дані. Усі вони проходять редакційно-видавничу підготовку, оскільки призначені для широкого й багаторазового використання. Неопубліковані першоджерела (депоновані рукописи, звіти про науково-дослідні роботи, дисертації й автореферати дисертацій, описи алгоритмів, програм тощо) через те, що не розраховані на широке розповсюдження, зазвичай не тиражуються, залишаючись у рукописному вигляді. Такими, що не публікуються, є документи разового використання, які містять первинні вихідні дані, необхідні для прийняття конкретних управлінських рішень і складання нових узагальнювальних документів.

Проте такого спрощеного поділу першоджерел на три типи недостатньо, оскільки в кожній групі є свої численні види текстів, що підпорядковуються абсолютно різним закономірностям, переслідують різні цілі й потребують неоднакових методик для їх реферування. Незалежно від того, належать першоджерела до опублікованих чи неопублікованих, усі вони створюються для забезпечення потреб фахівців у знаннях, служать джерелом інформації, тобто реалізують інформативну функцію. Тому в разі вирішення питання стосовно необхідності відображати їх основний зміст у РЖ, ступінь їх поширеності важливий, проте не визначальний, оскільки передусім мають враховуватися такі показники, як цінність, корисність, повнота й новизна інформації, яку вони передають. Водночас має братися до уваги комунікативність – здатність першоджерела бути засобом спілкування, передачі, обміну інформацією. Кожен первинний текст виконує одночасно ще й низку спеціальних функцій, кількість яких, як і різноманіття інформаційних потреб читача, доволі велика. Знання функцій першоджерела в системі наукової комунікації сприятиме інформаторові в з'ясуванні його справжньої цінності, в усвідомленні цільового й читачького призначення й допоможе визначити оптимальні способи та засоби створення на його основі науково-інформаційного тексту, здатного задовольнити найрізноманітніші читачькі потреби.

Первинні документи можна класифікувати також і за продуктивністю – ступенем відображення в них розвитку наукового напрямку, який має враховуватися під час добору матеріалу для реферування. На першому щаблі цього процесу знаходяться патенти та авторські свідоцтва, що заявляють про появу нового технічного рішення, факту чи методу дослідження. Вони характеризують новий пристрій, машину, виріб чи матеріал і коротко викладають суть винаходу, тобто те, що є об'єктом правового захисту. Причому виклад матеріалу зорганізовано в них за єдиною структурною схемою з обов'язковим висвітленням об'єкта (предмета) винаходу; його призначення і галузі використання; мети, якої досягають за його допомогою; технічних та економічних переваг. Окрім короткого висвітлення всіх зазначених аспектів, у

науково-інформаційних текстах, створених на основі таких першоджерел, мають відобразитися також і юридичні властивості оригіналу, що дасть змогу застосовувати його для попередньої патентної експертизи.

На цьому ж етапі відтворення послідовного розвитку наукової проблеми знаходяться також і матеріали наукових конгресів, конференцій, симпозіумів тощо, які висвітлюють важливі теоретичні й практичні питання. Основне їх призначення – закріплення результатів проведеного дослідження, доведення їх до наукової спільноти та оповіщення про перспективні напрями подальших досліджень у певній галузі. Такі матеріали відображають як загальноприйняті погляди й підходи, так і ті, що містять певні суперечності. Саме в цьому й полягає їх цінність, адже наявність проблемних ситуацій, неузгоджених поглядів спричиняє зазвичай пошук нових дослідницьких рішень і спонукає до нових наукових розробок. Оскільки такі першоджерела видаються в обмеженій кількості примірників і поширюються лише серед учасників дискусії, то вони набувають великого значення для науково-інформаційної діяльності й тому потребують особливої уваги до повноти й точності відображення їхнього змісту в науково-інформаційному тексті. Піддаючи аналітико-синтетичній переробці такі збірники, інформатори нерідко узагальнено висвітлюють лише найважливіші аспекти досліджень з тим, щоб читач спромігся усвідомити їх цільову спрямованість. Проте, якщо наукова цінність тієї чи іншої статті беззаперечна, вона може бути представлена в науково-інформаційному виданні окремішньо.

Подальший перебіг досліджень відображають наукові статті, що становлять нині більшість видань, на які створюються науково-інформаційні тексти. Вони різняться між собою за тематичною спрямованістю, актуальністю, широтою теоретичних і практичних узагальнень, аргументованістю висновків та пропозицій, які обов'язково мають враховуватися як під час вибору статті для аналітико-синтетичної переробки, так і на етапі відтворення в науково-інформаційному тексті її основного змісту.

Поява публікацій-оглядів засвідчує важливість тематики, яку вони висвітлюють, і зацікавленість у ній наукової спільноти, оскільки її розглядом займається велика кількість окремих науковців та дослідницьких груп. Уже самим фактом свого існування оглядові публікації вказують на вступ наукового напрямку у фазу зрілості – фазу сортування результатів попередніх досліджень і їх осмислення. Оглядові першоджерела інформують читача про найбільш актуальні дослідження як у тій галузі, що безпосередньо пов'язана з досліджуваною проблемою, так і про досягнення суміжних галузей знання. На основі аналізу наукових даних, отриманих з багатьох наукових джерел, вони

знайомлять читача з новими напрямками, ідеями, теоріями і методами дослідження, що застосовуються в науці, незалежно від того, для якої галузі ті розроблені, і рекомендують наукові результати до практичного використання. Зацікавленість наукової спільноти в таких документах зумовлює особливу увагу до їх аналітико-синтетичного опрацювання з метою належного представлення в науково-інформаційних масивах.

На наступному етапі розвитку досліджень з'являються монографії, що вказує на вищий ступінь опрацювання наукового напрямку й на його широке визнання. Це – фундаментальні наукові праці, що на основі широкого і всебічного аналізу попередніх надбань в опрацюванні наукової проблеми висвітлюють власні досягнення їх авторів і вводять їх до системи наукової комунікації як основу для вирішення нових наукових завдань. Зазвичай монографії відтворюють результати фундаментального багатоаспектного дослідження однієї теми. За багатотемного змісту монографічного видання можливі два варіанти підготовки науково-інформаційного тексту на їх основі. Перший полягає в тому, що в змісті вторинного тексту виділяють кілька частин, у кожній з яких поаспектно викладають зміст відповідного тематичного розділу книжки, у другому – вторинний текст складають лише з урахуванням основного тематичного напрямку.

Свідченням цілковитої відмежованості й трансформації нового наукового напрямку в окрему наукову галузь є наявність підручників та навчальних посібників, зокрема вищівських, які за характером інформації наближаються до наукових монографій, оскільки логіка, методи викладу і система термінів навчального предмета відповідають логіці й традиціям наукових праць. Навчальний текст може поєднувати в собі основні ознаки наукового тексту, зокрема й основну його функцію – повідомлення, та специфіку діяльності того професійного середовища, сфери якого він стосується. Якщо це посібники чи підручники з права, то вони матимуть ознаки як наукового, так і офіційно-ділового стилю, представленого там у вигляді цитат із законодавчих актів, прикладів з практичної діяльності тощо. Забезпечуючи читача необхідними знаннями про той предмет, який вони висвітлюють, – зокрема, інформацією про методи отримання та застосування знань у певній галузі, ключові проблеми й найважливіші тенденції розвитку науки, методологічні основи, що визначають базові закони й закономірності її функціонування, та впорядковуючи ці знання, вони полегшують розуміння складних наукових положень і закономірностей. При цьому систематизовані дані наукового та прикладного характеру подаються у формі, зручній для викладання й навчання.

Документи, що підлягають аналітико-синтетичній переробці, різняться між собою також і за жанрами, стилями та функціями,

взявши до уваги які можна виділити декілька основних типів: наукові, офіційно-ділові та навчальні тексти.

Наукові тексти. Кожен підтип, вид і підвид їх визначається галуззю знання і призначенням. Маючи багато спільного, вони зазвичай підпорядковуються абсолютно різним закономірностям і вимагають неоднакових методів їх аналітико-синтетичної переробки з метою створення на їх основі науково-інформаційних текстів. На вибір методу впливає, зокрема, те, чи є оригінал філософським трактатом або науково-популярним твором, автори яких нерідко схильні демонструвати свої літературні здібності, чи він – строго технічний текст або юридичний документ, орієнтований здебільшого на зміст і створюваний заради повідомлення, а не текстової фіксації. На мовну форму в ньому звертають увагу лише остільки, оскільки вона здатна забезпечити повне розуміння змісту. У першоджерелах з індивідуальним авторським стилем нерідко змішуються елементи наукової і художньої мов, використовуються спеціальна термінологія і фразеологія, оскільки важливим тут є не тільки повідомлення інформації, а й вибір мовної форми і способу її вираження, які за можливості слід брати до уваги під час роботи над текстом вторинного твору. Проте незалежно від того, зорієнтований оригінал на зміст чи радше на форму та естетичний вплив, від науково-інформаційного тексту читач завжди очікує інваріантності плану змісту.

Серед наукових текстів виділяють власне наукові (теоретичні й практичні), розраховані на науковців, які є професіоналами стосовно змісту видання, і науково-популярні, призначені для масового читача. Перші характеризуються тим, що в них знання предмета важливіше, ніж знання мови, яке, в свою чергу, має поширюватися передусім на знання спеціальних термінів. У других не менш важливою є форма, яка має знайти гідне відтворення в науково-інформаційному тексті. Як для одних, так і для інших характерна функція повідомлення й орієнтація на логічно послідовний, об'єктивний виклад змісту. Проте неоднаковими є функціональне призначення і, відповідно, ті основні завдання, які стоять перед ними, що визначає неоднаковий характер їх побудови і різне мовне оформлення. Науково-теоретичні першоджерела відображають загальнонаукові та фундаментальні дослідження. Призначення власне наукових текстів практичного характеру полягає в тому, щоб допомогти фахівцям у вирішенні практичних завдань, сприяти підвищенню їх кваліфікації. Науково-популярна література має своїм завданням популяризувати досягнення науки, техніки, культури та мистецтва, заохочувати читача до самоосвіти, розширення світогляду, сприяти формуванню його наукового кругозору. Це, в свою чергу, зумовлює застосування неоднакових методик аналітико-синтетичного згортання і, як результат, – різних ступенів адекватного

відтворення оригіналу в науково-інформаційному тексті. Зокрема, власне науковий текст характеризується вищим ступенем функціонально-сміслової адекватності вторинного тексту й співвіднесеності з ним на синтаксичному та лексичному рівнях, ніж науково-популярний.

Офіційно-ділові тексти (державні акти, юридичні закони, постанови, статuti, інструкції тощо). Основна їх функція – прескриптивна з неекспресивним викладенням принципівих положень, спонукальних мотивів, мети видання відповідного акту. Вони характеризуються імперативним способом реалізації пропозиційної настанови. Прескриптивна функція – спонукування до певних дій, змін – науково-інформаційному жанрові не властива, тому в рефераті, анотації чи огляді, складених на основі цих текстів, вона обов'язково має бути трансформована у функцію повідомлення. Оскільки в конкретних видах документів, створення яких зумовлене їх функцією в управлінні державою, галуззю чи підприємством, відображаються як основні, так і допоміжні питання, пов'язані із забезпеченням їх господарської діяльності, то вже під час відбору документа для аналітико-синтетичного опрацювання враховується такий фактор, як інформаційна значущість розглянутих у ньому питань. Документ, що не відображає основних питань управління, або ж не опрацюється зовсім, або відображається в науково-інформаційному тексті лише індикативно, щоб читач знав, які саме питання в ньому розглянуто, і в разі потреби міг звернутися до оригіналу.

Навчальні тексти. Забезпечують читача необхідними знаннями про предмет і роблять це вже не в імперативний спосіб, а через розгорнутий ланцюг доказів, пояснень і прикладів. Оскільки науково-інформаційний текст не має на меті доводити щось читачеві, усі докази, аргументації належить з нього вилучати. Крім цього, у навчальній літературі реалізується виховна функція, пов'язана з впливом на духовні потреби, емоційно-вольову й дієво-практичну сфери реципієнта. Дидактичні цілі, що підпорядковують собі всі компоненти навчального тексту, унеможливають використання в науково-інформаційному тексті готових фраз із першоджерела й вимагають істотної його переробки, щоб він відповідав вимогам жанру.

Аналіз розподілу публікацій, що підлягають аналітико-синтетичній переробці, за жанрами, стилями та функціями є важливим моментом при оцінюванні якості вторинної інформації, оскільки цей показник свідчить про масштабність охоплення інформаційними виданнями первинних джерел. Якщо, наприклад, у науково-інформаційному виданні подано здебільшого власне наукові тексти, значить, редколегія мало уваги приділяє відображенню офіційної та навчальної літератури, де також міститься велика кількість релевантної інформації.

Отже, об'єктами аналітико-синтетичної переробки виступають монографії, наукові статті різних жанрів (теоретичні, методичні, експериментальні, описові тощо), навчальні посібники, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, патентні документи, депоновані рукописи, авторські реферати кандидатських і докторських дисертацій, звіти про науково-дослідницьку роботу, без урахування специфічних особливостей яких неможливо якісно підготувати вторинний текст – інформаційну модель первинного твору, що у свою чергу постає моделлю об'єктивної дійсності, пізнаної в процесі наукового дослідження.

Не підлягають аналітико-синтетичній переробці:

- нормативно-технічні тексти (стандарти, інструкції, технічні умови, каталоги обладнання, прайс-листи, рекламні проспекти), соціально-комунікаційне завдання яких – регламентування науково-технічного рівня та якості випущеної продукції;
- довідкові видання – універсальні та спеціальні енциклопедії, спеціальні довідники, словники тощо;
- інформаційні й бібліографічні видання, тезауруси, класифікаційні схеми тощо.

Широка палітра різних за своїм характером первинних текстів свідчить про те, що не може бути єдиної схеми чи моделі їх аналітико-синтетичного опрацювання. Однією з основних ознак, що задають програму створення науково-інформаційного тексту, є функціональне призначення первинного твору. Водночас мають враховуватися також типологічні особливості первинного тексту, оскільки вони значною мірою визначають вибір методу згортання інформації і ступінь важливості того, що має бути збережене у вторинному тексті.

4.2. Адекватність науково-інформаційного тексту оригіналові

Типом текстів, що підлягають аналітико-синтетичній переробці, значною мірою визначається ступінь адекватності науково-інформаційного тексту першоджерелу.

|| **Адекватність** – це точна смислова відповідність оригіналові у висвітленні основної інформації

Найбільш адекватним змісту первинного твору є вторинний текст опису винаходу, який серед інших першоджерел відзначається найменшим обсягом. Науково-інформаційний текст, створений на основі статті, який зазвичай створюється в результаті скорочення оригіналу в

5–20 разів, більш йому еквівалентний, ніж той, що видається до наукової монографії, адже її текст доводиться стискати в сотні й навіть тисячі разів. Це можна пояснити дією закону семантичної еквівалентності вихідного й науково-інформаційного текстів, згідно з яким інформативність одиниць вторинного тексту обернено пропорційна його протяжності й розмірові оригіналу. Що менший за розміром оригінал, тим адекватніший вийде науково-інформаційний текст, оскільки скорочення тут не призводять до істотних втрат інформації.

Науково-інформаційний текст з точних наук зазвичай має вищий ступінь адекватності першоджерелу, ніж з гуманітарних галузей знання внаслідок того, що в ньому рідко доводиться понижувати емоційну тональність, яка іманентно притаманна оригіналу. У ньому може бути збережена композиція першоджерела, нерідко – і його дослівний виклад, якщо воно складається зі стереотипних нейтральних фраз, що відповідають науково-інформаційному викладу. Проте головне завдання науково-інформаційного тексту – передати основну думку, суть наукової доктрини й при цьому не опустити важливої інформації, що міститься в базовому тексті.

Адекватність, або точна смислова відповідність оригіналу у висвітленні основної інформації, не означає, що потрібно в усьому сліпо копіювати автора першоджерела. У науково-інформаційному тексті належить повідомити те саме без будь-яких спотворень авторської концепції, але в концентрованій формі й у такий спосіб, щоб уявлення про першоджерело, що склалися в читача після прочитання вторинного тексту, були адекватними тому комплексові уявлень, які прагнуть викликати автор у читача оригіналу. При цьому інформатор не може розглядати зміст вихідного документа з погляду його власного ставлення до дійсності та давати йому оцінку, адже основним завданням науково-інформаційного тексту є тільки фіксація та трансляція нового знання, закріпленого в першоджерелі, а не виявлення нової якості описаних у ньому об'єктів. Хоч процеси фіксації та трансляції виступають вторинними стосовно висвітленого в оригінальному творі знання, вони пов'язані з можливістю виявити нові смисли у представленому раніше в наукових виданнях знанні, чому сприяє задум показати його у ряду знань, отриманих іншими науковцями. Як результат, у науково-інформаційному тексті з'являється інформація, відсутня в першоджерелі. Це можуть бути також указівки на установу, де працює автор, на наукову школу та попередній його науковий доробок, які сприятимуть кращому донесенню до читача суті первинного твору.

Адекватність науково-інформаційного тексту оригіналові – категорія певною мірою відносна, оскільки залежить від низки суб'єктивних факторів. Передусім – від наукової компетентності інформатора, його

здатності заглиблюватися в суть оригіналу та, відповідно, від знання поняттєвої моделі тієї чи іншої науки, законів мовлення і від уміння добирати слова, які максимально відповідають змісту першоджерела, найбільш адекватно відображають задум автора та дозволяють читачеві зрозуміти текст. Від того, наскільки адекватними є структури породження первинного тексту і його інтерпретації інформатором, залежить успішність процесу породження науково-інформаційного тексту. Якщо фокуси породжувального та породженого текстів не збігаються, виникає розлад комунікативної системи, який унеможливає адекватне усвідомлення мети, задуму, основної ідеї первинного твору.

У теорії інформації є твердження, що будь-яка форма інформації дезорганізується під час передачі. Зазвичай вона доходить до читача в менш зрозумілому вигляді, ніж була відправлена. Це твердження особливо актуальне, коли йдеться про інформацію, яка міститься в науково-інформаційних текстах. Оскільки для передачі інформації, що міститься в першоджерелі, потрібно її переробити, значно сконденсувавши, щоб умістити в незначний за обсягом текст, то зовсім уникнути дезорганізації не можна. Потрібно звести її до мінімуму. А це вимагає:

- відтворення системи основних понять першоджерела, термінів та властивих йому специфічних зворотів, які відповідають завданням науково-інформаційного викладу. У разі збереження специфічних термінів подається їх тлумачення;
- викладення головних положень і висновків оригіналу;
- відтворення його композиції, членування і значеннєвої структури;
- докладного представлення даних, найбільш значущих для цього джерела або для тієї галузі знання, до якої воно має стосунок;
- об'єктивного викладу змісту, відмови від його підміни оцінкою або інтерпретацією продуцента вторинного твору, максимального застосування нейтральних мовних засобів.

Рівень дезорганізації автоматично збільшується, якщо не приділяється достатньо уваги засобам вираження і передачі інформації, унаслідок чого повідомлення може перетворитися на шифр, який унеможливає його декодування читачем.

Якщо класифікувати науково-інформаційні тексти з точки зору їх близькості з текстом першоджерела на: а) найбільш близькі; б) менш близькі; в) максимально віддалені, то ті, що характеризуються найбільшою тотожністю з первинним твором, створюються тільки конденсацією (компресією) первинного тексту з метою подання його в компактнішому вигляді. У цьому разі текст не зазнає істотних трансформацій. Способи оптимального стиснення тексту ґрунтуються пере-

дусім на усуненні малоінформативних сегментів і надлишковості в плані вираження, причому не повному, адже повна їх ліквідація робить повідомлення нестійким й утруднює його сприймання. У такий вторинний текст можуть включатися без будь-яких модифікацій цілі фрагменти першоджерела, якщо вони відображають корисну інформацію і за своєю стилістикою відповідають вимогам науково-інформаційного викладу, (що не розцінюється як привласнення й незаконне використання чужого творчого доробку), або можуть вноситися незначні зміни, зумовлені вимогами жанру. Це відбувається здебільшого тоді, коли інформатор не вважає себе добре обізнаним у цій галузі знань або ще не має достатнього досвіду роботи в інформаційній сфері, унаслідок чого намагається не відходити від букви оригіналу, сліпо слідуючи за його автором як більш компетентним фахівцем. Іншою причиною може бути те, що науково-інформаційний текст створив сам автор, який сповідує поверхневий або недбалий підхід до аналітико-синтетичної переробки інформації, ставиться до вторинного тексту як до чогось другорядного, оскільки той, на його думку, належить до периферії наукової комунікації і «запускається» в неї як обов'язковий структурний елемент першоджерела й аналог його змісту. На етапі підготовки першоджерела цей укладач вторинного тексту ще не дуже добре усвідомлює його роль у системі наукового спілкування. Науково-інформаційний текст йому потрібен винятково для того, щоб редакція прийняла рукопис первинного твору до опублікування. Щоб не витратити зайвий час і зусилля на його підготовку, в такому разі на основі екстрагованих з першоджерела фраз формується таке собі віддалене ізоморфне текстове утворення, що не має функціональної ориєнтованості й не дає відповіді на запитання про основний зміст вихідного твору.

У науково-інформаційних текстах другого й третього типів редукція є лише одним зі складників комунікативної дії. Вона завжди супроводжується категоризацією й переосмисленням інформації, представленої в первинному тексті, її вторинною репрезентацією – проте вже не в готовій текстовій формі, а більш узагальнено. Вторинна репрезентація передбачає вилучення значної частини відомостей з тексту первинного документа й перебудову його змістової та синтаксичної структури, яку здійснюють, замінюючи одні фрагменти тексту іншими, поєднуючи кілька речень в одне, узагальнюючи відомості. Унаслідок цього науково-інформаційні тексти отримують меншу кількість елементів, спільних з першоджерелом, а чужий текст править для інформатора лише вихідним пунктом творчості. Причому в науково-інформаційних текстах другої групи незначна частина компонентів первинного тексту захищається незмінною або дуже близькою до оригіналу. Основний зміст первинного документа у цих

текстах розкривається на основі узагальненого уявлення про нього. Виклад тут дедалі більше віддаляється від першоджерела. Оригінальний текст може по-новому перекомпоновуватись і по-іншому структуруватися. Найчастіше це стається тоді, коли автор первинного твору сам укладає вторинний текст. Добре знаючи власний текст, автор спробує підкреслити у вторинному документі інформативно найцінніші моменти першоджерела й при цьому, природно, не побоюватиметься відходити від нього й не намагатиметься скласти науково-інформаційний текст суто на основі дібраних готових фрагментів. Він вільніший у поводженні з текстом оригіналу, може більше вдаватися до адекватних замінів і перестановок, об'єднувати споріднені проблеми й питання, висвітлені в різних місцях первинного твору, й тому його діяльність буде ширшою, ніж у не-автора.

Застосування того чи іншого способу відтворення первинного тексту значною мірою залежить від галузі науки, до якої він належить. Зокрема, у науково-інформаційних текстах з царини права зазвичай міститься значно більше екстрактів першоджерела, ніж у будь-якій іншій галузі знання, що ймовірно можна пояснити специфікою права як галузі знання, яка висуває особливі вимоги до точності передачі змісту текстів. Оскільки кожне слово тут наділене особливою значущістю, інформатор, щоб не спричинити різнотлумачень, доволі часто не ризикує замінювати терміни чи навіть мінімальні фрагменти оригіналу.

Вибір способу відтворення змісту зумовлений також і жанром першоджерела (стаття, монографія, підручник, автореферат дисертації, опис винаходу тощо), адже найбільша кількість екстрактів першоджерела зустрічається в науково-інформаційних текстах, створених на основі статей та описів винаходів. Найменша – на основі збірників, науково-популярних видань, навчальних посібників. Має значення також характер первинного твору – зокрема, оглядовий він чи теоретичний, моно- чи багатотемний. Якщо першоджерело політемне, оскільки висвітлює проблеми суміжних галузей знань, до науково-інформаційного тексту можуть переноситися фрагменти тільки тих його розділів, що стосуються тематичної рубрики науково-інформаційного видання, в якому опубліковано цей текст. Решта розділів, тематика яких становить лише принагідний інтерес для фахівців цієї галузі, мають бути викладені описово й значно коротше, ніж у попередньому випадку.

Проте навіть у межах однієї тематичної галузі й одного жанру розходження в характері відображення тексту першоджерела доволі значні, оскільки залежать водночас від розуміння традицій інформаційного видання, від інформативності й загального обсягу оригіналу, його доступності, мови та від прагнення передати не лише зміст, а й його стилістичні особливості.

4.3. Вплив змістово-логічної композиції першоджерела на структуру науково-інформаційного тексту

Вирішуючи питання про необхідність добору фрагмента первинного тексту для наступного формування основи змісту науково-інформаційного тексту, інформатор, який водночас є й автором першоджерела, орієнтується на смислові якості оригіналу. Для інформатора не-автора орієнтиром правлять передусім авторські вказівки на важливість того чи іншого фрагмента тексту, а вже потім його смислові властивості. Цією вказівкою є здебільшого змістово-логічна композиція первинного тексту, яка передбачає виділення в ньому основних композиційних частин і використання «семантичних опор» для розподілу змісту. Людина, котра створює науково-інформаційний текст на сучасні монографії та наукові статі, добре знає, що інформацію про предмет, мету й методи дослідження вона обов'язково знайде у вступі. Причому ця інформація нерідко оформлюється тут у вигляді окремих підрозділів. У висновках зазвичай підсумовується висловлене та вказуються способи реалізації отриманих висновків; накреслюються нові завдання і проблеми. Основна частина – безпосередній і різнобічний розвиток головної теми, заявленої у вступі. У ній описується проведене дослідження, повідомляються основні дані та суть першоджерела, для чого використовуються метаінформативні елементи, що забезпечують структурно-сміслову організацію тексту, оформлення та впорядкування матеріалу, наприклад, *розглянемо, слід зазначити, важливо підкреслити, головним є, особливо підкреслимо, отже, таким чином*. Слова-організатори висловлювання можуть поставати у вигляді:

- канонічних, з дієсловом у першій особі множини (*розглянемо*);
- установчих, з модальним чи оцінним словом (*необхідно/неважко помітити*);
- у формі дієприслівника або дієприслівникового звороту (*акцентуючи увагу на*);
- у безособовій формі (*здається, що*).

Ментальні перформативні висловлювання, які традиційно поділяють на констативи, акцентативи, ілюстративи тощо, найбільш характерні для наукового викладу, оскільки він організується як логічна послідовність мовних дій для відтворення інтелектуальних операцій над думками про об'єкт дослідження – висунення гіпотези, наведення фактів і доказів, обґрунтування висновків і підбиття підсумків. Інші стилі мають значно менші кількісні та якісні вкраплення метатексту в текст.

Проте не всі інтелектуальні кроки й операції знаходять експліцитне вираження й розмежування в первинному тексті, оскільки значна їх частина може бути легко встановлена читачем з контексту. Однак через недостатню кількість слів-організаторів зробити цього часом не вдається, що може спричинити невизначеність тексту й ускладнити його розуміння.

Як указівки значущості можуть братися до уваги також і засоби структуризації вихідного тексту (його рубрикація, розбивання на розділи й підрозділи, абзацне членування) в їх взаємозв'язку з таким дискурсивним засобом, як позиція (місце розташування) фрагмента в структурі тексту. Зокрема, найбільш інформативними є текстові фрагменти, що належать до таких комунікативних блоків, як заголовки і підзаголовки, введення проблеми, введення гіпотези, визначення поняття, висновок, – тобто в тих фрагментах, де зміст оформлюється як концептуально нове знання, що вписується (йому надається статус) у загальний науковий фонд знання. Підвищеною інформативністю автор зазвичай наділяє також перший та останній абзаци розділів та підрозділів, абзацну автосемантичну фразу, яка переважно узагальнює зміст усього абзацу.

Незважаючи на те, що науково-інформаційний текст змістово повністю залежить від першоджерела, він новий, самостійний текст, який за своєю комплексною структурою збігається зі структурою оригіналу. У цьому разі послідовність викладу може не відповідати планові написання першоджерела, адже до вторинного тексту не потрапляють викладені в первинному тексті загальні положення, історія досліджуваної проблеми, опис та аналіз раніше опублікованих наукових праць, в яких започатковано вирішення проблеми й на які спирається автор.

4.4. Первинний і вторинний тексти в аспекті функціонально-сміслових типів мовлення

Більш обґрунтовано дібрати якісь фрагменти тексту й визначити порядок подальшої роботи з ними відповідно до цільового й читацького призначення майбутнього науково-інформаційного тексту дає змогу настанова на форми вираження думки в первинному тексті. Без вироблення навиків аналізувати первинний текст з точки зору його віднесеності до того чи іншого типу мовлення, без урахування комунікативно-функціональних, логіко-семантичних, композиційно-структурних та лексико-граматичних характеристик використаного в ньому різновиду викладу неможливо створити науково-інформаційний текст, який би адекватно відтворював інформацію першоджерела. З огляду

на це важливим є порівняльний аналіз різних типів викладу як структурних одиниць первинного тексту, що характеризуються смисловою цілісністю, структурною завершеністю, організацією за певною схемою, графічною оформленістю та їх відображення в науково-інформаційному тексті, що сприятиме адекватному відтворенню істотної інформації, висуванню чітких вимог до будови вторинного тексту й поліпшенню його стилістичних і синтаксичних характеристик.

Типи викладу – комунікативно зумовлені, спрямовані на адекватне розуміння адресатом типізовані різновиди монологічного мовлення, які в сукупній єдності виявляють і представляють логічну й жанрову структуру тексту.

Для позначення цих стабільних структур надфразного рівня з функцією опису, оповіді та роздуму є термін «функціонально-смислові типи мовлення». Утім, незважаючи на те, що цей термін найкраще прижився в російському мовознавстві, науковці пропонують також і альтернативні його варіанти, зокрема, «мовні форми», «колорити», «типи мовлення» тощо. Українські дослідники найчастіше користуються терміном «тип викладу».

Не кожен текст, звичайно, витримується цілковито в одному з трьох традиційно виділених типів викладу, яких, поза сумнівом, достатньо в першоджерелах, – проте кожен можна розкласти на фрагменти, що їм відповідають. Текстові фрагменти, представлені тим чи іншим різновидом викладу, пристосовуючись до типових для відповідного жанру пропорцій складників, можуть охоплювати як усе змістово-композиційне ціле, так і деяку його частину. Тому деякі науковці досліджують їх на базі одного типу мовлення як одиниці різної протяжності – від одного чи декількох речень, а деякі зіставляють їх з абзацами та зі складними синтаксичними цілими. Зазвичай дослідники виділяють типи мовлення інтуїтивно, без будь-якого мотивування, відправним моментом вважаючи лише їх визначення та суть.

Різновиди викладу як функціонально, а іноді також і структурно самостійні частини тексту, одиниці контекстно-варіативного членування, в яких відображаються типові для текстів одного жанру фрагменти дійсності, відіграють особливу роль у мовній організації наукового змісту. Вони визначають характер мовного оформлення висловлювання, оскільки репрезентуються в тексті порівняно стабільним набором мовних одиниць і маркуються спеціальними формально-граматичними засобами. В описі, зокрема, спостерігаються переліки ознак, конкретна лексика, фактичний матеріал, змістовий наголос на іменниках та прикметниках, однорідність, співвіднесеність вищо-часових значень. Чільне місце в них посідають складені іменні присудки, різноманітні дієслівні форми з однотипним значенням

одночасності дії. Для оповіді характерна зміна часового плану, обставинних слів з часовим значенням, використання конкретної лексики. На відміну від них, у роздумах переважає не конкретна, а абстрактна лексика. Головними ознаками текстів-роздумів є модальні слова, причиново-наслідкові конструкції, авторська оцінка.

Для науково-інформаційних текстів трикомпонентна схема потребує доповнення й уточнення, оскільки своє місце в ній має знайти констативне повідомлення, сама назва якого вже говорить про характер його елементів.

|| **Констатація** – це повідомлення у формі речень результативного характеру, що вміщують твердження, факти.

У текстах-констатаціях широко представлені конкретна лексика, переліки. Дієслова в них постають в атемпоральних формах, а логічна спаяність тексту часто не знаходить мовного вираження у вигляді сполучників, сполучних слів або займенникових прислівників, унаслідок чого підвищується комунікативне навантаження кожного речення. Головна особливість констатацій, характерних для науково-інформаційних текстів, це – вживання стандартизованих інформаторських конструкцій (*показано, що; встановлено, що; зазначається, що; висвітлено; аналізується*), завдяки яким підкреслюється, що викладена інформація є компонентом змісту первинного документа.

Кожен тип мовлення характеризується власними різновидом зв'язку, принципами побудови, послідовністю, в якій слідують одна за одною частини висловлювання. Зокрема, оповіді, яка відображає часову послідовність дій, явищ, подій, властивим є ланцюговий зв'язок з анафоричними займенниками, синонімічними замінами та семантичними повторами. На основі оповіді створюються фрагменти науково-інформаційних текстів з перелічувально-послідовним зв'язком між ключовими за смыслом, автосемантичними реченнями, в основі якого лежить перелік основних думок з елементами підпорядкування. Опис, навпаки, характеризується паралельним зв'язком речень з переважанням синтаксичних та лексико-семантичних способів вираження та незначним використанням анафоричних елементів. У ньому видно рух погляду спостерігача по об'єктові опису, його складниках (зліва направо, згори вниз тощо), рух оброблюваної деталі; класифікаційний принцип з різною підставою для поділу на частини (за досліджуванним об'єктом, його структурою та властивостями, методом дослідження, територією тощо); зменшення (спадання) чи зростання ознаки: а) від нижчої до вищої або навпаки; б) від простої до складної; в) від більш до менш значущої; г) від означуваного до означального; д) від загального до конкретного тощо. Якщо описовий фрагмент у науково-інформаційному тексті передається розширено, тоді граматичний зв'язок

автосемантичних речень, межі яких чітко окреслені, набуває перелічувально-переривального характеру. Окрім цих речень, у тексті можуть зустрічатися речення, семантично й граматично залежні від них. У роздумі, за висловом науковця, відображається структура умовиводу в доведенні чи спростуванні (від засновків до висновку, від тези до аргументів і від них до висновку); та чи інша закономірність пізнавального руху по досліджуваному об'єкті (від явища до сутності, від фіксування змін до аналізу їхніх причин, від розгляду якісних характеристик предмета до вивчення його кількісних параметрів, від елементів до їх зв'язку, від установалення закону, його змісту до розкриття модифікацій, форм прояву в різних умовах, від з'ясування предмета до його історії, метод сходження від конкретного до абстрактного, діалектичний метод сходження від абстрактного до конкретного). Як і в розповіді, тут переважає ланцюговий зв'язок, проте часова співвіднесеність подій вже не така важлива, оскільки основними є їх причинно-наслідкові, умовні й цільові взаємозалежності, що широко маркуються відповідними сполучниками та сполучниковими словами. Головним засобом об'єднання речень, зазвичай синсемантичних, у рамках цього типу викладу є структурна співвіднесеність, яка відображає рух, розвиток, зчеплення думок. Щільне зістиковування елементів смислової структури втілюється в безперервній залежності мовних форм, що реалізують цей зв'язок. Протягнуті від одного речення до другого, настільки численні й відзначаються такою щільністю, що можна говорити про переплетеність, про сплетіння речень в єдину сітку.

У фрагментах науково-інформаційних текстів, створених на основі роздумів, зв'язок між реченнями перелічувально-приєднувальний. Автосемантичний характер речень зумовлений жанровими особливостями науково-інформаційного тексту, розуміння яких як стереотипу короткості, доведеного до абсолюту, дає змогу розшифрувати призначення різних видів перелічувального зв'язку як просте рядорозташування елементів, об'єктивоване композиційно-мовленневою формою «констативне повідомлення».

Вибір різновиду викладу зумовлений передусім характером об'єкта мовлення: дією, що розвивається в часі (оповідь); предметом чи явищем, наділеними певними характеристиками, якостями, структурою (опис); думкою, яка у формі умовиводу, доказу рухається до висновку (роздум). Серед об'єктивних екстралінгвістичних факторів, на яких ґрунтується використання того чи іншого різновиду викладу, варто виділити також наявність тих конкретних завдань, які ставить перед собою автор. Зокрема, первинні тексти створюються задля того, щоб зафіксувати для фахівців результати проведеного наукового дослідження чи досвід виробничо-технічної діяльності. Причому, якщо автор

захоче повідомити про щось, давши різнобічну характеристику предмета мовлення, перелічивши властивості, аспекти, притаманні йому в певний момент часу, то безперечно скористається описовим фрагментом. Найкраще донести до відома читача інформацію про події, факти, пов'язані з процесом дослідження, отриманням наукових даних, розповісти історію наукових пошуків з відображенням їх розвитку в часі він зможе завдяки оповідному різновиду викладу, а логічно довести правильність чи, навпаки, хибність якогось положення, судження чи передбачення, підвести читача до певних висновків, розкриваючи при цьому причиново-наслідкові відношення, йому допоможе композиційно-мовленнєва форма логічного мислення – роздум. Тобто роздум не повторює виконаних дій, а будує судження і висновок. Якщо автор переслідує імперативну чи директивну мету – вказати на необхідність виконання певних дій, то для її реалізації найбільше підійдуть констативні повідомлення. Констативи передають результати ознайомлення з предметом і фіксують судження, що не підлягають сумніву. Тобто, сам різновид викладу править основою для характеристики найбільш узагальненого змісту, і при цьому знаходить, як зазначалось, оптимальне вираження добором відповідних мовних засобів.

Типи мовлення та їх змінювання в тексті відображають процес мислення його автора, коли сприйняті конкретні факти та явища дійсності в найрізноманітніших їх проявах (опис) підлягають узагальненню (розмірковування) і потім поєднуються в контексті спілкування (оповідь). Читач, зі свого боку, сприймає їх як відображення частин складної події (оповідь), або складного предмета (опис), або рух авторської думки до висновку (роздум). Перцептивну позицію суб'єкта, що здійснює опис чи оповідь, можна порівняти з відеокамерою, яка створює відеоряд, фіксуючи рух погляду від предмета до предмета, від дії до дії, наближаючи відображуване впритул чи віддаляючись. Перед роздумом це порівняння зупиняється, оскільки ні в камері, ні перед нею немає мисленнєвого простору, і послідовність думок у відеоряді може бути передана лише опосередковано, через предметний світ. У тріаді типів мовлення роздум стоїть дещо окремішньо, оскільки виділяється на іншій підставі, за іншими принципами. Якщо в описі й оповіді відображаються одночасні та послідовні ознаки дійсності, то роздум відтворює послідовний ряд думок, що призводять до певного висновку. Тобто опис та оповідь передають саму дійсність і при цьому різняться за характером відображення її ознак, а в роздумі ознакам дійсності протистоять думки про неї. Перед констативним повідомленням завдання відтворити просторові й часові відношення, як в описі, та передати динаміку смислового розвитку, як у роздумі, не стоїть. У ньому синтезовано два види логічного зв'язку – просторовий

юкстапозит і часову послідовність, унаслідок чого послідовний зв'язок речень, межі яких досить чітко окреслені, набуває характеру перелічувальних відношень.

4.4.1. Опис у першоджерелі та його відтворення в науково-інформаційному тексті

У первинних наукових текстах для фіксації результатів дослідження широко вживані описи.

Опис – тип викладу, в якому подаються впорядковані ознаки, властивості, просторова орієнтація фізичного об'єкта, особи, місця, події тощо й виражається співіснування предметів та їх ознак в один і той самий час.

Опис передбачає послідовність та всебічність характеристики предмета чи явища з висвітленням як основних, так і другорядних деталей, що відмежовує його від переліків, у яких називаються, згадуються тільки основні його ознаки. Структурний зміст цього різновиду викладу – юкстапозитний зв'язок, що має поєднувальний корелятивний характер.

В описах містяться принципово апостеріорні дані, хоч природа цієї апостеріорності може бути різною. Зокрема, для багатьох із них апостеріорність полягає у використанні узагальненого образу уявних явищ чи аксіоматично введених математичних конструкцій. Саме завдяки апостеріорності опис постає констативним мовленням, в якому вживається тільки дійсний (не ірреальний) спосіб.

Зазвичай описам властиві дескриптивні реалізації. Проте, як показує аналіз, у первинних наукових текстах може реалізовуватися також і прескриптивність, яку зберігають у науково-інформаційному тексті:

Акцентовано, що політична реформа в Україні, за яку проголосувала більшість депутатів ВР, має стати тим механізмом, який дасть могутній поштовх руху країни її демократизацією. Перерозподіл повноважень між Президентом і парламентом має перетворити уряд у дійсно вищий, а не формальний орган у системі органів виконавчої влади. Політична реформа в Україні має заново визначити місце і роль партій у політичній системі держави, надати їм статус організацій, які повинні мати головну мету – стати суб'єктом правління в українській демократичній системі.

Сформульовану думку, що політична еліта України повинна ввести заборону на здійснення політичних союзів, коаліцій і блоків у період проведення виборчих кампаній. Це відрізнити ефемерні псевдопартії від партій, що мають життєздатний політичний потенціал.

У наведеному прикладі судження мають прескриптивні значення на поверхневому рівні. Текст є описом приписів про алгоритми, правила

й необхідні умови типових дій у процесі демократизації України. Формула, за якою реалізується цей опис, має такий вигляд: предмет мовлення + виразники інтенції обов'язковості чи бажаності (має, повинен, може) + дія, необхідна для досягнення результату. Описовий фрагмент при цьому представлений декількома реченнями, адже аналізований спосіб викладу передбачає наявність щонайменше двох ознак об'єкта, кожна з яких має бути виражена окремим судженням у вигляді речення. Одиночне судження може бути описом лише тоді, коли воно вміщене в імпліцитний описовий контекст.

Описовий тип викладу зазвичай аналітичний, починається із загального представлення описуваного предмета чи явища, за яким далі викладаються один за одним елементи опису – властивості об'єкта пізнання (предмета чи явища), його види, будова, функції та призначення. Черговість елементів опису, які мають тут однакову функцію – приписувати властивості предметам і явищам та встановлювати відношення між ними – визначається передусім тим, що в цей момент і в цих умовах найбільш істотне. В описах, як правило, немає логічного стрижня, який об'єднує окремі частини так, що одна з них впливає з іншої. У синтетичному описовому тексті загальна характеристика предмета або явища дається після опису окремих його частин для компонування їх в єдине ціле.

Окремі частини опису будуються за принципом: теза і її деталізація, розгортання, обґрунтування. Наприкінці ланцюга висловлювань опісля того, як перераховано всі елементи опису, може подаватися висновок. Описові тексти при цьому є статичними і легко зазнають згортання внаслідок видалення тих фрагментів, що йому піддаються. Але не можна вважати скільки-небудь істотними ознаки, які легко опустити.

Зазначений тип викладу застосовується в первинних текстах для опису предметів, приладів, механізмів, точного відтворення дій, необхідних для проведення експерименту, досліду з виділенням таких істотних ознак, що є важливою характеристикою з погляду їх розроблення, виробництва та використання. Предметом опису при цьому є розміри, властивості, будова, склад, призначення, умови їхнього виникнення, фактори, що впливають на них і на які впливають вони самі тощо. При відтворенні цих описів у науково-інформаційних текстах рекомендується дотримуватись такого переліку смислових аспектів:

- предмет опису;
- його призначення;
- галузь застосування;
- ким і де розроблений (стан розроблення);
- конструкція;

- технічні та експлуатаційні характеристики (вимоги);
- ефективність використання;
- економічні показники;
- результати реалізації (впровадження) описаного виробу.

Якщо об'єктом пізнання є властивості предметів та явищ, то ознаки подаються в певній послідовності: від нижчої до вищої, від простої до складної, від головної до другорядної, від вихідної до похідної тощо. Хоч можливим є і зворотній порядок побудови опису, коли спочатку перераховуються деталі, частковості, а вже потім подається загальна картина. Незалежно від цього ключовими тут виступають слова, що позначають предмет опису та характеристику його особливостей. У вираженні значення «властивість» найчастіше беруть участь дієслова *бути, становити, вважатися, мати характер, відзначатися, характеризуватися* тощо:

Однією з важливих характеристик затискних цанг є передатне число U , яке зв'язує між собою осьовий хід приводу затиску X_1 з радіальним ходом R затискних елементів.

Зовнішніми властивостями є форма, розміри, стан поверхні, тобто те, що можна оцінити візуально або за допомогою спеціальних пристроїв.

Семантика дієслівної зв'язки є в першому прикладі виражає належність певних ознак зображуваному об'єкту, а в другому – розкриває притаманність зовнішнім властивостям певних ознак, якостей, особливостей – *форми, розміру, стану поверхні*.

У разі, коли надається характеристика видів об'єкта опису, текст постає у формі класифікації.

Класифікація – це упорядкована сукупність видових понять, яка застосовується для пошуку нових взаємозв'язків між ними, а також для систематизації вже наявних знань за досліджуваним об'єктом, його структурою, властивостями, методом дослідження тощо.

Формальною ознакою класифікації виступають дієслова *поділяти, розділяти, розрізняти*, якщо вони визначають об'єкти за певними ознаками стосовно головного об'єкта, а не протиставляють їх:

Символи математичного алфавіту поділяють на кілька класів: символи змінного розміру, символи бінарних операцій, символи відношень, обмежувальні символи, великі та малі грецькі букви, різноманітні акценти та стрілки тощо.

У цьому разі опис-класифікація має ознаки опису властивостей. Якщо описується будова технічного об'єкта, ключовими словами виступають назва самого об'єкта (машини, механізму, пристрою) і назви його деталей та вузлів, наприклад:

Синтезований затискний патрон підвищеної надійності складається з основних і додаткових затискних елементів, між якими розміщено

допоміжні елементи у вигляді **пластин**, утворених за рахунок розчленування трикутником.

Семантичними центрами виступають при цьому дієслова *складатися, мати (у своєму складі), містити, входить до складу, бути (частинною)* тощо, які чітко ідентифікують зазначений тип описового викладу.

У тих частинах тексту, де описується призначення об'єкта, широко вживаються дієслова *використовувати(ся), застосовувати(ся), призначати(ся)*, семантика яких однозначна – застосовувати з певною метою описуваний об'єкт, виконувати певне призначення:

Ці пристрої застосовують не тільки в поліграфічній промисловості, а й в електротехнічній, радіотехнічній та інших галузях для дослідження покриттів на стійкість до сухого стирання копійовальних шарів, гальванота лакофарбних покриттів виробів.

Якщо потрібно передати семантичне значення можливості щось зробити, то застосовують дієслова *дозволяти, давати змогу* в поєднанні з інфінітивом на позначення результативності процесу – *збільшувати, оптимізувати, підвищувати, поліпшувати* тощо:

Ця обробка пластмас органічними розчинниками та ПАР викликає зміни морфологічної структури поверхневих шарів унаслідок їх розчинення, набрякання, розтріскування, релаксації тощо. Це покращує травлення поверхні й дозволяє значно збільшити адгезію.

Описові фрагменти, в яких ідеться про призначення описуваних об'єктів та явищ, можуть уміщуватися в початковій структурі наукового видання. Проте найчастіше вони застосовуються як висновок без елементів роздуму наприкінці статті чи розділу монографії.

Описовий тип викладу зустрічається в усіх частинах первинного тексту. Проте описи доволі часто (особливо в науково-технічних текстах) є суто периферійними, пов'язаними з початковим та завершальним етапами роботи, коли, з одного боку, формується задум, здійснюється пошук засобів, методів наукового дослідження, а з іншого – висвітлюються результати проведеної наукової роботи. Наприклад, у статті В. Маслійчук «Жіноче вбрання як засіб ідентифікацій у Харківському намісництві у 80–90-ті рр. XVIII ст.» є декілька послідовних описів, перший з яких міститься у вступній частині й повідомляє про джерельну базу дослідження, зокрема:

Основними джерелами для дослідження є справи, переважно кримінальні, з Ізюмської, Валківської, Богодухівської округ Харківського намісництва. Часто вони залишаються єдиними джерелами для характеристики буденного життя. Особливо цінними є описи вкраденого чи реквізованого майна, його оцінка й оцінювання державними органами чи самими злочинцями...[Маслійчук В. Жіноче вбрання як засіб ідентифікацій у Харківському намісництві у 80–90-ті рр. XVIII ст. / В. Маслійчук // Київська старовина. – 2005. – № 3. – С. 48–58, с. 49].

Решта описів, розміщених уже в основній частині першоджерела, характеризують конкретні предмети. Наприклад:

Загалом можна відтворити за окремими описами вбрання простолюдинки – це полотняні сорочки, запаски, плахти, інколи серпанки та хустки, свитки. Заможні пані мають ще й керсетки, каптани, шуби, подекуди й іноземні речі з найрізноманітніших матеріалів, хутряні вироби та ювелірні прикраси. Уособленням заможності слугують серги срібні з перлинами та золоті... [там само, с. 51].

Ефросинія не походить з вищих кіл поміщиків, і хоч за походженням є дворянкою, одружена зі священником. У переліку жіночих речей вже не натрапляємо на традиційні шувшуни, плахти, каптани. Серед цього переліку винятково «мантильки», покриті різними тканинами, «солоп» під чорно-бурими лисицями чи під червоним «едамашком», павіліон... [там само, с. 52].

Оскільки зміст опису початкової, вступної частини зазвичай і цього разу зокрема несе найбільш узагальнену інформацію, у науково-інформаційному тексті його передано майже повністю.

2.Т.433. Жіноче вбрання як засіб ідентифікацій у Харківському намісництві у 80-90-ті рр. XVIII ст. / В. Маслійчук // Київська старовина. – 2005. – № 3. – Бібліогр. : с. 48–58. – укр.

На основі кримінальних справ Харківського намісництва, які часто залишаються єдиними джерелами для характеристики буденного життя та містять особливо цінні описи вкраденого чи реквізованого майна, його оцінку державними органами чи самими злочинцями, характеристики речей та їх побутування в житті тогочасної людини, розглянуто особливості жіночої зовнішньої атрибутики. Зазначено, що саме вона приховувала в собі більше архаїки, пережитків минулого, а отже, частково була свідченням консерватизації певних тенденцій у соціумі або його зміни. За вбранням можна було визначити приблизний вік, сімейний та соціальний стан жінки.

Шифр НБУВ: Ж14441

Натомість унаслідок того, що надмірна деталізація нехарактерна для науково-інформаційного викладу, інформатор свідомо не став перераховувати видимі ознаки предметів одягу, а вказав лише на предмет викладу, використавши для цього інформаторську конструкцію *розглянуто особливості жіночої зовнішньої атрибутики*. Унаслідок цього описовий виклад перетворився в нейтрально-інформативну фіксацію факту.

Якщо опис у первинному тексті великий за розміром і несе значне смислове навантаження, до науково-інформаційного тексту вводяться лише окремі його частини. Наприклад:

Для забезпечення безперервного процесу надання банком послуг на базі головного офісу створюється єдиний аналітичний, методологічний,

розрахунковий та матеріально-технічний центр. До складу цього підрозділу слід включити:

- підрозділ автоматизації. Займається створенням, впровадженням та підтримкою програмного комплексу та матеріально-технічним забезпеченням територіальних підрозділів та підрозділів головного офісу;
- господарський підрозділ. Здійснює забезпечення процесу надання послуг та територіальних підрозділів господарськими товарами в цілому по банку та по кожному з підрозділів зокрема;
- бухгалтерія. Відповідає за облікову політику банку, здійснює облік та відображення основних засобів, нематеріальних активів та загальнобанківських затрат (будівель, меблів, комп'ютерів, програмного забезпечення, заробітної плати працівників, канцтоварів, амортизації тощо);
- юридична служба. Відповідає за безпеку банку та юридичне оформлення всіх операцій банку;
- відділ кадрів. Займається кадровим діловодством в цілому по банку: прийом, переведення, звільнення, пошук працівників банку.

Наведений опис складається з двох частин – вихідного судження (перший абзац) та власне розкриття теми. Відтворюючи його у науково-інформаційному тексті, інформатор зробив акцент на вихідному судженні, в якому визначено об'єкт викладу – *підрозділи центру*. Для цього він використав найбільш узагальнену частину опису, яка трансформувалася в самостійний тип викладу:

Охарактеризовано підрозділи, які повинен містити в собі єдиний аналітичний, методологічний, розрахунковий та матеріально-технічний центр, що створюється на базі головного офісу, а також функції колегіальних органів банку.

Зазвичай не переносять у науково-інформаційний текст описи, що виконують у першоджерелі додаткову або уточнювальну функції. Украй рідко відтворюються в науково-інформаційному тексті деталізовані описи, навіть якщо вони в первинному тексті становлять основу викладу. Переважно їх можна зустріти лише в РЖ «Агропромисловий комплекс України» та науково-інформаційних виданнях Книжкової палати України, де публікуються інформативні реферати. Для індикативних рефератів описи не характерні взагалі, замість них зазвичай вживаються конструкції *подано детальний опис, детально охарактеризовано*, які підкреслюють, що описовий виклад у першоджерелі доволі розлогий.

Опис може контамінувати в науково-інформаційних текстах з іншим видом повідомлення – оповіддю. У цьому разі виникає тип викладу, який можна кваліфікувати водночас і як опис, і як оповідь. Незалежно від цього він служить загальній меті наукового опису предмета дослідження. Іноді опис може трансформуватися в роздум.

Зокрема, в статті «До історії козацького села Пристроми» автор, намагаючись з'ясувати, чи брали мешканці села Пристроми участь у Визвольній війні українського народу 1648–1654 років проти шляхетської Польщі, спочатку зазначає, що прямих «документальних даних про це немає, але є опосередковані, що дають змогу ствердно відповісти на поставлене запитання. Виявилось, що зробити це можна на основі аналізу прізвищного складу козацьких полків, передусім Переяславського» [Толочко М. До історії козацького села Пристроми / М. Толочко // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 118–120, с. 119]. А через два абзаци подає перелік прізвищ козаків Переяславського полку, серед яких є такі, що притаманні лише, або насамперед, мешканцям села: «Так, до полкової сотні Переяславського полку був записаний Миско Ігнатенко. До сотні Романенка входили козаки: Яцько Черняк, Дем'ян Ігнатенко, Яцько Кондратенко, Степан Гапоненко та Хилоко Ігнатенко. У реєстрі сотні Івана Коваленка записані козаки: Федір Волошин, Семен Іваненко, Семен Пристроменко, Іван Гордієнко, Іван Кондратенко та Філон Ігнатенко. До реєстру сотні Чикменева належали козаки: Хома Волошин, Іван Ігнатенко, Костюк Кондратенко та Максим Пристроменко. У реєстрі сотні Івана Бабича знаходимо прізвища козаків: Андрія Ігнатенка та Лавріна Ігнатенка» [там само, с. 119–120]. Ці два віддалені фрагменти, перший з яких є роздумом, а другий – описом, інформатор об'єднав в одне речення:

Проаналізовано прізвищний склад козацьких полків, зокрема Переяславського, що підтверджує факт участі мешканців села у Визвольній війні українського народу 1648–1654 років проти шляхетської Польщі.

Це поєднання різних типів викладу відобразилося в науково-інформаційному тексті роздумом. Частина роздуму, яка відповідає власне опису первинного твору, зберегла при цьому таку ознаку початкового типу викладу, як наголос на конкретній лексиці (*козацькі полки, Переяславський*).

Аналіз типів викладу в науково-інформаційних текстах показує, що суто описових вторинних текстів не буває як таких. У тій доволі обмеженій їх кількості, де вживається власне опис, неодмінно наявні інші типи викладу. При цьому опис не домінуючий, а виконує лише допоміжні функції. Зазвичай він входить до складу більших утворень, отримуючи при цьому додаткове значення констатації. Констатація, яка формує, як правило, вже перероблену первинну інформацію, є основним різновидом викладу в науково-інформаційних текстах. Оскільки інформація в ній подається в результативному аспекті із синтезованими просторовим юкстапозитом і часовою послідовністю, то відчувається не стільки послідовно-часовий характер зв'язку, скільки послідовно-перелічувальний. Унаслідок цього підвищується комуніка-

тивне навантаження кожного речення, межі речень набувають чіткого окреслення.

Для констатації-опису типовим є вживання інформаторських конструкцій з дієсловами *описано, описується, класифікується, дається класифікація, охарактеризовано* тощо минулого часу в значенні так званого минулого підкресленої констатації, наприклад:

Наведено класифікацію методів і прийомів фінансового аналізу за різними його рівнями. Докладно охарактеризовано неформалізовані, елементарні, традиційні, математико-статистичні методи фінансового аналізу, а також методи теорії прийняття рішень та методи фінансових обчислень.

Ці конструкції, хоч і не забезпечують повноти й конкретності передачі інформації, проте не порушують семантичної адекватності та привертають увагу читача, який за потреби може звернутися безпосередньо до першоджерела. Певною мірою вони компенсують семантичні втрати, неминучі за скороченого викладу інформації.

Отже, потрапляючи до науково-інформаційного тексту, описи модифікуються, зберігаючи при цьому у своєму складі тільки істотну інформацію, яка відповідає призначенню документа й сфері його реалізації. Вони неодмінно підпорядковуються основній комунікативній меті спілкування – передають констатувальний характер мовлення, у зв'язку з чим змінюються їх функції та деякі аспекти реалізації, перетворюючи власне описи на констатації-описи.

Деталізація та наявність обох частин опису (вступної та основної) зазвичай не знаходять повного відображення в науково-інформаційному тексті. Вступна частина опису й характеристика відображаються тут найповніше, що зумовлено їх особливим смисловим навантаженням. Опис зберігає свої ознаки в науково-інформаційному тексті й відтворюється в ньому майже повністю переважно лише тоді, коли він передає узагальнену інформацію. Розгорнутий опис зазвичай замінюється інформаторськими конструкціями, в яких дієслова *вказано, описано, вивчено, досліджено* тощо поєднуються з вказівкою на об'єкт викладу.

Опис не відображається в науково-інформаційному тексті, якщо він у первинному тексті виконує додаткову або уточнювальну функції. Не передаються, як правило, описові фрагменти, присвячені вузькому питанню, що не стосується основної інформації першоджерела.

4.4.2. Відтворення в науково-інформаційному тексті оповідного типу викладу першоджерела

Оповідь – інформаційно-узагальнене повідомлення про стан одного чи декількох суб'єктів у конкретній обстановці, яке призначається для відтворення послідовного ряду подій або переходу предмета з одного стану в інший.

Речення в оповідному типі мовлення організуються структурою з відношеннями часового слідування між її елементами, призначеною для розкриття діалектики об'єкта повідомлення. За такого структурного зв'язку одне речення доповнює, розвиває друге, даючи початок третьому. У первинному науковому тексті предметом оповіді виступають процеси, операції, хід і перебіг подій, дії механізму чи людини тощо. Відтворюючи їх у науково-інформаційному тексті, виділяють такі аспекти змісту:

- предмет (подія, явище, процес) і його суть;
- час, місце дії та умови, в яких вона триває;
- результат, висновки.

Формальними ознаками оповіді є передусім дієслова зі значенням дій, що в часі змінюють одна одну, та прислівники, часові додатки, назви дат – *спочатку, у цей час, потім, після, далі, на першому етапі, на другій стадії* тощо, семантичне значення яких тісно пов'язане з хронологічним викладом подій та поетапністю процесу.

У наукових першоджерелах з природничих наук цей тип викладу – найбільш поширений спосіб точного відображення роботи машин, механізмів, перебігу різних процесів та дій, здійснюваних під час проведення лабораторних дослідів, експериментів. Наприклад:

При вивченні впливу МП на величину мікротвердості кремнію використовували дві групи зразків – неокиснені (вихідні) та ті, що пройшли ВТО. Вказані групи зразків поміщали в постійне МП, магнітна індукція якого $B=0,17$ Тл, а час витримки в МП становив 7 діб. Після завершення магнітної обробки (МО) зразки кремнію вилучалися з МП і на них проводилися дослідження залежності мікротвердості від часу дії навантаження на індентор. Для порівняння проводили аналогічні дослідження на тому ж типі зразків, але їх не піддавали МО. Після цього розраховували величину ефекту, спричиненого магнітним полем, або відносну твердість та розглядали її залежність від часу мікроіндентування поверхні кремнію [Макара В. А., Стебленко Л. П., Кольченко Ю. Л. та ін. Дослідження впливу магнітного поля на кристали методом тривалої твердості // *Металлофизика и новейшие технологии.* – 2005. – № 4. – С. 527–534, с. 530].

Наведений фрагмент, в якому йдеться про експериментальне дослідження впливу магнітного поля на величину мікротвердості

кремнію, є відкритим рядом речень, об'єднаних структурно оформленим значенням послідовності дій у межах теми. Автор окремо представив у вигляді окремого речення кожен його вузол – етап розвитку дії, передав динаміку смислового розвитку, зміну цих вузлів та відобразив зв'язки між ними, застосувавши при цьому акціональні дієслова у формі минулого часу (*використовували, поміщали, проводили, розраховували* тощо). Динамічність оповіді додатково виражається обставинами часу – *7 діб, після, після цього*, які взаємодіють з часовими формами дієслова. Ці лексичні показники темпоральності уточнюють, конкретизують, а іноді й зумовлюють час здійснення дії.

До оповідного різновиду викладу автори первинних текстів звертаються передусім тоді, коли подають дані історичного характеру чи інформацію про події історії розвитку науки. Зокрема, в численних оповідях, розміщених у статті О. Голованова «Будівництво Нової Печерської фортеці», йдеться про причини, які змусили імператора Миколу I розпочати в Києві будівництво нової фортеці й Васильківського та Госпітального її укріплень, й про те, як воно проходило. Одна з них присвячена періоду підготовчих робіт зі спорудження нової фортеці та початку будівництва Васильківського укріплення:

У 1830–1831 рр. у Києві були проведені значні роботи з підготовки до будівництва нової фортеці. Здійснено розбивку місцевості під споруди фортеці та її еспланadu, побудовано інженерні цегляні заводи для забезпечення цеглою фортечних робіт. За короткий час було налагоджено й збільшено виробництво цегли із залученням до цього приватних заводів. Чимало було зроблено владними структурами міста з пошуку вільнонайманих майстрів для відправки на будівництво фортеці і забезпечення матеріально-технічними засобами. З багатьма підприємцями Києва та губернії було укладено угоди на постачання необхідних будівельних матеріалів та інструментів. Важливим кроком у реалізації плану укріплення Києва було посилення Печерської фортеці і Звіринецького укріплення. Внаслідок проведення цих заходів було підготовлено базу для початку робіт зі спорудження фортеці.

Нову фортецю було закладено 28 липня 1831 р. Споруджувати її почали з Васильківського укріплення. Фортеця будувалася 1831–1855 рр. (а деякі споруди до 60-х рр.) зі славетної київської жовтої цегли, яка виготовлялася особливим способом, випалювалася і загартовувалася за спеціальною методикою для надання найбільшої міцності. Однак відчувалася нестача робочої сили. Частина робіт переклали на військовій частини, штрафні роти й арештантів. Інженерний департамент навіть запропонував комендантам Бобруйської й Динабурзької фортець відправити до Києва своїх арештантів. А одного разу на фортечні роботи пригнали кілька сотень голодуючих селян з Чернігівщини [Голованов О. Будівництво Нової Печерської фортеці // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 87–107, с. 92].

У цьому фрагменті кожне речення має модель оповідного повідомлення. Усі разом вони виражають послідовний розвиток дій, тобто становлять суто оповідний тип мовлення, про що свідчать такі формальні маркери, як дієслова минулого часу (*проведені, здійснено, налагоджено, почали споруджувати, будувалася, пригнали* тощо), конкретна лексика (*фортеця, споруда, заводи, цегла*), обставини часу (*у 1830–1831 рр., за короткий час, 28 липня 1831 р., в 1831–1855 рр., до 60-х рр.*), динамічність викладу, акцент на діях і те, що кожне його речення виступає новим вузлом. В індикативному рефераті, складеному на основі зазначеного твору, ця та декілька інших розлогіх оповідей трансформувалися в одне речення-оповідь, яке коротко передає їх зміст:

Висвітлено передумови та історію будівництва в 1831–1855 рр. Нової Печерської фортеці, що включало спорудження Васильківського та Госпітального укріплень [Дж. – 2006. – Сер. 3. – № 2, с. 27].

Ця усічена передача оповіді, коли абзац або декілька абзаців замінюються одним реченням чи навіть його фрагментом, є найбільш поширеною в зазначеному виді рефератів. Проте в інформативних рефератах оповідь зазвичай відтворюється дещо ширше. Візьмемо, наприклад, оповідний фрагмент першоджерела, що охоплює два абзаци:

Ще коли було пораховано лише 30 % бюлетенів, стало зрозуміло, що перемогу здобула ВМРО-ДПМНЕ. Її лідер Нікола Груєвський заявив, що прагне якнайшвидше сформувавши уряд та розпочати роботу. «Наша пріоритетна мета – вступ до Європейського Союзу. Ми сконцентруємо зусилля на поліпшенні економічної ситуації, боротьбі з корупцією та криміналом і підвищенні рівня життя», – зазначив він. У свою чергу, Владо Бучковський побажав переможцям якнайшвидше сформувати кабінет і взятися до праці. «Перемогу здобула не та чи інша партія, а народ Македонії, який довів свою здатність зробити правильний вибір в умовах свободи», – наголосив він.

Свого задоволення результатами виборів не приховували Євросоюз та ОБСЄ. Представники цих організацій заявили, що, попри наявність деяких порушень, голосування в Македонії було проведено відповідно до демократичних європейських стандартів [Воронцова Н. Македонія : влада не втрималася // Народний депутат. – 2006. – № 8 (20). – С. 61–63, с. 62–63].

Для відтворення його найістотніших моментів інформатор скористався двома реченнями одного абзацу, зберігши навіть використану в першоджерелі цитату із заяви Н. Груєвського:

Зазначено, що перемогу здобула ВМРО-ДПМНЕ. Її лідер Нікола Груєвський заявив, що прагне якнайшвидше сформувати уряд та розпочати роботу. «Наша пріоритетна мета – вступ до ЄС...» Представники ЄС та ОБСЄ заявили, що, попри наявність деяких порушень, голосування в Македонії було проведено відповідно до демократичних європейських стандартів [Пол. – 2006. – № 12, с. 21].

Помітно, що виклад у науково-інформаційному тексті дещо змінився, адже інформатор скоротив змістову частину повідомлення, максимально наповнивши смислом кожен вузол оповіді, що дало змогу читачеві з декількох рядків тексту отримати велику кількість істотної інформації. Це, у свою чергу, вплинуло на відтворення формально-граматичних ознак оповіді. Зокрема, не передано обставину часу (коли було пораховано), вилучено авторський коментар (свого задоволення не приховували), який не характерний для науково-інформаційного викладу, оскільки не дозволяє позбавитися від особистісних, суб'єктивних смислів. Решта ознак – вживання дієслів минулого часу доданого виду, зміна часових планів, динаміка, наголос на подіях – залишилися незмінними.

Найбільш повно оповідь відтворюється в науково-інформаційному тексті тоді, коли вона передає істотну інформацію, а першоджерело при цьому є невеликим за обсягом. Візьмемо, наприклад, оповідь первинного тексту, обсяг якого становить лише чотири сторінки тексту:

У передвиборних перегонах-2006 взяли участь усі політичні партії, які функціонують у Македонії. У загальному підсумку це – шість виборчих блоків плюс понад 20 партій, що не захотіли блокуватися ні з ким. Усього за право на крісло в 120-місному парламенті Македонії (Sobranie) змагалися 2620 кандидатів.

Вибори в країні проводять за пропорційною системою, в один тур, без законодавчо встановленої явки виборців [Воронцова Н. Македонія : влада не втрималася // Народний депутат. – 2006. – № 8 (20). – С. 61-63, с. 61].

Інформатор майже повністю відтворив оповідь, увівши при цьому інформаторську конструкцію *відзначено, що*:

Відзначено, що вибори в Македонії проводилися за пропорційною системою в один тур, без законодавчо встановленої явки виборців. У передвиборних перегонах-2006 взяли участь усі політичні партії, які функціонують у Македонії. У загальному підсумку це – шість виборчих блоків та понад 20 партій, що не блокувалися [Пол. – 2006. – № 12, с. 21].

Через це виклад набув більш чіткого та безстороннього характеру, зумовленого специфікою самого жанру вторинних текстів та настанов на передачу фактів, що відбулися в певний момент часу, без будь-якого втручання в оповідь з боку інформатора. Іноді буває достатньо найменшого загального зауваження, не зовсім описового епітета, найскромнішого порівняння, найневибagliвшого «може бути», найпростішого логічного членування, щоб інформатор порушив об'єктивність викладу, переключившись із реального відтворення подій на їх суб'єктивне висвітлення.

Детально передаються в науково-інформаційних текстах також дані про спостереження за результатами дослідів, наприклад:

Спочатку досліджували утворення ландоміцину E в динаміці поверхневого росту культури S. globisporus 3-1 на соєвому, кукурудзяному

і пептонно-дріжджовому середовищах у чашках Петрі. Найбільші зони пригнічення росту тест-культури спостерігали навколо блоків газону культури продуцента, що виросла на кукурудзяному середовищі, дещо менші – навколо блоків із соєвого середовища і найменші зони дала культура, яка виросла на пептонно-дріжджовому середовищі. Найбільший радіус зон пригнічення росту виявили на 48-й годині росту культури продуцента на всіх середовищах [Мацелюх Б. П., Тимчик О. В., Мацелюх А. Б. Вплив умов вирощування *Streptomyces globisporus* 3-1 на продукування ландоміцину E // Мікробіологічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 44–54, с. 46].

З огляду на значне смислове значення результатів дослідів, їх подано в науково-інформаційному тексті доволі повно:

*Досліджено продукування протипухлинного ангуциклінового антибіотика ландоміцину E в динаміці поверхневого і глибинного росту культури *Streptomyces globisporus* 3-1 на різних повноцінних середовищах. Показано, що найбільший вихід ландоміцину E спостерігали на кукурудзяному, дещо менший – на соєвому і найнижчий – на пептонно-дріжджовому середовищах незалежно від способу вирощування [Дж. – 2006. – Сер. 1. – № 5, с. 120].*

Проте інформатор змінив виклад на констативний, максимально сконцентрувавши увагу на предметі оповіді та на досягнутому результаті. Оскільки констативний характер висловлювання послабив часову послідовність у передачі результатів дослідження, виклад став більш статичним. Як вказівку на наявність розповіді в науковій статті використано дієслова *досліджено* та *показано*.

Розлога оповідь у науково-інформаційному тексті будується за законами оповідного мовлення. Її структура може бути представлена декількома самостійними реченнями, поєднаними контактним лінійним зв'язком, які порівняно з реченнями – складниками фрагментів з усиченою передачею оповіді в стилістичному плані більш різноманітні, оскільки зазвичай залежать від стилю автора першоджерела. Ця структура застосовується для розкриття діалектики й динамічного відтворення об'єкта. Однонаправленість руху передається в ній так, що дія, зображена в антецеденті, передує в часі дії, відтвореній у консеквенті. Основними засобами реалізації часового відношення тут виступають лексичні одиниці зі значенням часу та вказівки на порядок розгортання дії, співвіднесеність часових форм присудків, а також різні пласти дієслівної лексики зі значенням повідомлення про розвиток дій або станів предметів.

В оформленні найбільш уживаного в науково-інформаційному тексті усиченого оповідного фрагмента бере участь значно менша кількість лексем дієслів, що, як правило, входять до складу оповідних інформаторських конструкцій. Передусім – це дієслова-присудки *висвітлено/порушено (питання), розглянуто (проблеми), подано інформацію*

про..., повідомляється про..., визначено (внесок) тощо, які свідчать про те, що в первинному творі інформацію викладено у формі оповіді, наприклад:

Висвітлюється видавнича діяльність товариств «Просвіта», «Крайовий фонд» Руського педагогічного товариства, а також спеціалізованого видавництва «Світ дитини», які друкували книжки, шкільні підручники та журнали для дітей [Дж. – 1999. – Сер. 3. – № 3, с. 126].

Визначено внесок Демографічного інституту в розвиток демографічної статистики на прикладі виданих ним теоретичних праць, а саме: «Людність України», «Матеріали санітарної статистики України 1877–1914 рр.», «Индексы брачности. Эюд по статистике населения» (1922), «Смертность у Росії й на Україні» (1928), «Население Киевской области» (1925) тощо [Дж. – 2000. – Сер. 3. – № 3, с. 107].

Ключове слово *висвітлюється* позначає розкриття певної проблеми і вживається в науково-інформаційному тексті (перший приклад) на позначення детального зображення процесу – видавничої діяльності товариства «Просвіта» – у тій хронологічній послідовності, як його подано в первинному творі.

Словосполучення *визначено внесок* (другий приклад) є формальним відображенням перелічених у першоджерелі й наведених у вторинному тексті теоретичних праць. У первинних наукових творах семантика дієслова визначено наближена до висновку, що притаманно роздумам, але в науково-інформаційних текстах це ключове слово відображає, як правило, оповідь про об'єкт.

З метою відтворення в мінімальному науково-інформаційному контексті найбільш значущої релевантної інформації першоджерела широко використовуються семантичні трансформації, пов'язані зі структурними змінами, зокрема зміною порядку слідування частин, перетворенням декількох абзаців первинного тексту в одне речення. Тоді в науково-інформаційних текстах оповідний фрагмент нерідко поєднується з описовим (незалежно від того, розташований той поруч чи знаходиться на значній віддалі від нього), у результаті чого утворюється тип викладу, який має ознаки констатації, опису й оповіді водночас:

Зазначено, що організовано первинне насінництво гібридів, занесених до Реєстру сортів рослин України, а саме: Одеського 122, Одеського 123, Одеського 149, Одеського 249, Одеського 504, Згода, а також гібрида з високим умістом олеїнової кислоти Одор [АПК України. – 2006. – № 2 (28), с. 26].

Опис відображається тут за допомогою конкретної лексики на позначення об'єкта викладу та його ознак – *первинне насінництво гібридів, гібрида з високим умістом олеїнової кислоти Одор*, а оповідь – семантикою слів, що передають дію (**організовано, занесених**). Проте

домінуючою в цьому разі є функція констатації, що передається конструкцією *вказано, що*.

Отже, унаслідок того, що в реченнях з дієсловами на позначення оповіді, які вживаються в науково-інформаційному тексті, синтезовано просторовий юкстапозит і часову послідовність, висловлювання набувають вигляду констатацій, в яких логічний розвиток думки часто замінений логічною констатацією. Як результат, у них немає динаміки, а факти подаються в результативному аспекті. Констатації-оповіді реалізуються в науково-інформаційних текстах з метою інформувати читача про те, які питання, в якому порядку та наскільки ґрунтовно висвітлено в першоджерелі.

Найбільш повно оповідь відтворюється в науково-інформаційному тексті тоді, коли: а) він інформативний; б) першоджерело має невеликий обсяг; в) суть теми становлять історичні відомості. Якщо оповідь не несе значного навантаження в тексті першоджерела, то її або не відображають узагалі, або лише вказують на її наявність за допомогою інформаторської конструкції, що включає дієслова *повідомляється про..., вивчено, досліджено, показано, розглянуто* тощо та назву об'єкта викладу. Зазвичай не переносять у науково-інформаційний текст оповіді, використовувані в першоджерелі для ілюстрування й доказу думки, що розвивається в формі роздуму.

Будучи рідко представленими в повному, розгорнутому вигляді, оповіді зазвичай входять на правах складової частини в текстові утворення, що мають характер констатацій. Самостійно оповідні фрагменти наводять лише в інформативних рефератах. Але й тут є своя специфіка, зумовлена тим, що початок оповіді зазвичай маркують констативні повідомлення з оповідними інформаторськими конструкціями. Крім того, у цих текстових фрагментах наводять, як правило, основні моменти процесу, що дає змогу вважати їх не оповідями, а повідомленнями. Адже отримати такий відомий і звичний різновид викладу, яким є оповідь, можна лише включенням неістотних процесуальних ознак, що не властиво науково-інформаційним текстам, для яких визначальною є категорія економії з тенденцією до короткого змістового представлення ситуації.

Унаслідок основної комунікаційної настанови науково-інформаційних текстів на інформування та своєрідності виконуваних ними завдань у науковій комунікації оповідь як традиційний мовленнєвий тип у першоджерелі перетворюються в специфічний для науково-інформаційного викладу тип мовлення – констатацію, що орієнтує читача на швидке сприймання висловленого.

Оповідь у науково-інформаційному тексті переважно нерозгорнута, оскільки повідомляє про якісь дії чи стани без їх конкретизації і детальної хронологічної послідовності. Виражена зазвичай окремим

реченням, вона постає у вигляді констатаційного повідомлення. Застосована в мікротематичному контексті як фрагмент речення, вона виконує здебільшого роль вступу до опису чи роздуму.

4.4.3. Роздум як тип викладу в науковому й науково-інформаційному текстах

Роздум – тип мовлення, в якому досліджуються предмети або явища, розкриваються їх внутрішні ознаки, розвиваються, доводяться чи заперечуються ті чи інші положення.

Роздум характеризується особливими логічними відношеннями між судженнями, що входять до його складу, і специфічною мовною структурою, яка залежить не тільки від логічної основи роздуму, а й від смислового значення вивідного судження. До цього типу мовлення автори звертаються тоді, коли необхідно дати оцінку предмету чи наявності в нього якоїсь ознаки; обґрунтувати дії чи стани; виявити причиновий зв'язок зумовлених явищ, продиктувати якусь дію як необхідну або обґрунтувати можливість чи бажаність дії; нарешті, обґрунтовано щось стверджувати чи заперечувати в категоричній формі.

Роздум, в якому завжди є проблемна ситуація, а його предметний зміст – пов'язані між собою пояснення, коментарі, полеміка, переконання, умовиводи тощо, присвячені якійсь темі, буває представлений у первинному тексті такими змістово-мовними варіантами, як: **власне роздум**, доведення та пояснення. Центральне місце серед них посідає власне роздум – тип викладу, що найбільш послідовно виражає причиново-наслідкові відношення між судженнями. Основною його метою є виведення нового знання, показ ходу авторської думки та способів розв'язання проблеми. Власне роздум складається з ряду суджень, що стосуються певного предмета чи питання і йдуть одне за одним так, що з попередніх суджень необхідно випливають чи слідуєть інші, а в результаті отримується відповідь на поставлене запитання.

Іншим різновидом, який надає судженням більш аргументативного характеру, є **доведення** – обґрунтування істинності чи хибності висловлених положень. Класичним його прикладом є доведення наукової теореми. У ньому виклад матеріалу починається із загального положення-постулата, яке потім конкретизується, узагальнюється й на підставі узагальнень робиться кінцевий висновок. Мінімальний набір блоків, зчепленням яких утворюється елементарний стандартний текст-доведення, включає чотири обов'язкові спеціалізовані одиниці, послідовність яких може варіювати. Серед них виділяють:

- представлення теми;

- пояснення-доведення, яке завершується наведенням формули;
- уведення буквених позначень;
- виведення, резюме.

Решта одиниць факультативні: вони відсилають до вже відомого, вказують на умови, за яких можливий наступний роздум, або подають зауваження порівняльного чи протиставного характеру. Доведення характеризується вживанням дієслів першої особи множини (*проведемо, перейдемо, введемо, використаємо, підставимо* тощо) для позначення послідовності операцій, результат яких вводиться словами *отримаємо, тоді, звідси випливає, звідки отримуємо* тощо. Якщо воно здійснюється з допомогою додаткових припущень, то використовуються частка *нехай*, перформативи та умовні конструкції. Однією з ознак доведення є повтор вихідного судження у висновку. Проте повтор не використовується в інформаційних жанрах.

На відміну від доведення, такий підвид роздуму, як **пояснення** служить не стільки для встановлення підтвердженої правильності чи помилковості будь-якого твердження, скільки для виявлення причин реальних явищ. Основною його метою є розкриття, конкретизація викладеного змісту, встановлення достовірності суджень стосовно чогось незрозумілого. Його комунікативне завдання – зробити виклад більш доступним для читача. Маркерами пояснення є сполучники підрядності з причиново-наслідковим (*оскільки, тоді як*) значенням, які виражають відношення логічного обґрунтування, слова *тому, отже, значить*, що поєднують сполучникову функцію з функцією модального слова. Використовуються також дієприслівники та дієприслівникові звороти, семантично еквівалентні причиново-наслідковим додатковим реченням, але порівняно з ними більш стислі та компактні.

У кожному різновиді роздуму, поданому в першоджерелі, чітко вичленовуються три частини:

- теза, що формується одним реченням, зрозумілим без попередньої частини тексту;
- доведення, в якому представлені спочатку основні аргументи зі словами *по-перше, по-друге* тощо, а потім додаткові, що вводяться словами *крім цього, до того ж* тощо;
- висновок (узагальнення), для розмежування частин роздуму і конкретизації значення якого широко використовують модальні слова *загалом, значить, таким чином, отже, нарешті*.

Конкретні ситуації здебільшого не вимагають наявності всіх трьох частин роздуму. В одному разі можуть зливатися в одне речення теза й доведення, в іншому – опускається висновок і читачеві надається можливість зробити його самому. Роздуми-тріади, характерні для першоджерел, науково-інформаційним текстам не притаманні, що

можна пояснити відсутністю в них аргументацій і доведень у чистому вигляді. Тут неприпустимі фрагменти на кшталт «Нехай функція $v(x,y)$ має неперервні другі похідні в однов'язній області G Покладемо $x = r \cos(t)$, $y = z$. Оскільки $v(x,y)$ має неперервні другі похідні, то (...). Якщо $(r, z) \in G$, то і $(r \cos(t), z) \in G \forall t \in [-\pi; \pi]$, оскільки область G симетрична відносно осі z Отже, $\Delta_m W^m = 0$ в G , що і треба було довести» [Барняк М. Я., Лещук О. П. Побудова розв'язків задачі про власні коливання рідини в півпросторі з круговим отвором з урахуванням особливостей у кутових точках // Наукові вісті НТУУ «КПІ» – 2006. – № 1. – С. 115–125, с. 118–119].

Повне відтворення роздуму в науково-інформаційному тексті зустрічається вкрай рідко й притому лише тоді, коли текстовий фрагмент з цим типом викладу несе значне смислове навантаження або є підсумковою частиною всього першоджерела. Наприклад:

Після липневих виборів албанське лобі в парламенті Македонії ще більше посилилося, що може дати підстави для прогнозування подальшої активізації дій албанських партій із застосуванням широковживаного останнім часом в Європі терміна «право нації на самовизначення». Тож від нового парламенту цілком реально чекати щонайменше позитивного розгляду питання про виділення західних «албанських» провінцій країни в автономне утворення в складі Македонії [Воронцова Н. Македонія : влада не втрималася // Народний депутат. – 2006. – № 8 (20). – С. 61–63, с. 63].

Оскільки цей завершальний фрагмент є коротким підсумком-прогнозом до всієї статті, то у науково-інформаційному тексті [Пол. – 2006. – № 12, с. 21] його передано повністю, навіть з відтворенням логічної послідовності думки, підкресленої структурою: зачин – аргумент – висновок, про що свідчать причиново-наслідковий зв'язок, що підкреслюється конструкцією з каузальною лексемою (що може дати підстави для), та частка зі значенням підсумку *тож*, яку інформатор замінив на *отже*. Проте це не характерно для науково-інформаційного тексту: якщо іноді в ньому й відтворюються всі елементи роздуму, то принаймні ті, що стосуються його аргументативної частини, постають зазвичай в усиченому вигляді, наприклад:

У сучасних дослідженнях теорії та практики фінансового менеджменту в банках проблема формування собівартості процентних продуктів банку, а також підхід до оцінки ефективності роботи функціональних підрозділів (центрів прибутку) пов'язуються з установами внутрішньобанківської трансферної ціни купівлі-продажу вільних грошових коштів.

Цей підхід ґрунтується на тому, що кожен конкретний актив формується за рахунок конкретного пасиву. Тому, якщо підрозділу не вистачає власних ресурсів для здійснення активних операцій, він купує кошти, яких не вистачає, у банку за внутрішньою ціною.

Таким чином, процентна складова собівартості активу складається з виплат на оплату ресурсів, здійснених банківським підрозділом за угодами з вкладниками та за внутрішньобанківськими угодами. Продавцем та покупцем ресурсів усередині банку виступає казначейство [Мещеряков А. Визначення процентної собівартості продуктів банку на основі внутрішньобанківського перерозподілу доходів та видатків // Банківська справа. – 2006. – № 2 (68). – С. 51–56, с. 52].

Наведений фрагмент, зміст якого формують відношення причинності, є підтипом роздуму – поясненням, ключова частина якого (перший абзац) містить повідомлення про наявний підхід до оцінки ефективності роботи функціональних підрозділів, а коментувальна (другий та третій абзаци) розкриває суть цього підходу і має при цьому відтінок висновку, який підкреслюється вживанням словосполучення *таким чином*. Логічні зв'язки між реченнями виражаються сполучниками *тому що* та *якщо*. Висловлювання є закритою структурою, яку інформатор передав так:

Наголошено, що проблема формування собівартості процентних продуктів банку, а також підхід до оцінки ефективності роботи функціональних підрозділів (центрів прибутку) пов'язується з установленням внутрішньобанківської трансферної ціни купівлі-продажу вільних грошових коштів.

Цей підхід ґрунтується на тому, що кожен конкретний актив формується за рахунок конкретного пасиву.

Стверджено, що процентна складова собівартості активу складається з виплат на оплату ресурсів, здійснених банківським підрозділом за угодами з вкладниками та за внутрішньобанківськими угодами. Продавцем та покупцем ресурсів усередині банку виступає казначейство [Екон. – 2006. – № 12, с. 35].

Хоч у науково-інформаційному тексті повністю або частково відтворено всі структурні частини пояснення, навіть зі збереженням слів автора первинного твору, унаслідок вилучення з тексту сполучників з причиново-наслідковою семантикою логічний зв'язок (вихідне судження – коментар) між ними послабшав або взагалі зник (коментар – висновок). Виклад у цілому набув ознак констатації.

Проте найчастіше пояснення передаються в науково-інформаційних текстах доволі вузько, використанням констатувального повідомлення як складової частини його вступу, наприклад:

Правозастосування пов'язане з поділом влади й наявністю гарантій для судової влади. У реальному житті тут безліч невіршених питань. Особа і правозастосовальні органи ще не знайшли гармонійних форм взаємодії. Іншими словами, громадяни не завжди з великою довірою ставляться до діяльності органів, що застосовують право. Існує ще багато бюрократизму й тяганини. Для подолання такого становища на рівні правової політики можуть і повинні вживатися відповідні заходи, а

громадяни й організації, домагаючись справедливих, на їх думку, рішень у галузі застосування права, можуть використати всі допустимі законом засоби [Бідей О. Основні форми реалізації правової політики // Право України. – 2006. – № 7. – С. 42-45, с. 44].

Ключовими в наведеному уривку виступають перші два речення, а поясненням – решта суджень-аргументів. Інформатор передав цей виклад, виокремивши перше речення зі вступної частини пояснення, яке, на його думку, несе найбільш узагальнену й сконденсовану інформацію.

Саме за рахунок відтворення тільки початкових суджень в науково-інформаційному тексті передається поєднання декількох роздумів, наприклад:

Після виборів–2006 взаємини органів державної влади й місцевого самоврядування в Україні визначалися передусім такими чинниками:

1. Надмірно високий ступінь централізації проявів публічної активності. Попри задеклароване роздержавлення суспільної життєдіяльності, центральна бюрократія намагається контролювати становище на місцях через активне використання засобів адміністративного контролю та фінансової опіки. Це спричиняє помітний опір регіональних еліт, їх консолідацію в протистоянні з центром, намагання використати загальнонаціональні політичні кампанії для отримання певних поступок тощо. Наявна організація суспільної діяльності унеможлиблює і певні кроки Києва: приміром, за нинішньої практики активного перерозподілу фінансових потоків і ресурсів в адміністративних центрах будь-які наміри змінити чинний адміністративно-територіальний устрій небезпідставно сприймаються як спроби зробити багатих багатшими, а бідних – біднішими.

2. Незавершеність реформи політичної системи і втрата логічного зв'язку між її складовими. Зокрема, не було прийнято змін до Конституції України, що передбачали б створення виконавчих органів обласних та районних рад і звільнення місцевих державних адміністрацій від соціально-економічних функцій локального значення. Навіть реалізація в повному обсязі закону про відповідні зміни Конституції України (№ 3207–1) через його суперечливість не зняла усіх проблем. Приміром, звільнення місцевих держадміністрацій від функцій виконавчих органів відповідних рад не супроводжується зняттям з них відповідальності перед цими радами (ч. 6 ст. 118 у ред. № 3207–1).

[Мельниченко В. Центр і місцева влада : конфронтація чи гармонізація // Народний депутат. – 2006. – № 8 (20). – С. 68–71, с. 68–69].

Ключовими частинами в наведеному уривку виступають перше його речення та початкові речення підпунктів, яких у першоджерелі наведено сім, а аргументувальною частиною можна вважати як увесь виклад після початкового судження, так і аргументи кожного з підпунктів. На те, що ці типи викладу є поясненнями, вказують закрита структура та відповідний смисловий зв'язок між частинами.

Так, між ключовою частиною та аргументами (чинниками) можна поставити частку а саме, а між першою назвою-чинником та його поясненням – частку оскільки. Між другою назвою-чинником та поясненням стоїть слово зокрема. Крім цього, прислівник приміром, який уживається в кожній з наведених пояснюваних частин, є маркером підтвердження. Саме в результаті дослівного перенесення з першоджерела лише ключових суджень виклад у науково-інформаційному тексті набув ознак констативного повідомлення.

Виокремлено чинники, якими визначалися взаємини органів державної влади й місцевого самоврядування в Україні після виборів-2006:

- надмірно високий ступінь централізації проявів публічної активності;
- незавершеність реформи політичної системи і втрата логічного зв'язку між її складовими;
- проведення виборів до районних та обласних рад за пропорційною системою з єдиним багатомандатним виборчим округом і «жорсткими списками» зумовило виникнення в цих радах сталої більшості (або й кваліфікаційної більшості), яка почала будувати відносини з місцевою держадміністрацією та її головою, виходячи передусім з партійно-політичних міркувань і вказівок партійних центрів;
- недостатній інтеграційний потенціал вищих органів державної влади України та негативні наслідки загальнонаціональних виборчих кампаній;
- переважання орієнтації керівників місцевих органів виконавчої влади на локальні інтереси та локальні еліти;
- зростання відокремленості та замкненості регіональних еліт;
- загальне звуження обсягу та послаблення зв'язків між мешканцями різних регіонів України на рівні ділового та побутового спілкування [Пол. – 2006. – № 12, с. 20].

Класифікувати наведений тип викладу як констативне повідомлення дозволяють такі його ознаки, як відсутність аргументів, єдиний об'єкт викладу (чинники), вживання переліку у формі номінативних речень та стандартизованої інформаторської конструкції з атемпоральним дієсловом *виокремлено*.

Лише окремими частинами зазвичай постає в науково-інформаційному тексті також і власне роздум першоджерела, наприклад:

Окреслимо тимчасові межі процесів стратегічного планування й управління стосовно банківської діяльності. <...> Якщо взяти до уваги відому позицію щодо великих банків, яка полягає в тому, що «вони занадто великі, щоб лопнути», то теоретично їхній часовий горизонт може бути навіть нескінченним. <...>

На відміну від умовно-нескінченного тимчасового горизонту, період, на який можна дати відносно надійний стратегічний прогноз розвитку

кредитної установи, значно коротший. У країнах зі стійкою економікою він становить від 3 до 10 років, у країнах з кризовою перехідною економікою – від 3 до 5 років, а часто й менше. Якщо прогноз робиться на більш значний період, він стає ненадійним, оскільки виникає занадто багато невизначеностей.

Доступний для аналізу період управління можна розділити на дві частини: найближчий – відповідає тактичній (оперативній) глибині управління і довгостроковий – відповідає позиції власне стратегічного управління діяльністю банку [Любунь О. Особливості розробки стратегічного плану діяльності банківської установи в умовах трансформації економіки // Банківська справа. – 2006. – № 2 (68). – С. 42–46, с. 45].

Цей фрагмент, що має всі композиційні елементи роздуму – вихідне судження (перше речення), аргументи та висновок (останній абзац), у науково-інформаційному тексті відображено так:

Окреслено тимчасові межі процесів стратегічного планування й управління стосовно банківської діяльності.

Розділено на дві частини доступний для аналізу період управління:

- *найближчий – відповідає тактичній (оперативній) глибині управління;*
- *довгостроковий – відповідає позиції власне стратегічного управління діяльністю банку* [Екон. – 2006. – № 12, с. 37].

За змістовим наповненням науково-інформаційний текст відтворює вихідне судження та висновок роздуму зі статті, але через відсутність причинно-наслідкового зв'язку між цими частинами роздум трансформувався у ньому в констатувальне повідомлення.

Редактор має слідкувати за тим, щоб зміст власне роздуму був переданий узагальнено, без дослівного цитування якоїсь частини цього виду викладу, зокрема:

Аналіз отриманих залежностей мікротвердість–час дає можливість припустити, що середні відстані між SiOx-кластерами не строго однакові по кристалу, тобто існує певний спектр розподілу вказаних відстаней, який носить періодичний характер. Не виключено, що МП впливає на ймовірність переносу водню між кластерами SiOx. Це, вірогідно, й зумовлює немонотонний характер зміни концентрації дифундуючого водню, який пасивує (декорує) напружені зв'язки в приповерхневому шарі кремнію. Останнє, у свою чергу, і спричинює немонотонний характер зміни належності $H(t)$.

Таким чином, імовірним фізичним механізмом, що лежить в основі зміни довготривалої твердості під впливом МП, може бути участь протонів водневих зв'язків у спін-залежних процесах трансформації дефектних комплексів реальних кристалів кремнію [Макара В. А., Стебленко Л. П., Кольченко Ю. Л., Науменко С. М., Патран О. А. Дослідження впливу магнітного поля на кристали методом тривалої твердості // Металлофізика и новейшие технологии. – 2005. – № 4. – С. 527–534, с. 533–534].

Цей двоабзацний текстовий фрагмент, що має такі ознаки

роздуму, як уживання абстрактної лексики (*аналіз, відстань, спектр, розподіл, характер, імовірність*) та вставних слів і словосполучень (*вірогідно, у свою чергу, таким чином*), причиново-наслідковий зв'язок, підкреслений сполучником *тобто*, чітка композиція – вихідна синтагма – аргументи – висновок, можна передати одним реченням:

Припущено, що немонотонний характер тривалої твердості кривих (мікротвердість – час інденування) може бути пов'язаний з існуванням у кремені після магнітної обробки метастабільних структурно нерівноважних фрагментів у вигляді SiO_x-преципітатів та з існуванням явища дифузної нестійкості [Дж. – 2006. – Сер. 1. – № 2, с. 53].

Як бачимо, тут відтворено не виклад, а саме зміст роздуму, вилучено з основного тексту ті фрагменти, які виражали припущення та аргументи. Унаслідок поєднання вихідної синтагми та висновкової частини роздуму в науково-інформаційному тексті створено єдиний фрагмент з такими ознаками констативного повідомлення, як вживання однорідних членів речення (*мікротвердість, час, інденування*), лаконічність, насиченість фактичним матеріалом, єдиний об'єкт викладу (характер твердості). На наявність роздуму в первинному тексті вказує інформаторська конструкція з дієсловом *припущено*.

Проте найчастіше фрагменти-роздуми першоджерела маркуються інформаторськими конструкціями з дієслівними лексемами *аналізується, підкреслюється, обґрунтовується, встановлено, доводиться, з'ясовано*. Лексичне значення дієслова *аналізувати* – робити аналіз, досліджувати щось, тобто розмірковувати – робить його ключовим словом для цього виду викладу. Значення другого за частотою в науково-інформаційному тексті дієслова *підкреслювати* полягає в наголошенні на тому, що автор першоджерела вважав головним у своєму роздумі (*Підкреслюється, що, незважаючи на нетривале керівництво інститутом, І. С. Жуков зробив досить багато для його становлення і розгортання наукової діяльності*). Воно акцентує увагу читача на вагомості висновку й підкреслює важливість певної думки. Вживанням дієслова *обґрунтовується* показано, що автор для доведення власної думки висуває переконливі докази й аргументи (*Обґрунтовується необхідність зміни статусу дрібногосподарних господарств громадян і фінансового забезпечення земельної реформи*), а дієсловом *встановлено* він констатує думку, детальне висвітлення якої представлено в тексті-роздумі першоджерела (*Встановлено, що селянські господарства не можуть сьогодні самостійно забезпечити сучасні технології обробітку і захисту ґрунтів, запровадити науково обґрунтований землеустрій*). У науково-інформаційних текстах часто зустрічається також слово *доведено*, яке позначає встановлення певної істини в першоджерелі (*Доводиться, що не завжди приватна власність виступає домінантою успішного*

відтворення земельних ресурсів і державній формі власності на землю має бути повернена домінуюча роль). Це ключове слово лексично пов'язане з одним з основних етапів роздуму – доведенням, якому властива логічність та послідовність викладу. У науково-інформаційних текстах доведення формулюється лише у формі висновку.

Роздум у науково-інформаційному тексті може не передаватися взагалі. Наприклад:

Добре знайоме конституційне положення про те, що «єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ст. 5). Вказана норма дозволяє поставити під сумнів висунуту в ході політичної реформи ідею пропорційних виборів народних депутатів України. Наступним «завоюванням» пропорційної виборчої системи в Україні стали вибори до органів місцевого самоврядування. Слід зазначити, що партії, а вони є елементом суспільства, підтримують саме таку реформу. Хоч ще не так давно були різні думки з цього приводу і в наших політиків, і в лідерів наших політичних партій. Якщо ми звернемося до ст. 22 Конституції України, то побачимо, що згідно з її приписами прийняття нових законів не повинне звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод громадян, трудових колективів. На сьогоднішній день ще ніхто переконливо не довів, що мажоритарна або змішана системи, які в нас існували раніше, є гіршими за суто пропорційну систему [Делія Ю. Гарантія забезпечення конституційного права громадян на участь у виборах до місцевого самоврядування в Україні / Ю. Делія, А. Федорова // Державність. – 2006. – № 1-2. – С. 25-26, с. 25].

Цей уривок показує нам суто авторські роздуми щодо пропорційної виборчої системи в Україні, яка, на його погляд, обмежує існуючі права й свободи громадян і трудових колективів. У ході аргументування власних думок автор вжив абстрактну лексику (*положення, джерело, ідея, вибори, права, свободи тощо*), специфічні для роздуму частки *хоч; якщо, то; якщо* та конструкції *дозволяє поставити під сумнів, слід зазначити, що*. Оскільки в контексті статті наведений роздум має додаткове, уточнювальне значення, у науково-інформаційному тексті [Пол. – 2006. – № 12, с. 20-21] його відтворювати не потрібно.

Отже, фрагмент-роздум може передаватися в науково-інформаційному тексті повністю і без змін тільки тоді, коли він є підсумковою частиною першоджерела, яка несе особливе смислове навантаження і має при цьому невеликий обсяг, тобто є змістово-композиційним різновидом роздуму – текстом-висновком або текстом-резюме.

Для науково-інформаційних текстів характерні роздуми, що вміщують один або два елементи тріади. Оскільки вибір елемента роздуму залежить від його смислового навантаження в першоджерелі, то в науково-інформаційному викладі знаходять вираження тільки ті

частини тексту, що виступають своєрідними смисловими пунктами, в яких немовби стиснено весь зміст фрагмента. Зокрема, у науково-інформаційних текстах найчастіше використовують висновкову частину (для власне роздуму) та вивідне судження (для пояснення й доведення) як найбільш інформативні структурні елементи цього типу викладу. Дані демонстраційного характеру, що використовуються в первинному творі для доказів і роздумів, у науково-інформаційний текст зазвичай не переносяться. Збереження в поодиноких випадках аргументів з першоджерела зумовлене прагненням показати не тільки факти, а і їхню природу.

Зазвичай роздум у науково-інформаційному тексті трансформується в констативне повідомлення, яке передає його зміст узагальненим судженням, представленим навіть не цілим реченням, а лише його фрагментом. Зміна типу викладу в науково-інформаційному тексті зумовлена втраатою причиново-наслідкових зв'язків між судженнями, послабленням функції доказовості, що є закономірним, адже цей текст має лише інформувати читача про зміст першоджерела, а не пояснювати, обґрунтовувати, доводити якісь його положення чи містити якісь припущення. Наявність роздуму в науково-інформаційному тексті відображається інформаторськими конструкціями з ключовими дієсловами *аналізується, доведено, встановлено, обґрунтовано, з'ясовано, аргументовано*.

Таким чином, кожний тип викладу характеризується структурною оформленістю, синтаксичною й семантичною спаяністю, інформаційною завершеністю та логічною взаємозумовленістю компонентів і по-своєму передається в науково-інформаційному тексті. Тому під час створення цього тексту потрібно враховувати не лише зміст первинного твору, а й особливості його викладу.

Так само як і в першоджерелах, у науково-інформаційних текстах реалізуються всі без винятку функціонально-смислові типи мовлення. Проте широко представлені в первинних наукових творах опис, оповідь та роздум – не є центральними в науково-інформаційних текстах. Якщо там відтворюється опис чи оповідь, то зазвичай найповніше відображається його вступна частина. Передаючи власне роздум у науково-інформаційному тексті, найчастіше використовують висновкову частину, а для відтворення пояснення й доведення найбільш інформативним структурним елементом там є вивідне судження. Можна не передавати сам тип викладу, а лише посилатися на нього за допомогою інформаторських конструкцій з відповідними дієсловами. Зіставлення першоджерела з його науково-інформаційним текстом дає змогу встановити певну закономірність уживання тих чи інших семантично навантажених слів для відтворення у вторинному тексті типу викладу першоджерела. Зокрема, для відображення

описового фрагмента першоджерела в науково-інформаційному тексті використовують такі ключові слова, як *описано, висвітлюється, характеризується*, для оповідного – *розглянуто, порушено (питання), йдеться про...*, а для роздуму – *аналізується, доведено, встановлено, обґрунтовано, з'ясовано, аргументовано*.

У зв'язку із закономірним використанням констатації як головного типу викладу науково-інформаційного тексту можна говорити про ієрархію в ньому стильових ознак (точність, стандартизованість, відсутність доказовості, автосемантичність речень, переліки, узагальненість), уся сукупність яких повною мірою виявляється лише в індикативних рефератах та анотаціях. В інформативних рефератах й оглядах ці стильові ознаки виявляються нерегулярно.

Типи мовлення демонструють зв'язок з функціональним стилем, його екстралінгвістичною основою. Зокрема, під час вибору відповідного типу викладу визначальним може бути питання щодо співвідношення заданого розміру науково-інформаційного тексту й насиченості його інформацією. Прагнення вмістити найбільш повну інформацію в цей обмежений за розмірами текст зумовлює відмову від традиційних типів викладу. На основі використання стислих мовних структур широко вживаними в науково-інформаційних текстах є констативні повідомлення, які орієнтують читача на швидке сприймання висловленого. Констативні повідомлення повною мірою проявляються в тих текстах, що становлять ядро власне інформаційного підстилю, оскільки найбільш строго відповідають його вимогам. Вони є чи не єдиним типом мовлення, на основі якого будуються індикативні реферати й анотації багатоаспектних та великих за обсягом первинних документів. На периферії, де на ознаки підстилю накладаються ознаки функціональних стилів, до яких належать первинні твори, констатації можуть змінюватися оповіддю та описом. Оповідь використовується зазвичай тоді, коли необхідно викласти передісторію подій, підкреслити динаміку якого-небудь процесу тощо. У чистому вигляді опис та оповідь подані лише в інформативних рефератах та оглядах, проте й там отримують додаткове «забарвлення» констатації. В індикативних рефератах вони на правах складових частин входять до структури констативних повідомлень. Залучаючись до висвітлення того чи іншого аспекту змісту первинного твору, ці види викладу модифікуються, проте продовжують передавати адекватну інформацію, що стосується суті висловленого. Оскільки зміст первинного документа передають у науково-інформаційному тексті без використання доказів, то для нього не характерний такий вид викладу, як роздум.

Застосування типу викладу залежить від мети, яку ставить перед собою інформатор. Зокрема, якщо він прагне лише констатувати наявність тих чи інших аспектів розгляду питання в першоджерелі, то

використає основний для науково-інформаційних текстів тип викладу – констативне повідомлення. Проте якщо він захоче ще й конкретизувати їх, надаючи наукові факти, думки, передбачення та характеристику їхнього значення, то скористається також і широко представленими в первинних наукових творах, але периферійними в науково-інформаційному мовленні описом, оповіддю та роздумом, причому – не в повному обсязі, а зазвичай в усіченому вигляді. Фрагменти-роздуми, зокрема, постають у науково-інформаційному тексті лише кінцевими висновками, а оповідь, опис або варіант їх поєднання відображаються у вигляді основних тез.

Вибір типу викладу в науково-інформаційному тексті значною мірою залежить і від галузі знання, якої він і першоджерело стосуються. Зокрема, технічні чи біологічні науки найчастіше пов'язані з описом, тоді як математичним більше властивий роздум, а для історичних наук, що будуються на основі тих чи інших фактів, подій, характерний оповідний тип викладу. Проте оповідь широко застосовується в історіографічних розділах будь-яких інших наук.

Унаслідок того, що найбільш інформативними в першоджерелі, якому властива рамкова структура, оскільки в смисловому відношенні воно утворює завершене ціле, є периферійні текстові фрагменти та їх частини, що представляють усі типи викладу, то вони найчастіше й потрапляють до науково-інформаційного тексту. Тому редактор має усвідомлювати особливі потенції граничних позицій цілого тексту та його фрагментів і вміло користуватися ними.

Запитання та завдання

1. Визначте типологічні особливості першоджерела.
2. Які першоджерела не підлягають аналітико-синтетичній переробці?
3. Охарактеризуйте причини порушення адекватності науково-інформаційного тексту оригіналові.
4. Визначте вплив змістово-логічної композиції першоджерела на структуру науково-інформаційного тексту.
5. Наведіть приклади використання в науково-інформаційному тексті описового та розповідного типів викладу.
6. опишіть суть та особливості констатацій у науково-інформаційних текстах.
7. Відтворіть у науково-інформаційному тексті фрагмент-роздум першоджерела (на вибір).

Список рекомендованої літератури

1. Александрова О. А. Аннотирование и реферирование электронных документов / О. А. Александрова // Электронные документы : создание и использование в публ. б-ках : справочник. – СПб., 2007. – С. 436–440.
2. Блюменау Д. И. Проблемы свертывания научной информации / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука : Ленингр. отд-ние, 1982. – 166 с.
3. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста / А. А. Вейзе. – М. : Высш. шк., 1985. – 127 с.
4. Иванова А. Ю. Особенности потока первичных и вторичных документов в приоритетном научном направлении: на примере экологии : дис. ... кандидата пед. наук : 05.25.03 / Иванова Анастасия Юрьевна ; Библиотека РАН. – СПб., 2002. – 172 с. : ил.
5. Нестерова Н. М. Семантическая адекватность первичных и вторичных текстов в процессе реферирования / Н. М. Нестерова // Текст, контекст, подтекст : сб. ст. / АН СССР, Ин-т языкознания, ВЦП ; [сост. и отв. ред. Ю. В. Ванников, Ю. А. Сорокин]. – М. : ИЯЗ, 1986. – С. 32–38.
6. Попова Т. В. Особенности понимания смысла текста в процессе реферирования / Т. В. Попова // Вчені записки Харківського гуманітарного ін-ту «Народна українська академія». – 2002. – Т. 8 – С. 543–548.
7. Реферирование в общественных науках: Теория и методика : сб. ст. / АН СССР, ИНИОН ; [редкол.: И. Н. Кравченко (науч. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1982. – 160 с.
8. Рогаченко Т. Про шляхи оптимізації реферування економічної інформації реферування / Т. Рогаченко // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 6. – С. 8–9.
9. Романчук Л. О. Історія аграрної науки на сторінках реферативних видань Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН / Романчук Л. О., Каргіна О. С., Самойлова Л. Г. // Історія науки і бібліографістика. – 2006. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
10. Тришук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія / О. В. Тришук. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 391 с.
11. Тришук О. В. Описовий тип викладу в первинному і вторинному текстах / О. В. Тришук // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Філологія». – 2007. – Вип. 17. – С. 119–123.
12. Тришук О. В. Оповідь у первинному та вторинному текстах / О. В. Тришук // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 16. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 113–122.
13. Тришук О. В. Реферат : його суть та співвідношення з первинним текстом / О. В. Тришук // Актуальні проблеми української

лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 15. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 150–158.

14. Тріщук О. В. Роздум у первинному та вторинному текстах / О. В. Тріщук // Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору : зб. наук. пр. / Національний університет «Кисво-Могилянська академія», Галицький інститут ім. В'ячеслава Чорновола. – Тернопіль-Львів : ЛА «Піраміда» 2008. – Том 2. – С. 74–78.

15. Тріщук О. В. Тексти для реферування та їх класифікація / О. В. Тріщук // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VIII (108). – С. 210–215.

16. Тріщук О. В. Реферування науково-технічної статті з поліграфічної тематики / О. В. Тріщук // Поліграфія і видавнича справа. – 2006. – Вип. 43. – С. 19–27.

17. Шиманов А. Е. Аннотирование и реферирование в издательском деле : конспект лекций. – М. : МГУП, 2004. – 131 с.

Категорії науково-інформаційного тексту

Для з'ясування специфіки й особливостей редакторського опрацювання науково-інформаційних текстів необхідно цілком усвідомлювати сутність їх категорій – основних властивостей, зумовлених функціонуванням цих текстів у системі соціальних комунікацій.

Текстова категорія – це об'єктивна істотна властивість, засіб узгодження діяльностей комунікаторів, пов'язаних через текст відношеннями взаємодії – цілеспрямованого, мотивованого, активного процесу видачі та прийому повідомлення, організованого соціально відпрацьованими засобами і способом формування та формулювання думки в спілкуванні людей одне з одним.

Вибір текстових категорій та оптимальних засобів для їх знакової реалізації здійснюється інформатором з обов'язковим урахуванням передбачуваного читача, його знань і здібностей як отримувача інформації, з прогнозуванням реакції читача на мовну реалізацію вираження текстово-дискурсивної категорії і пристосовуванням тексту до його потреб.

Водночас добір текстових категорій залежить від особистісних характеристик і мовної компетенції інформатора, зумовленої знаннями ситуації спілкування, норм функціонального стилю, навиками, набутими в результаті багаторазового повторення в типових ситуаціях.

5.1. Категорія інформативності

Інформативність вважається однією з найважливіших категорій науково-інформаційного тексту.

Інформативність – це результат згортання й адекватного відтворення в науково-інформаційному тексті основних елементів змістової та формальної структури первинного твору, один з факторів ефективного смислового сприймання та адекватної інтерпретації змісту першоджерела.

Адекватне відтворення означає, що науково-інформаційний текст не має містити нової порівняно з текстом-оригіналом інформації. При цьому передбачається не копіювання першоджерела, а передусім виявлення актуальної інформації.

Інформативність обов'язково слід пов'язувати з орієнтацією на читача, здатного сприймати інформацію у висококонцентрованій формі, і, пропускаючи через своє сприймання, формувати власну оцінку повідомлення. Орієнтація на читача передбачає компактний виклад та максимальне насичення тексту інформацією, що виступає в ролі «активного центру», який координує взаємодію всіх частин науково-інформаційного твору, ніби змушуючи їх працювати на розкриття основної теми і в такий спосіб забезпечуючи змістовність і стійкість до небажаних завад у сприйманні.

Інформативність – провідна функціональна характеристика таких видів науково-інформаційного тексту, як реферат та огляд. Оскільки вони є результатом компресії первинного тексту, що передбачає кількісне зменшення обсягу останнього без утрати його основного семантичного складника й тотожності з первинним твором, у них потрібно зберегти максимальну повноту істотної інформації про першоджерело, щоб читач зміг її використати у власній дослідницькій діяльності. Наприклад:

Проведено поглиблене обстеження 2087 дітей шкільного віку, які постійно проживають у Київській області, показано структуру захворюваності й стану здоров'я школярів. Підкреслено необхідність покращення ранньої діагностики та реабілітації дітей створенням діагностично-реабілітаційних центрів, активізації спільної роботи медичної, соціальної, педагогічної служб із залученням батьків.

Читач, ознайомившись з цим текстом, отримує вже готові висновки, які не потребують доведення чи обґрунтування: обстеження захворюваності й стану здоров'я школярів, які проживають у Київській області, свідчить про недостатній рівень їх ранньої діагностики та реабілітації. Тому потрібно створювати діагностично-реабілітаційні центри, активізувати спільну роботу медичної, соціальної, педагогічної служб і батьків. У цьому разі можна не звертатися до першоджерела, оскільки повідомлення досить інформативні. Це допоможе читачеві-досліднику не витратити зайвий час і зусилля на пошук первинного твору, а зекономити їх для розроблення власного наукового дослідження.

Передусім чытач повинен атрыматі карысную фактографічную інфармацыю. Їі аснову становяць дані, што характэрызуюць сучасны стан і тэндэнцыі развітку навуки, тэхнікі й выробніцтва, – зокрема, актуальні тэорыі, тэарэтычны та эксперыментальні положэння, законы, гіпотэзы, новыя конструкцыі машын, прыладів та механізмів, якісны новыя прыродны та супільныя явішча тощо, які стосуюцца пэвнай галузі знань і повністью адповідаюць інфармацыйным патрэбам її фахіўців. У цьому разі перавага надаецца новым даным – зокрема тым, які маюць доўгостроковае значэння, а такжэ важлівым рэзультатам, што суперечатэ ўжэ наявным тэорыям. Поряд іі зазначанымі відомасцямі в рэфераті та огляді маюць відображатіся новыя важлівы даны про перспектыўныя напрамы развітку навуки і выробніцтва, што не повністью, а ліше часткова стосуюцца тэматыкі галузі. Дупамагаючы чытачэві глібшэ зразуміці сущэ проблем, разгляданых у першоджерэлі, оцініці маштабність праведаного досліджэння, воні півдвіжуюць загальную інфарматыўність цих тэкстів і разшыраюць іх чытацьку адрэсу.

Нова інфармацыя – цэ та змістова частына тэксту, яка мажэ внесті змні до структуры як загальнаго, так і індывідуальнаго тезаўрусів. Зарады цієї інфармації створюецца тэкст. Саме оріентуванна інфарматара на нову інфармацыю, яка є пріорытетнаю в навукова-інфармацыйнаму тэксті, дупамагає більш рэзультатыўна півдвіжуваті іх інфарматыўність. Протэ карыснымы для чытача маюць буті такжэ і даны, тісно пов'язаны з асновною інфармацією, які істотна дуповнююць і півдтверджуюць її, але не є прынцыпово новымы. Воні спрямованы передусім на абгрунтуванна нової думкы, наданна ій кінцевога смисловога оформлэння з метою «впісаті» в сістэму ўжэ відомога в наўці знанна. Аджэ відомо, што новэ не мажэ буті спрыянэ без уведэння в контэкст відомога. Прі цьому стара інфармацыя маэ служыці фундамэнтам, на якому поетапно формуецца сам зміст новаго навуковаго знанна. Завдякы такому розгортанню змісту, коли нова інфармацыя пов'язуецца з ўжэ зафіксаваном в попередніх тэкстах цього аўтара або іншых наўковців, створюецца семантычна аснова для безпроблемнаго спрыянна тэксту чытачэм. Аўтор первыннаго тэксту для выроблэння та абгрунтуванна ранішэ невідомых наўці фактів і прэдставлэння власнаго навуковаго рэзультату зазвычай подаэ стару інфармацыю, актуалізуючы з її дупомогою досвід іншых дослідніків у выршэнні высвітлюваної навукової праблэмы, оскількы вважэ, што новэ знанна абгрунтованэ лішэ тоді, коли воно закріплэнэ попереднім досвідом. Прічому в інтэртэкстуальній тратковці дыхотомії «нова – стара інфармацыя» частка старої інфармації мажэ буті доволі значною.

У навукова-інфармацыйнаму тэксті в інтэртэкстуальнаму аспекті співвідношэння нової інфармації, што впершэ ввудыцца аўторам першоджерела, і чужой, яка належыць іншым аўтарам або належыць до

загальнонаукового фонду, є дещо іншим. Для того щоб відома інформація не виявилася надлишковою і науково-інформаційний текст був придатним для сприймання, потрібно дотримуватися такого принципу: необхідний мінімум старої інформації та можливий максимум нової. Тому в науково-інформаційному тексті зазвичай відмовляються від аналізу наукової спадщини, вказуючи лише на те, в яких межах власна теорія спирається на попередні знання.

У первинному тексті взаємодія старої та нової інформації спостерігається також і на інтратекстуальному рівні, коли автор першоджерела може повертатися до думок, раніше висловлених у межах тексту з метою їх акцентуації. Ця взаємодія сприяє мовній реалізації, по-перше, гносеологічного закону спіральності пізнання; по-друге, когнітивно-психологічній закономірності, пов'язаній з поступовою поетапністю розуміння і засвоєння нового наукового знання, яке через свою складність потребує інтелектуального напруження; по-третє, точності викладу і його зрозумілості для читача тощо. Оскільки в науково-інформаційному тексті, де відоме має бути викладене на рівні згортання, що відповідає основному призначенню документа, повтор інформації надлишкової, інтратекстуальність старого наукового знання для нього не характерна.

Унаслідок того, що всю важливу інформацію про першоджерело передати в обмеженому за обсягом науково-інформаційному тексті, зокрема в рефераті або анотації, надзвичайно важко або інколи навіть неможливо, то цей текст найчастіше дає змогу читачеві визначитися, потрібно йому звертатись до першоджерела чи ні, тому оцінювання інформативності науково-інформаційного твору зумовлене передусім знанням його особливостей як виду наукової інформації, точніше – розумінням цих особливостей. Якщо цей твір розглядається лише як сигнал для читача про наявність публікації на якусь тему з коротким переліком основних питань, що висвітлюються в першоджерелі, йдеться лише про фактуальну інформативність. Розуміння суті науково-інформаційного тексту як поєднання його сигнального характеру й здатності виступати самостійно та за деяких умов замінювати першоджерело зумовлює ширше трактування категорії його інформативності. Інформативність у цьому сенсі розуміють як відображення в науково-інформаційному тексті не лише фактуальної, а й концептуальної інформації першоджерела.

Концептуальність – теоретичні, методологічні та інші положення, що лягли в основу твору. Концептуальною є інформація про світоглядні підходи автора першоджерела, індивідуально-авторське розуміння співвіднесеності між явищами, описаними засобами фактуальної інформації. Оскільки читач отримує концептуальну інформацію з фактуальної, остання має знайти в науково-інформаційному тексті таке мовне втілення, яке б дало змогу читачеві оперативно сприйняти

його зміст і водночас легко здійснити мисленнєву роботу з декодування концептуальної інформації. Для цього мовні одиниці вживаються в прямому, словниковому значенні.

Подана в науково-інформаційному тексті фактуальна й концептуальна інформація може бути кваліфікована як ключова, уточнювальна та додаткова. Ключова інформація – повідомлення основних аспектів змісту першоджерела – може мати різні ступені значущості й залежно від цього бути представленою в градації: найважливіша, менш важлива та найменш важлива. Вона найчастіше маркується власне текстовими індикаторами значущості – інформаторськими конструкціями, наприклад: *зазначається, що...* ; *висвітлено*; *розглянуто*; *наголошено на*; *зацентовано увагу на...* ; *особливу увагу приділено* тощо.

З текстовими одиницями, що передають основну інформацію, безпосередньо пов'язана уточнювальна інформація, яка аргументує висловлене положення.

Для введення цього виду інформації в науково-інформаційному тексті зазвичай використовують сполучники *a same*, *зокрема*, *тобто*, *крім цього*, *при цьому*, а також синтаксичні засоби, такі як двокрапка, тире й дужки:

Розкрито зміст понад 800 понять і термінів з природознавства, екології й охорони навколишнього середовища, зокрема, абіотичних факторів, вегетації, заповідника, комети, екологічної кризи, охорони тваринного та рослинного світу, синекології, синергетики, флори, якісних показників води.

Безумовною перевагою комбінованого застосування є зниження ефективної дози композиції, розрахованої за диклофенаком натрію до 4,04 мг/кг та модифікації її токсикологічних характеристик (за показниками гострої токсичності досліджувана композиція приблизно в 10 разів менш токсична, ніж субстанція диклофенаку натрію).

Досліджено теоретико-методологічні засади оптимізації оподаткування компаніями – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Як показують наведені приклади, уточнювальна інформація сприяє кращому сприйманню викладеного й водночас вносить елемент новизни у висловлювання. А все те, що сприяє появі нової інформації, причому навіть незначної її частини, і не призводить до істотного збільшення обсягу науково-інформаційного тексту, є позитивним явищем.

Проте уточнювальна інформація може не повідомляти нового, а лише пояснювати, деталізувати висловлене, наприклад:

Зазначено, що автор дотримується трактування природи політичної нації та причин її виникнення, запропонованого відомими дослідниками історії

нації та націоналізму Ф. Майнете і Г. Коном. **Зокрема, Ф. Майнете виходив з онтологічної об'єктивності культурної субстанціональності єднання людей у нації і наголошував, що лише за певних умов – наявності спільної політичної волі це єднання може стати «політичною», «державною» нацією в межах національної держави.**

Ключова інформація, виділена напівжирним шрифтом, тут абсолютною нова, вона не впливає з контексту. Новизна цієї інформації відносна, тому що значна частина фахівців знайома з поглядами Ф. Майнете стосовно аналізованого питання і не вважає її актуальною. Оскільки основна функціональна властивість науково-інформаційного твору – повідомляти читачеві лише нову, актуальну інформацію, видаленням з нього тих фрагментів, які містять відомі для фахівців факти й істини, можна істотно підвищити інформативність тексту. Досягненням максимальної інформативності, рівень якої визначається кількістю нової, корисної інформації, заради якої читач звертається до науково-інформаційного твору, забезпечується належне сприймання тексту. Адже, якщо читач, який увійшов у ритм перцепції і готовий до усвідомлення нового, натрапляє на вже відоме, у нього, зі слів Р. Г. Іванченка, «ритм сприймання ламається, енергія витрачається на аналіз речення, а не на усвідомлення матеріалу. Ефективність викладу падає» [Іванченко Р. Г. Рукопис у редактора / Р. Г. Іванченко. – Харків : РВВ Книжкової палати УРСР, 1967. – С. 145].

На відміну від уточнювальної, додаткова інформація безпосередньо не пов'язана з мовними структурами, які служать для вираження ключової інформації. Головна її функція – розвантажити основний зміст, дати змогу читачеві перепочити й проаналізувати суть прочитаного. Проте введення додаткової інформації в науково-інформаційний текст не завжди виправдане. Тому під час редагування текстів, які розраховані на фахівців тієї чи іншої галузі знань, потрібно стежити за тим, щоб додаткова пояснювальна інформація не виявилась надлишковою і не втратила своїх корисних якостей. Свідчення цього – фрагмент з реферату, де вставлений компонент, що передає додаткову інформацію, негативно впливає на сприймання тексту читачем: *Однією з основних проблем цієї модернізації є перебудова масової свідомості, її переорієнтація, що передбачає усвідомлене співвідношення інтересів усього населення України (певна частина його ототожнювала себе раніше з радянським, а тепер – з російським народом)* з інтересами української нації та її держави. Інформація про те, що якась частина населення України ототожнювала себе раніше з радянським, а тепер – з російським народом, надлишкова. Крім цього, вона зумовлює порушення змістової цілісності речення й не сприяє зв'язності тексту,

оскільки той його фрагмент, що репрезентований вставленою конструкцією, сприймається начебто відірваним від основної інформації. Сприймання речення уривається саме на цій конструкції.

Передаючи в науково-інформаційному тексті актуальну інформацію про першоджерело, інформатор стикається з двома об'єктивно несумісними вимогами. З одного боку, він має забезпечити максимально можливу інформативність тексту, а з другого – викласти його в заданій кількості слів і зробити це так, щоб за її формою людині, не знайомій із задумом, можна адекватно відновити передавану думку. Іноді важко досягти рівноваги між інформативною насиченістю та комунікативною доступністю тексту, оскільки текст, що містить багато відомостей, може важко сприйматися. Проте широкий виклад також може ускладнювати розуміння, причому – не менше, ніж короткий і стислий. Щоб цього не трапалося, досвідчений інформатор має реально оцінити мінімальну міру інформації, яку необхідно й достатньо дати читачеві, щоб той пройшов бажаний для інформатора шлях пізнання суті первинного твору.

Намагання подати в науково-інформаційному тексті якомога більшу частину думок в якомога меншій кількості слів є основною причиною виникнення його напруженості, яку Р. Г. Іванченко визначив як вид подання думки, що потребує додаткових зусиль читача для адекватного розкодування того, що було внесено в текст автором [Іванченко Р. Г. Літературне редагування : навч. посіб. для поліграфічних ін-тів. – Репр. вид. / Р. Г. Іванченко. – К. : Вища шк., 2003. – С. 27]. Напруженість властива всім без винятку науково-інформаційним текстам, оскільки для них характерна конденсована подача інформації. Редактор повинен слідкувати за наявністю в тексті належного рівня об'єктивної напруженості – позитивного і необхідного явища, яке зумовлене достатнім інформаційним наповненням тексту, осмисленням нової для реципієнта інформації і є необхідним складником оволодіння термінологічним апаратом науки, постійним атрибутом оновлення знань. Збереження належного рівня об'єктивної напруженості зумовлює максимальне засвоєння інформації читачем. Наприклад:

Вивчено вплив еубіотиків на місцеве лікування гнійних ран та корекцію цитокинової відповіді при абдомінальному сепсисі. Встановлено, що застосування цього препарату стимулювало регенеративні процеси в гнійних ранах, що скоротило терміни перебування пацієнтів у стаціонарі.

У цьому тексті вжито терміни-поняття, для розуміння яких необхідні відповідні фонові знання й уміння, щоб перетворити інформативність в освоєну інформацію. Але перенасичення термінами тут немає, оскільки текст характеризується високим рівнем інформативності для читача з належним рівнем фахової підготовки.

Такий читач, доклавши деяких розумових зусиль і в разі потреби звернувшись до відповідної наукової та довідкової літератури, щоб отримати знання, необхідні для сприймання й осмислення закладеної в рефераті нової інформації, зможе подужати напруженість тексту. При цьому редакторів слід уважно стежити за тим, щоб рівень об'єктивної напруженості не перевищував того порогу, за яким настає несприйняття тексту читачем.

Якщо компетентність читача настільки низька, що не дозволяє подолати бар'єр між знаннями автора й інформатора та власним багажем знань, напруженість викладу зростає до максимуму. У цьому разі текст стає незрозумілим і тому втрачає здатність виконувати інформативну функцію. А це свідчення того, що читач не зможе осягнути також і первинного тексту, а отже, йому не варто звертатися до нього без додаткової спеціальної підготовки та поповнення власних фонових знань.

Неприпустиме зростання напруженості може спричинитися необізнаністю не тільки читача, а й інформатора, якщо той має прогалини в знаннях та в мовних вміннях, що призводять до прорахунків у викладенні змісту. Тоді необхідне втручання редактора, спроможного усунути суб'єктивну напруженість тексту, яка змушує читача виконувати непродуктивну роботу, долати створені невмілим інформатором перепони. Нерідко навіть кваліфікованому інформаторові з великим стажем роботи буває важко створити високоінформативний науково-інформаційний текст на те першоджерело, автор якого недостатньо чітко відмежовує власне нове від відомого чужого. Не сприяє якості аналітико-синтетичного опрацювання інформації також і «серійне продукування» науково-інформаційних текстів, в умовах якого хронічно бракує часу на виявлення найістотнішої інформації в першоджерелі.

За методом конденсування інформації способи підвищення інформативності в науково-інформаційних текстах можна умовно поділити на **декомпресійний** і **компресійний**. Перший пов'язаний зі збереженням кількості мовних одиниць і збільшенням обсягу самої інформації за рахунок широкого застосування інформаційно навантажених слів. Другий передбачає збереження обсягу інформації й одночасне зменшення словесного обсягу видаленням чи спрощенням тих конструкцій, без яких текст не втрачає однозначної семантичної інтерпретації з боку читача, що відповідає висунутому французьким науковцем Мартіне «закону економії зусиль» і прагненню сучасної наукової спільноти до збільшення інформативності тексту його скороченням.

Досягнення інформативності науково-інформаційного тексту обома зазначеними способами стає можливим завдяки врахуванню позамовних

факторів, зокрема – передбаченню наявності в читача відповідних знань з тієї галузі, до якої належить текст. Без знання понять цієї галузі науково-інформаційний текст буде незрозумілим для читача. Відсутність фонових знань спричинила б потребу повністю розкрити зміст усіх елементів мовлення, унаслідок чого він став би надмірно розлогим.

Одним з найефективніших і найдієвіших способів **декомпресії** підвищення інформативності науково-інформаційного тексту є використання смісних термінів та термінологічних сполук, які порівняно зі звичайними словами несуть у собі більше інформації та забезпечують однозначне й глибоке усвідомлення її змісту читачем. Застосування термінів дає змогу коротко подавати розгорнуті визначення й характеристики, стисло виражати суть наукових понять, фактів, процесів тощо. Переважання термінів над рештою слів є найбільш істотною ознакою наукового й науково-інформаційного текстів з тією лише різницею, що в останньому їх використовується набагато більше – до 80 %. Свідоме обмеження в науково-інформаційному тексті загальноживаної лексики на користь термінології, зумовлене дією закону жорсткої економії мовних засобів, створює мовне тло для функціонування термінів.

Більшість термінів переносять у науково-інформаційний текст з первинного документа без будь-яких змін. Проте задля стислого викладу в ньому використовують також терміни, яких немає в першоджерелі, оскільки окремі видові поняття тут нерідко замінюються родовими – звичайно, якщо це не призводить до хибних асоціацій, не шкодить змістові.

У тих висловлюваннях з родо-видовими відношеннями, де конкретний зміст передається видовим поняттям, а родові поняття несуть очевидну інформацію, останні можна відкинути. Так, у реченні: *Зубчасті передачі мають ряд цінних якостей: компактність, постійність передатного числа, надійність і довговічність, високий ККД, простота обслуговування* – для досягнення стислості можна без втрати інформації викреслити родові поняття *ряд цінних якостей, залишивши тільки видові (компактність, постійність передатного числа, надійність і довговічність, високий ККД, простота обслуговування)*, тому що лише вони важливі в цьому разі. Оскільки інформація про цінність цих якостей очевидна як для інформатора, так і для читача, на ній не потрібно зупинятися, щоб не розпоршувати увагу читача, відволікаючи його від основного викладу.

Важливу проблему становить вживання нових вузькоспеціальних термінів, оскільки їм потрібно давати пояснення, яке призводить до значного збільшення обсягу тексту. Якщо ці терміни – складники основних положень оригіналу, їх зазвичай переносять з першоджерела в науково-інформаційний текст, стежачи за тим, чи належно вони сприйматимуться

читачем. У цьому разі вузькоспеціальні терміни замінюють звичними, ustalеними в цій галузі знання термінами, які сприймаються й інтерпретуються однозначно як інформатором, так і читачем.

Якщо в первинному творі автор використав декілька синонімічних термінів на позначення одного поняття, то в науково-інформаційний текст переноситься той, що має найбільш стислу форму, тобто передусім варто керуватися принципом стислості.

Уцілювати зміст можна завдяки узагальнювальним словам і конструкціям, які дозволяють викласти сутність проблеми декількома словами замість розлогого речення, наприклад:

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню зовнішньополітичної діяльності уряду УРСР.

Зазначено, що глобалізація і широка інтернаціоналізація тероризму – це загроза, перед якою сьогодні опинилося людство. Ця обставина потребує уваги та зусиль спеціалістів різних сфер науки у вирішенні завдань боротьби з ним.

У першому прикладі вжито узагальнення «комплексному дослідженню зовнішньополітичної діяльності уряду УРСР», яке об'єднує питання, наведені в науково-інформаційному тексті й висвітлені детально в першоджерелі, зокрема, форми, методи, напрями діяльності, місце й роль зовнішньополітичного аспекту в становленні української держави. У другому – спочатку подається повна інформація про положення, оформлене розширеним словосполученням (глобалізація і широка інтернаціоналізація тероризму), а потім інформатор замінює його одним словом *обставина*, яке читач легко ідентифікує як замітник цього словосполучення.

Окрім зазначених лексичних засобів, значному збільшенню інформаційного навантаження сприяють граматико-стилістичні, зокрема, широка номіналізація – використання іменників, похідних від дієслів. Наприклад:

У навчальному посібнику розглянуто політико-правову діяльність [= діяти] політичних партій. Проаналізовано закономірності появи [= з'являтися] політичних партій та основні етапи їхнього розвитку [= розвивати]. Детально досліджено процес відродження [= відроджувати] багатопартійності, показано механізм правового регулювання [= регулювати] утворення [= утворювати] та діяльності [= діяти] політичних партій в Україні. Звернуто увагу на сутність та проблеми державного контролю [= контролювати] за діяльністю [= діяти] політичних партій, а також на колізії та прогалини чинного законодавства, що негативно впливають на процес їхнього утворення [= утворювати] та функціонування [= функціонувати]. Запропоновано певні зміни [= змінювати] та доповнення [= доповнювати] до існуючої нормативної бази.

Заміна цих іменників та іменних синтаксичних конструкцій дієсловами та предикативними словосполученнями призвела б до

перебудови речень і значного збільшення обсягу тексту (*закономірності появи політичних партій = закономірності, згідно з якими з'являються політичні партії; відродження багатопартійності = те, як відроджуються партії тощо*). Саме тому в науково-інформаційному тексті яскраво вираженою є тенденція до переважання іменників над іншими частинами мови. З-поміж іменників одне з найперших місць за частотою вживання тут посідають, окрім віддієслівних, також і абстрактні іменники, здатні узагальнювати зміст цілих речень чи навіть сторінок тексту оригіналу.

Серед найбільш продуктивних граматико-стилістичних засобів уцілення змісту реферативного тексту варто виділити також використання:

- похідних прикметників і дієприкметників, пов'язаних трансформаційними відношеннями з синтаксичними одиницями-конструкціями, пор.: *тверді матеріали = матеріали, що мають тверду структуру, бортова апаратура = апаратура, що використовується на борту; ремонтний цех = цех, в якому проводять ремонт, мідний дзвін = дзвін, виготовлений з міді;*

- багатокомпонентних високоінформативних і водночас дуже стислих атрибутивно-іменних сполук, утворених нанизуванням родового відмінка, який сприяє економному встановленню логічних зв'язків між поняттями, наприклад: *Проведено оцінку ефективності пасовищного та стійлового утримання худоби асканійської м'ясної породи*. Кожен наступний член сполучення уточнює попередній, а значення всього словосполучення стає зрозумілим тільки завдяки останньому. Оскільки використання зазначених словосполучень дозволяє зосередити думку на основному викладі, воно не сприймається як порушення норми. В інших стилях літературної мови це вважається недоліком;

- складних номінем з межднорідними означеннями, утворених на основі компресії предикативних одиниць. Наприклад, складна номінація «глобальна комунікативна категорія» є результатом компресії двох предикативних одиниць – «категорія є глобальною» і «категорія є комунікативною»;

- відокремлених зворотів з прихованою предикативністю, синонімічних відповідним підрядним реченням, зокрема – звороту з пасивним дієприкметником у ролі головного компонента замість підрядного означального (*Розроблено систему заходів, спрямовану на оздоровлення докілья та охорону здоров'я міських мешканців, яка реалізується на комплексній міжгалузевій основі*) та дієприслівникового – замість підрядного обставинного (Тому при закупівлі комбікормів потрібно вимагати сертифікат якості на премікс, оскільки, *будучи неповноцінним*, він може завдати господарству значних збитків);

• приєднаних конструкцій з віддієслівним іменником, які характеризуються прихованою предикативністю, аналогічною відповідним підрядним реченням. (*Звернено увагу на діяльність канадсько-українських бібліотек та інформаційно-ресурсних центрів «Вікно в Америку»*).

Граматико-стигістичним засобом ущільнення інформації декомпресійним способом є також широковживані в науково-інформаційному тексті переліки, які відображають класифікацію предметів, явищ, подій тощо, описаних й аргументованих у первинному творі як найбільш значущі. Для переліку основних даних без детального обґрунтування й передавання другорядних деталей, конкретизацію яких у разі потреби читач зможе знайти в першоджерелі, у науково-інформаційних текстах широко використовуються рубрикації та нумерації. Рубрикації застосовують, якщо є необхідність виділити шабель однорідних розгалужених понять, наприклад:

Визначено основні причини формування парламентського лобювання:

- *трансформація політичної системи України;*
- *традиційні передумови, пов'язані з історичним розвитком соціуму;*
- *плюралістичність соціального простору.*

Нумерації вживають тоді, коли нумеровані позиції знаходяться у відношенні підрядності – часовому, просторовому, причинно-наслідковому тощо або є одиницями відомої обмеженої кількості об'єктів. Наприклад:

Закон містить такі положення:

1. *Загальні положення.*
2. *Сертифікація та ліцензування в аудиторській діяльності.*
3. *Аудиторська палата України.*
4. *Професійна громадська організація аудиторів України.*
5. *Порядок проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг.*
6. *Права та обов'язки аудиторів та аудиторських фірм.*
7. *Відповідальність аудиторів та аудиторських фірм.*

Наведений фрагмент ілюструє впорядкування тексту за допомогою переліку, який вказує на послідовність інформаційних масивів у законодавстві, а за допомогою нумерації фіксує перехід положень Закону від загальних до конкретних. Проте, не варто зловживати переліками, адже якщо текст складається лише з них, то читати його стає нецікаво й сприймання не спрощується, а навпаки, ускладнюється.

Окрім мовних засобів як одного з основних способів конденсації найважливішої інформації в науково-інформаційному тексті без скорочення його обсягу, неабияке значення мають спеціальні

позатекстові засоби – формули, які несуть велике смислове навантаження, конденсують інформацію, узагальнено фіксуючи окремі етапи наукового дослідження. Замість словесного опису часто використовують буквені й цифрові символи, а також комбіновані форми для позначення понять, представлених поєднанням терміна й символа (*фактор-а*, *T-активін*, *B-слайнів*), що дозволяє змінювати ступінь деталізації та узагальнення інформації.

Серед *компресійних* способів, що використовуються для підвищення інформативності науково-інформаційного тексту, варто виділити усунення повторів, які в первинному тексті служать для нагадування читачеві важливих елементів змісту. Зокрема, зайвою в ньому, з одного боку, є інформація, яка не несе нічого нового, або яка лише констатує зрозумілі факти. Наприклад:

У статті розглянуто питання ісламського терору на сучасному етапі. Ця проблема актуальна для всіх без винятку країн, зважаючи на відкритість сучасного світу та розвиток науково-технічного прогресу і використання його надбань у терористичній діяльності. Нічого не додають до змісту неконкретні, загальні дані, виражені: неозначено-кількісними числівниками (кілька, декілька, багато, небагато, мало, немало, чимало), що вказують на неокресленість, невизначеність стосовно кількості когось або чогось; неозначеними займенниковими іменниками (дехто, децо, хтось, щось, хто-небудь, що-небудь), яким притаманна вказівка на особу або предмет без їхньої конкретної визначеності для мовця; неозначеними займенниковими прикметниками (якийсь, чийсь, котрийсь, деякий, дечий), що вказують на чітко не окреслену ознаку, якість, властивість предмета чи особи.

З другого боку, не сприяє інформативності науково-інформаційного тексту надмірна деталізація, що затемнює зміст основного висловлювання. Її можна пояснити намаганням інформатора дати якомога більше інформації про первинний твір, пояснити деякі його положення. Проте це не завжди обґрунтовано. Наприклад, у реченні *На підставі дослідження біоценозу у вагітних у нормі та за умов невіношування, а також у післяпологовому періоді обґрунтовано необхідність проведення профілактики* – центром розгляду має бути не предмет дослідження, а його результат. Тому виділений фрагмент можна видалити, не зашкодивши змісту та загальному спрямуванню тексту.

Одним з результатів прояву компресії на мовному, зокрема лексичному, рівні є вживання скорочених одиниць – мовних засобів, отриманих у результаті зменшення графічної довжини первинної одиниці. Зокрема, це можуть бути загальноприйняті скорочення назв величин та одиниць виміру, які відповідають шаблонам, прийнятим відповідними стандартами. Скорочувати в науково-інформаційному

тексті варто слова – назви процесу, явища, предмета. Для цього використовують загальноживані, відомі та справді необхідні фахівцям текстові аббревіатури. Текстові аббревіатури створюють і застосовують лише в одному конкретному тексті за умови, що вони зустрілися в ньому не менше трьох разів. Слово чи словосполучення, яке хочуть скоротити, перший раз пишуть повністю, поряд з ним у круглих дужках подають аббревіатуру, утворену з перших літер слів і набрану великими літерами. Скорочення мають бути загальнозрозумілими й мати тільки одне тлумачення. Користуватися ними варто тільки тоді, коли це дає істотну економію місця і не перетворює його мову в незрозумілу шифровку.

Вдаючись до принципу економії інформаційно насиченого короткого тексту, інформатор повинен зважати на те, що бездумне тотальне видалення надлишкової інформації ускладнює мисленнєву роботу читача й тому може негативно впливати на перцепцію тексту. У якісному науково-інформаційному тексті не має бути мовних одиниць, які не несуть смислового навантаження, і водночас йому властива оптимальна надлишковість. Адже, крім основної інформації, у ньому, як і в будь-якому іншому тексті, обов'язково є метатекстовий шар – елементи (зокрема модально-оцінні), які організують текст та експлікують його поступальний розвиток, що забезпечує за мінімального обсягу тексту найбільш ефективно його сприймання.

Рівнем інформативності науково-інформаційного тексту забезпечується його пізнавально-інформаційна функція, але не тільки ним. Необхідний також міцний контакт між інформатором і читачем, відсутність суперечності між ними щодо предмета повідомлення. Найбільш неприпустимим у науково-інформаційному дискурсі є те, що «не працює» на очікування читача. Занадто стислий виклад може викликати в читача невдоволення від розпочатого, але не закінченого з вини інформатора творчого процесу розуміння, оскільки той не виконав належним чином завдання зі створення інформативного тексту, здатного задовольнити очікування читача.

Чим швидше інформатор засвоїть мистецтво підвищення його інформативності, тим швидше він навчиться співвідносити нову інформацію з уже наявними в ментальній сфері стереотипами, збагне логіку й майстерність наукового мислення, краще опанує мистецтво редагування та створення якісного твору.

Таким чином, науково-інформаційний текст є високоінформативним, позбавленим надлишковості (різноманітних повторів, додаткових аргументів), концентровано щільним і при цьому зрозумілим для читача. У ньому подають корисну фактографічну інформацію й короткий виклад концептуального змісту першоджерела, відображають авторську інтерпретацію, погляди стосовно висвітаюваних питань.

Оскільки науково-інформаційний текст передбачає відповідного адресата, то й ущільнення інформації має здійснюватися з урахуванням інтересів адресата, що буде сприяти розумінню й засвоєнню змісту тексту.

Важливо знайти рівновагу між інформативною насиченістю та комунікативною доступністю тексту, досягти інформаційної тотожності розуміння змісту інформатором і читачем.

5.2. Категорія зв'язності

Зв'язність поряд з інформативністю є однією з основних смисло- і текстотвірних категорій науково-інформаційного тексту. Вона викликає зчеплення речень, завдяки чому вони піддаються істотному скороченню, компресії, бо нагромаджується відоме з контексту й воно далі випускається в багатьох реченнях.

Зв'язність – текстова категорія, що опосередковує розвиток тем тексту, забезпечує інтеграцію всіх його рівнів задля створення цілісності та сприйняття комунікатом.

Основні компоненти науково-інформаційних текстів безпосередньо чи опосередковано пов'язуються між собою в деяку структуру, оскільки не можуть існувати окремішньо, адже поза нею стають синсемантичними й унаслідок цього – незрозумілими. І лише взаємозв'язки всіх речень дозволяють розкрити всю повноту їх інформативної цінності. Послідовність не пов'язаних між собою речень може передати лише стільки інформації, скільки міститься її в автономних реченнях, тоді як семантика тексту представлена водночас і семантикою його речень, і внутрішньотекстовими зв'язками. Без міжреченнєвої зв'язності, як одного з найважливіших текстотвірних факторів, науково-інформаційний текст являв би собою просту сукупність речень з якоїсь теми, наприклад:

2.Ш.1567. Языковые контакты и евро-английский язык (на материале административной терминологической системы) / Н. П. Пожидаева // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. філол. науки. – 2004. – № 4. – С. 139–144. – Библиогр. : 6 назв. – рус.

Отмечено, что с образованием Европейского Союза (ЕС) процесс интеграции людей, говорящих на разных языках, приобрел значительное уважение. Взаимопонимание между всеми языковыми группами, включая уважение и терпимость, пропагандируется средствами массовой информации и является приоритетом системы образования. Язык административного общения сам по себе можно считать отдельной «культурой» или профессиональным «подъязыком», а администрацию ЕС – отдельным языковым сообществом. Переводчики, не только хорошо

владеющие иностранными языками, но и имеющие познания в области различных наук, оказывают сильное влияние на развитие терминологической лексики.

Наведений текст літературно не опрацьовано згідно з канонами науково-інформаційного жанру, а складено за допомогою простого включення в його структуру речень, дібраних з первинного документа як таких, що вміщують ключові слова. Незважаючи на те, що всі речення – дотичні до загальної теми, у цьому прикладі не спостерігається послідовного поєднання частин задля створення цілого – думка перестрибує з одного об'єкта на інший без будь-якої прагматичної мети. Логічної зв'язності суджень у цьому тексті немає унаслідок того, що інформатор не потурбувався про таку організацію матеріалу, за якої кожне речення сприяло б розгортанню, динамічному розвиткові тексту і просувало б висловлювання від відомого до нового, додаючи невеличку порцію нової інформації і «підживляючись» при цьому іншими реченнями. Як відомо, зв'язок спостерігається не між тими реченнями, що містять семантично близькі слова, а між тими, одне з яких синсемантичне. Для правильного розуміння синсемантичного речення і відтворення семантики окремих його компонентів необхідно залучити інформацію з інших речень. Зокрема, вислови *языковыми группами* (друге речення наведеного тексту) і *Язык административного общения* (третє речення) потребують уточнення в контексті. За відсутності такого уточнення читачеві важко інтерпретувати зміст тексту з великим ступенем точності й адекватності наміру автора, тому в нього залишається простір для домислювання, яке, можливо, не бралось до уваги, коли будувалося висловлювання.

Установлення семантичних та формальних відношень між окремими висловлюваннями дає уявлення про те, як будується текст у всіх його деталях, як співвідносяться між собою теми й реми послідовно розміщених речень, як здійснюється ремо-тематичний зв'язок між цими реченнями. Залежно від виду зв'язку, науково-інформаційні тексти можуть бути представлені ланцюговими, паралельними та кущовими структурами.

Жанрова специфіка науково-інформаційних текстів – «вторинна інформативність», що передбачає заміну логічного розвитку думки, наявного в першоджерелі, логічною констатацією з послабленим часовим моментом, зумовила значне поширення в них паралельної структури змістової організації. Цю структуру можна визначити як зіставлення декількох рем з однієї теми, коли окремі речення пов'язуються не безпосередньо одне з одним, а на рівноправних засадах – з темою всього вторинного тексту, яка найчастіше виражена в його зачині – заголовку або першому реченні. Це визначає основний

характер граматичного зв'язку в аналізованих текстах, зокрема, його перелічувальний характер. Переліки є граматико-стилістичним засобом компактного викладу основних даних першоджерела без їх обґрунтування або передачі другорядних даних.

Кожне речення в паралельних структурах висвітлює певну «порцію» найважливішої інформації про першоджерело, передає відповідний аспект змісту первинного тексту. Для того щоб поєднати її з іншими смисловими аспектами, в науково-інформаційних текстах широко використовують специфічні, характерні тільки для них мовні засоби – однотипно побудовані конструкції синтаксичного паралелізму, які називаються інформаторськими. Основна функція таких конструкцій полягає в упорядкуванні структури науково-інформаційного тексту поєднанням рівноправних частин у цілісне утворення, у відображенні смислової односпрямованості цих частин, а також у виділенні того нового (реми), що повідомляється в кожній з них.

Інформаторські конструкції розміщуються по всьому документу, чітко виділяючись на тлі його ритмічної невпорядкованості, наприклад:

Вперше у вітчизняному мовознавстві на матеріалі кількох мов індоєвропейського ареалу з використанням комплексного підходу здійснено аналіз агентивно-професійних назв жінок у протиставленні двох форм їх існування: лексиграфічної (у словниках і класифікаторах професій) та узуальної (у мовних текстах різної стильової належності та даних експериментальних досліджень. Вивчено особливості творення агентивно-професійних назв жінок у класифікаторах професій у їх синхронії та діахронії та встановлено їх термінологічний статус. З'ясовано основні чинники, які впливають на функціонування назв жінок в узусі. З використанням результатів тендерного дослідження проблем агентивно-професійної номінації жінок уперше сформульовано поняття «фемінізм» стосовно осіб чоловічої статі. Розроблено й апробовано методикку проведення експериментальних досліджень з вивчення дериваційного потенціалу мови в процесі творення назв осіб жіночої статі та семантики суб'єктивного словесного опису мовцями агентивно-професійних назв жінок та осіб чоловічої статі.

У реченнях, до складу яких вони входять, опускається тема, що відображала б назву первинного документа. Ця неповнота речень визначається передусім вимогою економії в розгортанні науково-інформаційного тексту. Дієслова, що входять до складу інформаторських конструкцій, мають однакові граматичні форми по всьому тексту. Оскільки вони передають не інформацію, а метainформацію, тобто інформацію про будову тексту, а не про описувані в ньому явища, і неявно містять відсилення до назви першоджерела, вміщеної в заголовній частині науково-інформаційного тексту, інформаторські конструкції маркують синсемантичність речення.

Характер зв'язності в паралельних текстових структурах

підкреслює однофункціональність і смислову однонаправленість їхніх безпосередніх компонентів – речень чи послідовностей декількох з них. Між реченнями, поєднаними паралельним зв'язком, іноді можуть встановлюватися відношення контраюнкції, яка передбачає протиставлення двох співіснуючих явищ, та субординації, коли одне або навіть декілька з них залежать від іншого, наприклад:

Акцентовано увагу на тому, що «досконала конкуренція» не завжди може забезпечити ефективну реалізацію соціально орієнтованої економіки. Тому й запропоновано підходи щодо формування критеріїв економічної ефективності антимонопольної діяльності з оцінюванням не тільки ефективності вжитих антимонопольних заходів, а й планування антимонопольної діяльності з урахуванням орієнтації на інноваційний розвиток економіки.

У монографії розглянуто різні аспекти поняття економічної ефективності та вплив конкуренції на економічну ефективність. Встановлено взаємозв'язок різних типів ефективності. У результаті вказано, що конкуренція забезпечує ефективність створення нових ресурсів (адаптивна ефективність); розподілу ресурсів (алокативна ефективність) та використання ресурсів (Х-ефективність).

Проте за паралельного зв'язку думка найчастіше має характер зіставлення. Судження не розвиваються одне з одного, а зіставляються. Тому речення не залежать одне від одного, не «підживлюються» іншими. Якщо опустити одне речення, то решта речень зможуть існувати без нього. Таке опущення неможливе в ланцюгових структурах, які наступні після паралельних за частотою появи в науково-інформаційних текстах семантико-структурним типом висловлювання. За допомогою ланцюгового семантико-структурного зв'язку передаються різні відтінки відношень між компонентами – зокрема, приєднання, доповнення, уточнення і розвитку раніше висловленої інформації. У текстах з цим типом зв'язку наявна чітка послідовність тісно пов'язаних між собою речень, кожне наступне або впливає з попереднього, або є безпосередньо наступною ланкою в оповіді, описі.

Найменше вживаною в аналізованих текстах є куцова структура, й майже зовсім не вживають багаторівневих куцових утворень, властивих великим за розміром текстам, структурна організація яких представлена низкою взаємопов'язаних надфразових єдностей. Іноді тут може використовуватися куцова організація змісту, яка найчастіше представляє розщеплення реми одного речення на декілька тем наступних речень, або є результатом узагальнення рем декількох попередніх речень у реми останнього речення, наприклад:

(1) У збірнику окреслено два окремі пласти публікацій.

Перший містить статті з історії української дипломатії: дипломатія Київської Русі, дипломатичні служби часів української козацької держави, короткочасна, але яскрава сторінка діяльності дипломатичних місій УРСР і

врешті – зовнішньополітичні зносини сучасної незалежної держави.

Другий – публікації теоретичних наукових досліджень, розвідок, щоденників, спогадів, епістолярії, в яких мова йде про специфіку дипломатії як науки щодо здійснення завдань зовнішньої політики держави, як мистецтво досягти своєї мети методами, притаманними дипломатії, під рубрикою «Сучасна українська дипломатія».

(2) На підставі клініко-лабораторних методів дослідження клінічно та науково обґрунтовано **потребу в дослідженні місцевого гемостазу в жінок з аномаліями пологової діяльності. Встановлено структуру та особливості анамнезу і клінічного перебігу вагітності в жінок з різними видами аномалій пологової діяльності. Показано, що найбільш несприятливою з позицій акушерських та перинатальних ускладнень є дискоординувана пологова діяльність. Усе це в сукупності дозволило розробити практичні рекомендації зі зниження частоти кровотеч у разі аномалій пологової діяльності.**

Структура першого тексту представлена групою речень, об'єднаних на основі структурно-сислової залежності від однієї спільної вершини – першого речення, зокрема, його реми, яка виступає джерелом формування тем другого і третього речень. У рематичній частині першого речення вміщено вказівку на два об'єкти, кожен з яких послідовно тематизується в наступних реченнях. У другому випадку тема останнього речення (все це в сукупності) відображає множинність, утворену сукупністю рем усіх попередніх речень.

Використання того чи іншого виду міжреченневого зв'язку зумовлене передусім віднесеністю текстів до класу індикативних чи інформативних рефератів або анотацій. Зокрема, паралельний синтаксичний зв'язок – найпродуктивніший засіб формування структури індикативних рефератів та анотацій. Для цього в кожному реченні використовуються інформаторські конструкції, і це специфічна ознака цих документів. За наявності в складі інформаторських конструкцій сполучника *що* основні аспекти змісту первинного документа не тільки називаються, а й конкретизуються, унаслідок чого реферат перетворюється з індикативного на інформативний.

Про приналежність реферату до класу інформативних свідчить також поява в ньому ланцюгових зв'язків, причому – незалежно від кількості останніх. В інформативних рефератах зазвичай спостерігається комбінування різних видів міжреченневих зв'язків, зумовлене використанням різних методик для їх створення. Зокрема, якщо в рефераті помітне домінування паралельних зв'язків, виражених за допомогою інформаторських конструкцій, то він створений у результаті осмислення змісту первинного тексту й синтезування на його основі нового твору, в якому повідомлюване викладається на дуже високому рівні узагальненості. Саме таку методику використовують у РЖ Книжкової палати України, де для об'єднання текстових одиниць, функціонально подібних до складного синтаксичного цілого в первин-

них текстах, використовують здебільшого паралельні зв'язки. Паралельні зв'язки поєднуються найчастіше з ланцюговими, доволі рідко – з кущовими. І ланцюгові, і кущові зв'язки в такому разі служать для формування текстових одиниць, представлених групою речень. Наприклад:

У статті **висвітлено** теоретичні основи політології глобального світу. Визначено об'єкт і предмет політології глобального світу. Зокрема, об'єктом є політична сфера, що повинна вивчатися й аналізуватися відповідно до дослідження економічної та духовної сфер глобального суспільства. Предмет політології глобального світу:

- теоретичні та практичні аспекти політичної архітектури й функціонування глобальних і транснаціональних організацій;
- проблеми становлення глобального громадянського суспільства (ГС), його структур, суспільної свідомості;
- вплив глобальних організацій на становлення, функціонування та внутрішній розвиток держав-націй і національних моделей ГС тощо.

Приділено увагу методології політології глобального світу. Умовно **виділено** декілька груп методів, а саме: логічні, теоретичні, соціологічні, порівняльно-історичні, емпіричні, системно-функціональні, прогностичні тощо. **Проаналізовано** практичні основи функціонування політичної сфери ГС. **Визначено** напрями розвитку політологічного менеджменту як загальної, так і головної функції управління ГС. **Передусім** його **розглянуто** в контексті дослідження: ієрархічно-територіального рівня й простору управління; базових сфер суспільства; галузево-функціональних видів менеджменту; ієрархічно-регулятивного рівня управління; часового простору управління.

Перше, друге, п'яте, шосте, сьоме й восьме речення поєднуються паралельними зв'язками. Мовна побудова, сформована на основі кущового зв'язку другого речення з третім і четвертим, які його конкретизують, пояснюють, сприяючи більшій ґрунтовності, вичерпності в розкритті мікротеми, виступає в тексті окремою єдністю, що має цілісну комунікаційну спрямованість і через своє базове речення (*Визначено об'єкт і предмет політології глобального світу*) поєднується з рештою висловлювань. Ця єдність розокремлює зв'язок другого речення з п'ятим, перетворює його в дистантний. Паралельний зв'язок двох останніх речень, окрім єдності дієслівних видо-часових форм, підсилюється додатково ще й вставним словом *передусім* та займенником *його*, який виступає одним з основних засобів вираження ланцюгової зв'язності. Цей підсилений зв'язок свідчить про взаємодію цих речень, унаслідок якої утворюється нова надфразна єдність.

Домінування паралельних синтаксичних структур можна спостерігати також і в Медичному реферативному журналі, наприклад:

Ендоскопічну ретроградну холангіопанкреатографію виконали 171 хворому, 144 з яких мали клінічні ознаки жовтяниці, 27 – холестаза без

жовтяниці. Позапечінкова жовтяниця діагностована у 83 % хворих; головними причинами були холедохолітіаз та пухлини підшлункової залози. Ендоскопічну папілотомію виконали 45 хворим, 42 з них мали холедохолітіаз. У 7 випадках, зумовлених злоякісними пухлинами, було зроблено ендоскопічне протезування жовчних протоків. Ендоскопічна ретроградна холангіопанкреатографія є надійним та безпечним засобом діагностики та лікування жовтяниці та холестазу.

Перше, третє і четверте речення, а також перше й останнє поєднані паралельними зв'язками, для вираження яких у цьому науково-інформаційному тексті, на відміну від попередніх, використовуються дієслова звичайні, а не інформаторські. Такі зв'язки не відрізняються від тих, що служать для формування структури первинних наукових текстів.

Проте, основний вид формування структури текстів у Медичному реферативному журналі – ланцюговий. У науково-інформаційних текстах, побудованих за принципом такого виду зв'язку, можна зустріти також і синтаксичний паралелізм, але вже як засіб поєднання речень у надфразові єдності, наприклад:

*Кровотечі з РВС становлять приблизно 10 % усіх гастроуденальних геморагій з летальністю близько 30 %. Боротьба з ними ведеться за прийнятими стандартами: реанімаційні заходи, встановлення діагнозу, заходи з метою зупинки кровотечі. З 1975 р. широко використовується ін'єкційна склеротерапія РВС. Після першого сеансу зупинка кровотечі настає у 80 % хворих, після повторних – до 95 %. Якщо після двох сеансів склеротерапії кровотеча не зупиняється, **необхідне негайне втручання** – пересікання стравоходу. **Необхідна негайна зупинка** кровотечі до застосування патогенетичних засобів лікування. Тимчасової зупинки геморагії можна досягти за допомогою балонної тампонади стравоходу або введення вазоактивних препаратів, що зменшують кровотік у РВС. Ефективність балонної тампонади стравоходу досягає 70–90 %, але вона має істотні вади і супроводжується ускладненнями (до 25 %). До ефективних медикаментозних препаратів належать вазопресин (ефективність близько 50 %, частота ускладнень – близько 25 %), тригліцил-лізин-вазопресин, соматостатин (ефективність близько 70 %) та його довгодіючий аналог – октреотид. Ускладнень під час використання останніх двох препаратів не спостерігалось.*

У цьому науково-інформаційному тексті паралельний зв'язок другого й третього речень маркується за допомогою форм теперішнього часу й недоконаного виду дієслів-присудків *ведеться* й *використовується*, що не є членами інформаторських конструкцій. П'ятого й шостого – повторами присудка *необхідна* й *означення негайна*. Решта речень за допомогою різних мовних засобів поєднуються ланцюговими зв'язками.

Відсутність інформаторських конструкцій незалежно від кількості паралельних зв'язків, а також переважання ланцюгових їх видів над

паралельними зазвичай свідчить про перенесення в науково-інформаційний текст найінформативніших фраз першоджерела – іноді дослівно, іноді з незначними змінами. Зокрема, ця методика використовується в медичному реферативному журналі, де науково-інформаційні тексти є скороченим викладом основного змісту іноземних першоджерел, нерідко – недоступних для читача через незнання ним мови оригіналу і їх браку у вітчизняних інформаційних фондах. Основна мета таких текстів – якомога ґрунтовніше відтворити як основні смислові аспекти первинного твору, так і його структуру та мовні засоби її організації. Оскільки в цих текстах матеріал зазвичай подається так само, як і в першоджерелі, нерідко навіть з використанням тих самих тема-рематичних структур і граматики тексту, у них важко встановити якісь специфічні способи вираження тема-рематичних відношень, що істотно відрізнялися б від використовуваних у первинному тексті – правда, не в будь-якому, а тільки в тому, зміст якого передано за допомогою композиційно-мовленнєвої форми опис і повідомлення.

Отже, науково-інформаційний документ – це зв'язаний текст, оскільки він є послідовністю взаємопов'язаних висловлювань, зміст кожного з яких за певними параметрами співвідноситься з попереднім контекстом.

Тема-рематичні структури науково-інформаційного тексту доволі однотипні й тому легко моделюються. Однотипність основних схем тема-рематичних зв'язків зумовлена передусім ідентичністю об'єкта викладу й найважливішої нової семантичної інформації з першоджерела та структурною організацією змісту первинного документа, на основі якого створено науково-інформаційний текст.

Тема-рематичні текстові структури найчастіше тут утворюються на основі паралельного зв'язку, що виражається в однаковій або подібній синтаксичній будові речень, кожне з яких (або поєднання декількох з них) становить семантично завершену частину і є вихідним для розгортання цілого тексту. Характер зв'язності в таких структурах підкреслює однофункціональність і смислову однонаправленість їхніх безпосередніх компонентів – речень чи послідовностей декількох з них.

Специфічним для науково-інформаційних текстів різновидом паралельного зв'язку є структурний паралелізм речень, в яких немає експліцитного вираження теми.

Паралельна будова тексту полегшує його читання, сприяє кращому розумінню інформації, його цілісності, оскільки однаково побудовані речення читач мимоволі сприймає як семантично близькі.

Ланцюгова структура широко використовується в Медичному реферативному журналі, оскільки там публікуються лише інформативні реферати, значно менше вживається в РЖ «Політика. Політичні науки»

та «Економіка. Економічні науки», які представлено як інформативними, так і індикативними рефератами, й майже не зустрічається в РЖ «Джерело», де вміщено переважно індикативні реферати. Структури, утворені паралельним зв'язком, широко застосовують в усіх РЖ, окрім Медичного, де вони представлені найменше. Тобто міжреченневий зв'язок можна розглядати як засіб ідентифікації жанрів науково-інформаційних творів (реферат, анотація) і видів рефератів – інформативного та індикативного. Той реферат, в якому використовуються тема-рема-тичні структури з ланцюговим зв'язком, інформативний. Паралельний вид зв'язку притаманний більше індикативним рефератам.

Різні типи міжреченневих зв'язків (ланцюговий, паралельний, кущовий) зумовлюють вибір характерних саме для них мовних засобів. Найчастотніший у науково-інформаційних текстах паралельний тип міжреченневої зв'язності маркується інформаторськими конструкціями. Він може підсилюватися спеціальними словами, які додатково підкреслюють характер відношень між поєднуваними реченнями або їхніми сполученнями. Зокрема, подекуди можна зустріти слова крім цього і також:

Розглянуто основні конструкції нерегулярних насадок, наведено порівняльні показники їх ефективності, рекомендації з вибору матеріалів для їх виготовлення. Крім цього, розглянуто основи гідродинаміки колонних апаратів, напрями їх розрахунків, правила експлуатації.

Розглянуто одиниці дискурсу та категорії, які вони реалізують, наведено визначення кожної з них. Розглянуто також теорію мовленнєвих актів та її інтерпретацію в комунікативному дискурсі-аналізі.

Виражаючи кон'юнкцію, ці слова відображають взаємодію поєднаних речень установленням смислових відношень, що актуалізують їх подібність як комунікативно важливу, і вказують на рівноправний характер відношень між ними, у результаті чого зв'язок двох речень набуває однозначного тлумачення. У текстах інших стилів, зокрема художнього, можна спостерігати випадки, коли задля впливу на читача висловаювання, побудовані за допомогою кон'юнктивного зв'язку, насправді відображають відношення диз'юнкції. Це свідчить про наявність підтекстової інформації. Оскільки науково-інформаційні тексти завжди будуються за принципом одноплановості семантики й відсутності двозначності, підтекстова інформація їм не властива.

У науково-інформаційному тексті зміст першоджерела висвітлюється розкриттям основних його характеристик без використання доказів та аргументів. Тому для нього не характерні сполучні та вставні слова, що в первинному тексті зазвичай правлять логічним переходом

від однієї думки до іншої. Коли застосовується розмірковування, відношення частин висловлювання повинні бути чітко позначені відповідно до структури аргументів. У першоджерелах з цією метою використовується ціла низка слів та словосполучень: *таким чином, так, отже, тому, між іншим, спочатку, потім, інакше кажучи* у зв'язку з цим, по суті, як видно, як бачимо тощо. Вони живляються для логічних переходів, відображають рух думки автора від окремих фактів до кінцевих результатів. Оскільки в науково-інформаційному тексті лише констатуються та описуються основні аспекти змісту первинного документа, такі мовні засоби через свою надлишковість знаходять місце в його структурі лише в поодиноких випадках, увиразнюючи зазвичай зв'язок між частинами складного речення. Зустрічається лише зокрема, яке вказує на те, що це речення пов'язане з попереднім і через зв'язок із ним поєднується з іншими реченнями, наприклад:

Виділено в окремий розділ питання інженерно-технічної служби та матеріально-технічного забезпечення тваринництва. **Зокрема** описуються монтаж машин та обладнання, особливості їх експлуатації і пусково-налагоджувальні роботи.

Викладено систематизований огляд компонентів технологій точного землеробства, розглянуто перспективи їх застосування. **Зокрема** розглянуто географічні інформаційні системи, технології змінних норм внесення технологічних матеріалів, засоби картографування врожайності, структуру дистанційного моніторингу, засоби вимірювання параметрів рослин та принципи й методи визначення властивостей ґрунту.

Слово *зокрема* виступає водночас уточнювальним засобом, за допомогою якого основні вихідні положення першоджерела позначаються в такий спосіб, щоб привернути до них увагу читача як до чогось важливого.

Поряд з інформаторськими конструкціями як традиційним компонентом структури науково-інформаційного тексту міжреченнєва зв'язність може додатково маркуватися лексичними засобами на позначення синсемантичності речення, наприклад:

Розглянуто феміністичні твори сербської письменниці Я. Тешанович, які дають змогу виділити характерні риси жіночого письма як літературної практики. Висвітлено її творчість у контексті розвитку сербської жіночої літературної традиції. Розглянуто традиції українського жіночого письменства. Проаналізовано історію виникнення **цього письменства** в Сербії як філософську та літературну категорії, що дає змогу глибше зрозуміти витoki феміністської традиції.

У такий спосіб показано, що поєднані компоненти складаються з окремих блоків, кожен з яких вміщує декілька взаємопов'язаних речень.

Проте основною функцією таких лексичних одиниць є оформлення

ланцюгового типу зв'язку. Вони широко вживаються в інформативних рефератах та оглядах, де лексичні засоби міжреченневої зв'язності превалюють над граматичними. В індикативних рефератах та анотаціях, навпаки, домінують граматичні засоби вираження зв'язків між окремими реченнями.

За допомогою ланцюгового семантико-структурного зв'язку передаються різні відтінки відношень між компонентами, зокрема – приєднання, доповнення, уточнення й розвитку раніше висловленої інформації. Найпростішим і найнадійнішим засобом реалізації ланцюгового зв'язку в науково-інформаційному тексті є повторення імені поняття, що входить до складу реми попереднього речення, у тематичній частині наступного. Цей повтор сприяє розчленованій подачі висловленого поступовим нанизуванням інформації, утримує тему в центрі уваги читача і, як результат, полегшує виявлення внутрішньотекстових відношень між окремими етапами розвитку теми. Оскільки повторювання значно зменшує зусилля читача з декодування і сприймання інформації, зустріти його можна в інформативних рефератах усіх аналізованих реферативних журналів. Наприклад:

Розроблено програму моделювання процесів розвитку виробничих систем з урахуванням ефектів освоєння виробництва й навчання. Програма ґрунтується на трьох функціях: інвестицій, попиту та освоєння виробництва.

Наведено аналіз лікування варикозного розширення вен стравоходу та шлунка у 12675 хворих з портальною гіпертензією, 90 % яких мали цироз печінки. Лікування призначалося з профілактичною метою, у плановому та ургентному порядку.

Основним постачальником інформації, пов'язаної з цитуванням, є інститут наукової інформації. Вже сорок років інститут підтримує і поповнює свої бази даних: Показчик цитат наукової літератури (Science Citation Index) і Показчик цитат літератури з суспільних наук (Social Science Citation Index).

На перший погляд може здатися, що заради точної передачі інформації й уникнення різночитань доводиться жертвувати одним з найважливіших принципів організації мовного матеріалу у вторинному тексті – відсутністю надлишковості. Компонент, що повторює в другому реченні кожної з наведених пар лише основне слово антецедента, інкорпорує смисл останнього. Оскільки решта слів антецедента, який може бути виражений словосполученням, окремим реченням або їх поєднанням, опускаються без порушення точності викладу, повторюване не надлишкове у тексті. Навпаки, завдяки зв'язності речень, яка створює умови для лаконізації викладу, цей повтор сприяє економії мовних засобів.

Лексичний повтор як засіб міжреченневої зв'язності застосову-

ється лише в інформативних рефератах. В індикативних й анотаціях він тільки підсилює текстову зв'язність, але не виступає її показником. Пояснюється це тим, що зв'язність тексту безпосередньо залежить від актуального членування речення, зміна якого впливає на позиції теми й реми в реченні та на смислове поєднання цього речення з іншими. Якщо повтор входить до тієї частини, яка позначає тему висловлювання, і стає зрозумілим тільки після звернення до попереднього контексту, він служить засобом міжреченнєвого зв'язку.

Маркувати об'єднання речень за допомогою ланцюгового зв'язку й розширювати його ресурси може також частковий повтор, тобто однокореневі слова: *ферментний – фермент, фасції – фасціальний, трансформації – трансформаційних, символ – символічний, сталість – сталість, пайовий – пай – пайовик, присяга – присягання, масонство – масон*. Варіювання імен понять з точністю до словотвору виявляє властивості лейтмотивного повтору, який проводить через увесь текст основну смислову канву, сприяє його цілісності.

Доволі рідко для вираження міжреченнєвого ланцюгового зв'язку в аналізованих текстах використовується синонімічна заміна, що можна пояснити метою комунікації, яка полягає в тому, щоб адекватно виразити відповідну думку. Оскільки синоніми передають близькі, але все-таки різні відтінки значення, кожен з них передає якийсь додатковий смисловий або стилістичний відтінок, то їх використанням інформатор спонукав би читача займатися десинонімізацією, що нескладно зробити на основі широкого контексту. Але в умовах короткого науково-інформаційного тексту десинонімізація зазвичай викликає підвищену увагу читача. Тому, використовуючи синоніми в науково-інформаційному тексті, потрібно дуже уважно стежити за тим, щоб уживання одного з них замість іншого не призводило до зміни основного змісту речення і не уповільнювало сприймання й розуміння написаного. Крім цього, синонімія зазвичай використовується для красномовства, підсилення емоційності викладу – явищ, характерних для художнього стилю, але неприйнятних для науково-інформаційного.

Натомість в аналізованих текстах може практикуватися заміна одного слова певної термінологічної системи іншим її членом. Тоді між реченнями встановлюються зв'язки, засновані на родо-видових відношеннях між поняттями: *організація – Аль-Каїда, суха культуральна антирабїчна вакцина – препарат, лапароскопічна холецистектомія – втручання*. Кожен з них уводить суб'єкт у клас понять, виражений предикатом, і навпаки, виділяє із суб'єкта предикат на основі його специфічних ознак.

У ролі лексичних засобів поєднання окремих речень у ланцюгову структуру широко застосовується аббревіація антецедента (*основні фонди (ОФ), промислово-фінансова диверсифікація (ПФД), інтелек-*

туальна власність (ІВ), стратегічне управління підприємством (СУП)), яка дозволяє, з одного боку, зберегти точність, а з другого – значно скоротити текст, позбавити його громіздкості.

Для вираження ланцюгової зв'язності в науково-інформаційному тексті використовується також:

- заміна лексичних імен понять особовими займенниками (становлення – воно, структурної частини – її, форми – вони, держава – вона), які набувають ознак антецедентів. За своєю суттю ланцюговий зв'язок з особовими займенниками подібний до зв'язку з лексичним повтором, але порівняно з ним лаконічніший;
- заміна імен понять сполученнями повторів-іменників з вказівними займенниками, які відсилають до попереднього контексту й відображають тотожність відносин між описуваними об'єктами (політика переваги, політика панування – така політика, гідрогеологічні та інженерно-геологічні дослідження – ці дослідження, проблема матеріальної рівності виборчого права – ця проблема, діяльність держави у сфері регулювання інвестування – така діяльність, процес планування економічних показників діяльності підприємств – такий процес, економічний та соціальний стан України – цей стан. Ці займенники за своєю природою нездатні самостійно замінювати іменники, застосовані в попередньому реченні. Окрім неможливості опустити один із членів словосполучення, без якого воно залишилося б незавершеним, неповним, потребу в цій заміні можна пояснити водночас і намаганням уникнути громіздкості й повтору;
- поєднання родо-видової заміни та вказівного займенника або уточнювального прикметника чи дієприкметника – іноземці, що мають статус біженця – ці особи, моренні й підморенні утворення – ці породи, інформаційна політика, інформаційний простір і свобода слова – означені поняття, західнополіські найменування лікарських рослин – даний шар лексики.

У такому разі обидва компоненти є синсемантичними й тому потребують актуалізації свого значення на основі того словосполучення, яке вони замінюють.

Поодиноким є зв'язок, який поєднує ціле попереднє речення або навіть декілька їх та якийсь компонент наступного речення. Зазвичай про цей зв'язок сигналізує наявність у наступному реченні вказівного займенника *це*, здатного позначати цілу ситуацію, наприклад:

Автор статті пропонує надати право розірвання трудового договору з особами зі зниженою працездатністю органам праці та соціального захисту населення у зв'язку з тим, що вони також беруть участь у правовому та соціальному захисті інвалідів і пенсіонерів і повинні відігравати в цій

діяльності одну з головних ролей. Це дасть їм можливість брати участь у здійсненні контролю за дотриманням законодавства про працю стосовно осіб зі зниженою працездатністю.

Проаналізовано ставлення сучасників до ролі та місця графічної інформації в пізнавально-перетворювальній діяльності людини. Розкрито закономірності сприйняття й оперування знаково-символічною інформацією в різних сферах діяльності. Це дало підстави розглянути графічну підготовку учнів загальноосвітніх навчальних закладів не як традиційне засвоєння сукупності графічних знань і вмінь, а як цілісний процес формування графічної культури особистості.

Найменш уживаним тут є кущовий міжреченневий зв'язок, для здійснення якого рема вершини повинна якимось відображати появу низки тематичних елементів і, відповідно, мати певні формальні й лексичні засоби, які б зумовлювали можливість її розщеплення. До таких засобів дослідниця відносить: 1) особливий спосіб оформлення реми, що відображає множинність об'єкта; 2) наявність у вершині дієслів, зазвичай зі значенням «приналежності» або «включення, вмісту». Зазначені дієслова характеризують відношення між елементами вміщеної в ремі множини, що конкретизуються в наступному контексті, або вказують на послідовність операцій, які здійснюються над цією множиною для їх дослідження чи опису. Індикаторами решти речень кущової структури виступають слова *по-перше, по-друге; перший, другий; спочатку, потім; крім цього* тощо в позиції теми, які призначаються для оформлення композиційно-логічної структури тексту. Вони акцентують логіку розгортання тексту, виражаючи градаційні відношення та ступінь значущості повідомлюваного й водночас підкреслюючи однотипність, односпрямованість смислової організації поєднаних одиниць. У першому реченні кущової структури може використовуватися дієслово зі значенням «включення в деяку сукупність» (наприклад, *належать*), яке діагностує встановлення родо-видових відношень між багатокомпонентним об'єктом у темі речення та об'єктами, наведеними в ремах наступних речень.

Отже, різні види міжреченневих зв'язків, які зумовлюють також і вибір основних мовних засобів для їхньої реалізації, мають у науково-інформаційних текстах свою специфіку.

Паралельний вид зв'язності, найменш значущий у первинному тексті, де пріоритетними є ланцюгові зв'язки, для науково-інформаційного тексту найхарактерніший. Специфічним для вторинних текстів різновидом цього зв'язку, вираженого єдністю видо-часових форм дієслів – членів інформаторських конструкцій, розподілених по всій його структурі, є відсутність експліцитного вираження теми. Ланцюгова зв'язність широко представлена в аналізованих текстах лексично – повторами, анафоричними засобами, які передбачають відсилання до інших фрагментів попереднього контексту, рідше – словами, пов'я-

заними родо-видовими відношеннями.

Не характерний для науково-інформаційного викладу формальний зв'язок речень за допомогою сполучників, сполучникових слів, який часто застосовується в первинних текстах-міркуваннях, де логічні й граматичні відношення мають бути чітко позначеними відповідно до структури аргументів.

Потреба забезпечити зв'язність науково-інформаційного тексту зумовлює деяке збільшення його загального обсягу за рахунок мовних поєднувальних засобів. Хоч з погляду інформативності такі засоби надлишкові, їх не можна видаляти з вторинного тексту, аби не перетворити його на незв'язну сукупність елімінованих з першоджерела речень.

5.3. Категорія цілісності

Текстова категорія цілісності визначається передусім взаємодією комунікаторів: комунікант відштовхується від континуальності тексту для того, щоб його розчленувати, а комунікат, навпаки, сприймаючи окремі компоненти тексту, намагається представити його як нерозчленоване континуальне ціле.

Цілісність – комунікативно-орієнтоване, структуроване подання задуму в тексті; принципи експліцитної структурної впорядкованості, що застосовуються не лише відносно до продукту, а й до процесу його формування в комунікації.

Розглядати цілісність слід у двох аспектах – власне текстовому, що стосується архітектонічних закономірностей його організації, і дискурсивному. Дискурсивний аспект передбачає, що сама поява тексту, його внутрішня структура й зовнішня форма детерміновані умовами спілкування, і це спілкування стосовно тексту відіграє роль інтерпретативної, пояснювальної системи.

Зміст науково-інформаційного тексту, який постає як цілісний мовний твір, має відповідати його формі в обсязі, встановленому автором тексту та його адресатом для реалізації тих чи інших комунікаційних цілей. Для досягнення основної мети науково-інформаційного тексту – донести до колег корисний досвід, нові ідеї та методи, висвітлені в першоджерелі, необхідно досить чітко усвідомлювати загальний задум первинного твору. Водночас в інформатора обов'язково має сформуватися основний задум вторинного тексту – те найбільш істотне, але ще не оформлене вербально, про що в ньому йтиметься. Забезпечуючи цілісність науково-інформаційного тексту, задум прогнозує узгодження початку та кінця тексту за рахунок добору тих підтем, за допомогою яких буде розгорнутися майбутній текст.

Водночас він керує процесом розподілу підтем. Якщо задум, покладений в основу тексту й розгорнутий в низці описів і констатацій, дістав вичерпне вираження, то цей текст можна вважати завершеним.

Цілісності науково-інформаційного тексту передусім удається досягти збереженням у ньому смислової тотожності з основними аспектами змісту первинного твору та відмовою від другорядних, необов'язкових смислових компонентів, які відволікають читача від головного. Не менш важливим у цьому сенсі є забезпечення єдності всіх компонентів змісту з основною темою, зокрема – відсутності в тексті таких мікротем, що порушують логічність висловлювання й спричиняють труднощі у сприйманні змісту. Тематична направленість науково-інформаційного тексту повинна жорстко узалежнюватися принципом логічного розвитку кожної теми, тому калейдоскопічна зміна тем у ньому неприпустима.

Науково-інформаційний текст має бути й цілісним композиційно. Для цього інформація в ньому подається двома способами: або конспективно, відповідно до композиції першоджерела, за його головними рубриками, – або аналітично, за певним планом, незалежно від рубрикації первинного твору. У першому випадку інформатор іде за логікою автора, у другому – спостерігається відхід від прийнятої в першоджерелі послідовності викладу. Цей відхід зумовлений намаганням: а) так розмістити інформацію, щоб відразу ввести читача в атмосферу найбільш істотного; б) відобразити в одному або декількох сусідніх реченнях тематично поєднані фрагменти першоджерела, які розміщено в ньому на деякій відстані один від одного. Аналітичне подання інформації вимагає від інформатора критичного підходу й уміння виділити важливі положення й найціннішу інформацію. Спочатку подають нові важливі дані, далі – встановлюється оптимальна послідовність смислових блоків в порядку їх інформаційної значущості, що дає змогу поліпшити смислове сприймання науково-інформаційного тексту. За такого подання матеріалу максимально враховуються потреби читача й рівень його знань у висвітлюваній проблематиці. Тому, залежно від потреб і рівня знань, одному читачеві достатньо буде ознайомитися лише з першим текстовим блоком і не витратити часу на перечитування решти матеріалу, іншому для усвідомлення прочитаного необхідно отримати додаткову інформацію, що міститься в другому текстовому блоці, або переглянути всі без винятку блоки науково-інформаційного тексту.

Незалежно від способу подання інформації, науково-інформаційний текст завжди має заголовок, з яким він співвідноситься, бо інакше втратить свою цілісність. Зазвичай він складається із зачину, основної й завершальної частин. Зачин (перше речення) завжди продовжує заголовок і передає узагальнену інформацію анотативного

характеру. У ньому проявляється векторна направленість перспекції з погляду фактуальної та змістово-концептуальної інформації. Узагальнюючи основний зміст і центральну думку науково-інформаційного тексту, зачин є вихідним для формування решти речень. Він налаштовує читача на сприймання інформації, розміщеної в основній частині, і при цьому перегукується з уміщеними в завершальній частині узагальненнями, висновками та рекомендаціями, які увиразнюють центральну думку. Незважаючи на відсутність спеціальних структурних засобів виділення частин, що використовуються в первинних творах (наприклад, підзаголовків), науково-інформаційні документи мають для цієї мети деякі індикативні засоби. Зокрема заключна частина нерідко містить власне текстові індикатори – словосполучення *розроблено рекомендації, наведено пропозиції, визначено перспективи, подано висновки* або особливу конструкцію – складнопідрядне речення, головна частина якого не несе жодного смислового навантаження, окрім маркування висновку, наприклад:

Визначено перспективи розвитку основних ринкових форм обігу земельних ресурсів в Україні.

Зроблено висновок, що борони Tute-300S є популярними в Європі, добре зарекомендували себе на машинovitбувальних станціях Росії і придатні для експлуатації в усіх ґрунтово-кліматичних зонах України.

Індикатор «*робиться висновок, що...*» інформує читача про те, що за ним іде висновок, прищвиджуючи в такий спосіб пошук даних тим читачам, які звертаються до науково-інформаційного тексту саме за висновковою інформацією. Проте іноді цей текст може мати яскраво виражені граничні ознаки й при цьому не сприйматися як цілісний. І навпаки, цілісним може бути науково-інформаційний текст, який не має чітко виражених формальних показників його початку й кінця, – звичайно, крім розташування на першій та останній позиціях. Тобто індикатори початку й кінця тексту не є невід'ємними характеристиками його як цілого, і тому самі собою, без урахування інших засобів цілісності, не можуть виступати її показниками.

Цілісність науково-інформаційного тексту формується також завдяки дотриманню стилістичної єдності тексту, проявляється в його граматичній одноманітності, зокрема, в наративних дієслівних формах. Вона маркується формальними показниками задля відображення того, що окремі підтеми цілого тексту у своїй сукупності утворюють структурну єдність.

Цілісність тексту – це властивість не стільки самого тексту, скільки його сприймання. Причому вона може бути уявною як з погляду інформатора, що вважає його цілісним, а насправді він таким не є, так і з погляду читача, коли той, виходячи з власного розуміння цілісності, виявляє її поза мовним повідомленням, тобто орієнтується на цілісність

не всередині самого тексту, а суто на власні знання щодо підпорядкування і взаємозалежності текстових частин та власне уявлення цілісності поза текстом. Іноді інформатор може вважати нецілісний науково-інформаційний текст абсолютно природньою комунікаційною ситуацією, що нерідко спричиняє наявність смислових прогалин або навіть розрив змісту і, як наслідок, призводить до часткового чи повного його нерозуміння, тобто до конфлікту між текстом і читачем. З погляду розуміння науково-інформаційного тексту можливі такі комунікативні парадигми:

- *сильний конфлікт* – інформатор, зорієнтований на цілісність поза повідомленням; нецілісне повідомлення; читач, зорієнтований на цілісність усередині повідомлення;
- *слабкий конфлікт* – інформатор, зорієнтований на цілісність поза повідомленням; нецілісне повідомлення; читач, зорієнтований на цілісність поза повідомленням;
- *відсутність конфлікту* – а) інформатор, зорієнтований на цілісність всередині повідомлення; цілісне повідомлення; читач, зорієнтований на цілісність усередині повідомлення; б) інформатор, зорієнтований на цілісність усередині повідомлення; цілісне повідомлення; читач, зорієнтований на цілісність поза повідомленням.

Незважаючи на те, очікує конкретний читач цілісності всередині тексту чи ні, інформатор завжди повинен бути зорієтованим на створення якісного цілісного текстового утворення, яке би сприймалося читачем як завершений твір.

Цілісність тексту пізнається через категорію дискретності, яка передбачає, що на значеннєвому рівні науково-інформаційний текст, незважаючи на малий обсяг, членується на завершені в смисловому відношенні фрагменти, які виступають опорними точками для побудови цілісної картини повідомлення. Зазначені смислові фрагменти створюються в такий спосіб, щоб повідомлення могло бути сприйняте читачем і перероблене його свідомістю в уявлення, що відповідає комунікативному наміру інформатора й автора первинного твору. Специфічною ознакою науково-інформаційного тексту є те, що цілісною, відносно незалежною від контексту текстовою одиницею в ньому може виступати й доволі часто виступає окреме речення, що зазвичай компактно висвітає ту чи іншу тему, яка в межах первинного тексту виражена їх поєднанням або навіть підрозділом чи цілим розділом. Це речення порівняно з тими, що входять до структури дво-чотириреченневих текстових одиниць науково-інформаційного тексту, більш самостійне, а також і більш значуще. Функціонально й за сутнісними характеристиками воно нічим не відрізняється від складного синтаксичного цілого (ССЦ) – конституента первинного тексту, що його зазвичай визначають як групу об'єднаних спільністю

значення та певними синтаксичними зв'язками речень, які утворюють відносно незалежні від контексту смислові єдності. Так само, як і ССЦ, це речення характеризується відносною семантичною незалежністю, смисловою й функціональною завершеністю.

За реченнями, які входять до складу текстової одиниці, тут зберігається той самий статус, який вони мають у первинному тексті, – служити основним її конститuentом. Для того щоб кожна ця одиниця сприймалася дискретно під час читання науково-інформаційного тексту, використовуються спеціальні мовні засоби призупинення цього процесу з метою надати сприймачеві тексту можливість заглибитись у суть тільки-но прочитаного, усвідомити його значущість. Таким розгортанням основної теми спрямовується процес читацького сприймання. І щоб максимально конденсовану інформацію, яка подається логічними блоками, читач зміг сприйняти та осмислити без зайвих зусиль, тут широко застосовують інформаторські конструкції, що розмежовують смислові аспекти зі збереженням безабзацної структури. Вони не тільки ділять текст, а й змушують читача на мить зупинитися й сфокусувати свою увагу на тому, що саме в цьому місці відбувається зміна мікротеми, починається виклад іншого, нового аспекту змісту першоджерела. У такий спосіб актуалізуються всі важливі аспекти змісту, що дає змогу під час перегляду науково-інформаційного твору не оминати читацькою увагою жоден з них.

Вживанням інформаторських конструкцій досягають плавності, неперервності тексту. Оскільки в короткому науково-інформаційному тексті, де діє провідний принцип «мінімумом слів передати максимум інформації», кожен фрагмент, усередині якого проявляється властивість нерозривності компонентів, зазвичай розглядається як доволі самостійна підтема, зв'язок якої з іншими підтемами може не відзначатися особливою міцністю, то цей зв'язок може бути й розірваним. Тому для досягнення неперервності й взаємозв'язку складових частин не варто економити на мовних засобах, а потрібно супроводжувати переходи від однієї підтеми до іншої сполучними словами й конструкціями.

Оскільки поєднання речень у текстові одиниці не характерне для індикативних рефератів, де кожне речення висвітлює окрему тему, то наявність у них структурно-семантичних одиниць, сформованих на основі поєднання двох і більше речень, може правити формальним показником приналежності реферату до класу інформативних.

Одним із засобів дискретності науково-інформаційного тексту на вербальному рівні є абзац. Поабзацне оформлення використовують, зокрема у текстах РЖ Книжкової палати України «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки», де інформація, що стосується деяких смислових аспектів першоджерела, подається досить детально у

вигляді чітко вираженого логічного блоку й у такий спосіб набуває особливої значущості. Наприклад:

06.08.33.104 **Управління персоналом** : навч. посіб. / Балаба-нова Л. В., Сардак О. В. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 471 с. – укр.

У навчальному посібнику розкрито сутність та зміст управління персоналом у системі менеджменту підприємств, особливості управління персоналом як соціальної системи. Визначено, що управління персоналом – це процес планування, підбору, підготовки, оцінки, навчання та мотивації персоналу, спрямований на ефективне його використання та досягнення цілей підприємства й працівників.

Висвітлено питання формування колективу підприємства і його соціального розвитку. Зокрема, основними етапами процесу створення трудового колективу є: встановлення конкретних цілей, складання графіка робіт, узгодження різних видів робіт, організаційна робота з розподілу повноважень, обговорення проблем, проведення дискусій, аналіз ходу й результатів роботи, забезпечення зворотного зв'язку. Визначено особливості формальних і неформальних структур трудового колективу.

Наведено характеристику діяльності служб персоналу в сучасних умовах. Розглянуто сутність, види та основні напрями кадрової політики підприємства.

Увагу приділено таким найважливішим аспектам управління персоналом підприємства, як: кадрове планування, організація набору й відбору кадрів, оцінка й атестація персоналу, управління процесом розвитку й рухом персоналу, управління процесом вивільнення персоналу, соціальне партнерство на підприємстві, оцінка ефективності управління персоналом.

Оформленням текстових одиниць в окремий абзац інформатор передбачає, що читач оцінить їх значущість так само, як це зробив він сам. Проте основними мотивами абзацного членування в наведеному прикладі є не тільки намагання актуалізувати значущі частини тексту. Підкресленням за допомогою абзацного поділу переходів від однієї мікротеми до іншої інформатор прагне пришвидшити процедуру пошуку необхідної читачеві інформації та зробити науково-інформаційний текст зручнішим для сприймання – адже відсутність абзаців, які, насправді, є дрібними рубриками, могла б спричинити притуплення уваги й можливу втрату інтересу до подальшого читання тексту, нерідко переважаного дуже конденсованою інформацією.

Виділяти частини науково-інформаційного тексту в окремі абзаци можна також і з іншими цільовими настановами, про що свідчить такий приклад:

06.08.32.41 **Політичні партії в боротьбі за державність у Східній Галичині у 1918–1919 рр.** / Стасів І. І. // Унів. наук. зап. – 2006. – № 1 (17). – С. 358–365. – укр.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності українських політичних партій у Східній Галичині 1918–1919 рр. в умовах проголошення ЗУНР, їхньої ролі у внутрішньому житті держави, у боротьбі проти зовнішньої агресії.

З утворенням у Східній Галичині в кінці XIX ст. українських політичних партій європейського зразка настав масовий етап західноукраїнського руху. У програмних документах західноукраїнських партій стратегічною метою визначалось здобуття незалежної соборної демократичної Української держави.

Зазначено, що провідні партії Східної Галичини й Буковини ввійшли в партійно-політичну систему ЗУНР, яка спиралася на засади демократії та парламентаризму. Міжпартійна злагода панувала під час підготовки Листопадового зриву в перші місяці створення системи центральної та місцевої влади. Співпраця основних політичних сил дала змогу українцям здійснити національно-демократичну революцію в Галичині та Буковині, приступити до будівництва української держави.

Політичні партії, об'єднавшись навколо ідеї утворення української держави, спочатку не проводили внутрішніх реформ і не заявляли про свої особливі партійні інтереси. Проте вже з кінця 1919 р. на території ЗУНР розпочалось відновлення організованої діяльності українських політичних партій, громадських рухів і професійних об'єднань.

Отже, у складних соціально-політичних умовах західноукраїнські партії виявили згуртованість та одностайність у справі розбудови української держави. Українській владі вдалося зберегти державний лад і правопорядок у межах демократичних норм. Державотворчий досвід, вірність соборницьким ідеалам і готовність до співпраці та багатонаціональних інтересів стали вагомим історичним надбанням політичних сил Східної Галичини та Буковини.

Окрім зазначених мотивів, інформатор використовує абзацне членування також і для підпорядкування науково-інформаційного тексту одному з головних законів: позначати початок і кінець тексту. Виділенням речення-зачину, що є згортком структури, узагальненим концентратом усього змісту науково-інформаційного тексту та завершального речення, що передає висновкову інформацію, тісно пов'язану зі змістом першого, він домагається того, що в мисленні читача текст постає як єдине ціле.

У науково-інформаційних текстах, опублікованих в РЖ «Джерело», власне текстова частина зазвичай подає весь свій обсяг в одному абзаці, де вміщуються різнопланові положення первинного твору. Частину з них можна було би представити окремим абзацом, що допомогло б відразу помітити початок нової теми й дало сприймачеві короткочасний відпочинок під час переходу від однієї конденсованої думки до іншої. Позначення переходів від однієї думки до іншої допомагає стежити за логікою думки інформатора і, створюючи відчуття цілісності викладу, помітно полегшує сприймання тексту. Відсутність

поділу науково-інформаційного тексту на абзаци свідчить про те, що редакції зазначених видань вважають конденсованість інформації основною його ознакою, яка має превалювати навіть над здатністю тексту бути зручним для сприймання.

Іноді може скластися враження, що абзац служить вираженням закінченості частини цілого як окремої ланки в загальній динаміці думки також і в плані змісту. Проте це можливо лише в разі збігу абзацу як структурної одиниці із ССЦ, яке є одиницею плану змісту, коли під час опису смислових аспектів первинного тексту дається розгорнутий аналіз одного з них, наприклад:

У дисертації досліджено сутність інституту парламентаризму як суб'єкта демократичної політичної системи. Обґрунтовано детермінізм щодо форм демократичного представництва інтересів і типів політичної культури населення. Виявлено загальні функції парламентів у демократичній і недемократичній політичних системах та спеціальні функції парламентаризму в державах оригінального та вторинного розвитку, ефективне виконання яких забезпечує підтримку стабільної еволюції політичного розвитку.

Доведено, що для політичної системи України характерний розрив між інтересами парламентарів та інтересами широких мас, що свідчить про невиконання ВРУ як інституційних функцій (артикуляції, агрегації й інтеграції соціальних інтересів), так і спеціальної функції узгодження суспільних інтересів. Зазначено, що для підтримки демократичного характеру політичної системи країни необхідне удосконалення парламентського представництва і подальша демократична соціалізація населення, процес якої повинна прискорити запроваджена в Україні політична реформа.

Оскільки смисловий аспект «Стан і шляхи демократизації політичної системи України» сприймається як розвиток самостійної важливої, на думку інформатора, теми, йому він приділив окремий (другий) абзац. Проте зазвичай у науково-інформаційному тексті абзац уміщує декілька ССЦ. Більшість з них представлені або одним реченням, або одним стрижневим (у тематичному, логічному, змістовому плані) та одним-двома реченнями, які його конкретизують.

Аналіз того, з якими намірами інформатор членує текст, показує, що всюди спостерігається одна й та сама тенденція: зупинитися, щоб продовжити виклад, переключивши його на інший аспект змісту першоджерела. У такий спосіб перед читачем відтворюється процес праці інформатора над створенням науково-інформаційного тексту. Спочатку він перечитує весь первинний текст з метою збагнути основний його зміст. Далі, під час повторного читання, зупиняється перед тими чи іншими його частинами, щоб ще раз упевнитися в їхній значущості й виявити зв'язок з іншими частинами, і тільки після усвідомлення їх як таких, що передають істотну інформацію, відтворює

їхній зміст у науково-інформаційному тексті. В одному разі більш компактно – одним реченням, в іншому, якщо інформація, на його думку, є дуже важливою і тому такою, що потребує ширшого висвітлення, – використовує декілька речень. Тобто розмір частини в науково-інформаційному тексті є відображенням її значущості. Проте не тільки він. Про важливість структурно-семантичної одиниці тексту свідчить уже сам факт її виділення.

Отже, на тлі цілісності тексту його членованість відтворює дискретність свідомості комунікаторів, полегшує процеси його породження та сприймання. Цілісність і можливість членування тексту не тільки не заперечують, а навпаки, передбачають одна одну. Членованість тексту править одним із засобів забезпечення його цілісності, а цілісність передбачає об'єднання його частин. Їхня взаємодія пояснюється онтологічно притаманною тексту невідповідністю між його посадовим розгортанням, що має лінійний характер, та відображеною дійсністю, що є багатоплановою.

Цілісність тексту має психолінгвістичну структуру й не співвідноситься безпосередньо з лінгвістичними одиницями. Досягти її можна:

- єдністю задуму;
- змістовою тотожністю з первинним твором за допомогою вклучення в нього важливої інформації та відкидання маргінальних, неважливих елементів змісту;
- точністю будови;
- стилістичною єдністю тексту.

Визначальними властивостями цілісності науково-інформаційного тексту є смислова єдність, композиційна й структурна завершеність, що свідчить про те, що він будується за законами великого тексту. Смислова єдність полягає в наявності смислового зв'язку між усіма підтемами. При цьому тема цілісного вторинного тексту не виступає простою сумою його підтем – дрібних тем, уособлених у текстових одиницях, що відповідають ССЦ у рамках первинного тексту. Носієм окремої підтеми в науково-інформаційному тексті, на відміну від першоджерела, виступає окреме речення, і це є його специфічною ознакою. У цьому разі речення не входить до складу ССЦ, а є самостійним реченням-висловлюванням. Структурна й композиційна завершеність передбачає подання змісту в строгій логічній послідовності відповідно до композиції першоджерела або з відходом від прийнятої в першоджерелі послідовності викладу.

Специфіка науково-інформаційного викладу полягає в тому, що текст чітко членується на частини, для чого використовуються спеціальні формальні показники, які служать не тільки для окреслення меж цих одиниць, а й для їх ієрархізації. Завдяки цій роздільності основних одиниць тексту стає осяжною внутрішня організація тексту і в такий спосіб прискорюється процес його сприймання читачем.

Характер членування в науково-інформаційному тексті має свою специфіку, оскільки підпорядковується водночас і прагматичній настанові, й обмеженню місця. Останнім можна пояснити відсутність абзацного членування в багатьох текстах, коли в одному абзаці містяться різні мікротеми, які характеризують загальну тему з різних боків, за різними властивостями й параметрами, і тому за змістом могли б бути подані в роздрібненому вигляді.

Науково-інформаційний текст може оформлюватися двоюко: у вигляді одного абзацу або вміщуватися в декілька абзаців, залежно від того, де його опубліковано.

Основною текстовою одиницею в індикативному рефераті й анотації виступає речення, в інформативному рефераті й огляді – речення і ССЦ.

5.4. Категорія точності

Автор будь-якого первинного твору має можливість донести до читача власні думки, не надто переймаючись економією мовних засобів. Для розкриття власної концепції він у змозі широко застосовувати пояснення, розгорнуті докази, аргументації тощо. Натомість у науково-інформаційному тексті внаслідок його лімітованого обсягу запас мовних засобів для цієї мети дуже обмежені, що може призвести до несправильного розуміння й витлумачення змісту первинного твору читачем. Тому забезпечення максимальної точності викладу матеріалу – одна з найважливіших проблем, що постають під час створення й редагування вторинного тексту.

Точність науково-інформаційного тексту – відповідність його змісту первинному творові, передача основного змісту першоджерела в такий спосіб, щоб збудити у свідомості читача думки, адекватні замислу автора.

Точна смислова відповідність оригіналу у висвітленні основної інформації – категорія деякою мірою відносна, оскільки залежить від низки суб'єктивних факторів: передусім від наукової компетентності інформатора, його здатності проникати в суть первинного твору та, відповідно, від знання поняттєвої моделі певної науки, законів мовлення й від уміння добирати слова, які максимально відповідають змістові першоджерела, найбільш адекватно відображають задум автора та дозволяють читачеві зрозуміти текст. Проте точність викладу не має залежати від наукових уподобань інформатора, коли якимось питанням, відображеним у першоджерелі, що цікавлять його як науковця найдужче, він іноді може приділити більше уваги, ніж вони на те заслуговують. У цьому разі семантичне поле вторинного

документа, яке має знаходитися в центрі поля першоджерела й охоплювати ядро його змісту, переміщується на периферію цього поля й тому передає інформацію, яку автор первинного тексту не вважає найбільш істотною. Це може призвести до неприпустимих пропусків важливих думок, що являють інтерес для фахівців. Неприпустимим є також введення в науково-інформаційний текст нової порівняно з текстом-оригіналом інформації. Зазначені порушення змістової відповідності науково-інформаційного тексту першоджерелу звичайно призводять до того, що останній може бути втрачений для читача.

Прагматика аналітико-синтетичного опрацювання інформації висуває низку вимог до обох учасників комунікації. По-перше, інформатор повинен уміти правильно передати зміст первинного тексту. У цьому разі йдеться про предметну (інформаційну) точність, якої досягають завдяки відповідності змісту науково-інформаційного тексту оригіналові, чіткому відображенню стратегії і тактики авторського мисленнєвого процесу. Оскільки пізнане інформатором переробляється в інформацію для інших, для того щоб дати правильні дані про першоджерело, він має передусім добре усвідомити його в усіх сутнісних властивостях та проявах і відтворити за допомогою різноманітних суб'єктивних категорій. Усебічне знання предмета мовлення є важливою умовою створення точного мовлення. І навпаки, невміння правильно жжити слово для відображення думки свідчить про плутанину думок, недостатність знань про відображену в першоджерелі предметно-речову дійсність.

Окрім предметної, потрібна ще й поняттєва точність, яка передбачає відповідність семантики мовних засобів змістові й обсягу відображуваних понять. Тому, по-друге, і від інформатора, і від читача вимагається знання поняттєвого апарату тієї конкретної галузі знання, до якої належить науково-інформаційний текст. Оскільки точність відтворення істотної інформації значною мірою залежить від компетентності інформатора, то ті з них, що складені фахівцями в окремій галузі знання, як правило, за рівнем набагато вищі від тих, що створили філологи. Невідповідність тезауруса інформатора тому тезаурусові, що моделює відношення між поняттями в первинному творі, недостатньо уважне ставлення до точності формулювань може істотно спотворити зміст повідомлення або внести двозначність у його тлумачення, що призведе до нерозуміння тексту, неправильних висновків щодо суті першоджерела. Як результат, читач зрозуміє написане по-своєму, не так, як цього би хотів автор першоджерела. Якщо розуміння поняттєвої системи науково-інформаційного тексту не викликає в читача істотних ускладнень, це є гарантією, що він здатен досягнути також і поняттєву модель знання, уміщеного в першоджерелі.

По-третє, для досягнення точності тексту необхідним є належний рівень мовних знань і вмінь як творця тексту, так і його сприймача. Якщо інформатор і читач не мають достатніх знань і вмінь у користуванні мовними знаками, текст буде неясним. Як вдало зазначив Р. Г. Іванченко, точність є «думкою на виході» при формуванні тексту, а ясність – «думкою на вході, у сприйнятті й витлумаченні тексту» [Іванченко Р. Г. Рукопис у редактора / Р. Г. Іванченко. – Харків : РВВ Книжкової палати УРСР, 1967. – С. 24].

Точний текст сприяє ясності розуміння, читається доволі легко, без особливих труднощів. У разі виявлення якоїсь неточності в читача виникає сумнів щодо достовірності викладеного матеріалу, і це підриває довіру не тільки до інформатора й того науково-інформаційного видання, де він публікується, а й до первинного твору та його автора, може позбавити читача бажання звертатися до першоджерела.

Для того щоб уміло співвідносити свої знання про першоджерело зі знаннями мовної системи та її можливостей у тому чи іншому комунікативному акті, щоб дібрані мовні засоби точно й повно передавали основний зміст першоджерела, інформаторові потрібно виховувати в собі високу вимогливість до процесу текстотворення, бути переконаним у тому, що немає такої думки, яку не можна було б висловити точно, ясно й зрозуміло. Слід постійно розвивати й удосконалювати знання мови, щоб до тонкощів знати як аспект мовної культури, пов'язаний з точністю, так і всі можливості мови в конкретному акті комунікації.

У вдалому науково-інформаційному тексті, що не спотворює уявлення про текст-оригінал, зберігаються основні семіологічно релевантні знаки оригіналу, відтворюються індивідуальні особливості авторського стилю. Для забезпечення однозначного сприймання інформації читачем та уникнення різночитань мова науково-інформаційного документа безпідтекстна.

Прагненням до точності викладу можна пояснити переважання термінів у науково-інформаційних текстах. Оскільки терміни здатні концентрувати найбільш істотні ознаки поняття, знання про його місце серед множини подібних понять, про зв'язки з ними, то це дає змогу з найбільшою точністю передати зміст первинного твору. У термінах завжди фіксуються визначені поняття, чітко та конкретно називаються предмети, явища, однозначно розкривається їхній зміст. Унаслідок того, що терміни, будучи нерозривно зв'язаними з науковими поняттями, несуть основне навантаження в передачі наукової інформації, на них «тримається» науково-інформаційний текст. Висока уживаність термінів, яка збільшує швидкість переглядового читання, характерна ознака науково-інформаційного мовлення і значною мірою залежить від того, який саме твір підлягає аналітико-синтетичній переробці.

Оскільки первинні твори неоднакові за насиченістю термінами й потребою в їхніх поясненнях, характеристиках, визначеннях, дещо різними є також і засоби та методи роботи над термінами в науково-інформаційних текстах, які представляють ці першоджерела. Зокрема, у науково-інформаційних текстах, створених на основі наукової вузькоспеціальної монографії й розрахованих, так як і сама монографія, на читача-фахівця в тій чи іншій галузі знань, терміни знаходяться у своїй термінологічній сфері, і весь їх запас використовується в повному обсязі. Зазвичай у цих вторинних текстах, як і в тих, що створені на основі наукових статей, застосовуються переважно найбільш уживані, прийняті в науковій і технічній літературі загальнонаукові й галузеві терміни, що співвідносяться з основними, базовими поняттями. Більшість з них мають одне значення, зумовлене змістом співвідносного з ними поняття. Оскільки ці терміни набувають однозначності не через умови контексту, а через приналежність до певної термінології, вони зрозумілі для підготовленого читача й не потребують спеціальних пояснень, уведення в широкий контекст. Вимагають пояснення тільки нові неусталені терміни, яких ще немає в довідковій літературі, та індивідуальні терміни, запозичені автором з інших терміносистем в дещо іншому, нетрадиційному значенні. Досвідчений інформатор зазвичай відразу їх помічає і з метою уникнути неправильного розуміння витлумачує їх дефініціями, точними визначеннями. Наприклад:

Зокрема, інформаційне лобювання в парламентській практиці – це особливий спосіб інформування й підтримки комунікацій, що має специфічні ознаки, принципи та норми обміну інформацією, а також володіє певними політичними контактами, каналами спілкування тощо.

Щоб досягти точності, термін *інформаційне лобювання* супроводжує дефініцією, яка містить указівку на родову (*особливий спосіб інформування й підтримки комунікацій*) ознаку як необхідну її частину і виводу (*що має специфічні ознаки, принципи та норми обміну інформацією, а також володіє певними політичними контактами, каналами спілкування*) як достатню частину. Визначення дають точну характеристику явища, є лаконічними за формою і здатні замінити великий опис.

Якщо автор виступає водночас й інформатором, він іноді може не відчувати необхідності додатково роз'яснити ці терміни читачам, оскільки вони для нього звичні. Подолати бар'єр власної герметичності йому допоможе редактор, який у цьому разі внесе поправки в текст з метою зробити доступним для читача все те, що зрозуміло для автора.

У науково-інформаційних текстах, створених на основі видань, адресованих непідготовленому читачеві (наприклад, науково-популярних), кількість термінів зазвичай значно менша порівняно з тими, що

створені в результаті аналітико-синтетичної переробки власне наукових текстів. Причому вживання термінів у галузі природничих і технічних знань здебільшого пов'язане з необхідністю їх обов'язково пояснювати, найчастіше – через введення визначень або пре- й постпозитивних означень, що вказують на найістотніші ознаки поняття. У сфері гуманітарних і суспільних наук, де більшість термінів відомі широкому загалу читачів, нерідко вони можуть вживатися без додаткових роз'яснень.

Якщо аналітико-синтетичній переробці підлягає патентна література, в якій описано раніше не відомі науці факти, то в науково-інформаційному тексті можуть вживатися як стандартизовані загальновідомі, так і нові невпорядковані терміни. Останні вимагають розкриття їхнього значення й перевірки як з погляду відповідності тому поняттю, яке вони виражають, так і з погляду їх мовних якостей – оптимальної довжини, однозначності тощо.

Аналіз науково-інформаційних текстів показує, що незалежно від того, який вид літератури піддається аналітико-синтетичній переробці, порушення точності досить часто трапляється в них через багатозначність уживаних слів. Утім, усунення цього порушення в широкому контексті першоджерела зазвичай не викликає жодних труднощів, оскільки в попередніх реченнях містяться вказівки стосовно того, в якому саме значенні вживається полісемантичне слово в цьому разі. Проте, у науково-інформаційному тексті, де контекстні рамки слова нерідко обмежені лише одним реченням, зняти полісемію його значення іноді стає неможливим, що робить беззмстовним усе речення, позбавляє його сенсу. Багатозначний термін потребує чіткого визначення стосовно того, в якому саме значенні він використовується автором першоджерела. Звичайно, напружившись і витративши деякий час, читач зможе здогадатися, про що йдеться, проте вважатиме, що інформатор нездатний чітко формулювати думки або не хоче подбати про те, як сприйме їх читач. Таке зневажливе ставлення до інтересів читача не сприятиме його іміджу й престижу того науково-інформаційного видання, де публікуються ці тексти. Тому, щоб не змушувати читача витратити додаткові зусилля на усвідомлення того, що мав на увазі інформатор, добираючи полісемічне слово, і повністю виключити можливість різного тлумачення його змісту та при цьому не використовувати широкого словесного оточення (це призводить до мовної надлишковості), зазначене слово краще замінити однозначним еквівалентом. Заміна необхідна особливо тоді, коли інформатор ужив слово в одному значенні, але в свідомості читача воно активізувало інші компоненти. У цьому разі йдеться про комунікативну неточність.

Іноді достатньо буває додати тільки одне-два слова, щоб збагнути, в якому саме значенні вжито лексичну одиницю. Наприклад, слова

дрібний, правий, рівень тощо в словосполученнях *дрібна монета, права півкуля, прожитковий рівень* стають однозначними. У поєднанні з іншими словами у них проявляються інші значення: *дрібна буржуазія, юридичне право, синтаксичний рівень*.

Особливої уваги вимагає введення в науково-інформаційний текст вузькоспеціальних термінів, які є умовними найменуваннями реалій, поширених у середовищі вузьких фахівців і зрозумілих лише їм. Помилки в їх використанні можуть позбавити виклад точності й доступності. Тому терміни, що не набули широкого вжитку, необхідно замінювати більш звичними й зрозумілими, окрім випадків, коли позначувані ними нові поняття є предметом розгляду в первинному документі й тому без них неможливо обійтися. Для нормального сприймання читачем при першому вживанні цих термінів обов'язково слід розшифрувати їхнє значення. А щоб не перетворювати науково-інформаційний текст на важкодоступний жаргон обмеженого кола науковців, замість професіоналізмів, що є неофіційними заміниками наявних у цій галузі термінів, потрібно використовувати унормовані терміни.

Не сприяє точності викладу вживання синонімів, оскільки вони примушують читача зайвий раз замислюватися над тим, чи не є цей термін новим. Тому в межах одного науково-інформаційного тексту вживати синоніми не варто. Винятком може бути паралельне їх функціонування, коли синоніми, виконуючи функцію уточнення, добувають більш повно й різнобічно охарактеризувати зображуваний об'єкт, виразити різні відтінки значень. Наприклад, *священна війна (джихад), світова (загальнолюдська) культура, вестибулярна дуга (зубний бампер)* тощо. Цей спосіб синонімізації термінів відповідає одному з принципів науково-інформаційного викладу: про невідоме говорити через відоме, зрозуміле.

Не характерні для науково-інформаційного тексту слова *певний, децю, будь-що, щось тощо*, які є неконкретними, надто узагальненими і тому не здатними донести до читача те нове, істотне, що він очікував отримати, звертаючись до цього гранично конденсованого тексту. Використанням подібних слів інформатор демонструє власну недбалість у доборі мовних засобів.

Таким чином, для відтворення логіко-поняттєвої структури першоджерела слова, які максимально відповідають позначуваним поняттям, зазвичай зберігаються і в науково-інформаційному тексті. Утім, попри це, не можна вважати, що термінологія – справа лише автора першоджерела. Відбираючи той чи інший термін для вторинного тексту, інформатор не повинен покірково йти за автором. Він має враховувати специфіку способів викладу в первинному та вторинному текстах. Зокрема, якщо в першоджерелі, де наявний широкий контекст, можливе чергування терміна і його синонімів, то в науково-інформацій-

ному тексті необхідно вживати тільки один термін. Обов'язкова вимога у цьому разі – відповідність терміна тому поняттю, яке виражене в першоджерелі. Невдалий термін можна замінити тим, який краще передає зміст позначуваного об'єкта позамовної дійсності. У цьому разі вживані найменування мають відповідати державним стандартам і чинним у конкретній галузі знань міжнародним номенклатурам та класифікаціям. Наприклад, найменування неорганічних речовин слід наводити за сучасною раціональною номенклатурою, що ґрунтується на правилах, розроблених Міжнародною спілкою теоретичної та прикладної хімії; анатомічні і гістологічні найменування – відповідно до міжнародних анатомічної і гістологічної номенклатур тощо. З огляду на це інформатор повинен знати чинні стандарти на терміни й визначення та створені на їх основі масиви усталених і заборонених термінів. Оскільки масиви щоквартально редагуються, слід постійно стежити за тими змінами до чинних стандартів, які публікуються в Інформаційному покажчику стандартів, щоб знати, який термін вживався раніше та яким він замінюється нині.

Субституція, тобто заміщення терміна іншими мовними одиницями, може бути:

- морфологічною, яка стосується зовнішньої форми терміна – явища дифузії = дифузійні явища;
- семантичною, яка ґрунтується на відношеннях між поняттями, що позначаються основним терміном та його субститутом (лінгвістика = мовознавство);
- денотативною (ситуативною).

Вона звичайно відбувається тоді, коли інформатор:

а) помітив, що автор утворив власний термін без звернення зі словниками на заміщення вже наявного в них, тобто кодифікованого. Якщо після цієї заміни термін перетворюється на загальновідомий, потреба його тлумачити вже відпадає, що призводить до скорочення обсягу тексту без утрати його ясності;

б) запропонував замість запозиченого більш зрозумілий і водночас коротший український термін, який максимально відповідає тому значенню, в якому його використано в першоджерелі;

в) знайшов оптимальніший варіант, що відповідає нормативним параметрам, замість запропонованого автором, який нерідко не має спеціальної філологічної підготовки й тому не дуже добре знає мовні шляхи й можливості сучасного термінотворення, нового терміна;

г) використав більш компактний термін за рахунок видалення малоінформативних елементів;

д) вжив термін замість нетермінологічного варіанта – описового звороту, ускладненого сполучниковими та прийменниковими зв'язками, конструкціями з діеприкетниковими зворотами.

У цьому разі в дужках може вказуватися термін, який вжито в

першоджерелі. При цьому потрібно стежити за тим, щоб заміна не призводила до спрощення, нівелювання наукового рівня оригіналу заради оманливого прагнення зробити науково-інформаційний текст доступним для всіх без винятку категорій читачів.

Точність науково-інформаційного мовлення зумовлена не тільки добром лексичних засобів. Не менш важливим у цьому сенсі є оптимальний добір граматичних конструкцій, здатних сприяти швидкому й адекватному засвоєнню викладеного. Основною вимогою до синтаксису науково-інформаційного тексту є максимальне спрощення структури речення. Звідси переважання простих речень, які становлять у середньому 70 % від усього тексту. Специфічною ознакою їх синтаксичної структури є повсюдне вживання поширених речень з логічно правильним (нормативним), прямим порядком слів (98 %). Прямий порядок слів – один з ключових моментів адекватного розуміння науково-інформаційного тексту. Його порушення може призвести до втрати зв'язків між членами речення, спотворення змісту. Інверсія в науково-інформаційних текстах можлива й зустрічається досить часто, коли йдеться про головні члени речення (показана актуальність, обґрунтована необхідність тощо). Але зворотний порядок другорядних членів, до того ж занадто довгих, не завжди доречний, а іноді зумовлює помилкове розуміння тексту.

Наприклад:

Висвітлено особливості топографії основних печінкових вен людини з урахуванням сегментарної будови печінки, вивчені на 57 препаратів трулів плодів з тім'яно-п'ятковою довжиною від 161 до 500 мм та в 17 новонароджених за допомогою методів ін'єкції судин та рентгенографії.

Довжина дісприкметникового звороту, який, як правило, має містити не більше 7–9 слів, у наведеному прикладі становить 21 слово. Унаслідок цього уповільнюється читання тексту, оскільки задля виявлення синтаксичних зв'язків між компонентами читач мусить повернутися до тієї початкової частини речення, яка розміщена до коми. Енергія читання в цьому разі витрачається переважно на встановлення смислового зв'язку кінця речення з його початком, тому основна інформація, яка повинна потрапляти під логічний наголос (за допомогою методів ін'єкції судин та рентгенографії) виходить з поля зору читацького сприймання. Щоб читач не обійшов її своєю увагою, це речення можна розбити на два простіших, змінивши при цьому порядок слів у такий спосіб, щоб основна думка стала очевидною. Після трансформації фрагмент з науково-інформаційного тексту може мати такий вигляд:

Висвітлюються особливості топографії основних печінкових вен людини з урахуванням сегментарної будови печінки. Для дослідження, проведеного шляхом обстеження 17 новонароджених, використовуються методи ін'єкції судин та рентгенографії.

Або інший приклад:

Показано актуальність подальших досліджень культурних рослин з урахуванням їх алелопатичних властивостей і взаємовідносин з агрономічно цінними групами мікроорганізмів у зв'язку з удосконаленням технологій їх вирощування.

Від головного слова актуальність залежать два неоднорідних означення, які є носіями різних думок – 1) з урахуванням їх алелопатичних властивостей і взаємовідносин з агрономічно цінними групами мікроорганізмів та 2) у зв'язку з удосконаленням технологій їх вирощування. Якщо подати це речення графічно, розклавши всі компоненти у вигляді схеми, то структура його стає чіткою і зрозумілою (рис. 5.1). Наприклад:

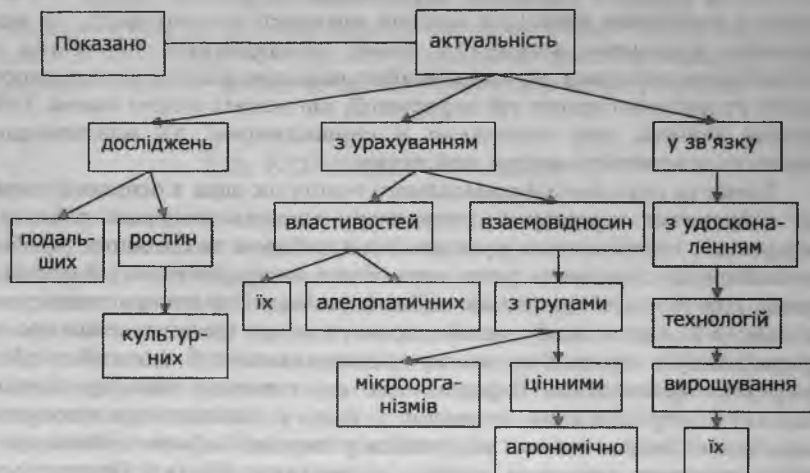


Рис. 5.1. Синтаксична структура речень

На письмі ж через велику дистантність головного слова й другого означення зв'язок між ними втрачається. Для його відновлення необхідно розбити одне переобтяжене речення на два простіших. Оскільки друге означення важко виокремити без докорінних змін та переробки всього тексту, можна виділити в окреме речення перше означення:

Показано актуальність подальших досліджень культурних рослин у зв'язку з удосконаленням технологій їх вирощування. Доведено необхідність урахування їх алелопатичних властивостей і взаємовідносин з агрономічно цінними групами мікроорганізмів.

Найбільш уживаними серед складних конструкцій є складно-підрядні із залежними з'ясувальними (Зазначено, що найвпливовішим

інструментом моделювання є програмне забезпечення великоформатної таблиці Microsoft Excel і її складова частина Solver) та означальними (Визначено метричні оцінки для дискримінанта багаточлена з цілочисловим параметром, коефіцієнти якого лежать на гладкій невірродженій кривій) реченнями. Складні речення з багатоступеневою підрядністю в науково-інформаційному тексті зведені до мінімуму, оскільки невдала їх побудова внаслідок переважання підрядними може спричинити порушення точності.

Порушення точності може бути зумовлене також аморфністю речень, коли граматичні відношення між словами стають зрозумілими лише з урахуванням змісту.

Отже, оскільки в науково-інформаційних текстах процес сприймання і розуміння внаслідок високої щільності їхнього змісту та відсутності широкого контексту більш ускладнений порівняно з первинними текстами, то надзвичайно важливо досягти відповідності змісту вторинного тексту тій інформації, що лежить в його основі, і тій системі понять, яку позначено в першоджерелі, та максимально зберегти ідентичність авторської думки.

Точність науково-інформаційного тексту як одна з основних умов, що забезпечує наукову й практичну цінність уміщеної в ньому інформації, визначається прискіпливим добром тих мовних засобів, які найкраще передають зміст первинного твору, його тему й основну думку. Для того щоб правильно оцінити необхідність використання того чи іншого мовного засобу, необхідно мати також чітке уявлення про те комунікаційне завдання, якому підпорядкований мовний відбір. Зокрема, прагненням інформатора до точності викладу можна пояснити переважання термінів і слів з точним номінативним значенням. Звідси також і відсутність у науково-інформаційних текстах контекстних синонімів, мінімальні випадки полісемії, тенденція до зменшення абстрактності вживання лексики, до термінологічності. Недостатньо уважне ставлення до точності слововживання може істотно спотворити сенс повідомлення або внести двозначність у його тлумачення, що призведе до нерозуміння тексту, неправильних висновків щодо суті першоджерела.

Точність слововживання передусім залежить від того, наскільки інформатор здатен проникнути в суть первинного твору, від знання ним законів мовлення й уміння добрати слова, які максимально відповідають змістові першоджерела, найбільш адекватно відображають задум автора та дозволяють читачеві зрозуміти текст. Ті слова, які в першоджерелі найбільш адекватні позначуваним поняттям, зазвичай зберігаються й у науково-інформаційному тексті. Фактор адресності дозволяє широко вживати вузькоспеціалізовану термінологію. Застосування термінів дає можливість коротко подавати розгор-

ноті визначення й характеристики, виражати суть наукових понять, фактів, процесів тощо.

Терміновживання в науково-інформаційному тексті значною мірою зумовлене тим, які саме терміни використовуються в першоджерелі. Адже інформатор повинен користуватися тою самою сукупністю термінів, що й автор первинного твору. Проте можливі заміни. Неприпустима у вторинних текстах підміна одних наукових термінів (навіть якщо вони не знайомі інформатору) іншими, оскільки ця підміна спричиняє серйозні спотворення інформаційного змісту першоджерела, надмірну термінологічну й, відповідно, теоретичну його спрощеність, втрату наукового характеру.

У цьому разі мова науково-інформаційного твору не є суціль відокремленою мовою. Для науково-інформаційного тексту характерне лише те, що в ньому частіше, ніж у первинних текстах, використовують наукові й технічні терміни, умовні позначення та скорочення.

5.5. Категорія модальності

Починаючи роботу над твором, автор завжди ставить перед собою якесь завдання, переслідує ту чи іншу мету, шукає форму для подання матеріалу, яка відображала б конкретну комунікаційну інтенцію, виражену в категорії модальності. Це може бути висловлення змісту без виявлення власних думок автора, його переконань, або навпаки, матеріал може бути написаний суто з позиції автора. Науково-інформаційним текстам переважно властива об'єктивна модальність, яка виражає відношення того, що повідомляється, до дійсності, бо притаманні їм точність, об'єктивність, безособистісність майже не залишають місця суб'єктивній модальності. Однак, оскільки науково-інформаційний текст – це виклад основного змісту першоджерела, пропущеного через свідомість інформатора, він, як і будь-який інший текст, передає відношення комуніканта до повідомляваного. У такий спосіб здійснюється вплив на читача, якого примушують мислити, погоджуватися чи не погоджуватися з висловленою оцінкою.

У науково-інформаційному, як і в будь-якому тексті, можна зустріти висловлювання з різним ступенем упевненості мовця в достовірності викладеної ним інформації. Традиційно в мовленні виділяють три ступеня достовірності змісту висловлювання: проста (нейтральна), проблематична й категорична. Проблематична й категорична достовірності підкреслюються за допомогою спеціальних мовних засобів. Залежно від ступеня достовірності інформації, ці засоби умовно можна представити у вигляді семантичної шкали, на одному боці якої розміщені ті, що виражають найбільшу впевненість мовця у висловленому, а на

другому – ті, що передають найбільший сумнів. Висловлювання, в яких немає спеціальних показників достовірності, займають проміжне положення й трактується зазвичай як нейтральні, «імпліцитно достовірні»: у них значення достовірності виражається самим фактом відсутності якогось показника недостовірності чи категоричної достовірності.

«Вторинна інформативність» як жанрова властивість науково-інформаційного тексту зумовлює переосмислення змісту першоджерела й відповідну його переробку заміною формально-логічного розвитку думки, який передбачає наявність розгорнутих припущень, гіпотез, доказів, її логічною констатацією. Внаслідок того, що істинність знань у цьому тексті не доводиться, у ньому переважають речення результативного характеру, які подають інформацію як факт, як встановлені в першоджерелі достовірні з погляду його автора знання з того чи іншого питання. Причому найчастотнішими є значення простої достовірності, які передаються тут стверджувальними висловлюваннями дійсного способу, що не мають показників підкресленої достовірності. Такі нейтральні висловлювання мають фактологічну силу впливу на читача, ефективно формують його ставлення до змісту першоджерела, переконують у достовірності викладеної інформації.

Прагненням додатково вплинути на читача за допомогою передачі впевненості автора першоджерела в правильності й рішучості власних поглядів можна пояснити наявність у науково-інформаційних текстах мовних засобів вираження підкресленої достовірності, серед яких чільне місце належить дієсловом *констатувати, стверджувати, підтвердити, встановити, розробити, довести, відзначити, обґрунтувати*. Звичайно їх вводять до складу інформаторських конструкцій.

Використовуючи конструкції з цими дієсловами, інформатор показує впевнену поведінку автора першоджерела. Незважаючи на те, що останній прямо не названий в обох реченнях, цілком зрозуміло, що саме він обґрунтував.

Доведено значний вплив діяльності В. Доманицького на становлення та розвиток кооперативної справи в Україні.

Обґрунтовано організаційно-економічні передумови беззбиткової діяльності підприємства, розроблено методичні рекомендації з формування цінової політики підприємства.

Специфіка науково-інформаційного викладу така, що з тексту не має бути видно, чи збігається думка автора з особистою думкою інформатора, основним завданням якого є підкреслити точку зору автора першоджерела.

На рівні впевненої модальності еквівалентами названих дієслів є вставні прислівники зі значенням констатації, упевненості, достовірності (*безумовно, звичайно, зрозуміло, певна річ, природньо, без*

сумніву, справді тощо), які досить широко вживаються в первинних документах, однозначно вказуючи, що текст після них призначений служити доказом. Крім того, ці мовні засоби допомагають авторіві увиразнити власне бачення того чи іншого явища, свою тривогу й небайдужість до висловленого. Для науково-інформаційних текстів такі модальні вставні слова й конструкції, які вказували б на те, що інформатор більшою чи меншою мірою поділяє відповідні погляди автора першоджерела, не характерні. Їхню відсутність у науково-інформаційному викладі можна пояснити тим, що інформатор не може демонструвати власну позицію, своє ставлення до висловлених думок.

Крім цього, названі вставні слова й конструкції вводяться в первинні тексти тоді, коли йде нагадування якоїсь відомої читачеві інформації для того, щоб він зміг зробити перехід від знання вже висвітленого аспекта змісту до запропонованих висновків. Оскільки науково-інформаційний текст є строго лімітованим щодо обсягу й несе максимально нову, корисну інформацію, для підвищення його інформативності інформатор уникає повторів і модальних вставних слів, таких потрібних для первинного тексту, але надмірних для вторинного.

Мовними засобами вираження підкресленої достовірності є модальні дієслова та їх еквіваленти, які у своєму лексичному значенні мають компонент «необхідність». Найчастотнішими серед них у науково-інформаційних текстах є лексеми *потрібно, треба, необхідно, слід, повинен, рекомендувати, вимагати, наполягати*. Їх вживання передбачає неможливість невиконання дії, названої постпозитивним дієсловом, яка в більшості випадків зумовлена об'єктивними причинами, що не потребують аргументації унаслідок того, що читач-фахівець здатен сам їх усвідомити. Наприклад:

Рекомендовано використовувати заходи профілактики, спрямовані на те, щоб виявити ХКС на ранній стадії в жінок віком від 40 років.

Для одержання приросту врожайності коренеплодів на рівні 3,0–5,0 т/га і збільшення вмісту цукру в них необхідно проводити позакореневе підживлення міндобривом «Реакон-Р-буракове» в дозі 5–6 л/га у фазі змикання листків або дві обробки з інтервалом 3–4 тижні в дозі 2,5 л/га кожна.

Вживання аргументативних елементів у цьому разі, зважаючи на специфіку науково-інформаційного тексту з характерною для нього економією мовних засобів, надмірне. Наприклад, у реченні *Сучасні голографічні захисні елементи, що використовуються як емблеми проти підробки, повинні бути більш складними для того, щоб протистояти наступу кримінального світу зрозуміло й без пояснення «щоб протистояти наступу кримінального світу», що голографічні захисні системи, особливо складні, використовуються саме проти підробки, якою займається тільки криміналітет.*

Якщо висловлювання виражають потребу в дії людей відносно якихось явищ чи процесів, зумовлену не об'єктивними причинами, як у цьому випадку, а суб'єктивною думкою автора, яку можуть не поділяти інші, зокрема й читач, то категорична мовна поведінка без будь-якої аргументації може негативно впливати на комунікаційний процес.

Зокрема:

Лапароскопічні операції набувають великого значення в сучасній хірургії, витісняючи поволи традиційні втручання з огляду на малу травму та швидке одужання хворого. Нині в клінічну практику впроваджено такі лапароскопічні операції: апендектомія, холецистектомія, холедохолітотомія та ревізія жовчних протоків, фенестрація печінкових кіст, стегова та пахова герніопластика, варикоцеле, роз'єднання зрощень... При виконанні резекцій злоякісних пухлин слід пам'ятати, що лапароскопічні втручання не повинні замінювати обов'язкове гістологічне дослідження. Дослідження лапароскопічних операцій повинне проводитись у великих академічних центрах.

Категоричне висловлювання про те, що дослідження лапароскопічних операцій має проводитись у великих академічних центрах, суб'єктивне і безпідставне. У тексті немає пояснення того, чому операції мають проводитися саме тут і чому для цієї мети не підходять клініки. Надмірна суб'єктивна категоричність, яка не містить мотивування, а лише констатує загальне значення необхідності, може породити в читача сумнів у висловленому, викликати недовірливе ставлення до автора першоджерела як до людини з уповільненим мисленням, що сприймає світ тільки в альтернативних, протилежних категоріях, або як надміру впевненої у своїх переконаннях. Тому досвідчений інформатор, застосовуючи категоричні суб'єктивні висловлювання зазвичай обґрунтовує їх, наприклад:

Лапароскопічна техніка лікування конкрементів загального жовчного протоку та інших гепатобіліарних захворювань удосконалюється, і тому роль ЕРХ та сфінктеротомії має поступово обмежуватись.

Серед мовних сигналів упевненої поведінки мовця в науково-інформаційному тексті зустрічаються актуалізатори, що включають у смисловий зміст «рішуче заперечення»:

З огляду на це розвиток інтеграційних процесів у ЄС не можна кваліфікувати як процес федералізму, оскільки конституціоналізм ЄС не передбачає ні адекватного представлення держав-членів у парламентському органі ЄС, ні чіткого виділення виключних повноважень органів ЄС, які б вилучалися при цьому з компетенції держав-членів.

Рівень ушкодження протоків не має перевищувати цей показник при ТХ (близько 1 на 1000).

Для посилення категоричності викладу інформатор може

змінювати порядок слів, починати речення з реми, розміщуючи при цьому предикативний прислівник у фінальній його частині. У цьому разі зміст повідомлення, яке читач осмислює як оцінку, заздалегідь суб'єктивну, виводиться зі сфери фактів:

Ризик виникнення раку товстого кишечника після холецистектомії брати до уваги не слід.

Розміщення предикативного прислівника в кінці речення свідчить про впевненість автора у своїй позиції й про намагання інформатора передати її читачеві.

У цілому, категоричне заперечення, особливо посилене, підкреслене, привертає увагу читача до важливості питання, позитивно впливає на його сприймання. Але ця апелятивна конструкція з інвертованим порядком слів інколи може свідчити про прагнення нав'язати читачеві якусь точку зору, змусити його прийняти авторське бачення проблеми без будь-якої перевірки. У такий спосіб свідомо чи несвідомо викликається та чи інша (зазвичай негативна) реакція адресата на зміст висловлювання, котрий не хоче приймати висловлене на віру й тому прагне знайти в першоджерелі аргументи на його користь. А це також позитивний наслідок того, що стимулюється потреба читача до вивчення першоджерела.

Аналіз науково-інформаційних текстів показав, що в уживаних у них категоричних висловлюваннях інформатор зазвичай підкреслює суб'єктивну думку автора першоджерела й робить це, як правило, за допомогою інформаторських конструкцій, які в своєму складі мають показник необхідності: *рекомендовано (рекомендується, рекомендовують), запропоновано (пропонується), доведено (показано, обґрунтовано) необхідність, доцільність, наведено рекомендації щодо..., наголошено на необхідності, вказано на необхідність, звертається увага на необхідність, наполягають, наприклад:*

*Отже, для підвищення врожайності овочевих культур **рекомендується** перед сівбою замочувати насіння в розчині названого біодобрива в концентрації 1:1000 (співвідношення насіння : розчин - 1:1,2).*

***Аргументовано доцільність** застосування категорії трансакційних витрат до класифікаційної ознаки інновацій та інноваційних процесів.*

Мовний показник необхідності може розміщуватися й поза межами інформаторської конструкції. У такому реченні, яке зазвичай складнопідрядне, сама конструкція формує головну частину, а показник входить до підрядної:

*Надано їх стислі технічні характеристики, розглянуто основні фактори, на які **треба звернути увагу** під час проведення операцій з гуманітарного розмінування.*

*Наголошено, що в побудові власної ювенальної моделі **необхідно***

враховувати висновки компаративістських досліджень й об'єднати зусилля суспільства та держави.

Підкреслюючи впевнену мовну поведінку автора першоджерела й не показуючи при цьому своєї власної позиції, інформатор не виглядає «боягузом», що відсторонюється від висловленої думки. Хороший інформатор завжди повинен бути на другому плані. Головне для нього – відтворити в науково-інформаційному тексті авторську модальність з метою впливу на читача силою авторитету автора першоджерела, який переконаний в істинності пропозиції. Ця стратегія ґрунтується на збудженні в читача позитивного ставлення до впевненості автора й перейнятості нею.

Оскільки категоричні твердження не завжди сприяють позитивному ставленню до змісту повідомлення, досвідчений інформатор досить часто замінює їх більш м'якими, які найкраще відповідають комунікаційному завданню науково-інформаційного викладу, навіть тоді, коли автор упевнений у правильності своїх поглядів. Зменшення категоричності висловлювання іноді може бути продиктоване прагненням інформатора передати скромність автора першоджерела, який для опису свого дослідження добирає слова некатегоричної модальності на кшталт *робити спробу*. Інформатор переносить ці слова в науково-інформаційний текст, зокрема в структуру інформаторської конструкції, прагнучи з їх допомогою вплинути на читача, викликати довіру до автора:

Здійснено спробу визначити основні механізми об'єктивації автора в ліричних, епічних і ліро-епічних творах письменника, виявити специфіку функціонування суб'єкта вислову як модифікації авторського голосу на різних структурних рівнях художньої системи.

Стаття містить результати **спроби** системного аналізу процесів зростання й розвитку соціально-економічних макросистем.

Для пом'якшення категоричності висловлювання в науково-інформаційному тексті широко застосовується дієслово *вважати*, яке вводить пропозицію, що виражає деякий ментальний зміст свідомості, причому як авторської, так і якогось соціуму, наприклад:

Автори **вважають**, що непрямую офтальмоскопію і критерії для визначення ВГПЕС необхідно включити в комплексну скринінгову програму для діагностики РАП у комбінації з аналізом ДНК та дослідженням кишок.

З огляду на це спосіб А **вважається** більш ефективним і дешевим порівняно зі способом В у випадках загальних процедур, що тривають менше трьох годин.

Вважають, що засоби розчинної терапії доцільні в 30 % хворих жовчокам'яною хворобою.

У першому реченні за допомогою цього дієслова в поєднанні з іменником автори показано, що факти подаються саме через авторське сприймання. У другому й третьому підкреслюється, що висловлена думка

загальноприйнята для певного кола науковців. Читачеві дається вибір – підтримати її чи проігнорувати, тобто його спонукають до роздумів.

Крім цього, некатегоричні твердження використовуються тоді, коли в автора немає повної інформації стосовно описуваного ним явища, процесу, і тому в нього виникає деякий сумнів в істинності висловленого. Допущення можливості якоїсь ситуації всупереч неясностям відображає той етап розвитку теорії, коли науковець вважає за необхідне поділитися результатами власної наукової роботи з іншими людьми. Він публікує свої результати, досить високо оцінюючи ступінь їх достовірності. Але при цьому він враховує можливість помилки і як чесна людина повідомляє про це читачеві використанням спеціальних мовних засобів, що виражають невпевненість. Зокрема, якщо наявна в автора інформація неповна, він вводить модальне дієслово *могти*, яке досить часто переноситься і в науково-інформаційний текст, наприклад:

У разі необхідності може виконуватися холодохотомія близько 1 см завдовжки, а також зовнішнє Т-дренування протоку.

Розробка може бути рекомендована всім підприємствам як елемент управлінського інструментарію при плануванні ними інвестиційної діяльності з використанням нечітко-множинних описів.

Дієслово *могти* передає значення можливості й дозволу здійснення дії, названої постпозитивним дієсловом. Це значення виражається в науково-інформаційному тексті, як і в первинних текстах, також дієсловами *дозволяти*, *сприяти* й *давати змогу*.

У науково-інформаційному тексті, окрім названих дієслів, які зазвичай розміщуються поза межами інформаторської конструкції, проблематична достовірність думки з погляду автора дуже часто дістає своє формальне втілення через іменник *можливість* і дієприкметник *можливий*, які зазвичай позиційно тяжіють до інформаторських конструкцій:

Розглядається можливість використання зовнішнього електричного поля при формуванні плівок.

На основі одержаних даних запропоновано можливий механізм зміцнення АРК обробленням РА.

Внести деяку частку стриманості в категоричне твердження допомагає введення в науково-інформаційний текст деяких додаткових зауважень, що вказують на міру точності. Наприклад:

Вартість виконання відкритої холецистектомії майже не перевищує вартості спостережливого очікування.

Уведення в речення слова *майже* перетворює категоричне заперечення змісту повідомлення в неповне, оскільки це слово показує, що чогось не вистачає до перевищення вартості спостереження за хворим.

Непевність, сумнів щодо вірогідності повідомлюваного може

експлікуватись у науково-інформаційному тексті вживанням дієслів *виявлено, встановлено, доведено* в поєднанні із запереченням, наприклад:

Будь-яких закономірностей у засвоєнні бацилами амінокислот середовища залежно від виду не встановлено.

Таке пом'якшення категоричності висловлювання свідчить про те, що судження не кінцеве. Автор не має цілковитої певності в тому, що взагалі не існує закономірностей у засвоєнні амінокислот різними видами бацил, просто на цьому етапі дослідження не виявлено.

Зниження категоричності висловлювання в науково-інформаційному тексті іноді досягають застосуванням дієслова *виялятися* зі значенням результативної достовірності, наприклад:

Виявилося, що п'ять пацієнтів мали нормальні апендикси, у них знайдено інші внутрішньочеревні патологічні явища.

З цією метою тут застосовано засіб неочікуваного прояву ознаки чи зміни ситуації, який потрібен для того, щоб привернути увагу читача й у такий спосіб посилити вплив на нього.

Серед засобів вираження модального значення сумніву в науково-інформаційних текстах можна зустріти, правда, доволі рідко, модальні слова *мабуть, можливо, очевидно, напевно*, що передають здогад, невпевненість у правильності наведеного твердження:

У межах вивчених значень рН середовища (2,0...8,0) бактерії мають негативний заряд, зумовлений наявністю на поверхні клітин, мабуть, фосфорнокислих та карбоксильних імуногенних груп.

*Очевидно, у зв'язку зі збільшенням конкуренції за джерела живлення при реалізації життєвої стратегії *F. oxysporum* у ґрунті переважає К-вибір.*

Названі вставні слова дають змогу передати наявність у першоджерелі полемічних роздумів автора, який не володіє повною інформацією про предмет опису. Застосування цих мовних засобів змушує читача звертатися до власних знань, щоб реконструювати ситуацію й визначити самому, чи міг автор володіти повною інформацією з висвітлюваного питання, тобто – спонукає читача до встановлення істини, до проведення власного дослідження. Низьку частоту вставних слів у науково-інформаційних текстах можна пояснити тим, що вони не розмежовують суб'єктивну думку автора першоджерела та інформатора, нечітко сигналізують, з чієї саме точки зору подано характеристику висловлювання.

Мовні засоби зі значенням непевності, здогаду дають змогу краще показати позицію автора першоджерела, його передбачення щодо достовірності висловленого, яке мислиться ним не як реальність, а як можливий факт. З їх допомогою читача вводять у хід роздумів автора першоджерела, у процес виявлення ним причинно-наслідкових зв'язків

для обґрунтування якихось явищ, автор же намагається створити враження безпосереднього пошуку істини, змусити читача залучитися до мисленнєвого процесу, самому дошукатися суті висловлених передбачень.

Описані мовні засоби вираження невпевненої поведінки інформатора відіграють важливу роль у тих висловлюваннях науково-інформаційного тексту, які містять висновок. Умовивід подається не в категоричній формі, а як передбачення, з яким читач може погоджуватися або ні, що сприяє формуванню планованого відгуку аудиторії, збільшенню сили впливу на неї.

Таким чином, модальність не факультативна оболонка для фактуальної інформації, а засіб вираження авторської інтенції, впливу на свідомість читача переконанням.

Наявність чи відсутність упевненості в описуваній ситуації, висловленій думці, ґрунтується на усвідомленні інформатором відношення змісту висловлювання до дійсності й визначає його мовну стратегію. При цьому досвідчений інформатор обов'язково орієнтується на авторську модальність, намагається за допомогою доступних йому засобів вираження передати її читачеві, навіть якщо в нього виникають деякі сумніви або невпевненість щодо міри відповідності викладеного змісту об'єктивній реальності. Читач бере до уваги отриману інформацію й доходить власних висновків стосовно її достовірності.

Основним модальним засобом у науково-інформаційних текстах виступають модифікатори предиката, які експліцитно виражають значення необхідності та можливості. Вплив комунікаційного завдання позначається на малій уживаності в науково-інформаційних текстах модальних вставних конструкцій, суб'єктивний характер та емоційне забарвлення яких не відповідають характеру цих текстів.

У науково-інформаційному тексті майже не застосовується умовний спосіб дієслова, який служить у першоджерелі для передачі елемента припущення, проблематичного передбачення, і зовсім не вживається наказовий спосіб. У ньому спостерігається деяке нівелювання, узагальненість модальних значень необхідності й можливості унаслідок використання інформаторських конструкцій, які послаблюють значення модальних мовних засобів.

Аналіз функціонування мовних засобів, які виражають модальні значення впевненості автора першоджерела, показує, що вони здатні модифікувати з погляду модальності будь-які частини й компоненти науково-інформаційного тексту. Проте найчастіше спостерігається відсутність вираження проблематичної й категоричної достовірності на початку і в середині науково-інформаційного тексту, яка зазвичай змінюється підкресленою посиленою або послабленою категоричністю в його заключній частині.

Оволодіння засобами вираження модальних значень упевненості/непевненості дозволяє інформаторові впливати на читача, переконувати його в тому, що повідомлення відповідає дійсності, засвідчити істинність інформації.

5.6. Образність науково-інформаційного тексту

У науково-інформаційному тексті можна спостерігати поєднання, доволі часто небезконфліктне, інтерперсональних та інституційних засад, що знаходить формальне вираження у введінні образних засобів як стилістично маркованих одиниць у чуже для них інституціональне стильове середовище та їх гармонійному поєднанні зі стилістично нейтральними елементами. Включення в «строгі мовленнєві зони» науково-інформаційного тексту образних засобів, з одного боку, може бути неефективним і свідчити про недостатній текстотворчий досвід інформатора та неточне усвідомлення жанрових конвенцій науково-інформаційного дискурсу, що істотно знижує ступінь авторитетності тверджень і викликає в читача закономірне враження, що інформаторові ніколи було працювати над вторинним текстом. З другого боку, це включення ефективне, якщо воно продикуване прагненням відтворити в науково-інформаційному тексті неповторний мовний дар автора первинного твору, а іноді – ще й ефектним, оскільки вказує на неординарність інформатора в доборі припустимих засобів для досягнення кінцевого результату. Якщо ефектність комунікативно егоцентрична, не мотивована позитивним результатом, вона свідчить лише про намагання інформатора при оформленні тексту керуватися власними інтересами, власним розумінням правил спілкування в соціальному середовищі та відсувати при цьому інтереси читача на другий план. Для сприймання такого відхилення від тональності науково-інформаційного викладу як ефектної взаємодії двох дискурсів читач має відчутти, що інформатор не ігнорує типових норм цього дискурсу, а діє в його інтересах, даючи змогу отримати необхідну інформацію і водночас насолодитися прекрасною мовою справжнього майстра своєї справи.

Специфіка образності в науково-інформаційному тексті полягає в тому, що вона спрямована передусім на інтелект читача, а вже потім – на його чуття, емоцію. Образність допомагає чіткіше висловити суть описуваного явища й сформувати в читача відповідну концептуальну картину, викликати в нього незначну емоційну реакцію, необхідну для адекватного сприймання викладеного матеріалу. Оскільки образність інформує і про об'єкт, і про суб'єкт пізнання, інформатор застосує її також і для того, щоб показати індивідуальність автора першоджерела.

Незважаючи на те, що з огляду на основну ознаку науково-інфор-

маційного тексту – об'єктивний виклад – образність тут не може бути занадто яскравою, вона здебільшого оцінна, в інформаційних текстах можуть використовуватись образні означення (епітети) – *вагомий внесок, струнка політика, ворожий інститут, повне розуміння, чіткі критерії, нескінченна турбота*. Ці експресивні мовні засоби допомагають оживити занадто «сухий» науково-інформаційний виклад і відтворити рівень образного сприймання досліджуваного об'єкта автором першоджерела та його здатність передачі це в тексті. Зустрічаються іноді й власне оцінні означення на кшталт *незвичайний, унікальний, особливий, величезний* тощо, які передають суб'єктивне, небайдуже ставлення інформатора до висловленого, що зближує його з читачем. Але найчастотнішими є оцінно-характеризувальні означення, що позначають:

- ступінь значущості явища (події, факту) – *основний, важливий, актуальний, головний, центральний* тощо;
- його зв'язок з попереднім чи наступним фактом чи подією – *новий, сучасний, первинний, вторинний, повторний, середній, початковий* тощо;
- ступінь приналежності предмета до класу подібних – *традиційний, стандартний, характерний, спеціальний, специфічний* тощо;
- його неповторність – *єдиний, одиничний, унікальний, складність* чи простоту – *складний, простий, елементарний*.

Досить часто оцінні конструкції вміщують одночасно власне оцінку й функціональний аспект «інтенсивність», тобто кількісну міру оцінки якості. Серед засобів оцінної інтенсифікації інформатора віддають перевагу найвищому ступеню порівняння

*Реальною загрозою є існування **найвпливовішого та найповажнішого** на сьогодні міжнародного інституту – РБ ООН.*

***Найбільш бажаним**, на думку автора, є варіант поєднання згаданих видів зі ступенем активності конформістів, реформаторів та активістів,*

та прислівникам

*Запропонована **принципово** нова методика визначення буферної здатності торфових ґрунтів відносно важких металів.*

Виражена цими мовними засобами оцінка ґрунтується на тому, що вона подається через призму індивідуально-емоційного сприймання першоджерела інформатором. На загальному тлі об'єктивних форм оцінювання, характерних для науково-інформаційного тексту, стилістичне забарвлення цих інтенсифікаторів виступає по-особливому виразно, контрастно, надає викладу більшої переконливості. При цьому інформатор спирається, з одного боку, на ставлення автора першоджерела до предмета чи явища, якому приписується цінність, а з другого – на стереотипні уявлення про даний об'єкт і на загальноприйняті

критерії оцінювання притаманних йому ознак. Після опрацювання першоджерела й «пропускання» вміщеної в ньому інформації через себе, через власне сприймання інформатор обов'язково відтворює авторську оцінку. Але в науково-інформаційних текстах простежуються емоції та відчуття інформатора, якими він переконує читача, причому ненав'язливо, даючи можливість погоджуватись із запропонованим ставленням до оцінюваного об'єкта або мати іншу точку зору.

Використання подібних інтенсифікаторів – припустиме, але в жодному разі не органічна ознака науково-інформаційного викладу, який тяжіє до засобів мовлення, позбавлених емоційного навантаження й експресії. Серед засобів надання експресивності в науково-інформаційному тексті іноді можуть використовуватися метафори, стислість і глибина образного світу яких дає змогу адекватніше передати авторську думку. Більшість з них переноситься сюди з першоджерела, щоб передати стиль та інтенцію його автора, наприклад:

Негативним наслідком реформ є величезний зовнішній державний борг, який став тягарем для економіки України.

Як бачимо, для того, щоб відобразити негативне ставлення автора першоджерела до великого державного боргу України й викликати відповідне ставлення до нього й читача, інформатор услід за автором послуговується експресивним словом *тягар*, яке в своєму значенні має семи «важка ноша, дуже важкі обов'язки, знегоди, клопоти». Вживання цього слова дає змогу викликати певні емоції, справити вплив на читача ще й тому, що воно належить до розмовної лексики, яка нагадує функціонування мови в повсякденному житті. Зіставлення досліджуваних явищ зі знайомою і зрозумілою читачеві картиною його повсякденного життя позитивно впливає на сприймання інформації, особливо ученими-початківцями, які через це вважають автора «своїм».

Значного поширення в науково-інформаційних текстах набули номінативні метафори, утворені образним переосмисленням загальноповживаних слів. Більшість таких метафор наділені когнітивною функцією. Образно-оцінний компонент у них зникає, наприклад:

Досліджено коливання попередньо навантажених невідкріплених і ребристих сферичних поясів.

Термін *пояс*, в основі якого лежить метафора, вже міцно утвердився в термінологічній системі, став загальноповживаним, звичним, він утратив свою експресивність, оскільки звичне не констатується свідомістю, не звертає на себе увагу й тому нейтральне. Незважаючи на це, номінативні метафори стимулюють евристичний потенціал інтелекту читача. Враховуючи цю здатність впливати на асоціативну сферу мислення, досвідчений інформатор обов'язково переносить їх з первинного тексту в науково-інформаційний.

Проте найбільший потенціал впливу мають слова з чітко вираженою метафоричністю, що є досить яскравим образом, який дає можливість зазирнути всередину будь-якого наукового поняття, окреслити контури його змісту. Слова з образною асоціативністю використовуються для опису властивостей предмета дослідження. У пошуках досить виразних мовних засобів наука дедалі частіше звертається до сфери людських взаємин. Науково-інформаційні тексти не виняток, тому для характеристики предметів, процесів, властивостей тощо в них використовують слова, семантично пов'язані з діями людини або інших живих істот. Так, наприклад, збирання платежів може бути безболісним, матеріал може мати втому, зразки металів, як і люди, бувають свідками. У термодинаміці частинки збираються в ансамбль і консолідуються, моделі гармонізують. Застосування цих мовних засобів може вплинути на читача більше, ніж ціла низка переконливих фактів, логічних доказів і безперечних суджень, адже ніщо не може бути більш переконливим, ніж сфера вчинків, почуттів і прагнень людини.

Додають експресивностей у науково-інформаційний текст також образні засоби, які позначають схожість людей з іншими живими істотами. Наприклад, у реченні «Українські олігархи, на думку автора, – це вигодована Московією кримінальна суспільна верства, що кровно зацікавлена в збереженні своїх прибутків і вимушена обати в Україні про інтереси сусідів» олігархи прирівнюються до деяких домашніх істот, яких звичайно відгодовують. Ці метафори – важливий засіб впливу на читача, адже дозволяють образно висловити авторську оцінку інформації і зробити науково-інформаційний текст яскравим і цікавим.

Вносити образність у текст можуть лексеми, які зазвичай позначають особу або якусь соціальну інституцію, але вживаються в незвичному амплуа – для опису предметів та їхніх властивостей, наприклад, інституції так само, як і рослини, укорінюються, між ціннісними орієнтаціями політичного лідера і його послідовників може існувати зазор.

Використання образних засобів, в основу яких покладено схожість когось або чогось за якимись ознаками, приводить до перенесення знання про вже пізнаний об'єкт на об'єкт досліджуваний, що сприяє кращому розумінню і сприйманню викладеної інформації. Переносячи ці образні засоби з першоджерела в науково-інформаційний текст, інформатор намагається передати прагматичні настанови автора, його індивідуальний стиль, уподобання в доборі мовних засобів.

Одним із засобів увиразнення, до якого часом удаються інформатори, є економні за складом і дуже вагомні за змістом усталені словосполучення – фразеологізми (зілка влади, обличчя української діаспори, лєвова пайка, історичне коріння, геополітичний клімат, руйнівна сила, дорога в один бік, зобов'язаний випадку, оповита серпанком, переплетіння повноважень, прибрати до рук, кидати тінь, залишив творчий

слід, довести до логічного кінця, вивести з пустелі сум'яття. Використання цих мовних засобів можна пояснити їхньою лаконічністю і стислістю, тобто ознаками, характерними саме для науково-інформаційного викладу. Крім цього, образно-емоційний характер фразеологічних одиниць робить науково-інформаційний текст яскравішим, цікавішим, пробуджує інтерес читача до його прочитання.

Експресивність властива всім рівням мови вторинного твору. На синтаксичному рівні експресивність забезпечується виділенням тих чи інших аспектів, уточнення якоїсь важливої з погляду укладача вторинного тексту інформації, подання додаткових відомостей, пояснень для того, щоб привернути до них увагу читача. З цією метою в науково-інформаційних текстах широко застосовуються уточнювальні вставні та вставлені конструкції, які за будовою бувають однослівними, у формі сполучення слів або речення. Незалежно від цього вони виокремлюються в тексті з двох сторін і поділяються за способами їх виділення на чотири види – зокрема на ті, які виділені за допомогою: а) круглих дужок; б) тире; в) ком; г) квадратних дужок. Перші три види зазвичай містять додаткову інформацію, конкретизацію того, про що розповідається в основному тексті. Наприклад:

Кількість працівників-власників підприємства скоротиться до розмірів «трудової олігархії» (за наявності активної управлінської ланки в її складі, яка через керівні права здатна впливати на фінансово-господарську діяльність підприємства).

Детально аналізуються методологічні підходи, й для СУП розробляється новий – ситуаційно-ресурсний – підхід.

Це велика руйнівна сила, яка є, крім великих жертв і матеріальної шкоди, чинником морально-психологічного й фізичного впливу терористів на учасників антитерористичної діяльності й суспільство.

Як видно з наведених речень, уточнення розвивають і поглиблюють попереднє поняття, думку, унаслідок чого відбувається приріст нового знання. За допомогою уточнень, які в науково-інформаційному тексті служать одним з основних засобів аргументації, здійснюється поетапне зближення і гармонізація наукових картин автора й читача.

Уточнювальні конструкції з'являються тоді, коли мовець у ході висловлення думки помітив необхідність щось уточнити, роз'яснити або дати принагідні зауваження чи коментарі. Вони можуть за допомогою більш зрозумілих синонімів і загальноживаних слів пояснювати значення терміна:

Певне значення в ідеологічному оформленні має «слоган» – коротке висловлювання або набір декількох слів, що втілює зміст політичної позиції, заклик до конкретних дій, або вказувати на те, в якому зі своїх значень використовується багатозначне слово – у ролі терміна чи поняття:

Запропоновано інвестиційний проект розвитку виробництва на підставі залучення іноземного капіталу, а також проект підвищення рівня безпеки суден, **зокрема, пожежної безпеки**, що містить нові технології вогнезахисту матеріалів за міжнародними вимогами та наукові рекомендації для організації спеціалізованого центру їх вогнезахисту.

Унаслідок цього пояснюване поняття постає в більш конкретній формі й стає зрозумілішим для читача.

Уточнювальні конструкції можуть бути абрєвіатурою, перекладом термінів і понять, їх науковою назвою. У цьому разі вони найчастіше подаються в круглих дужках. Іноді, навпаки, слово наводиться іноземною мовою, а переклад українською подається в дужках. Як уточнення оформляються зазвичай і різноманітні посилання на праці інших авторів та асоціативні згадування про когось або про щось.

З розділових знаків, що виділяють уточнювальні вставні слова й конструкції, у науково-інформаційних текстах переважають коми. Якщо вставні слова входять до складу відокремлених членів речення, то вони, як правило, комами не виділяються. Наприклад:

*Створено новий конструктивний спосіб побудови відображення траєкторій лінійних керованих систем на траєкторії канонічної системи без заміни керування, **зокрема у випадку керування**, що вирішує завдання швидкодії у початок координат під впливом канонічної системи.*

Вставлені конструкції, які містять додаткове пояснення, виділяються переважно дужками незалежно від того, виражені вони реченням, словосполученням чи одним словом:

*Позначено лектотип *T. Lapidinarum* (зберігається в Зоологічному інституті РАН, С.-Петербург).*

Наведено назви комах (українську з найвідомішими синонімами та латинську), а також ряд, родину, таксономічну характеристику, статус, прийнятий з урахуванням категорії Червоної книги Міжнародного Союзу охорони природи та природних ресурсів (МСОП) і Європейського Червоного списку.

У науково-інформаційних текстах іноді можна зустріти складні синтаксичні будови, в яких одночасно використовуються вставні та вставлені конструкції або їх поєднання, наприклад:

*Доведено, що над полем характеристики *O* всі регулярні автоморфізми груп блочно-трикутних перетворень (зокрема, групи Жонк'єра) є внутрішніми.*

*Проаналізовано вплив різних концентрацій ауксину (нафтилоцтова кислота (НОК)) і цитокінінів (бензиламінопурин (БАП), зеактин, тідазурон) на морфогенез та регенерацію рослин *N. Africana* в разі використання листових пластинок і міжвузлів як експлантатів.*

У цьому разі наявне ступінчасте, або ускладнене, уточнення, яке сприяє поступовому просуванню «смысловбудівного» процесу.

Конкретизувальні засоби, виділені квадратними дужками, вживають переважно в заголовній частині науково-інформаційного тексту, де вони подають перекладений інформатором заголовок першоджерела та інформацію про те, що першоджерело взято з електронних ресурсів.

Одним з ефективних стилістичних засобів виділення і, як результат, впливу на читача є застосування стратегії контрасту, коли в знайомому, звичному для читача явищі виявляються нові грані, протиріччя. Наприклад:

Відзначено, що ефективність фінансової політики полягає не в зростанні чи надходженні платежів до бюджету, а в тому, наскільки безболісно для підприємства ці платежі зібрано й наскільки результативно їх використано.

Протиставлятися можуть також відносно протилежні поняття й ознаки, які належать до однієї парадигми, становлять одне ціле:

На думку автора, процес удосконалення антимонопольного регулювання потребує не тільки визначення загальних принципів його розроблення і впровадження, а й ретельного врахування конкретних причин монополізації господарських процесів і форм організації монопольної влади.

Зазначено, що в умовах дефіциту державного бюджету казначейські векселі надали хоч і недосконалу, але реальну можливість погашення заборгованості бюджетних організацій перед суб'єктами підприємницької діяльності.

Доведено, що вирішально значущим для країн, які хочуть стати повноправними членами європейських структур, є не стільки створення і прийняття демократичних конституцій і законів, скільки утвердження духу демократії, процесів застосування демократичних правил у щоденному житті.

Протиставленням створюється ефект неочікуваності нової ознаки (твердження, явища), порушуються безперервність і передбачуваність. Неочікуване чинить опір сприйманню. Подолання опору вимагає деяких зусиль з боку читача й тому сильніше впливає на нього.

Таким чином, науково-інформаційний текст, що відображає процес пізнання тих чи інших предметів, явищ, фактів, поєднує в собі як саме знання про них, так і їхню оцінку автором дослідження.

Науково-інформаційний текст, який характеризується стриманістю у вираженні оцінки й кваліфікації предметів і явищ матеріального світу та доцільною організацією мовного матеріалу, передає здебільшого раціональне в мовній поведінці інформатора. Раціональне вживання мовних засобів відтворює впевненість автора первинного твору в правильності наукового пошуку, у достовірності викладеного і

свідчить про наявність у нього обґрунтованих знань об'єкта дослідження, осмислення якого втілюється у формулюванні чітких понять. Тому експресивні засоби, які надають мовленню оригінальності та виразності, передають смисл з підвищеною інтенсивністю і виступають стимулом для позитивної чи негативної емоційної реакції читача, не є необхідною частиною його мовної тканини, вони залишаються в ньому іноstantialними. Незважаючи на це, експресиви в науково-інформаційному тексті припустимі й часом навіть доречні, оскільки сприяють вираженню невідомості широті автора первинного твору, передають атмосферу довірливого діалогу з читачем. Їх використанням інформатор дає змогу читачеві побачити особливості авторського ідіостилу – систему змістових і формальних мовленнєвих характеристик текстів, що відтворюють особливості його мовного мислення. Але, щоб не порушувати загальних закономірностей науково-інформаційного викладу, кількість експресивних мовних засобів тут має бути незначною.

Науково-інформаційні тексти експресивні не з позиції мовного вираження, а з позиції впливу на читача, тобто для науково-інформаційного викладу характерна так звана логічна або інтелектуальна експресивність.

Інтенсивність та експресивність створюють прагматичний ефект виразності й зображальності мовлення. Вони виконують функцію не просто повідомлення, а посиленого впливу на читача.

Образність у науково-інформаційному тексті зумовлена інтенцією автора першоджерела й намаганням інформатора передати її читачеві з метою справити на нього вплив. Використання образних засобів можна краще передати зміст першоджерела, так оформити думку його автора, щоб читач зумів якомога легше, повніше й адекватніше її сприйняти.

Отже, оскільки текстові категорії пов'язані з функціонуванням тексту в комунікації, то описувати їх потрібно з урахуванням екстралінгвістичних факторів, які її супроводжують. Екстралінгвістичні фактори, зокрема ситуація спілкування як сукупність елементів, наявних у свідомості інформатора і в об'єктивній реальності, накладають деякі обмеження на вживання мовних засобів під час формування текстових категорій. Добір мовних засобів для вираження текстових категорій зумовлений значною мірою також і тезаурусом комунікантів, зокрема особистісними якостями інформатора, його здатністю орієнтуватися на досвід отримувача тексту, його компетенцію, фонові знання, які забезпечують розуміння тексту.

Зазвичай інформатор не замислюється над тим, яку текстову категорію було використано. Чітке усвідомлення інтенціонального обґрунтування використання основних текстових категорій є прерогативою редактора, який повинен розібратися, для чого кожна з них потрібна

інформаторові й чому під час створення тексту він обрав ту чи іншу її форму. Добре розуміючи суть основних текстових категорій, досвідчений редактор обов'язково зважає на комунікативний ефект, що виникає внаслідок їх реалізації. При цьому він не нехтує жодною з них у практичній роботі, що дає змогу усвідомлювати основну мету редагування не лише як опрацювання мови та стилю науково-інформаційного тексту, а значно ширше й глибше, унаслідок чого він одразу помічає істотні недоліки документа.

Категорії, що виділяються у вторинному тексті, дещо відрізняються від категорій першоджерела за номенклатурою та за характером мовних засобів, задіяних в їх формуванні. Зокрема, первинному тексту з гуманітарних дисциплін може бути властивий підтекст, який для вторинного не характерний узагалі. Лаконічність не є визначальною для первинного тексту, тоді як обмеження, накладені на обсяг науково-інформаційних текстів, коли максимум необхідної інформації виражається мінімумом мовних засобів, роблять лаконічність його провідною категорією.

Інша властивість – інформативність як одна з основних категорій первинного тексту – для науково-інформаційного також є провідною. Інформативність притаманна вторинним текстам не іманентно, а виникає в процесі їх сприймання конкретним читачем і значною мірою залежить від його інформаційних потреб. Якщо читач має потребу в ретроспективній вузькотематичній інформації чи інформації систематизованого або проблемного характеру, яку здатен задовольнити, як правило, лише первинний текстовий контент, то вторинний текст буде для нього малоінформативним. Але якщо читач захоче отримати поточну широкотематичну інформацію й ознайомитися з останніми досягненнями тієї галузі знань, де сам не є фахівцем, то вважатиме науovo-інформаційний текстовий текст інформативним, оскільки той виконуватиме пізнавальну функцію та правитиме заміною першоджерела. Потреба такого читача може бути задоволена навіть декількома науково-інформаційними текстами.

Умова успішної реалізації будь-якої текстової категорії – це її функціонування в комплексі з іншими категоріями. Щойно розглядаються особливості однієї категорії – у дію вступають інші.

Незважаючи на те, що в суспільну свідомість поступово вкорінилися сумнівні ідеї щодо аскетичності науково-інформаційного викладу й неприйнятності категорії образності, в умовах нового динамічного часу, піднесення людського фактора в усіх сферах його прояву має змінюватися ставлення до літературної форми науково-інформаційних текстів: потрібна гуманізація викладу, дедалі більша орієнтація на інтереси, потреби й можливості читача, щонайбільше пристосування тексту до участі в комунікації. Не варто боятися «пускати» іноді в науково-інформаційний виклад форми, властиві живій мові. Розумне

застосування експресивних лаконічних мовних структур не лише не зіпсує його, а навпаки, зробить комунікативно повноцінним. Натомість, варто уникати схоластичного викладу – свідомого, навмисного ускладнювання простих речей, за яким відчувається бажання щодалі дистанціюватися від широкої аудиторії. Причому нерідко це пояснюється не якимось свідомим прагненням продемонструвати власну інтелектуальну перевагу, а навпаки, бажанням донести до читача максимальну кількість інформації.

У зв'язку з цим виникає поняття науково-інформаційного тексту «традиційного», створеного за допомогою лише стилістично нейтральних засобів і стандартних мовних кліше, та тексту «новаторського», де вже можливі відступи від суворох мовних стандартів, що виражається в зверненні інформаторів до образних засобів мови, зокрема метафор. Використання образних засобів активізує увагу читача, зосереджує її на істотних моментах змісту, полегшує засвоєння інформації.

Запитання та завдання

1. Розкрийте сутність поняття «текстова категорія».
2. Проаналізуйте основні властивості науково-інформаційного тексту.
3. Розкрийте сутність інформативності науково-інформаційного тексту.
4. Охарактеризуйте види інформації в його структурі.
5. Визначте основні види міжреченневого зв'язку в науково-інформаційному тексті.
6. Розкрийте сутність поняття «цілісність науково-інформаційного тексту» та опишіть способи її досягнення.
7. Визначте причини порушення точності науково-інформаційного тексту.
8. опишіть засоби вираження в науково-інформаційному тексті модальних значень упевненості/непевненості.
9. Розкрийте специфіку образності в науково-інформаційному тексті.

Список рекомендованої літератури

1. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата : монография / О. П. Воробьева. – К. : Вища шк., 1993. – 200 с.
2. Горькова В. И. Реферат в системе научной коммуникации. Направления совершенствования лингвистических и структурных характеристик / В. И. Горькова, Э. А. Ворохов // Итоги науки и техники. – Сер. Информатика. – Том. 11. – М. : ВИНТИ, 1987. – 232 с.
3. Леонов В. П. Исследование информативности реферативного издания : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 05.27.00 «Библиотечковедение и библиография» / В. П. Леонов. – Львів, 1973. – 17 с.
4. Леонов В. П. Об оценке понятности рефератов / В. П. Леонов, Н. Э. Сергеева // НТИ. – Сер. 1. Организация и методика информационной работы. – 1980. – № 8. – С. 1–6.
5. Майданова Л. М. Речевая интенция и типология вторичных текстов / Л. М. Майданова // Человек – текст – культура : монография / [Г. В. Битенская, Н. Е. Богуславская, И. А. Гиниатуллин и др.]. – Екатеринбург : АО «Полиграфист», 1994. – С. 81–104.
6. Панченко Е. И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дис... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Панченко Елена Ивановна ; Днепропетровский державний ун-т. – Днепропетровск, 1998. – 380 с.
7. Шершова А. В. Лингвостилистические особенности рефератов в области общественных наук / А. В. Шершова // Реферирование в общественных науках : Теория и методика : сб. ст. / [науч. ред. И. Н. Кравченко]. – М. : Наука, 1982. – С. 115–127.
8. Тришук О. В. Аналіз способів підвищення інформативності реферативного тексту: його застосування в університетській освіті журналістів / О. В. Тришук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія Філологія. – 2007. – № 766. – Вип. 51. – С. 29–33.
9. Тришук О. В. Засоби вираження зв'язності в реферативному тексті / О. В. Тришук // Поліграфія і видавнича справа. – 2007. – Вип. 1 (45). – С. 32–38.
10. Тришук О. В. Зв'язність реферативного тексту / О. В. Тришук // Друкарство. – 2006. – № 6 (71). – С. 36–40.
11. Тришук О. В. Інформативність реферативного тексту / О. В. Тришук // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 599–602.
12. Тришук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія / О. В. Тришук. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 391 с.

13. Тріщук О. В. Образність у реферативному тексті / О. В. Тріщук // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 17. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 101–111.

14. Тріщук О. В. Основні категорії реферативного тексту / О. В. Тріщук // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / Черкаський нац. Ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – Вип. 4. – С. 60–267.

15. Тріщук О. В. Точність як одна з основних властивостей реферативного тексту / О. В. Тріщук // Наукові записки Інституту журналістики. – 2006. – Том 25. – С. 184–190.

16. Тріщук О. В. Цілісність реферативного тексту / О. В. Тріщук // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Вип. 15. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 484–489.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування – видучення цінних відомостей, відокремлених від другорядних даних першоджерела, й зосередження на них основної уваги.

Адекватність – точна смыслова відповідність науково-інформаційного тексту оригіналові у висвітленні основної інформації.

Аналіз – уявне або реальне розчленування цілісного первинного твору на складники та виявлення його найбільш істотних відомостей.

Аналітико-синтетична переробка інформації – процеси перетворення інформації, що міститься в первинному документі, з метою видучення необхідних відомостей, їх оцінювання, порівняння й узагальнення та створення на їх основі вторинних документів.

Аналітична довідка – недрукований вторинний інформаційний документ, у якому систематизовано й узагальнено відомості з окремих аспектів стану та тенденцій розвитку різних проблем та об'єктів.

Анотація – вторинний документ, що містить коротку узагальнену характеристику первинного документа з точки зору його призначення, змісту, виду, форми тощо.

- **Анотація описова** – така, у якій подається характеристика основного змісту першоджерела з відтворенням усіх його типологічних властивостей.
- **Анотація аналітична** – результат наукового вивчення, оцінювання інформаційної значущості першоджерела з погляду наявності в ньому нової і цінної інформації стосовно вже наявної в системі соціального спілкування.
- **Анотація рекомендаційна** – така, що характеризує першоджерело з погляду оптимального використання наявної в ньому інформації не взагалі, а у сфері суспільної діяльності, заданої категорією користувача.

Анотування – процес складання анотацій.

База даних – масив документів, який відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі, організований за деякими правилами, що дозволяють користувачам знаходити потрібну інформацію за допомогою спеціальної пошукової системи на основі комп'ютера чи інших засобів.

Бібліографічне видання – інформаційне видання впорядкованої сукупності бібліографічних записів

Бібліографічний опис – записана за деякими правилами сукупність бібліографічних даних, що ідентифікують документ і дозволяють знаходити його серед багатьох інших.

Вторинна інформація – дані, отримані в результаті аналітичної обробки первинних документів.

Вторинний документ – документ, що є результатом аналітико-синтетичного опрацювання одного або кількох первинних документів.

Дані – відомості, подані в знаковій формі, придатній для передачі, переробки та інтерпретації в деякому інформаційному процесі.

Декодування – прочитання повідомлення комунікатом.

Депонований рукопис – вид неопублікованого документа, закінчена наукова робота, що становить інтерес для вузького кола фахівців, публікація якої в традиційних виданнях, розрахованих на широке розповсюдження, з тієї або іншої причини недоцільна.

Довідково-інформаційний фонд – сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб.

Довідково-пошуковий апарат – сукупність упорядкованих вторинних документів, призначених для пошуку першоджерел.

Документ – матеріальний об'єкт, що містить інформацію, призначену для передачі в суспільстві, часі та просторі.

Документний фонд – сукупність документів, які через суспільну значущість охоплюють документи всіх галузей діяльності суспільства, зберігаються та використовуються в інформаційному центрі, бібліотеці, архіві, музеї тощо.

Доступ до інформації – отримання суб'єктом можливості знайомитися з інформацією, опрацьовувати її, зокрема копіювати, змінювати тощо.

Доступність інформації – відкритість її для суспільства, можливість використання.

Експрес-інформація – оперативне науково-інформаційне видання, яке містить розширені реферати, складені на основі найбільш актуальних зарубіжних опублікованих джерел або вітчизняних неопублікованих документів.

Екстрагування – метод аналізу первинного документа, виявлення в ньому найінформативніших фрагментів, які потім повністю або з незначними змінами переносять до науково-інформаційного тексту.

Електронний документ – документ, інформація, зокрема обов'язкові реквізити документа, в якому зафіксована у вигляді електронних даних.

Збірник наукових праць – наукове видання, яке містить науково-дослідні матеріали академічних, науково-дослідних, наукових установ, навчальних закладів або наукових товариств, присвячені одному напрямку, але з різних його галузей.

Згортання інформації – зменшення фізичного обсягу повідомлення, виділення й концентрація основних відомостей про документи.

Індексування – процес вираження основної теми документа на інформаційно-пошуковій мові, який закінчується присвоєнням цьому документові відповідного пошукового образу.

Інтерпретація – метод аналізу основної інформації першоджерела та її короткого викладу інформатором на основі його власного уявлення про неї.

Інформативність науково-інформаційного тексту – результат згортання й адекватного відтворення в науково-інформаційному тексті основних елементів змістової та формальної структури первинного твору, один з факторів ефективного смислового сприймання та адекватної інтерпретації змісту першоджерела.

Інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, що ґрунтуються на застосуванні сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Інформатор – продуцент науково-інформаційного тексту.

Інформаторські конструкції – достатньо відпрацьовані мовні засоби, які акцентують увагу на змісті первинного документа.

Інформаційна діяльність – постійне й систематичне збирання та опрацювання інформації задля задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Інформаційна етика – правила поведінки з інформацією для запобігання моральної шкоди людям.

Інформаційна інфраструктура – сукупність інформаційних центрів, баз даних, знань, систем зв'язку, яка забезпечує доступ користувачів до інформаційних ресурсів.

Інформаційна культура – сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечує оптимальне здійснення інформаційної діяльності.

Інформаційна послуга – діяльність з надання інформаційної продукції користувачам з метою задоволення їхніх потреб.

Інформаційна потреба – усвідомлена потреба у відомостях, даних, поняттях, необхідних для використання в науковій або науково обґрунтованій діяльності як вихідному пункті реалізації потреб пізнання, а отже і вихідному пункті потреби в інформації.

Інформаційна система – упорядкована сукупність засобів, методів і персоналу, використовувана для зберігання, опрацювання та видачі інформації з метою вирішення якогось конкретного завдання.

Інформаційне суспільство – таке, у якому більшість працівників зайнята виробництвом, збереженням, переробкою і реалізацією інформації, особливо вищої її форми – знань.

Інформаційна сфера – сукупність інформаційних ресурсів, інфраструктури, суб'єктів інформаційних відносин, які забезпечують збирання, зберігання, використання та поширення інформації, а також система правового регулювання суспільних відносин у цій сфері.

Інформаційна технологія – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний комплекс, який забезпечує збирання, зберігання, накопичення, передавання та розповсюдження інформації.

Інформаційне видання – видання систематизованих чи узагальнених відомостей відносно опублікованих чи неопублікованих даних з першоджерел, випущене друком організаціями, що здійснюють науково-інформаційну діяльність.

Інформаційне забезпечення – сукупність процесів задоволення інформаційних потреб споживачів інформації (індивідів або підприємств, установ і організацій, суспільства в цілому), яка складається з підготовки інформації та її доведення до споживачів

Інформаційне згортання – вилучення зі змісту першоджерела найбільш істотної інформації та подання її в новій, короткій формі, відповідно до цільового призначення вторинного документа.

Інформаційне обслуговування – забезпечення користувачів необхідною інформацією, яке здійснюється інформаційними органами та службами.

Інформаційне середовище – сфера діяльності суб'єктів, пов'язана зі створенням, перетворенням, споживанням інформації.

Інформаційне суспільство – суспільство, соціально-економічний розвиток якого залежить від виробництва, кількості та якості накопиченої і використовуваної інформації, її доступності.

Інформаційний аналіз – виявлення в документах і фіксування у вигляді даних інформації, що стосується тієї чи іншої предметної галузі.

Інформаційний листок – реферативний документ, що містить відомості про передовий досвід або науково-технічні досягнення.

Інформаційний потік – стабільний рух даних, спрямований від джерела інформації до отримувача, визначений функціональними зв'язками між ними.

Інформаційний продукт – результат інформаційної діяльності, документований на будь-якому носіїві і призначений для забезпечення інформаційних потреб користувача.

Інформаційний простір – середовище, де здійснюється формування, збирання, зберігання та розповсюдження інформації.

Інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу та купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг.

Інформаційний світогляд – система узагальнених поглядів на інформацію, інформаційні ресурси, системи, технології, інформаційне суспільство та місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишнього інформаційного середовища, а також зумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності.

Інформаційний фонд – масив документів галузевих і міжгалузевих центрів та інститутів інформації, відділів науково-технічної інформації різних підприємств, організацій, фірм тощо.

Інформаційний центр – організація, яка виконує функції збирання, аналітико-синтетичної переробки та розповсюдження інформації.

Інформаційні відносини – відносини, що виникають в усіх сферах життя і діяльності особи, суспільства та держави в процесі збирання, зберігання, використання та поширення інформації.

Інформаційні ресурси – систематизоване зібрання науково-технічної літератури та документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна, конструкторська, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях.

Інформаційно-пошукова мова – деяка семантична система, призначена для вираження основного змісту й формальних ознак документів та інформаційних запитів з метою відшукати їх у масиві тих першоджерел, що містять необхідну інформацію.

Інформація – сукупність відомостей про предмети, факти, події та явища, що підлягають зберіганню та опрацюванню.

- **Інформація наукова** – логічно організована інформація, отримувана в процесі пізнання, що адекватно відображає закономірності об'єктивного світу та використовується в суспільно-історичній практиці.
- **Інформація науково-технічна** – будь-які відомості та/або

дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

- **Інформація документна** – інформація, яка міститься в документі.

Інформування – повідомлення користувачів про нові першоджерела.

Інформування ретроспективне – підготовка й передача основної інформації з одного чи декількох першоджерел за певний проміжок часу, що з найбільшою повнотою висвітлює якесь конкретне питання.

Ключове слово – слово чи сполучення, взяте з назви чи тексту документа, яке характеризує його зміст і забезпечує його пошук.

Кодування – подання ідеї, яку прагне донести до одержувача комунікант, у знаках, зрозумілих комунікаторі.

Компетентність – складна сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють людині адекватно продукувати й розуміти первинні та вторинні документи.

Комунікант – адресант, автор повідомлення, відправник інформації, той, хто бере участь у створенні первинного та вторинного текстів.

Комунікат – той, на кого спрямоване повідомлення, широка публіка, яка звертається до науково-інформаційних видань з метою зорієнтуватися в науковому текстовому просторі й отримати інформацію про наявність наукових досліджень з тієї чи іншої тематики.

- **Комунікати індивідуальні** – читачі, що є фахівцями як у вузькій галузі знання, так і фахівцями широкого профілю.
- **Комунікати колективні** – наукові бібліотеки, галузеві й міжгалузеві центри науково-технічної інформації, використання вторинних текстів якими зводиться до інформаційного обслуговування індивідуальних читачів.

Комунікатор – особа, задіяна в процесі комунікації, той хто перебуває в стадії породження або сприймання та розуміння інформації.

Комунікаційна особистість – особистість у ролі суб'єкта якогось соціального інституту, яка через усвідомлення принципів і правил його організації та функціонування, свого статусу й ролі, власної відповідальності привласнює необхідні компетенції та здатності продукувати тексти в такий спосіб, щоб вони реалізували весь потенціал для досягнення інституціональної мети в процесі соціальної взаємодії.

Комунікаційна потреба – функціональна здатність суб'єктів активно реагувати на незлагодю між наявним та нормальним станом їх свідомості, який утворюють знання, вміння, емоції, стимули.

Констатація – це повідомлення у формі речень результативного характеру, що вміщують твердження, факти.

Користувач (користувач інформації) – особа, група осіб або організація, що звертаються до інформаційної системи задля отримання необхідної їм інформації.

Монографія – науково-дослідницька праця одного або декількох авторів, предметом якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій.

Наукова стаття – публікація, в якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні окремі питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Науковий журнал – періодичне тематичне наукове видання, що містить статті та матеріали про теоретичні дослідження, а також матеріали прикладного характеру, призначені для науковців.

Науково-інформаційна діяльність – це різновид наукової праці, яка полягає в аналітико-синтетичному опрацюванні та зберіганні наукової інформації, а також у наданні цієї інформації вченим-дослідникам і фахівцям у відповідний час і в зручній для них формі.

Науково-інформаційна продукція – матеріалізований результат науково-інформаційної діяльності, призначений для забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Науково-інформаційне видання – видання, що містить систематизовані відомості про первинні документи, випускається організацією, що здійснює науково-інформаційну діяльність.

Науково-інформаційні тексти – тексти, що містять систематизований виклад суті опублікованих та неопублікованих першоджерел у формі, зручній для швидкого сприймання, і публікуються органами наукової й технічної інформації, а також організаціями, які здійснюють інформаційну діяльність.

Огляд – результат аналітико-синтетичного опрацювання наукових документів, науково-інформаційний текст, що містить синтезовану інформацію з якогось одного чи декількох питань, вилучену з деякої множини спеціально підібраних задля цього первинних документів, виданих за якийсь час.

- **Огляд аналітичний** – такий, що подає всебічний аналіз інформації, що міститься в першоджерелах, їх критичну

аргументовану оцінку та обґрунтовані рекомендації щодо її використання.

- **Огляд бібліографічний** – такий, що характеризує первинні твори як джерела інформації, що з'явилися за той чи інший час або поєднані за якоюсь загальною ознакою.
- **Огляд прогностичний** – такий, що містить оцінку тенденцій розвитку науки, виробництва, суспільства, на основі якої можна прийняти правильне рішення стосовно розвитку тієї або іншої галузі, території, наукових досліджень тощо.
- **Огляд реферативний** – такий, що містить зведену характеристику питань, розгляданих у першоджерелах, без їх критичної оцінки.

Оглядова інформація – систематизована й узагальнена інформація про стан тієї чи іншої галузі науки, техніки та виробництва (досягнутий рівень, тенденції та перспективи розвитку, організаційно-економічна ситуація).

Оглядове видання – інформаційне видання, яке містить публікацію одного або кількох оглядів, що включають результати аналізу й узагальнення відомостей, поданих у первинних документах.

Орган науково-технічної інформації – спеціалізована організація або структурний підрозділ підприємства, організації, що здійснює інформаційну діяльність та наукові дослідження в цій галузі.

Первинна інформація – вихідні дані, зібрані дослідником, які є результатом безпосередніх експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду.

Перефразування – метод надання інформації в науково-інформаційному тексті, який передбачає випущення значної частини відомостей з тексту первинного документа й перебудову його змістової та синтаксичної структури перебудовою, заміни одних фрагментів тексту іншими, поєднання кількох речень в одне.

Пошуковий образ документа – виражений у термінах інформаційно-пошукової мови основний зміст документа, призначений для його пошуку в масиві документів.

Реферат – короткий адекватний виклад змісту наукової праці без її інтерпретації чи критики, який включає основні фактичні дані та висновки, необхідні для первинного ознайомлення з документом і виявлення доцільності звертатися до нього.

- **Реферат інформативний** – науково-інформаційний текст, у якому викладається основний зміст первинного документа, зазвичай вказуються предмет дослідження, мета роботи, наводяться основні результати, дані, що стосуються

характеру, методів, умов дослідження, відображаються відзначені автором можливості використання результатів.

- **Реферат індикативний** – науково-інформаційний текст, що характеризується порівняно неглибоким семантичним аналізом першоджерела, відсутністю викладу практичних і теоретичних результатів та висновків, лише вказує на основні аспекти змісту первинного документа й тому може бути використаний винятково для того, щоб вирішити питання про потребу звертатися до оригіналу.
- **Реферат монографічний** – такий, що складений на основі аналітико-синтетичної переробки інформації, вміщеної в одному первинному документі.
- **Реферат оглядовий** – такий, що створений на основі декількох опублікованих та неопублікованих документів з однієї тематики.
- **Реферат аспектний** – такий, що складений у результаті переробки інформації, яка стосується не всього документа, а одного або декількох його смислових аспектів.
- **Реферат фрагментний** – такий, що складається на основі одного чи декількох структурних елементів першоджерела, наприклад, частини, розділу.

Реферативний збірник – періодичне, продовжуване або неперіодичне видання, що містить реферати неопублікованих документів.

Реферативний журнал – періодичне інформаційне видання, призначене для оперативного відображення змісту друкованих наукових видань з тієї чи іншої галузі знання, що містить реферати опублікованих документів або їхніх частин.

Реферування – процес аналітично-синтетичного опрацювання першоджерела, виявлення в ньому найістотнішої інформації та підготовки на її основі нового документа – реферату.

Розсіювання інформації – наявність її у багатьох джерелах.

Точність науково-інформаційного тексту – відповідність його змісту первинному творові, передача основного змісту першоджерела в такий спосіб, щоб збудити у свідомості читача думки, адекватні замислу автора.

Україніка наукова – загальнодержавна реферативна база даних, призначена для інформаційного обслуговування вчених України та для представлення української науки у світовому інформаційному просторі.

Фонові знання – деяка спільна для комунікаторів інформація.

Навчальне видання

Тріщук Ольга Володимирівна

**Редагування
науково-інформаційного
тексту**

Підручник

Редактор
Т. М. Дудар

Комп'ютерна верстка
В. Х. Заволодько

Темплан 2013 р., поз. 1-1-001

Підп. до друку 17.09.2013. Формат 70×100¹/₁₆. Папір офс. Гарнітура Bookman Old Style.
Спосіб друку – ризографія. Ум. друк. арк. 20,32. Обл.-вид. арк. 25,50. Наклад 100 пр.
Зам. № 13-185.

НТУУ «КПІ» ВП ВПК «Політехніка»
Свідоцтво ДК № 1665 від 28.01.2004 р.
03056, Київ, вул. Політехнічна, 14, корп. 15
тел. (44) 406-81-78